

ПЕТРО БАЛЕЙ

ФРОНДА
СТЕПАНА БАНДЕРИ
в ОУН 1940 р.



ПЕТРО БАЛЕЙ

**ФРОНДА
СТЕПАНА БАНДЕРИ
в ОУН 1940 р.**

ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Всі права застережені автором

Published by
TROPPE NOTE PUBLISHING, INC.
1932 Howard Avenue
Las Vegas, NV 89109

Зміст

ЧАСТИНА ПЕРША

Завваження автора до другого (американського) видання	9
Передмова автора до першого (київського) видання	13
До історії націоналізму революційної ОУНб	19
Степан Бандера як характер	27
Роля утопії у відновленій українській політичній думці XX віку	39
Ревеляції варшавського та львівського процесів та їх наслідки	47
Із джерел польської розвідки про архів Сеника і фінанси ОУН	53
Польська розвідка про закулісові українсько-німецькі стосунки	59
Владислав Желенські про ОУН по смерті Є. Коновальця	63
Про осяги політичної діяльності Степана Бандери	71
Степан Бандера про політичну консолідацію української діяспори	79
В чому слабкість опозиції в ОУНб	99
Для Ріко Ярре епоха була ласкава	121
Павлусь Валюх — Павел Судоплатов	163
Коментар	185
Примітки	193

ЧАСТИНА ДРУГА

До питання національної сукупності і роля політичної консолідації	205
а) Про важливість питання.	
б) Загально-громадська інституція — сурогат держави в діяспорі.	
Степан Бандера бере курс на консолідацію	213

До історії В-ва "Українська трибуна"	221
Останній удар і ліквідація В-ва "Українська трибуна"	227
Політична консолідація української діаспори очима спадкоємців передвоєнної ОУН	231
Про що властиво йшлося і що сталося в УККА?	235
"Консолідаційна" праця проводу ОУНб задля більшості і над більшістю на XIII Конгресі 1980 року	245
Про демократичний ритуал без політичної доцільності	251
По чийому боці стояла воююча Україна в 1940-х роках — по Григоренковим чи по Стецьковим?	265
Замах "Визвольного фронту" на владу в Українському Народному Союзі	277
"Героям Слава!"	287
Післяслово	307

ДОДАТОК

<i>Борис Андрієвський. На переломі</i>	323
<i>Іван Багряний. Фарватер п'ятої колони</i>	339
<i>Петро Григоренко. Дещо про партократію, а більше про діло</i>	349
<i>Василь Рудко. Розлам в ОУН (Скорочено під наголовком "Емансипація пайдократії в ОУН")</i>	359
Бібліографія	365
Іменний показник	367

Частина І

Завваження автора до другого (американського) видання

Ця незвичайність, що замість повторити наклад першого (київського) видання цієї праці із 1996 року, автор рішився на повторне (американське) видання, вимагає пояснення. В році 1994 я розіслав 50 примірників машинописного "манускрипту" різним установам і видавництвам у пошуках за видавцем. Один із тих примірників опинився в Товаристві "Україна" в Києві. Зголосився редактор Володимир Гаврилович Ковтун редагувати манускрипт мовно і подекуди лексично, уприсупити мій текст підсоветському читачеві. За домовлену ціну, він піднявся взяти на себе й технічний бік видання та кольпортажу. Домовились ми під час моїх перших відвідин Києва в липні 1995 року. Коли перед моїми другими відвідинами Києва (червень 1996) отримав я свої авторські примірники, то переконався, що редактор дозволив собі стати й цензором, бо "певні внутрішньо-політичні зміни, що заїснували в Україні на протязі останнього року, цього вимагали".

Мені добре відома ця "виховна" школа, що закорінилася в українській мемуаристиці та історіографії, яка діє не за принципом правдиво інформувати своє громадянство навіть про найгірші факти, найфатальніші помилки його провідників, а виховувати його на пофальшованій історії, в якій завжди винні тільки його воріженьки. Ця школа дійшла свого абсурдного вершка у зображуванні або затаюванні критичних подій в нашій історії 20-го віку в бандерівській літературі: бандерівщина у своїх офіціозах вже цілком явно затаює період гетьманської держави 1918 р., щоб не нагадувати народові про те, що чільна

іконна постать організованого націоналізму збройно валила ту державу замість того, щоб захищати Львів від польської окупації. По сьогоднішній день Азеф українського організованого націоналізму, Ріко Ярій, втішається пошаною в бандерівській літературі як "найближчий дорадник" полк. Коновальця, бо ж признатися, що він був тим Юдою, який за срібняки Абвери штовхав "свого вождя" на Роттердам, і був інспіратором бандерівської фронди в ОУН — було б невиховно. Було б також невиховно признатися до того, що ні Коновалець, ні Бандера не "розкусили" Ріко Ярого, а здогадався щойно Андрій Мельник. Ані Петро Мірчук, ні Микола Лебедь — у своїх історіографіях — не мали настільки почуття відповідальності перед історією, щоб назвати волинського полішука, Тараса Боровця-Бульбу — неоунівця — ініціатором і основником УПА. Це також було б невиховано... Невиховано для кого? — питаюся...

Таких "невиховних для простолюддя" фактів, читач знайде в цій книзі ще більше... Від року 1948 я ніколи не приховував свого негативного ставлення до романтичної ідеології бандерівського проводу, до його утопічно програмованої визвольної політики та пайдократичного "бессервісерства". Але в цьому не було і не має нічого особистого. Я не зазнав персональної жодної кривди від бандерівських організацій. Бандерівські видавництва друкували у своїх періодиках мої есеї та статті на чисто дослідницько-історичні теми. По сьогоднішній день я маю між бандерівцями милих мені і приятельних людей. До повороту в бандерівську організацію я завжди мав відкриті двері і неодноразові пропозиції. І коли б я міг у таких для мене монументальних проблемах лицемірити, я міг би кожної хвилини ускочити в "полковники", а то й "маршали" організації.

Не зважаючи на той факт, що в перших роках в Каліфорнії — обтяжений непрацездатною родиною — я не раз почував себе психічно гірше, ніж в Авшвіці — я не міг зважитися, бо знав, що воно не вийде. І тому, власне, хочу відповісти на ті чутки, що останньо доходять до мене, що ніби-то вся моя гостра критика бандерівщини — це мій реванш на Бандеру і на Організацію. Люди добрі, я ще раз повторю: В МЕНЕ НЕМАЄ ПРИЧИНИ ДЛЯ РЕВАНШУ АНІ НА БАНДЕРУ, НІ НА ОРГАНІЗАЦІЮ. Я сам, добровільно затріснув за собою двері, опротистовуючи фатальну політику Бандери проти плідного В-ва Української

Трибуни. Особистого матеріального інтересу я не мав у тому В-ві ні на макове зерно.

Від 1948 до 1980 року — до "безславного Конгресу" УККА — я стримувався від публічної критики Організації. Щойно після єдиної зустрічі з Володимиром Мазуром, і розвідавшись про його роллю у припряжці УККА сателітною фасадною прибудівкою ОУНБ, я публічно почав атакувати дівтацку політику Я. Стецька в хаотизації діаспорної громади.

Крайньо критично і, навіть, ворожо я поставився і ставлюся до підпільно-підривної і "фасадної" політики бандерівського проводу (вершок цієї фасадности це "конгрес української інтелігенції" під головуванням політично наївного Івана Драча) імпортованої з Америки і оплачуваної долями бандерівської "революції". Роблю це з глибоким переконанням, виробленим довгорічними студіями сучасної України під поглядом демографічним, економічним та етнічним. В сьогоднішній Україні іншої влади та інших "панів", ніж ті, що зараз є, не могло статися і не могло устоятися, бо влада всяких інших "панів" — або сама провалилася б, або її б провалили. І якщо ця нинішня влада не зарадить радикальними засобами цьому підпільному підрізванню в народі довір'я до себе, і фасадному підкопуванню під своїм авторитетом, російська від советів одідичина бюрократична номенклатура охотно, і для невченого ока, незримо допоможе цю політично незалежну владу ліквідувати. Чому особливий натиск кладу на імпортований із діаспори націоналізм, а не на доморослий комунізм — не менше загрозливий українській державності?... тому, що того націоналізму, про який тут мова, нарід в Україні ще не знає в його практиці і може піти на його утопічні й легкі до стравлення кличі. Як колись на більшовицькі гасла...

З такою самою послідовністю і рішучістю я виступав проти марксизму після 17-тілітніх студій джерельної і "апостольської" марксистської літератури, яка покорила собі половину цивілізованого світу, а наші титуловані економісти публікували у своїх працях, що "марксового моделю в Україні нічого поправляти — треба тільки увести демократію і лібералізувати політичний режим". Біда тільки в тому, що наш учений не показав нам, як це зробити. Я не послухав учених утопістів і написав 660 сторінкову працю п. н. "Обезвласнене Суспільство: утопія в

теорії і терор у практиці". Трудно було чекати від української "академії" справжнього ентузіазма, а мій "східняцький" приятель назвав цю працю "сном рябої кобили". Але я не повірив в то, що історичний інститут сталінських часів давав йому відповідне знання для глибокої аналізи і розуміння Маркса, Енгельса та Леніна, і витратив наступних 6 років на переклад своєї праці на англійську мову, та домогся видати її в поважному видавництві, Кристофер Паблішінг Гауз, під наг. "Експропрієтєд Сосаєті..." По п'ятсот примірників із кожного видання частинно роздав, частинно розпродав, а 1500 примірників із англomовного видання й далі лежать на складі В-ва. Не було в мене потрібних фондів на "паблісіті"...

Сьогодні я глибоко переконаний в тому, що якби знайшлася розумна голова з відповідними фондами в діяспорі чи в материку для видання "Обезвласненого суспільства" на російській мові для великого книжкового ринку всіх колишніх республік Союзу, то це зробило б безпорівняльно більшу роботу в поборюванні епігонів комунізму-марксизму, ніж усі ударні кампанії віджилого українського організованого націоналізму з-під тотемів "слава" і "ганьба".

Врешті хочу назвати ще одну причину поспішного другого видання цієї праці. Крім тих примірників авторських, що я їх розіслав, ніхто із зацікавлених людей не знайшов на книжковому ринку в Україні ні одного примірника із двотисячного тиражу. Значить — цей тираж зустріла така сама доля, що й видання книжки Василя Рудка "Розлом в ОУН" (1949 року), аналітичної праці, яка не має собі рівної в українській політичній літературі. Мені пощастило отримати зіркову копію з Архівів Вільної Академії наук в Нью-Йорку.

15 квітня 1997 р.

Передмова автора

В числах "Свободи" (12-22) за рік 1982 був опублікований есей д-ра Богдана Цимбалістого п.н. "Тавро бездержавности". Ця студія, як він сам назвав її, з "ділянки політичної психології українців" привернула мою увагу як праця поважного фахівця і як вклад у незаторкнену ділянку нашої політичної літератури. На цей есей звернув увагу також і ред. Роман Ільницький. Його негативну критику на висновки Цимбалістого п.н. "Про єдність і роз'єднання", ред. "Свободи", п. Снилик, відмовився друкувати і тоді дальша дискусія між відомими публіцистами перенеслася на сторінки "Сучасности". Згодом, по боці Цимбалістого станув і я в статті "Додаток до дискусії", що була друквана в "Українських Вістях" після того, як Ільницький публікував свою останню статтю "Постскрипtum до дискусії про єдність і роз'єднання" ("Сучасність", ч. 5, 1983 року). Дивись ювілейне видання моїх вибраних публікацій п.н. "Без ідеологічного самодурства", ст. 367 (1992 р.).

Особисто з д-ром Цимбалістим ми не були знайомі — ми знали один одного із наших публікованих праць. Коли ж я вирішив видати вибране у своє вісімдесятиліття, між нами вив'язалася кореспонденція, на жаль коротка, бо доктор не подолав своєї тяжкої недуги... Я пропонував помістити його есей як додаток до моєї солідно виданої "Смолоскипом" книги. Він радо погодився і в одному із листів (28 січня 1987 року) писав:

"Між іншим, я маю продовження своїх міркувань з Тавра і вони колись появляться. Там було б досить критики ідеологічного догматизму Стецька, а цього не можу друкувати, доки очолюю управу Українського Музею, до розбудови якого намагаюся притягнути бандерівців. Дещо вдається. **ЯКЩО Я ПРИЛЮДНО ВИСТУПЛЮ ПРОТИ СТЕЦЬКА, ПОЧНУТЬ ВАЛИТИ УКРАЇНСЬКИЙ МУ-**

ЗЕЙ” (капітуляція останнього речення моя, — п.б.).

Ще ніколи нарікання та обвинувачування бандерівців їхніми політичними противниками і ворогами в нечесній і очорнюючій практиці в ідеологічно-політичній дискусії з їхніми опонентами не вражали так гостро мого політичного нерву, як ця заява д-ра Цимбалістого. Мені зразу пригадалося окреслення бандерівщини ген. П. Григоренком: В советському Союзі ми вже маємо таку партію і владу, тільки під іншим прапором...

І чи довідаємося колись скільки розумних і політично вироблених одиниць в діяспорі були знемовлені, або пішли на епізмент з утопійною ідеологією проводів “визвольного фронту”, щоб тільки рятувати репрезентовані ними громадські та наукові установи від психологічного та фінансового терору бандерівської дисциплінованої, але політично безграмотної черні?...

Той страх д-ра Цимбалістого за долю Українського Музею відобрав його розумній голові мову. А було чому нам повчитися від тієї людини. Навіть, якщо він і залишив дещо в манускриптах, то виявлення їхнього змісту поневчасі стане перед нами тільки гірким спомином.

Ця листовна зустріч з д-ром Цимбалістом стала для мене сильним поштовхом, щоб з доступних мені друкованих джерел дійти до корення цього нашого суспільного й політичного лиха. І я вирішив неосліпнути і не вмерти, поки — бодай короткими головними штрихами — не виведу фронду Степана Бандери в її справжньому світлі; з її справжніми причинами й наслідками. Мені, як нікому іншому, накинула доля — не без моєї участі — те завдання: я не репрезентую жодної установи — громадської, наукової чи політичної. Мене, де-факто, було “вичищено” з рядів “революційної” ОУН рішенням Мітельвальдської конференції 1948 року і того ж року, дещо пізніше, рішенням Степана Бандери фінансово завалити В-во “Українська Трибуна”, мене було звільнено від усякої відповідальності і від усіх симпатій до тієї політичної формації.

Чи може бути щось більше фатальне для народу з тавром сімсотлітньої бездержавности, із тричі перериваною історичною пам’яттю і тричі здеклясовуваного до стану етнічної маси шляхом винищування провідних верств ворожим насиллям — незнаним в західній цивілізації засобами фізичного й психологічного терору, як намагання одної політичної формації загнати інтелектуально й політично визріваючу людину в

кошарні умови своєї ідеологічно-політичної утопії.

Історія покпила собі із чисто літературних структур Бандери і Стецька про трьох-ступневий революційний зрив автохтонно-українського народу, в якому той нарід мав би на "штиках" повинности осілих на його землі ворогів і втілитися в моноліт інтегрального націоналізму.

Історія соціально-політичних рухів — революційних і еволюційних — у західньо-європейських народів заперечує цю наївну схему:

1. Англійський нарід раз переживши криваву революцію Кромвеля в 17-му віці не дав Марксові й Енгельсові та їх чисельним апостолам намовитись на пролетарську революцію. У правно-політичному емансипаційному процесі чисельний пролетаріят Англії вибрав шлях еволюції.

2. Французи, із свіжо загосненими ранами Великої революції 18-го століття, відмовились дати підтримку марксистській революції, знаній під назвою "Паризька Комуна", на початку 70-их років 19-го століття.

3. Нарід США, виживши із ран громадянської війни 60-их років 19-го століття, своїми робітничо-продуктивними силами непохитно протиставився марксистсько-анархічним бешкетам інтелігентського пролетаріату інтернаціонального походження в 1960-их роках.

4. Еспанія, із свіжою ще пам'яттю жахить громадянської війни 30-их років, не пішла на нову авантюру з хунтою, а станула по боці свого традиційного монарха, Хуана Карльоса.

5. У всіх сателітних державах, що пережили нанесену їм пролетарську революцію і жахиття Другої світової війни, ми не бачили революційного вирізування "нових панів". Навпаки — і в сателітних державах, і в союзних республіках ті "нові пани" стали стабілізуючим елементом для хисткого ще державного суверенітету.

Бо не в аморфній степовій стихії Дмитра Донцова зашифрувала історія свої канони, а в родовому спадку державницьких традицій В'ячеслава Липинського, який писав у двадцятих роках — на кривавих ще слідах української трагедії:

"Держава скрізь і всюди обіймає все громадянство: всіх без винятку людей, що живуть на даній території. Ця проста істина — з роду тих наприклад, що земля округла — була довго, та є ще по-сьогодні для більшости українських політиків абсолютно незнана..."

І далі:

”Щоб могла повстати Україна, всі місцеві сили, що хочуть своєї держави, мусять одділитися від сил піддержуючих держави метропольні. І це відділення — щоб перемогти могли ми, українські самостійники, мусить піти по лінії вертикальній: зверху вниз. То значить, що в українському державницькому таборі мусять об’єднатися кращі й активніші частини всіх місцевих класів і всіх місцевих ”націй”: поміщик, промисловець, робітник, селянин, місцевий руський, поляк, українець. **ЯК ОРГАНІЧНО ЧЕРЕЗ СВОЇ ВЕРХИ ВХОДИЛА І ВХОДИТЬ ДО МЕТРОПОЛЬНОЇ, ТАК САМО ТІЛЬКИ ОРГАНІЧНО ВІД ВЕРХІВ, ВОНА МОЖЕ ВІД МЕТРОПОЛІЙ ВІДДІЛИТИСЯ...**”.

У Липинського це не була ні химерна візія, ні пророцтво, а глибоко вивчене знання про межі можливостей соціально-політичних перемін у реальному світі людини. І далі:

”Політика, це меч і сила продуктивна, матеріальна. Але, щоб ця сила матеріальна не оберталася, як досі в українців, у взаємопожираючих звірів, українські люди меча, плуга і станка ждуть від вас інтелігентів слова духовного, яке ви — тільки ви — маєте обов’язок їм дати... Тільки великим хрестоносним походом Духа на українське пекло тілесних пристрастей і хаосу матерії можна сотворити Україну. Чи здатні ви, українські інтелігенти, що майже всі сьогодні соціалістами або націоналістами єсьте, такий хрестоносний похід Духа розпочати?.. Де ви, старшино українська, що новітньою зброєю Духа — пресою й книжкою — володіючи, силою свого духа нову віру українську творите?.. І яку нову думку вашу сучасний грамотний народ український прочитавши, за свою прийме і з нею голови свої на боротьбу, на смерть за Україну понесе?..”.

І врешті:

”Держава українська може повстати лиш тоді, коли потрапить власними руками, не кличучи на поміч ані Москву, ані Варшаву, здавити внутрішній бунт опришків і дейнеків. Без такого здавлення українського бунту українськими руками, Держава Українська останеться на віки нездійсненим сном про власну силу”.

З усіх політиків і публіцистів 20-их і 30-их років по цім боці

ідеологічних барикад, єдиний В'ячеслав Липинський, консерватист, людина монархістичних переконань, проponent кляскократичної трудової монархії, що в цілості нагадувала "королівську демократію" (роял демокрасі) Об'єднаного Королівства Великої Британії — той білий крук серед тодішнього політичного гайвороння ставився позитивно до політично поневоленої державницької структури УРСР, бо єдино в цій реально існуючій політично-адміністративній структурі вбачав можливість для України відділитися ("згори вниз") від метрополітарної Москви і з великими шансами відстояти свою суверенність і це, мовби, за його рецептою, сталося 24 серпня 1991 року.

І якщо ця сьогоднішня українська політична аристократія, в руках якої кермо молодій держави — байдуже якого вона ідеологічного забарвлення — прийме й здійснить накреслені цим нашим великим Мислителем ці реальні пляни, Українська Держава стане справжнім фактором міжнародного значення в Європі і в світі.

П.Б.

До історії націоналізму революційної ОУНБ

Погляд на демократизм як на "дискредитовану" політичну систему, це пряме відлуння демократофобії галицького націоналізму 30-их років, що розвивався під впливом успіхів однопартійних структур у тодішній Італії та Німеччині. В Західній Україні 20-их років Дмитро Донцов став дуже талановитим каталізатором тих фашистських ідей, надавши їм свою оригінальну форму вислову. Вийшовши із соціал-демократії російського штампу, для якого концепт "лояльної опозиції" в англійському парламенті являвся самозапереченням політичної влади в самому принципі, Донцов не мав належного розуміння рушійного механізму демократії західного типу, хоч у першій із своїх більших праць (ПІДСТАВИ НАШОЇ ПОЛІТИКИ) ставив на демократію "як це слово розуміється на Заході в області політики".

Праця ця вийшла у світ 1921 року. В році 1926 появився його головний і центральний для його політичної філософії твір — НАЦІОНАЛІЗМ, в якому принципи західної демократії були замінені концептом "активного націоналізму" і "власновладства нації". Суть тих акронічних термінів розкрив сам Донцов: Нація, щоб стати повноцінною і суверенно діяти, мусить вилонити провідну верству насажену волею до влади, яка "перейметься поняттям влади над людністю і територією, скує і змусить до послуху своє оточення, опанує економічне і політичне життя нації і самовизначиться у відношенні до зовнішнього світу...". Це суть волюнтаризму "луччих людей" нації.

На нашу думку, дві історичної ваги події вплинули на радикальну зміну в теоретичних міркуваннях Донцова про метаморфозу народу в націю, як це визначається в західній політології:

а) В наслідок глибоких розрушень соціально-політичного ладу в цілій Європі, диверсійна праця Третього Інтернаціоналу вносила анархію у західні держави і загрожувала революцією на взір більшовицької в Росії. З особливою силою позначилося це при кінці десятих і на початку двадцятих років в Італії. Комуністична субверсія та хисткі позиції ліберальних партій при владі викликали самооборону нації у виді фашизму під проводом здібного політика в особі Бенітто Муссоліні. Вийшовши на політичну арену на чолі незначної меншости в суспільстві, Муссоліні націлювся на здобуття політичної влади в ім'я молодого покоління проти "здитинілих лібералів". Коли його питали, яка його програма, він відповідав: "Наша програма є проста: ми **ХОЧЕМО ПРАВИТИ ІТАЛІЄЮ...** Італії не бракує програм — для її рятунку не програми потрібні, а **ЛЮДИ ІЗ СИЛОЮ ВОЛІ**". І не зважаючи на малу популярність фашистів серед народу, король покликав Муссоліні творити новий уряд 22 жовтня 1922 року.

Ця "проста програма" Муссоліні і політично-суспільні зміни, що заіснували в перших роках фашистського режиму в Італії не могли не привернути до себе уваги аналітичного таланту Донцова; вони недвозначно позначилися на ідеологічній сторінці "Націоналізму" і на його дальших працях.

б) Донцівській ідеї інтегрального націоналізму сприяла внутрішньо-політична констеляція в добі Центральної Ради 1917 року, якій не під силу було устоятись перед диктатурою марксистського пролетаріату Леніна. Ця хибна думка про "чистий демократизм" Центральної Ради покутує в наших публікаціях по нинішній день — її далеко було до західних демократій. Насправді, це була диктатура соціалістичних партій **БЕЗ ФІЗИЧНОГО ТЕРОРУ**.

В тридцятих роках Донцов був справжнім володарем душ молодого покоління. "Десять заповідей українського націоналіста", це вірний переклад політичної філософії Донцова на поточну мову. Безпосередна зустріч з українським Сходом в роках 1939-1944 виявила односторонність націоналістичної пропаганди і безпорадність в питаннях суспільно-економічних. В наслідок демократизації згори, пост провідника замінено бюрою проводу (тріумвіратом), відхилено моністичний принцип ідеалістичного світопогляду, дозволивши і "матеріялістам" боротися в рядах ОУН за українську державність, а в основу соціально-економічної структури покладено принцип безкласового сус-

пільства та праці, запозичивши ці "ідеали" від марксизму. Коли йдеться про націоналістичну фракцію бандерівців, то на еміграції Ст. Бандера, вийшовши з німецького концтракту, успів на протязі 3 років вичистити "революційну" ОУН (ОУНБ) з демократичних налічок і привернути ідеологічну непорочність та внутрішню структуру своєї фракції часів 1930-их років. Внутрішня дискусія, яка в будь-чому порушувала б цю непорочність, була придушена. Степан Бандера проголосив себе і свою партію єдиними повноправними представниками українського народу, а свою революційну програму єдиноправильною в боротьбі за українську державність.

Під проводом Ярослава Стецька, найближчого товариша "по зброї" Ст. Бандери, розбудувавши довкола себе сателітні організації т.зв. "Визвольного фронту", ОУНБ вже виразно завершила на ідеологічно-утопічні позиції 30-их років. Про це плякатно свідчить стаття Ярослава Стецька п.н. "Без національної революції немає соціальної", написана 1938 року і передрукована в журналі "Визвольний шлях" за лютий 1980 р. Із змісту редакційної дописки виходить, що аксіоми 30-их років зобов'язують і сьогодні. Не просто собі думки під розвагу й обговорення серед зрілого членства, а бездискусійні аксіоми.

Стаття насичена патріотичним патосом і революційною бомбастикою. Вийшовши голіруч на відвойовання України самостійність, автор безпотрібно роздмухує стільки ворожнечі свому рухові й самостійності серед елементів здавна вже осілих на українських землях і поза Україною суших, що ледве чи середньої міри імперія потрапила б з цією ворожнечою упоратись.

"Українська Національна Революція є одночасно соціальною, — каже автор. — Це доосновна зміна відношень поодиноких людей та суспільних верств... до цінностей життя: духових і матеріяльних; це доосновна зміна всіх вартостей та установ індивідуального (!) та суспільного життя української людини... Справа політики — це справа всього життя, без решти... Політична революція — це захоплення влади для продовжування і здійснення соціальної програми в національних рамках..."

Маркс також вимагав доосновних змін не тільки в соціально-економічному і політичному аспектах, але й у психологічному, бо без цього ідеальне комуністичне суспільство являлося неможливим. Обидва вони — і Маркс, і Яр. Стецько

— неусвідомлювали собі цього кардинального факту, що всю політичну владу і всі засоби продукції в користь тих революційних перемін вони вкладали в руки не ідеальної людини свого благовістя, а в руки сьогоднішньої людини — в першому випадку "зіпсутої буржуазним капіталізмом", а в другому "доморослими соціялістами й демократами". А те, що ця людина, якій вся честь і покоління, в одному випадку "революціонер-пролетарій", а в другому "революціонер-націоналіст", цілком без значення — обидва вони належать до тієї ж самої породи історичної людини, яка може цю дану їй владу обернути проти найкращих інтенцій ідеолога.

"Ми руйнуємо весь сьогоднішній соціяльний лад, — каже Стецько, — в ім'я свого національно-справедливого, ново-СОЛІДАРИСТИЧНОГО" і задля "етичних вартостей, які мають своє творче відношення до соціяльних проблем життя".

В статуті Комуністичної Ліги (1848) Маркс також уставив, що

"Метою Ком. Ліги є зруйнування старого суспільства і повалення буржуазії, вживаючи всіх засобів пропаганди й політичної боротьби..."

І коли у Маркса тільки економічні фактори мають "своє творче відношення до соціяльно-політичних проблем життя" і з них випливає постулат поголовної ущасливленої праці, а знесення приватної власности ліквідує ворожнечу в суспільстві, вносить справедливість і об'єднує всіх спролетаризованих в одну щасливу сім'ю, то у Стецька

"Етична постава в житті диктує постулат праці, соціяльної справедливости, ліквідації руйнної клясової боротьби, об'єднання всіх українців навколо однієї ідеї, якою живуть, яку здійснюють, яка визначає їх вартість як людей. Бо — хто поставив би знак запиту над своїм українським патріотизмом — поставив би знак запиту над собою взагалі як людиною..."

Не було б "тріху" в повищому висловлюванні, коли б не той психологічної натури віковий досвід у тому, що запевнювання самого себе і свого одностумця в досконалості, хоч би тільки часточки своєї душі, роздмухує в тій людині почуття власної вищости до тої міри, що просто внеможливує знаходити спільність думки і дії із звичайним смертником в найза-

гальніших основних питаннях у найкритичніші часи. На фоні публіцистичної спадщини цитованого автора, це абсолютно не гіперболічна параболя реторика і автор як провідний репрезентант свого ідеологічно-політичного середовища ставить під сумнів *людськість* кожного українця, який ідеї державности також служить, але під іншим прапором і для дещо інших ідеалів, ніж прапор та ідеали авторового середовища. Таким чином автор монополізує патріотизм для своєї партії і підриває довір'я в своїх членів до інших середовищ, що в свою чергу спричинюється до роздору в загально-громадських установах і то якраз у тих питаннях, які автор ставить на першому плані.

Отож першою передумовою безкласового суспільства націоналістичної структури є **"ЕТИЧНА ПОСТАВА В ЖИТТІ**, що об'єднує всіх коло одної ідеї". Другою вимогою є поголовна праця, бо в світлі всенациональних потреб кожна праця є однаково потрібна, а через те й всіх зрівнююча:

"Ми видвигаємо любов до праці, працю як змісл життя, як стихію життя, як честь, як радість життя. Тільки лінійх "мусить" працювати... Примушуватимем до праці лінивих людей..., кожний українець..., коли він працьовитий і героїчно сприймає життя — повинен увійти в ряди нашої аристократії духа й творчости..., і перестерігати, щоб злі елементи його не залили; ми демократи, які твердять, що перед кожним без різниці стоїть в однаковій мірі постулат чину, та кожний, хто цю вимогу сповняє, згідно наших етичних засад, має тотожну оцінку...". "І пастух, і професор університету, і рядовик, і маршал, і замітач вулиці, й її будівничий, і служниця..., і господар-власник — всі вони морально однаково вартісні, коли живуть тією самою ідеєю".

Маркс і Енгельс висловлювалися на тотожну тему дещо ляпідарніше:

"В комуністичному суспільстві праця буде не тільки необхідністю життя, але й першою потребою і ніхто не буде в стані дати суспільству щось інше крім праці".

А Ленін вже цілком натуралістично визначав свою демократію:

"... і селяни, і біднота, і інтелігенти, і проститутки..., і вчителі, і солдати, і робітники — коротко: всі соціал-демократи і ніхто інший тільки соціал-демократи".

На чому ж полягає ново-солідаризм цитованого автора?

На тому, що соціальний розподіл праці за схемою фізіократів (французька економічна школа 18-го століття): на рільництво, торгівлю-промисл і державну бюрократію — замінить Марксове визначення капіталістичного суспільства як експлуаторів і експлуатованих. Чому такий "нео-солідаризм" мав би забезпечити соціальний устрій української національної держави перед класовою боротьбою Марксового зразка і перед експлуатацією робітника? Тільки тому, що

"наш лад буде побудований на засаді етичної рівності різне творячих людей та безоглядної вимоги праці перед кожним; ...тому, що в нас буде національний моноліт; ...тому, що всі українці співпрацюватимуть взаємно: хліборобські робітники з хліборобами (хазяями), замітач вулиці з будівничим, робітник у підприємстві з підприємцем, робітник у державному підприємстві з його керівником...".

Коротко: РЕКУ І СТАНЕТЬСЯ! Простішої розв'язки соціальних, економічних і національно-меншинних проблем в українській державі й не придумати! З цього й випливає ось така структура економічного характеру українського суверенного суспільства в уявленнях бандерівського ідеолога:

"Ми проти ліберал-капіталізму й проти комунізму, бо ліберал-капіталізм задовольняє тільки вимоги зникаючої меншості населення, капіталістів, вимог гедоністичних..., а соціал-комунізм у теорії хоче зрівняти всіх людей: лінивих з трудолюбивими, чесних з підлими, розумних ініціативних з недотепами, безвольними; а в практиці (комунізм) створив бюрократичну буржуазію, отих усіх наглядачів, керівників колхозів, совхозів, фабричних заводів тощо...".

Яку ж запоруку дає нам автор, що в його нео-солідаризмі підопічна людина буде забезпечена перед усіма тими лихами ліберал-капіталізму і комунізму?

"Нація, — каже Я. Стецько, — усім дає можливість праці і вона є працедавцем, а не одиниця, хоч, звичайно, свої повновласті зчаста переливає на здібні для цього одиниці, для яких вона сама є моральною дійсністю... і вони виконують тільки її волю. Коли б робили зле, нація увійшла б у свою санкційну компетенцію".

Тільки всього та й до цього зміст цієї обіцянки не новий. Маркс також запевняв своїх віруючих, що комуністичне сус-

пільство дасть право і можливість своїм громадянам кожночасно відкликати своїх бюрократів, чого в практиці не сталося.

"Санкційні компетенції нації" цілком виразно пояснює Стецько економічною програмою ново-солідаризму:

"... держгоспи (совгоспи) будуть частинно поділені, а частинно будуть збережені, але на нових основах. (?) Важкий промисл підляже удержавленню, як також усі монополі. (?); легкий мануфактурний (промисл), велика більшість харчово-смакової промисловости... перейде на власність працюючого в даній галузі робітництва (кооперативну чи індивідуальну) і на принципі приватної ініціативи закладатимуться нові підприємства, а в них з часом робітництво буде ставати спів-власником". І все це мало б уміщатися у фразі: "Право приватної власности *нашого розуміння* (!!) буде привернене". (Підкреслення мої — П.Б.)

Відчуваючи, мабуть, хисткість своїх програмових положень, Стецько намагається їх підкріпити пустословною аксіоматикою, кажучи на закінчення:

"І коли хто каже: національна революція, то вже не потребує додавати — соціальна. Коли хто каже: український націоналіст — то це означає національний суспільник-революціонер".

Розміркувавши вище виведене, нам стає зрозумілим апель Юрія Шухевича до української діаспори "*переорієнтуватися і посприяти тим змінам*", які цілком певно довели б український нарід до широко розпропагованих в діаспорі благодатей нео-солідаризму, який уже нам готується в організаціях "Визвольного Фронту", хоч покищо без практичного застосування.

При тому й дивуєшся: якщо й справді тяготіємо до Заходу, то чому наш інтелект так сахається його реального і практично утвердженого суспільно-економічного ладу в себе дома і постійно тікає у свої власні утопії: Вол. Винниченко, проживши вигідно й безпечно в "буржуазній" цивілізації, почував себе чужим у ній і ущасливив людство власною утопією наївного конкордизму, а його ідеологічний антипод Яр. Стецько, також вигідно і безпечно перешмагавши всі капіталістичні країни західного світу, вважав потрібним замаркувати свою непричетність до цього світу — таким же утопічним і наївним *нео-солідаризмом*, якого в практиці жажнувся б в однаковій мірі і галицький колгоспник, і київський інтелігент, і шахтар Донбасу.

В цьому утопізмі ми стали дуже близькі до російського інтелігента другої половини 19-го віку, який переконував англійського дослідника, що в російському парламенти

”не буде партій, бо в Росії немає соціальних каст, а через те в російському парламенти будуть керуватися науковою думкою подібно до того, як філософ у своїх розважаннях про нескінченість. Коротко: він, очевидно, уявляв собі, що народний парламент буде складатися з нього і його однодумців, і що ціла нація буде покірно коритися його указам, як дотепер корилася указам царів”. (Сер Доналд Меккензі Воллес, “Росія напередодні війни і революції”, розділ: Землевласники модерної школи”. — Sir Donald Mekkenzi Wallace, “Russia on Eve of war and revolution”.

Степан Бандера як характер

Повновартісна оцінка Степана Бандери як людини, інтерпретатора панівної ідеології в Галичині в роках 20-их і 30-их, політика, стратега і тактика в полемічних змаганнях із своїми противниками, буде зроблена дослідником з дещо дальшої перспективи. Його патріотизм і вірність націоналістичній ідеології тих років та революційним методам боротьби вже й сьогодні поза всякими сумнівами, як також його мужність в обличчі смерті.

Тому й для кращого розуміння комплексу діяльності спадкоємців його провідної ідеологічно-політичної лінії в ОУНб, тобто провідних людей у формаціях так зв. Визвольного Фронту на еміграції, нам необхідно приглянутись ближче до видатніших рисів його індивідуальності, бо ж відома це річ, що особливості творця витискають своє п'ятно на всіх його починах.

Навіть без особистого знайомства і тільки на підставі його писаної спадщини, дослідникові Степана Бандери впадає в очі його надмірна амбітність. Вона рідше пробивається в безпосередніх побутових зустрічах, але завжди помітна в аргументації за ідеологічну "правильність" його особистої віри, мовляв — це не те, що я так хочу, а тому, що це єдино правильне. А вже сам факт, що на порозі двадцятого року свого життя він уже мріяв "у голос" стати "гетьманом", пояснює оте постійне намагання виступати в ролі "гетьмана" вже й тоді, коли ще був тільки "сотником", а згодом і "полковником" в ОУН. Чи те амбітництво мало своє коріння у відразі до нашого, старанно приховуваного, традиційного почуття меншевартості, чи у фізичних властивостях його фізичної особи, для нас це без значення. Зате велике значення мало те, що його амбітництво не дозволяло йому толерувати чи методично співдіяти з інтелектом, в якому він міг підозрівати конкурента на "владу" чи тільки вплив у своїм середовищі.

Другою рисою його особистості, це наявний брак у нього ширшої політичної освіти чи само-освіти. Він зразковий і невідхильний ісповідник "корану", написаного Дм. Донцовим. Для нього справжній Маркс і Гегель, якого діалектична формула еволюції стала душею політичної філософії марксизму, не існували. Він почерез донцівську призму вивчав усі негативи, але відмовився вивчити з власної ініціативи позитиви російського народу і його культури, щоб — сохрани Господи — не заразитися ворожим духом. Адже Донцов, іронізуючи й знущаючись над "негативами толстоевщини, достевщини й тургенієвщини", робив справжнє пізнання імперської нації неможливим для галичанина під санкцією анатеми. Ця першопляновість "московських негативів" у політичному світогляді Ст. Бандери стояла йому на перешкоді вчуватися у переважливу, в інтернаціональних стосунках, фінезію різниці між РОСІЙСЬКИМ НАРОДОМ (в народницьким розумінні), РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ та СОВЕТСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ РОСІЙСЬКОГО НАРОДУ, яка — з чисто формального боку — мала свою передтечу в західно-європейській історії, а саме в Римській Імперії Німецького Народу.

Третьою і найістотнішою прикметою основника ОУНБ і надхненника всіх організацій т.зв. визвольного фронту, це абсолютна перевага принципіальної ідеологічності над політикою, тобто над потребою практичного приноровлювання і конкретного плянування в конкретних обставинах для досягнення посередньої цілі на шляху до головної мети. У нього це було до тої міри, що він міг домагатися втиснення у свої ідеологічні рамки дію, яка із природи речі випадала із тих рамок. Як типічний зразок цієї ідеологічної абстрактності Бандери в рішеннях найпрактичнішої природи, нехай послужить нам такий випадок:

На тій же самій квартирі регенсбургського табору жив я з родиною і Петро Миколенко-Байда, майор УПА. Полтавець, щирий патріот, колишній лейтенант Червоної армії. Під його командою пробився відділ УПА з Лемківщини через Чехо-Словаччину до Баварії.

Одного дня покликав його Бандера на зустріч до Мюнхену. З тієї зустрічі повернувся Байда в дуже пригнобленому настрої. День і другий він сидів у своїй кімнаті, як сич у дуплі. Врешті, підозріваючи, що це можливо з причини житлових непорозумінь, я "припер його до муру". Виявилось, що його турботи цілком

непобутової натури. Бандера доручив йому, Байді, організувати українську партизанку ("збройне рам'я визвольної політики") у Баварських лісах, на випадок війни Америки із Сов. Союзом. Розчаровання Миколенка в Бандері було докорінне. Як це могло статися, повторяв він раз-по-раз, що людина, ім'я якої стало прапорним ім'ям визвольної боротьби останніх часів, не здає собі справи з цього, що партизанка можлива тільки серед рідного народу, що сприяє і співдіє в тій збройній боротьбі...

Коли, наприклад, у Леніна ідеологія на кожному кроці в його публіцистичній діяльності, як і в прямій політичній дії, йшла на послуги політиці як спокуслива принада для принагідних союзників і фанатичних виконавців, то у Бандери сфера його політичної публіцистики і конкретної дії не сміла виходити поза рамки ідеологічних меж у даному питанні. Перед тим, як рішитися на будь-який політичний крок, він мусів мати не тільки ідеологічне виправдання цього кроку, але й самоупевненість, що це в **НІЧОМУ НЕ НАРУШИТЬ "ПЕРЕДОВИХ ПОЗИЦІЙ"** його і його організації.

З опонентами, які в політичній дискусії переступали демаркаційну лінію його ідеологічного обрамовання, він не збирався дискутувати в добрій вірі, а з тими, що приймали його точку бачення "на віру", йому нічого було дискутувати, бо вони автоматично сховзали до ролі виконавців чи тільки симпатиків.

Іншою, не менше важливою прикметністю Бандери, це особливо пильне вухо для тих членів організації, що походили із Східних Земель, що знайшли можливим для себе прийняти організаційну схему і засвоїти ідеологію ОУНб. Впливало це передусім з ідеологічних потреб політичного середовища, що своїм членством було в подавляючій більшості "західняцьке" — конкретно галицьке. Без "східняцького" елементу ОУНб не могла б подавати себе за соборницьку організацію. Проте і тут вирішувала особиста спроможність ідеологічного пристосування, бо коли хтось із визначних людей українського Сходу — будь він безсумнівний патріот, талановитий, жертва комуністичного терору, але не вміщувався в ідеологічну рамку — хоч з точки погляду *політичної доцільності* він міг бути найпотрібнішою фігурою, він не загіривав місця в ОУНб. З двох причин не загіривав: в діялозі поза ідеологічними рамками Бандера втрачав ґрунт для "гетьманювання"; він мусів би погодитись на рівні шанси в дискусії, а для політичної індивідуальності з розвиненим інтелектом, з критичним поглядом на нашу дійсність, і без

особливого інтересу робити над собою насилля та діяти проти власного переконання, рамки накидвані Бандерою не вистачали. Зате для тих, хто вбачав інтерес задомовитись на лоні еміграційної ОУНб, відкривалося поле для попису й кар'єри в "полковники", а то у "маршали". Такі могли — в міру своїх здібностей — розраховувати на поважні впливи на провідника, бо ж вони розцінювались ним як "ідейно стійкий елемент", який не піддався навіть під тиском сталінського терору і зберіг у собі "первні українського націоналізму". Вони також були (і залишилися) живим доказом сприйнятливості ідеології ОУН і на Східних землях, і елементарного соборництва в рядах організації.

Все те, включно з цим нехитрим поясненням "ідеологічної стійкості", можна б, остаточно, прийняти, коли б не наше особисте знайомство з окремими особами того нашого Сходу, які й під поглядом політичної зрілості, і вродженої інтелігенції, і дару себе-вислову, і віку стояли на тому самому, загально беручи, рівні, а проте після зусиль та іспиту совісти оприділили себе по-різному. На боці залишимо таких, як Іван Багряний, бо вже сама його біографія відрізняла його від тих, хто мав щастя не потрапити у сталінську м'ясорубку і вийшов на еміграцію. Коли ж уявно поставити побіч два непересічні мужі тієї східної еміграції — Бориса Андрієвського і Івана Вовчука, хоч і з різних професій, але долею збережені в однакових умовах, різницю їх поведення і рішень політичної натури трудно пояснити. З Іваном Вовчуком мав я деякий час досить близькі стосунки, як це вже буде видно з пізнішої розповіді; з Борисом Андрієвським, який був директором і головним хірургом таборового шпиталю в Регенсбурзі, я, як той, що очолював деякий час таборову адміністрацію, мав службові стосунки і приватні зустрічі. Обидва вони із тих людей, у яких інтелект панує над емоціями, але дати переконливу відповідь на питання: чому Андрієвський бачив хиби свого організаційного проводу і не вагався їх нап'ятувати, а Вовчука не стало на це? — не беруся.

* * *

До судової розправи у Варшаві проти провідних членів ОУН в році 1935, в справі атентату на життя міністра внутрішніх справ Броніслава Перацкого, українська суспільність Західних Земель просто не була свідомою про існування 25-літнього студента агрономічного факультету Львівської Політехніки,

Степана Бандери. Ніхто крім, очевидно, членів Краєвої Екзекутиви не мав уявлення про те, що акти терору ОУН проти окупаційної влади, як польської так і советської, були dokonані з наказу того студента агрономії. Щойно в ході Варшавського процесу стало ясным, що провідником оунівського підпілля, який брав на себе відповідальність за всі ті акти був Степан Бандера.

Заступник головного прокуратора Рудніцького й головний обвинувач на тому процесі, Владислав Желенські, у своїх споминах про той процес ("Забуїство міністра Перацкего", Бібліотека Культури, Франція, 1972), ось, як пише про той промежок часу, від 1932 до 1934, в якому акти терору були проведені з наказу краєвого провідника ОУН, Степана Бандери:

"В жовтні 1933 року, боевик ОУН на наказ Бандери вбив у консуляті Сов. Союзу у Львові урядника Маїлова і поранив вознього Джугая, а в травні 1934 року знищив вибуховим матеріалом українську друкарню, в якій передруковувалась комуністична пропагандивна література (чудом жертв у людях не було). В першій половині 1934 р., у трьох галицьких воевідствах (в оригіналі: воевідствах Малопольські Виходней) були вбиті 9 осіб, поляків і українців і багато було пораниених".

Також, пише Желенські, було розпляновано атентат на волинського воеводу в Луцьку, Генрика Юзефського, "якого критикували у військових колах і в польській націоналістичній опозиції за надто угодову політику супроти українців. Організаційний вирок на нього був так же мотивований, як і на Тадеуша Голувка", тобто згідно з гаслом Леніна "чим гірше то й ліпше" — угодова політика, як першого так і другого, розряджувала революційне кипіння серед українського населення.

"Були — пише далі Желенські — готовлені нові атентати на одного українського гімназиста, на в'язничного комісара Коссобудзкого і навіть на самого Романа Мигалья, про що він не знав перед арештованням і зізнаннями в слідстві Варшавського процесу".

Роман Мигаль, того ж юного віку, що й Бандера, убив кулею з револьверу свого приятеля Якова Бачинського, якого Організація підозрівала у співпраці з польською поліцією.

"25 липня (1933 р.) — продовжує Желенські — згинув від кулі Іван Бабій, директор державної гімназії з укра-

їнською мовою навчання, якому молоді націоналісти закидали надто лояльне відношення до польської держави... Убивство Бабія, українського патріота, колишнього офіцера української Галицької Армії, викликало велике обурення серед місцевого суспільства. Голоси опрокинення каптурових (тайних) судів були повсюдні, протестаційно виступила українська преса, категоричний засуд висловив львівський митрополит, архієпископ Андрій Шептицький у своєму пастирському листі, який передрукувала вся українська преса. Убивці почували себе ізольованими". (Ст. 18) "Така-то була діяльність 25-літнього провідника, Степана Бандери і підвладних йому однолітків".

В третій частині своїх цікавих споминів, написаних в річезовому й об'єктивному дусі — без пропагандивних вилазок — Желеньські описує запілля політичних польсько-українських стосунків під час підготовчих заходів до Варшавського процесу в 1935 році. Описання тих стосунків, особливо з погляду найвищих політично-судейських кіл польської держави, ясно показує, в якій атмосфері відбувався той процес і чому вироки підсудним були такі, а не інші:

"У висліді домовлень про 'нормалізацію' польсько-українських стосунків, які були проведені мін. Косьцялковським, найбільша укр. політична партія УНДО (Українське Національно-Демократичне Об'єднання) взяла участь в сеймових і сенатських виборах у вересні 1935 року, які відбулися помимо заповідженого бойкоту польською опозицією... Українець (Василь) Мудрий був вибраний віце-маршалком сейму, а УНДО — не відрікаючись змагання за самостійність (укр.) окремої держави, декларувало визнання (за урядом право) для стосування 'державних необхідностей'. Незабаром після виборів уряд предложив сеймові проект закону про широко закроєну амністію для злочинів, яка обіймала й період часу, в якому був доконаний атентат на Перацкого; ...ця амністія, так з волі сейму як і за згодою уряду, міняла кару смерти на доживотню тюрму..."

Воно було очевидне в 1935 році, як і є сьогодні, що тверезо думаючи батьки народу ("безхребетні опортуністи"!), зваживши політично-силові реалітети, пішли на замирення з урядом, щоб — між іншими важливими причинами — рятувати "хлопців від шибенєці".

"В таких умовинах — продовжує Желеньській — процес,

що розпочався 18 грудня 1935 року в окружному суді в Варшаві, міг проходити в атмосфері відпруження і без загрози шибенеці. Проте, вже на початку виявилось, що в намірі обвинувачених не було пошанування того відпруження, а навпаки — протиставлення себе тому відпруженню яскраво протипольськими демонстраціями. Перша і найголовніша сутичка Бандери і товаришів із судовою процедурою постала на питанні мови: підсудні домагалися права говорити у Варшавському суді по-українськи, а їхні оборонці внесли прохання до суду, щоб був визначений судовий перекладач”.

Головний прокуратор Рудніські пояснив на основі обов’язуючих державних законів, що домагання підсудних мало б правні підстави, якщо б злочин і суд відбувалися на теренах з більшістю українського населення (Галичина, Волинь, частина Полісся). На терені корінно польських земель закон виразно захищав виключність польської мови. І додає Желенські: ”В ході слідства цієї проблеми не було взагалі на переслуханнях в Кракові і в Варшаві обвинувачені відповідали на чисто польській мові. Тож було це очевидною демонстрацією на пропагандивний ефект, а ще й особливо тому, що на залі розправ було багато заграничних кореспондентів.

”Внесок оборони щодо мови був зразу сторпедований при найближчій нагоді самим Бандерою, який вигукував, що ”як український громадянин не підлягає польському праву”. В той спосіб Бандера вияснив ситуацію і накинув своїм товаришам таку ж саму поставу. Було видно, що був він насправді їхнім провідником, якому вони беззастережно повинувалися.

”Судовий репортер ”Газети Польської” ось як описав його: ”На вигляд досить незаметний, низького росту, щуплий, худенький. Виглядає найвище на 20-22 літнього. Западистий підборідок, гострі риси, неприємний вираз обличчя, рухливі очі з малим зизом, нервові рухи, затиснені вузькі уста”.

”З уваги на повторні демонстративні вигуки Бандери, суд зарядив виведення його із залі. Бандера ставив опір, тож поліціянти винесли його насильно. Конвульсійне вимахування рук і ніг того дрібненького чоловічка робили радше комічне враження. А проте була від нього непереможна енергія і фанатична сила”.*

* 101-сторінкова праця Желенського, в центрі якої вбивство міністра

Спостерігачі Варшавського процесу бачили тільки зовнішнього Бандеру і чули його гнівні пропагандивні протести, в яких якраз і пробивалася його енергія і фанатизм. У Львівському процесі, який почався 25 травня 1936 року, українське суспільство і та решта світу, що цікавилася українською проблематикою, особливо під Польщею, побачили справжнього Степана Бандеру — його етично-моральну базу у вирішуванні питань основних людських вартостей, прагматику його засобів у практикованій ним визвольній політиці українського народу — коротко: (вживаючи англійський ідіом) "що рухало ним у його щоденній практиці". Під цим аспектом покористуємося працею історичного характеру Петра Мірчука п.н. "НАРИС ІСТОРІЇ ОУН", перший том 1920-39, за редакцією Степана Ленкавського, 1968 року. (Від появи цієї Мірчукової праці до опублікування споминів Желеньського минуло 5 років.

"Львівський процес — пише Мірчук — був ще гіднішим оприлюдненням українського революційного руху перед своїм і чужим громадянством, ніж Варшавський, бо (...) Львівському процесові надала іншого вигляду та обставина, що на його форумі польська влада без-застережно визнала право для українських підсудних говорити українською мовою. Замість оборони прав української мови (як це було в Варшаві — П.Б.), тут приводом для демонстративних виступів підсудних проти польського окупанта стало питання державної приналежності".

Перацкого, тематично охоплює цілий вахляр тогочасних польсько-українських стосунків, є поділена на 4 частини. Щоб дати читачеві уявлення про зміст цього вахляря, ми наведемо наголовки розділів в перекладі:

Частина перша: Замах, Лабораторія Карпинця, Микола Лебедь, Арешт у Львові, Григорій Мацейко, Степан Бандера провідник краю, Закордонна влада ОУН/УВО, Захоплення Архіву Сеника, Ревеляції із Архіву Сеника про Дитву і Чехословаччину, Генеза замаху в Варшаві.

Частина друга: Остеререження з Берліну, Наказ утриматися від терористичних акцій у Польщі, "Інспірація Райхсвери, Погодження Ярого на замах, Бунт молодих в краю, Достовірність інструкцій із Берліну, Припізнєння замаху, Роля Райхсвери, Відповідальність служби безпеки, Звіз кол. міністра Криховського.

Частина третя: Судова розправа, "Тортури", Оборонці, Суд, Прокуратура, Броніслав Перацкі, Історія одної вибухівки, Присуд.

Частина четверта: Смерь Коновальця і розлам і ОУН, Німецько-совєтська війна, Судьба варшавських підсудних, Смерть Степана Бандери, Смерть Григорія Мацейки.

За запит прокуратора про державну приналежність, всі відповідали: "українська". Таку відповідь підсудні уточнювали: "Моя державна приналежність у принципі українська, а тимчасово польська". А Бандера на запитання як ставиться до військової служби, відповів: "Я є членом Української Військової Організації".

Ширше узмістовлення тієї тези, що "в принципі" український націоналіст визнає себе приналежним до української державности, дав Ярослав Стецько у своєму "останньому слові на процесі":

"Я прийшов до висновку, що право поневоленого народу існує. Бо тверджу, що право існує тоді, коли його психологічно й морально признають члени даної суспільности. Визнаю, що істотним моментом права є признавання його даною суспільністю. Примус, фізична сила не є суттєвим моментом права. Кермуючись цим мотивом, я з правного й ідейного боку робив те, що робив. Я виконував свій обов'язок, що його мені диктувала моя приналежність до української суспільности. Я визнаю, що українська держава існує, існує потенціально в серцях українського народу. Не існує покищо реально, але існує морально й правно в наших душах. Змістом мого життя було, є і буде: Україна вільна, Україна без хлопа і без пана. Я вірю в перемогу" (ст. 410).

У цій же промові, Стецько накреслив і свою соціально-економічну програму для свого народу:

"При оцінці розв'язки соціального питання можна узмістовити його в чотирьох точках: національний момент, безкласовість, момент етики і момент праці. Я твердив, що єдина праця вирішує про вартість людини і що єдино суспільна справедливість може бути критерієм у вирішуваннях соціальних проблем. (...) При тому, я висунув у розв'язці економічного питання тезу, що вимогою соціальної справедливості є передача без викупу землі — всіх без різниці поміщиків — у власність українського селянства та копалень у власність українського робітництва, передання без викупу землі з московських колективів у власність українського селянина; те саме стосується щодо фабрик і копалень на східньо-українських землях. (...) Я висував ідею нового суспільного порядку. Тим новим суспільним порядком має бути ідея солідаризму професій, не клас в економічному розумінні, бо українська суспільність є

безкласовою суспільністю людей праці” (ст. 409).

У своєму останньому слові на процесі, Степан Бандера досить різко і безцеремонно накреслив ”моральні і правні” межі своєї влади не тільки над членами ОУН, але й над окремими особами української і неукраїнської національності. Він говорив у справі наміченого, але не виконаного атентату на в’язничного комісара, бо арешти в червні 1934 року перешкодили тому:

”Я вважав, що Організація має обов’язок узяти тих товаришів (що у в’язницях є виставлені на самоволю й знущання в’язничної сторожі) в оборону і з цієї причини дав наказ виконати атентат на комісара Коссобудзкого. Суду не було. Я сказав уже, що Організація судила тільки українців; коли ж йшлося про представників польської влади чи польських державних інституцій, то суду ми не переводили. (Це було у виключній компетенції провідника КЕ на підставі доказів від теренового членства, — П.Б.) Щодо замаху на волинського воєводу Юзефського, то той атентат мав те саме тло, що й плянований атентат на куратора Гадомського і виконаний атентат на міністра Перацкого. Воєвода Юзефський мав згинутися не тому, що — як каже прокуратор — хотів зближення двох народів, а тому, що метою цілої політики польського уряду — зокрема на Волині, яку репрезентував Юзефський — була державна і національна асиміляція, асиміляція українців”.

Щодо убійства організаційною боївкою дир. Бабія і студента Бачинського, то вони були ліквідовані як національні зрадники. А на закид прокуратора, що Бандера не подав фактів зради, то він відповів, що й не збирався їх подавати з конспіративних причин — вистачає, що їх судив Організаційний Трибунал на підставі тих фактів, які стали відомі тому Трибуналові (тих же самих організаційних джерел — свідків, а то й особистих ворогів у неприсутності обвинуваченого, — П.Б.)... ”Ми стоїмо на

становищі, — цитую далі з тієї промови Бандери, — що обов’язком кожного українця є підпорядкувати свої особисті справи і ціле своє життя інтересам і добру нації. (В практиці це підпорядкування провідникові, автократичному голові Краєвої Екзекутиви, — П.Б.) (...) Ми стоїмо на становищі, що за такий злочин (як надмірна лояльність супроти польської держави, або публічна критика актів тероризму) належить лише кара смерті. Якщо Суд (Організаційний Трибунал) ті засуди смерті видав, він мав мандат від ОУН” (!).

Далі Бандера заперечує твердження прокуратора, що демонстративний атентат на советський консулят мав намір внести заколот у заходи Польщі і Сов. Союзу для створення дружніших міждержавних стосунків, бо Організації байдуже, які остаточно будуть польсько-советські стосунки. ОУН не ставить на зовнішню поміч у своїй боротьбі, бо з історичного досвіду знає, що коли йдеться про анексію українських земель, Польща і Росія завжди знаходили і будуть знаходити причини для порозуміння. Замах на консуля, говорив Бандера, був єдино реальним для Організації засобом протесту проти жорстоких і масових засобів більшовицького режиму у винищуванні фізичної субстанції українського народу.

На твердження прокуратора, що провід Організації не цінує життя ні свого членства, ні суспільства свого і чужого, Бандера дослівно відповів:

”ОУН цінує вартість життя своїх членів, дуже цінує, але ідея в нашому понятті є така велична, що коли йдеться про її реалізацію, то не тільки одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба покласти, щоб її таки здійснити. (...) Я знав, що накладу головою, і відомо вам, що мені давали своє життя рятувати... Я знав, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі втратити життя. Але впродовж цілого того часу (рік перед проголошенням амністії — П.Б.), я не переживав того, що я переживав тоді, коли висилав двох членів на певну смерть: Лемика і того, хто бвив Перацкого...”.

В достовірність цієї останньої заяви можна вірити — можна і не вірити; одне є певне: щоб увійти в історію національним героєм, реалізатором цієї ”величної ідеї” — батьком української державности, Бандера був готовий прийняти тричі смерть на ешафоті. Туж готовість він хотів бачити в кожній українській людині. В наукових дисциплінах це має назву утопії.*

* Такий утопічний соліпсизм зустрічаємо серед людей з вищою освітою:

1. в розмові про укр. мову в Сов. Союзі: ”Якщо б одного дня всі 40 мільйонів вийшли і заговорили на українській мові, вона зразу стала б перспективною”.

2. в розмові про політичне усамостійнення: ”Якщо б проти танків станули сорок мільйонів готових на все людей, всі танки Сов. Союзу стали б безпорадні”.

Утопія народжується в людській уяві, коли людина опиниться в реально безпорадному, а то й безвихідному положенні; коли в пережитих психічних потрясіннях у реальному світі, здетермінованих матеріальних законів, і у світі свого власного творення, зживається Грандіозна Мета її попередньої утопії. Світ нової утопії завжди починається в банкрутстві попередньої, якої міражні благодаті розприснулися, як миляні баньки в ході щораз інтимнішого знайомлення людини з її космічним оточенням і своїм унутрішнім космосом многогранної калейдоскопійної складності. Утопія це необхідний фактор автономної людської еволюції. Вона завжди відроджується новим колоском з перегнилого в лоні землі зерна.

Роля утопії в українській відродженій політичній думці ХХ століття

Утопія може бути найрозмаїтшого змісту, характеру і тривання владного психологічного впливу. Утопія універсального характеру і глобального значення, це утопія містичного характеру, в якій останній акт переходу з історії у позаісторичний світ вічного блаженства, провісник віддає в руки надприродної, тобто, Божої, сили.

В дев'ятнадцятому столітті була розвинена Марксом світська утопія комуністичного суспільства, де людина мала працювати в міру своїх сил і отримувати все, що їй потрібне, з рогу суспільної обильності. Провісник тієї утопії запропонував суспільно-політичні й економічні умовини, в яких природа історичної людини мала зазнати змін, необхідних для заіснування комуністичного ладу, а довершення такої метаморфози в природі історичної людини було покладене в руки самої людини.

Ідеологічна енергія трансцидентальної утопії в практичному застосуванні вигоряє на протязі довгих століть і тисячоліть, і має в собі іманентні елементи самовідродження в інших ідеологічних канонах, і оновлення в нових ритуальних засобах і символах спілкування людини з Невідомим.

Ідеологічні основи світської утопії Маркса, проіснувавши при найсприятливіших внутрішньо-природних і зовнішньо-політичних умовах, збанкрутували на 74-му році суспільної практики, бо й діалектика перманентної еволюції Гегеля відмовилася припинити свої каталізаторські функції, а історична людина поступитись перед понадісторичною фікцією.

З усіх утопій в житті індивідів і суспільств це короткотривалі в часі й простірно куці утопії, що при найближчій конфронтації з дійсністю світу цього залишають по собі тільки огірчення і розчаровання. А є й утопії, що вже у своїм літе-

ратурнім виді позбавили себе своїх етичних вартостей в обличчі як сучасної їм традиційної моралі, так і назріваючого гуманізму: сер Томас Море (у своїй "Утопії", 1516) зустрівся із питанням, хто мав би виконувати в ідеальному суспільстві найбруднішу роботу чищення міської каналізації, і позичив для своєї утопії існуючу тоді в реальному світі інституцію невільництва, пропонуючи привезти для такої праці муринів із Африки.

Трагедією часів відродження української політичної думки на переломі двох останніх століть було те, що відродилася вона в атмосфері російського популізму й остаточно оформлювалася в ідеологічному марксизмі, в якому інституція держави трактувалася як історичний (переходовий) феномен, необхідний тільки в періоді переходу від капіталістичного суспільства до комуністичного. Той період в марксизмі це період "перманентної революції" (термінологічне поняття зовсім не від Троцького, а просто від Маркса), тобто період "диктатури пролетаріату" під режимним терором скріпленої соціалістичної, а не будь-якої іншої, держави. То ж ясно, що в такому ідеологічному виді, ідея автономної — а тим паче самостійної — української держави була поставлена на задньому пляні під монопольним режимом двох соціалістичних партій. Першою потребою у призмі нашого автохтонного соціалізму ("без хлопа і без пана") було йти ногом із всеросійською соціалістичною революцією під Марковими прапорами "безкласового суспільства" і "диктатури пролетаріату" проти "реакції всесвітньої буржуазії". Коли ж утопія нашого автохтонного соціалізму мусіла поступитися під ударами ленінського революційного радикалізму і політична еліта Української Народної Республіки опинилася на еміграції разом із західними частинами українських земель, у споминах тієї еліти відповідальність за прогавлення знаменитої нагоди була звернена не на утопічне запрограмування української революції, не на інертність диктатури двох соціалістичних партій і не на валення Січовими Стрільцями гетьманської держави, а на "неортодоксальність" пролетарської революції "п'ятакових" і "муравйових" (навіть не Леніна!), і на "несвідомість народних мас", які відмовилися класти свої голови за утопічні програми Центральної Ради і Директорії. Спорадичні ж протибільшовицькі повстання селянства за свої національні святощі, на протязі кількох літ після переходу Директорії за Збруч, у споминах емігрантів згадувались як отаманщина і вияв українського анархізму. Тож із демобілізацією стрілецтва, утопічна ідеологія засвоєного со-

ціялізму опинилася разом із старшинами й підстаршинами вчорашньої армії за Збручем і згодом стала виповняти соціальні та економічні програми підпільно організованого націоналізму, як ми вже вище бачили в останньому слові Ярослава Стецька на Львівському процесі.

Саботажно-терористичні акції Української Військової Організації в роках 1920-23 були конкретно підтримувані диктатором Західньо-Української Республіки, Євгеном Петрушевичом, який вірив, що той вияв підпільної боротьби проти польської окупації матиме позитивний вплив на рішення Ради Амбасадорів в користь самостійності тієї республіки. Це була основна "ідеологія" УВО.

Після 1923 року УВО продовжувала свої протестаційно-терористичні акції по інерції, але далі існування того підпілля вимагало ідеологічної підбудови і позитивного запрограмування в ділянках: соціально-політичній і економічній. Розроблення теоретичної бази революційного підпілля без розбудови революційної сітки, яка служила б революційній програмі засобом проникання в народні маси і захоплення підпільною романтикою молодші покоління: середньо-шкільників вищих клас, робітничої та селянської молоді, не мало перспективи. Це завдання покладено на основу в 1929 році Організацію Українських Націоналістів.

* * *

Події, що відбувалися у двадцятих роках в Італії та в Німеччині, не могли не відбитися співзвучним відгомном на Західних українських землях, особливо в Галичині й то тим більше, що психологічної натури настрої серед інтелігенції та розбурханих війною і революціями народних мас були тотожні: як у тих двох західних країнах, так в Галичині — почуття розчарування, огірчення, кривди. Переможні уряди Антанти, під сильним впливом фабіянського соціалізму в Англії, були вдоволені соціал-демократичними режимами в Німеччині та в Італії. Режим ваймарської демократії в Німеччині й ліберальних партій в Італії існував і працював фактично за рецептою одного з теоретиків "ортодоксального марксизму" німецької школи, Карла Каутського, який у своїй праці "Пролетарська революція й її програма" чітко визначив характер такого режиму:

"В переходовому часі між чисто буржуазною адміністрацією і пролетарською в демократичній державі буде період

перелицьовання одної в другу. Рівнобіжно з тим відбуватиметься й період політичних перемін, коли уряд — як правило — прийме форми коаліційного уряду”.

Ця рецепта насправді була тільки діалектичним помягченням оригінально Марксового накреслення переходу від капіталістичного суспільства у комуністичне: ”Між капіталістичним ладом суспільства і комуністичним лежить

”період революційних перемін з одного в друге, а цьому відповідає й період політичної перебудови, протягом якого держава не може бути нічим іншим як диктатурою пролетаріату”.

Такому еволюційному переходові від капіталізму в комунізм, вимріяному сальоновими соціалістами Заходу, що повірили в необхідність такої еволюції, стала на перешкоді перемога і закріплення революції марксистського радикалізму під проводом Леніна на цілій території царської імперії. Більшовицькі методи ведення громадянської війни налякали західну буржуазію і збудили з гіпнотичного сну. Підривні агентури Третього (комуністичного) Інтернаціоналу, керовані Москвою, безкарно готували такі ж більшовицькі революції для Італії та Німеччини. Соціал-демократія за рецептою Каутського виявилася безпорадною. Інстинкт національного самозбереження шукав порятунку в таких же радикальних протизаходах: фашизм і нацизм були логічною поляризацією того самого ідеологічного радикалізму і ексклюзивізму, що й автентичний марксизм у ленінській практиці. У ”штурм-унд-дранг” періоді свого розвитку ці радикальні рухи виявили надзвичайну життєздатність в ідеологічно ошелешених масах.

Прогресивні кола західних лібералів посьогоднішній день відпекуються від думки, що фашизм і нацизм виринули як реакція на більшовицьку практику Марксового радикалізму, як природна поляризація ідеологічного ексклюзивізму на шляху до утопії безкласового суспільства і з однаковими засобами для його осягнення. Ось, як Ганс Когн доводить довірливій публіці про непричетність марксизму (комунізму чи соціалізму) до приходу Муссоліні до влади 1922 року в жовтні:

”Глибоке соціальне зрушення, що продовжувалося в Італії в 1920 році, дало Муссоліні шанси, хоч небезпека від будь-яких успіхів більшовицьких чи соціалістичних проминула вже з кінцем 1920 року, Муссоліні та його відділи

молодих боєвих людей представлялися наляканим вищим класам гарантами безпеки” (Енцикл. Британіка, т. 9, ст. 104, 1968 р. Підкреслення моє — *п.б.*).

На ділі ж політичний шантаж агентур 3-го Інтернаціоналу не припинявся і загроза пролетарської революції ставала щораз більшою, а безпорадність урядових партій маніфестувала себе так наявно, що король 20 жовтня 1922 року покликав Беніто Муссоліні творити новий уряд. Подібна безпорадність соціал-демократичного уряду Ваймарської республіки в економії країни і в обличчі комуністичного перевороту, відкрила гітлерівцям широкі можливості для з'єднування собі симпатій серед широких — у великій мірі безробітних народних мас, і то в такому темпі, що на підставі висліду загальних виборів до Райхстагу, німецький президент, генерал Гінденбург, покликав (1933 р.) Гітлера на канцлера. Драматизм ідеологічної боротьби і практичного переходу робітничих лав Німеччини від соціал-демократії до соціал-націоналізму ляпідарно зобразив Макс Галло у двох паралельно зіставлених картинах маломістечкової вулиці в Гері: ”Тут, кілька років тому червоні заливали вулиці. Тут і в цілій окрузі люди голосували за соціал-демократами. Тут штурм-батальйони поносили тяжкі втрати в сутичках з організованими й сердитими групами робітництва. Але тепер (1934 р.) тут, у Гері, двадцять тисяч мужчин маршують по дев'ять в ряді під командою (гавлайтера) Заукеля” (”Ніч довгих ножів”, ст. 143).

Не менше загрозливою для українського несuverенного суспільства під Польщею стала советська пропаганда під ширмою інформації Української Радянської Республіки. Вона мала поважні успіхи серед зазбручанської еміграції й безробітної інтелігенції Галичини, а ще в більшій мірі Волині й Холмщини: всі учителі народних і середних шкіл, що не могли влаштуватись на посадах, і безпартійні урядовці царського режиму, опинилися за Збручем і — як це пізніше стало відомим — пропали безвісно. На долю ОУН випала безкомпромісна боротьба з язвою ”зміновиховства”, що й було одною з позитивних роль оунівства.

Політична прагматичність у засобах однопартійно-елітарних структур фашизму й нацизму, з прицілом виключно на бажаний вислід, знайшла на західно-українських землях під Польщею в 20-их роках талановитого каталізатора тих ідей в особі Дмитра Донцова, який зумів надати тим ідеям свою оригінальну форму вислову. Вийшовши із соціал-демократії російського штампу, Донцов не мав належного розуміння демократичних процесів

Заходу. В центральній праці своєї політичної філософії, в "Націоналізмі", принципи західно-європейської демократії — на якій були виведені "Підстави нашої Політики" (1921) — були замінені концептом "активного націоналізму" і "власновладства нації": нація, щоб стати повноцінною і суверенно діяти, мусить вилонити наснажену волю до влади провідну верству, організовану на принципах ордену, яка "перейметься поняттям влади над людністю і територією скуе і змусить до послуху своє оточення, опанує економічне і політичне життя нації, і самовизначиться у відношенні до зовнішнього світу..." (1926).

В тридцятих роках Донцов став справжнім володарем душ західно-української молоді, а "Декалог українського націоналіста" — це вірний переклад політичної філософії Донцова на поточну мову.

Модель держави Донцова виразно національної, тобто вертикальної структури; в ній таке поняття, як повновладна провідна верства у виді ордену "лучших людей" привертало клясову схему олігархічної держави, а тимчасом соціологічний спадок марксистської ідеології з її "безкласовим суспільством" вносив внутрішню суперечність, і з утопічної ідеології вилонився абсурдний гібрид.

З тактично-демагогічних спонук ідея "безкласового суспільства"* в ідеології українського націоналізму стала неторкаль-

* Джан Стюарт Мілл в одній із своїх праць каже, що безкласове суспільство не може бути суверенним, бо тоді воно стається аморфною, позбавленою всякої суспільної динаміки, масою і стає жертвою чужої соціальної, а вслід за тим і політичної надбудови. Коли ворог переможе і позбавить покорений нарід його провідної соціальної верстви, той нарід стає безкласовим і в тому безкласовому стані він нездатний відзискати політичну суверенність. (Цитую з пам'яті).

А що ж можна сказати про цю незрячу провідну верству, яка всіми силами намагається залишити свій здекласований нарід перманентно безкласовим?

К. Маркс у листі до Маєра і Фогта (9 квітня 1870 р.) показує чому і як пролетарій державної (клясократичної) нації стає панівним елементом над пролетарем недержавного-безкласового народу: "Супроти ірландського робітника він (англ. робітник) почуває себе членом пануючої нації і це робить його знаряддям аристократії й капіталістів (у їх боротьбі) проти Ірландії... Він дорожить (своїми) релігійними, соціальними і національними забобонами у взаєминах з ірландським робітником. Його ставлення до ірландського робітника дуже подібне до ставлення "білої бідноти" до "негра" в колишніх невольничих стейтах Північної Америки".

ним "табу" з уваги на ніби-то глибоко вкорінене в народних масах почуття егалітаризму — прагнення до соціальної рівності, тому-то під ідеологічним аспектом, в поточній політичній пропаганді і популярній літературі, вживання виразно елітарних ідей — у незмінній донцівській термінології — заносить східним духом лицемірства, а в соціально-політичній програмі — цинізмом демагога.

"Лучша людина" була замінена партійним ідеологам еманациєю "будівничих нації" — саможертвених революціонерів-націоналістів, в яких право на провідництво не впливає з жадоби влади над народом, а з почуття гарячої любови до нього і служіння захисником його свободи та інтересів. Поняття "пануючої меншости" на взір ордену замінено еманациєю олігархії саможертвених націоналістів-революціонерів, які взяли на себе обов'язок репрезентувати і діяти в ім'я цілої нації методами революційно-збройної боротьби — не тому, що провід революційної ОУН прийняв таку методи задля влади, а тільки тому, що це ЄДИНО ПРАВИЛЬНА метода на шляху до політичного усамостійнення українського народу. Ця парадигма ПРАВИЛЬНОСТИ в усіх дискусіях і полеміках із Степаном Бандерою стала непрохідною запорою дальшій доказовій аргументації для його антагоністів.

Парадигма ПРАВИЛЬНОСТИ підтримує члена бандерівської оунівщини в почутті приналежності до ордену героїв — "будівничих нації", але у членів верховного проводу (може й підсвідомо) відчувається оця ненормальність ідеологічної дихотомії, коли орден "будівничих нації", пропагуючи ідеологічну безкласовість, тобто причину бездержавности, працює проти проклямованої собою найвищої мети націоналіста: "Здобудеш українську державу!..."

Можливо, що це й причинюється до цього сангвіністичного намагання бандерівського проводу в діаспорі поглинути всі організації "вільного політичного ринку" і, накинувши свою дихотомну ідеологію всій українській спільноті, зробити з "безкласового суспільства" монолітний орден "будівничих нації". А це ж утопія всіх утопій світу цього.

Якщо сьогоднішній націоналізм, що під сильним ідеологічним і фінансовим впливом американсько-канадської визвольно-фронтівщини активізується новою політичною силою, в Україні не позбудеться цієї ідеологічної дихотомії і цієї фальшивої "органічної інтеграції" політичних сил, і не стане спільно з

національно свідомими й політично грамотними елементами колишньої комуністичної партії в Україні на позиціях класократичної держави Вячеслава Липинського, він так же збанкрутує, як збанкрутував марксизм і при тому причиниться не до одної трагічної події у відродженій державі.

Ревеляції Варшавського і Львівського процесів та їх наслідки

Зачнемо цей розділ від наслідків.

В ході обидвох процесів, постать Бандери в народній уяві розрослася до мітичних розмірів. По стількох воєнних поразках, фатальних помилках, зміновіховствах і по покірливому переході під більшовицьку окупацію першого президента УНР і першого прем'єр-міністра, у західно-українському суспільстві потреба появи справжнього героя, негнущого борця за право і честь нації, який став би на прох в обличчі власної Голгофи й героїчним запереченням самої смерти змив би рабську ганьбу власною кров'ю, була така велика та пристрасна, що своєю безкомпромісовою брутальністю супроти чужого й рідного зла Степан Бандера зразу завоював собі непохитну лояльність в українському суспільстві, а в кадрах краєвих ОУН позицію безконкурентного провідника на ціле життя. Що він не робив би в майбутньому, скільки б він разів не вдавав, що поступається провідництвом якійсь іншій особі, ті кадри не хотіли про те чути. Де б він не був і що б він не робив, він залишався їхнім провідником.* Коли під терором ОУН (1930-33) падали молоді студенти, яких організаційні розвідники запідозрили у співпраці із польською поліцією, а їхній педагог тільки за те, що "надто лояльно ставився до польської держави", проти анонімного провідника і його самосудів піднявся в народі протест — в усій пресі і в церковних колах. Сам слуга Божий, митрополит Андрій нап'ятував такий "патріотизм" революційного підпілля і його провідників у пастирських листах. Коли ж виявилось, що тією

* Дивись примітка ч. 1 ("Молитва...").

анонімно караючою рукою був отой національний герой "на суді нечестивих", суспільство було готове підчинити своїх дітей судочинству тієї 23-літньої людини — без виявлених свідків, без присяглих і без оборонців. Такою великою тугою за справжнім національним героєм було прагнене галицьке громадянство. Не переставала протестувати тільки католицька преса (О. Назарук).

Цей "гарний звичай" вичищування автохтонного населення від його "національних зрадників" просяк протягом кілька-річного абсолютизму підпільного автократа аж до районових звен організації. Під претекстом покарання національних зрадників, відбувалися найрозмаїтші міжпарубоцькі порахунки, а то й звичайний бандитизм.*

В цитованій праці, Мірчук подає ряд випадків таких "некоординованих ексесів". Після ліквідації поліцією Краєвої Екзекутиви, очоленої Бандерою, закордонний провід назначив краєвим провідником Лева Ребета. Щоб відновити здесятковану мережу, вичистити підпілля із злочинних елементів і перевести відповідний ідеологічний вишкіл (ідеологія в ОУН була завжди першою програмою), новий провідник заборонив боєві виступи.

"Але для членів революційної організації, якою була ОУН, — пише Мірчук, — ця засада повного відтягнення революціонерів від бойових виступів була цілком незрозуміла. Вони припускали, що до цього примушує Провід нестача відповідних бойовиків. І тому низка клітин ОУН, вважаючи себе спроможними зорганізувати й провести бойові акції, робили це інколи відрухово". Так проведено було на зразок давнішої діяльності ОУН, насамперед низку замахів на в'їтів, що були "хрунями" (тобто на громадських службовців, що виявили "лояльність польській державі", — *п.б.*).

У році 1935 виконано 3 замаху, а в 1936 році один на в'їтів-"хрунів"

"6 травня 1937 року відбувся напад на власників фільварку (економії) в Белзці, повіт Золочів. До помешкання Марії

* Желенські цитує з листа Івана Габрусевича ("Іртен") до Коновальця, який знайдено в "Архіві Сеника" — на жаль, не подає дати писання цього листа: "УВО є розсадником деструкції, колосальним розгнуданням інстинктів, щоб дешевим коштом стати героєм. З більшості її членів виростають бандити" (Желенські, ст. 82).

Ясінської та її брата Мечислава прийшли п'ять осіб, між ними один в поліцейському уніформі”.

Вони перевели ревізію й забрали сестру й брата з собою на підводу, ніби то, на поліційну станицю. Коли ж арештовані почали підозрівати нечисту гру і запротестували, їх повбивали і, забравши у них 4000 злотих і 600 долярів, втекли.

”27 жовтня 1938 року відбувся напад членів ОУН на поштовий будинок у Гаях біля Львова... Метою нападу було покарання команданта поліції...”.

Але замість покарати коменданта, вбито його жінку.

”2 листопада 1938 р. ...відбувся напад на поштовий віз..., пов. Бережани”.

Жертвою нападу впав листоноша.

”Ще прикрішою ілюстрацією... бойового запалу (хлопців) була справа Тутька в Тернопільщині. Тутько, здобувши для себе довір'я в членів однієї з сільських клітин ОУН, відрекомендувавшись керівником боївки у районі, дав їм доручення виконати напад на селянку, що поверталася з ярмарку, щоб відібрати в неї гроші... для Організації...”.

Коментує Мірчук:

”Згадані самовільні бойові виступи членів ОУН, вбивства представників польської окупаційної влади, ”хрунів” та експропріації вказують на те, що ОУН на ЗУЗ могла в той час мати потрібні сили для дальшого ведення боєвих акцій, якщо б Краєва Екзекутива була згідна такі акції проводити. Заборона проводити бойові акції викликала небезпеку проявів самовільних виступів з боку низових клітин ОУН, які без керівництва могли набути шкідливих для політичного обличчя ОУН форм, тим паче, що ті виступи публічна опінія завжди клала на рахунок ОУН...”

”Крім цього виявилось, що припинення на довший час бойових дій не зменшує кількості жертв революційної організації, як про те твердив тодішній Краєвий провідник, Лев Ребет, щоб обґрунтувати доцільність ”свого нового курсу роботи ОУН”...” (ст. 461-465).

Тож — все лихо в недостатній революційності нового Екзекутивного проводу... Логіка справжнього революціонера!

Хоч як неприємно про ті справи згадувати сьогодні, а все таки в порівнянні з тими наслідками названих політичних процесів, які мали наступити в роках 1940-41, які коштували нашому

народові грубі тисячі пасивно загиблих жертв і причинилися до ущербку в світовій opinіi на добрій славі Української Католицької Церкви та її Первоієрарха — все це було другорядної ваги.

* * *

Найбільшою ревеляцією Варшавського процесу було те, що "Архів Сеника" опинився в руках польської прокуратури. Нам відомі дві версії цього політичного скандалу в історії Організації, що потряс цілою організацією і підорвав в українському громадянстві довір'я до її закордонного проводу. Першу версію наводимо із цитованої книжки Мірчука (ст. 380-381)):

"..."Архів Сеника", який попав у руки поляків, розкрив важливі таємниці Організації, вніс замішання і певне заломання серед частини членів ОУН. Яким способом згаданий архів попав до рук польської поліції? Ця справа повністю не в'ясна й до сьогодні. (...) Коли факт про те, що польська поліція має в своїх руках таємні документи з "Архіву Сеника", став загально відомий, серед провідних кіл ОУН на ЗУЗ виринуло підозріння, що ті документи міг видати польській поліції хтось із членів чи співробітників ПУН-у. Формально архівом завідував член ПУН-у Омелян Сеник — "Канцлер", а фактично другий член ПУН-у — Ярослав Барановський, референт зв'язку із західноукраїнськими землями... (...) Підозріння членів ОУН звернулося якраз проти Ярослава Барановського як таємного співпрацівника польської поліції, подібно, як ним був його брат Роман".

(Додаткових потверджень про вину Я. Барановського, виринулих в пам'яті Миколи Климишина і Ст. Бандери, що стали відомі після їх виходу з тюрми, не беремо тут до уваги як певної міри спекулятивних.)

"Нарис Історії ОУН" Мірчук писав перед 1968 роком.

Про другий варіант "Архіву Сеника" в руках польської прокуратури довідемося із споминів Желенського про Варшавський процес, опублікованих 1973 року. Він пише:

"...Отож Відділ Безпеки Міністерства Внутрішніх Справ передав судді Вітунському (слідчий до справ Варш. Процесу, — П.Б.) незвичайно багатий довідковий матеріал, що безпосередньо походив від головної влади УВО-ОУН за границею. Складався той матеріал із 418 оригіналів і 2,055 фотокопій різних машинописів і рукописів, що склалися із списків, звітів, протоколів, рахунків, телеграмів і з інших

організаційних актів першорядної вартости. Оригінали фотографованих актів забрала чеська влада під час ревізії в помешканнях згаданого Омеляна Сеника і в шести інших діячів ОУН осінню 1933 року. (...) Хоч ті папери відносилися тільки до 1932 і 1933 років, вони давали ясний погляд на фінансові джерела Організації і на допомогу, що її Організація мала від третіх сторін...

Зараз, одначе, виринало питання, в який спосіб документація ця дісталася до рук польської влади і, що більше, — як можна довести її автентичність. Це була дуже делікатна справа. Високої ранги офіцер Другого Відділу, майор Єжи Кржимовські, переслуханий в характері свідка, виявив судді Вітунському — а потім підтвердив ще раз у суді — що оригінали були знайдені чехословацькими властями під час ревізій домашніх у Омеляна Сеника, Мартинця, Барановського й у інших поіменно названих українців, і сказав, що запевнений в їх автентичності, але не може виявити, як ці документи попали в польські руки з уваги на державну безпеку і таємницю службу» (ст. 30-31).

То все, що про "Архів Сеника" винесли підсудні із залі судових розправ. Не зважаючи на той факт, що ревізії проведені і документи були забрані не тільки у Сеника і Барановського, підозріння в підсудних падало передусім на Я. Барановського і було, без сумніву, підкріплене родинною асоціацією з його братом Романом.

"Своє підозріння щодо Барановського, підкріплюване іншими підсудними Варшавського процесу, Ст. Бандера з'ясував організаційним чинникам через свого брата, який приїхав до нього, щоб побачитися з ним у тюрмі. Ст. Бандера доручив, щоб новий провід ОУН познайомив з тими підозріннями полк. Коновальця і домагався суворого слідства, яке викрило б того, хто передав організаційний архів у руки польської поліції і того, хто був "закордонним інформатором" тієї поліції, як про це згадував під час процесу комісар поліції Хомраньські. Одначе, довідавшись від брата Бандери про запідозрівання Я. Барановського в провокаційно-агентурній праці, Лев Ребет, за його ж таки власними словами, про справу повідомив не полк. Є. Коновальця, а Барановського* і тим самим, нехай мимоволі,

* "Автор цих спогадів переказав зміст і причину підозріння за кордон першій особі, яку зустрів. Це була згадана А(нна) Чемеринська, відданість якої боротьбі була неодноразово випробувана. Справу ускладнювало те, що А.

перестеріг його і дав йому змогу відповідно приготувати для себе оборону” (П. Мірчук, ст. 441-442).

Не тільки Барановський, але й усі члени ПУН-у, що в них були переведені ревізії і заборані документи, дали логічне пояснення. Пише Мірчук (ст. 380, знизу):

”Це вияснення (що чеська поліція передала ”Архів” польській поліції — П.Б.) мало ймовірне. Адже, чеська влада в жодному випадку не згодилася видати полякам членів ОУН, які втекли були до Чехословаччини, ні не погодилася припинити видавання ”Розбудови Нації”, ані викинути зі своєї території провідних членів ОУН, хоч цього вперто домагався польський уряд...”.

Якщо Петро Мірчук мав аж таке довір’я, ще й у 60-их роках пишучи цитований тут твір, до чеського уряду, то тим більше довір’я могли мати Я. Барановський і компанія, не переживши доказів аж такої розвідочної співпраці, що їх ми переживали під час Варшавського процесу разом з Петром Мірчуком. По-дитячому наївне це довір’я й несумісне з політичною грою ”ва-банк” між старими грачами. Та все таки, це був тільки невеличкий пролог до великої, кривавої драми, що розпочалася в роках 1940-41, і закінчувалася серіями трагічних епілогів на протязі довгих літ сумерку національної утопії.

Чемеринська була нареченою Я. Барановського, і важко вимагати, щоб вона, будучи певною, що підозріння безпідставне, не сказала про те Барановському” (Лев Ребет в ”Українському Самостійнику”, ч. 4, 22 січня і наступні числа з лютого 1955 р.).

Із джерел польської розвідки про Архів Сеника і фінанси ОУН

Яка ж справжня "одисея" архіву Сеника з його приватного помешкання в Празі до польських державних властей у Варшаві і згодом на Варшавський процес? Вичерпну і цілком вірогідну відповідь знаходимо в цитованій праці колишнього віцепрокуратора Варшавського процесу, що була публікована як том 233 "Бібліотеки Культури" в Парижі, 1973 року, тобто округло 5 років по публікації історичного нарису П. Мірчука.

Владислав Желенські пише в цитованій праці, ст. 31:

"Сьогодні, по так довгих літах можна вже одверто говорити про таємничі дороги, якими архів Сеника прибув із Праги до Варшави. Вияснив мені їх диплом. полк. Стефан Маєр (Mayer), тогочасний керівник другого розвідного відділу в Другому Відділі Головного Штабу, а тепер живе на еміграції.

"Справа — пише полк. Маєр — має свій початок у 1929 році, коли розвідчі органи польського і чехословацького штабів рішили створити при чеському другому відділі польське звено зв'язку, яке польська сторона довірила майорові Єржему Кржимовському. Його завданням було співпрацювати (з чеською розвідкою) в ході виміни відомостями стратегічної натури, головно військової, про німецький Райх.

"У спільних зустрічах польських і чеських представників Маєр брав 3 рази участь. З чеської сторони виступали полк. Соукуп і пплк. Яндера, обидва зичливі Польщі, і запевняли, що поляки цілком зайво переживають нехіль Бенеша до Польщі. Вони залишалися на своїх місцях тільки до 1933 року. На їх місце прийшли дипл. полк. Дргач, голова II Відділу, і пплк. Моравец, його заступник і фактичний керівник відділу головної розвідки, і мйор. Бартік, керівник контррозвідки. Моравец — дуже ворожо ставився до Польщі...

"Коли ще полк. Соукуп залишав свій пост, польська розвідка здобула кілька незаперечних доказів на те, що ОУН є в тісних контактах з Абверою, і що в Абвері є зареєстрована ОУН як розвідочний чинник під символом: "Dienst UKO" (Україніше Кампфорганізаціон). Одночасно, варшавське міністерство Внутрішніх Справ отримало відомість, що ОУН зорганізувала собі в Празі сильну протипольську базу. (...) Мйор. Кржимовскі, поінформований про зв'язки ОУН з Абверою, почав в ім'я логіки і послідовности настоювати на своїх чеських колег, щоб вияснити справу на місці в осередках ОУН в Чехословачії. Цей постулат входив цілком добре в компетенції співпраці. Офіцером, що з ним домовлявся мйор. Кржимовскі, був мйор. Бартік, дуже зичливий польській стороні, і його потрапив переконати мйор. Кржимовскі.

"І ось, — пише полк. Маєр — в осені 1933 року, мйор. Бартік, не дуже-то детально упередивши своїх зверхників, перевів ревізії у кількох українців у Празі, шукаючи доказів співпраці ОУН з німецькою Абверою. В помешканні Сеника знайдено величезну кількість документів, писаних на українській мові. Мйор. Бартік забрав усі (папери), щоб їх ближче дослідити. Негайно показалося, що перечитання й аналіз матеріалів того Архіву переростають його спроможності й то тим більше, що його працівники не володіли українською мовою. З уваги на такий стан справи, мйор. Бартік — знову ж в ім'я співпраці — покликав собі на поміч мйор. Кржимовского, зрозумівши, що Кржимовському буде зручніше ті документи перестудіювати. Кржимовскі не дав себе двічі просити — забрав доручений йому Архів і перевіз його до Варшави. Поспішно зроблено дві фотокопії з кожного документу і після того Кржимовскі повернув оригінали своєму приятелеві. (...)

"В половині грудня 1933, після ознайомлення з-грубша з документами, II Відділ зрозумів, що під поглядом службової компетенції матеріал Архіву має значення передусім для Міністерства Внутрішніх Справ, в якому зосереджувалися українські проблеми. Тож один комплект фотокопій вручено Відділові Безпеки при цьому міністерстві і зроблено застереження, що можна ним послуговуватися виключно в межах праць міністерства, і в жодному випадку не дозволено виявляти джерела (його походження). (...)

"Передача Архіву Сеника польській стороні, було найвищим досягненням у співпраці обидвох розвідок. Дуже скоро, в році

1934, (польсько-чеські) стосунки охололи, а в році 1935 взагалі увірвалися, коли польська сторона побачила, що з чеського терену велася советська протипольська розвідка, а чехи відмовилися прийняти нашу пропозицію обмінятися співпрацею також і про справи советські. Незадовго після того, Бенеш продав Сталінові Тухачевського і товаришів” (1937 р., сторінки 32-34).

З уваги на той ”особливий парадокс”, що поліційні органи приязної Організації Чеської держави здобули Архів (Сеника) і передали Польщі, Желенські вважав за потрібне накреслити тло політичних ускладнень, які тоді заіснували в чотирокутнику: Німеччина, Польща, Чехословаччина. Советський Союз, і які логічно пояснюють можливість заіснування того ”абсурду”. Він пише:

”Оговорені вище випадки років 1933-35 даються дуже легко пояснити на тлі тодішньої, щораз грізнішої міжнародної ситуації. Коли мйор. Кржимовські запобігав у мйора. Бартіка, Чехословаччина почувала себе дуже непевно через прихід Гітлера до влади в січні 1933 року. До того, німецька меншина в Судетах, фінансована і підюджувана з Берліну, ворохобилась щораз більше. Підписаний 7 червня 1933 року в Римі Договір Чотирьох (Німеччина, Італія, Франція, Великобританія) загрожував арбітражною ревізією кордонів і визнавав ізоляцію держав Малої Антанти і Польщі. Тоді дійшло до короткотривалого зближення Польщі і Чехословаччини, і була навіть мова про візиту Бекка у Бенеша. Остаточно, Чехословаччина далася укускатись Франції. Пакт (римський) не був ратифікований, а Німеччина заманіфестувала вільну руку, вийшовши з Ліги Націй і покинувши розброєну конференцію. В листопаді 1933 року пражський уряд рішив розв’язати німецьку націонал-соціалістичну партію, насправді філію СНДАП в Райху. В такому контексті, арешти і ревізії серед українців у Празі, що були членами Організації, пов’язаної з Абверою в Берліні, пояснюють себе дуже добре” (ст. 34).

На сторінках 36-37, Желенські розповідає про литовську співпрацю і допомогу Проводові ОУН (ПУН) грішми (6000 до 8000 дол.), друкуванням оунівської літератури і забезпечування членів ОУН фальшивими паспортами. Все це компромітувало Литву не тільки в очах польського уряду... Литовський міністер Зауніюс при зустрічі з Коновальцем з нагоди чергового засідання Ліги Націй просив його вставитись — порядком взаємности — перед гітлерівцями в справі їх претенсій на Клайпеду. Начальний вождь укра-

їнської підпільно-перманентної революції в Західній Україні під Польщею починав виринати фактором (хоч як ще символічним!) у міжнародній політиці. Це — підкреслено — дуже важливий момент в українській політичній історії!

"Легко собі уявити замішання, — пише далі Желенські — яке постало в закордонній ОУН після тих ревізій і конфіскації організаційних документів і то тим більше, що Сенік вийшов з в'язниці аж по 3-ох місяцях. Коли два роки пізніше виявилось, що папери Сеніка (називали його організаційним канцлером) потрапили до поляків, справа взяла вкрай поважний оборот. "База" (край) обтяжила Сеніка повною відповідальністю за цю "всипу" і піднесла проти нього якнайважчі обвинувачення. Справа була предметом організаційного слідства. Опублікована ("мельниківцями") на початку війни "Біла Книга" після розлому в ОУН (...) твердить, що Коновалець прийняв вияснення Сеніка за вистачальні і звільнив його від відповідальності.

"Вияснення, що він їх дав і наведені в "Білій Книзі", не покриваються, очевидно, з тими, що маємо від Маєра. Сенік, не знаючи причини арештів, дав круті тлумачення. Крім того, проти всякої очевидності, запевнював, що польська влада грубо переборщила значення знайдених документів, бо "насправді була то тільки поточна пошта (кореспонденція), різні нотування для пам'яті, і необхідні для щоденної праці записки..."

"Українці, що познайомилися з актами судової справи в Варшаві, мусіли мати в цій матерії цілком іншу опінію. Пізніше, під час німецько-совєтської війни ця опінія знайшла особливо драматичне висловлення..." (ст. 35).

Повертаючись до заграничних дотацій для ОУН, Желенські пише:

"Якщо не рахувати фінансової допомоги від Абвери для УВО за розвідчі послуги, які — за всіма відомими даними, були трактовані окремо, допомога Литви становила половину доходів ОУН, що їх подають акти Сеніка. На другу половину складалися внески із збірок серед американської та канадської еміграції... (...)

"У протиставленні до литовської допомоги і внесків із збірок із-за океану, архів Сеніка не виказував фінансової допомоги від німців. Найочевидніше, ціла та ділянка була зависно затаювана берлінським експонентом, Ярим. Навіть і пізніше, як про це дані свідчать, Коновалець не міг допроситися від Ярого розчислення з його бюджету. Судячи по розмірі розвідкової співпраці з Абверою, ті суми мусіли

бути дуже значні...” (ст. 38).

В році 1933 велися прискішеним темпом переговори між Рібентропом і Бекком в справі пакту неагресії між Німеччиною і Польщею, і такий пакт був підписаний обома сторонами в січні 1934 року. Пакт був реалізований в дусі добросусідського зближення. П'ять місяців пізніше був виконаний атентат на польського міністра внутрішніх справ боєвиком ОУН і атентатчика не зловлено, хоч убійства dokonано в білий день перед людним клюбом. Натомість польська розвідка впала випадково на слід Миколи Лебеда, що після атентату переїзджав кораблем з Гданська до Свінемюнде в Німеччині на фальшивий паспорт, виставлений йому німецьким консулом у Гданську. Зволікання у виданні Лебеда польським властям, хоч його участь в атентаті не була доказана, але дуже підозріла, підсувало польській публіцистиці, вже після війни, інтригуюче питання: мачали гітлерівці пальці в тому атентаті чи ні? — адже було загально відоме, що ОУН мала живі контакти із Райхверою. Желенські рясно цитує на цю тему із чотирьох авторів — слідчого судді Люксембурга, Торжецкого, Войцеховского і Росса — і робить такий висновок: ”Так чи інакше, з жодної із сугестій Войцеховского не випливає логічний висновок, що Райхсвера відіграла в атентаті роль іспіратора. (...) Знаючи куліси справи, ті автентичні, розкриті, усталені слідством і українським архівом, а не уявлені Люксембургом — чи можемо мати сумніви в тому, що авторство й ініціатива були по боці українців, а особливо їхньої Краєвої Екзекутиви? Тож не відбираймо в них авторських прав, які їм повністю належаться...” (ст. 51).

”Ціла ця теза Войцеховского нагадує мені аж надто давні теорії людей з-під прапору Дмовского, для яких українське питання створили австріяки і, взагалі, якби не чужа інтрига, жодної української проблеми не було б. Так і тут: дошукуватись за всяку ціну німецьких інспірацій у цьому акті терору, який так добре відповідав ментальності українських націоналістів, так логічно витікав з традицій їхніх попередніх виступів, і так добре сходився почерез концепт ”помсти” з їх розчаруваннями, організаційними упокореннями — є направду простацьким ускладнюванням простої справи” (ст. 51).

З цієї, хоч і як цікавої дискусії, ми виберемо до нашого тексту тільки ті інформації з наведених документів чи з мемуарів людей, що по службових функціях були близькі до проблем визначеної нами теми.

Польська розвідка про закулісові українсько-німецькі стосунки

З книжки Ганса Рооса (Hans Roos) (ст. 148, 1957 р.), Желенські цитує інформацію, яку Роос вичитав у "Комунікаті Інформаційнім", ч. 6, 25 січня 1934 р..., і яка знайшла відгомін у чеських "Народніх Лістах", ч. 22/, в січні 1934 року.

"В грудні 1933 (тож перед пактом неагресії), Коновальця покликали до Берліна, де ген. фон Райхенау і тодішній інспектор гестапо, Дільс (Diels) висловили перед ним побажання, щоб ОУН почала націоналістичну пропаганду на советській Україні, в першу чергу серед військових відділів, а також і в колгоспах. Одночасно ОУН мала стриматися від дальших протипольських акцій і натомість почати працю серед українців у Чехословаччині й в Румунії. Тими напрямними Коновалець був дуже пригноблений, бо знав, що Краєва Екзекутива не захоче з тими напрямними погодитися" (ст. 45). (Те саме повторяє Рішард Торжецькі у своїй книжці "Квестія Українська в політиці III Райху 1933-35" у дещо змінений редакції.)

"Знаємо, — пише Желенські — що коли Коновалець переказав про заборону дальшої терористичної акції в Польщі, те зарядження викликало обурення і зустрілося із спротивом і навіть — в інформації Рооса — з бунтом. (...) Була то боротьба (краю) за перекреслення наказу і збереження програми атентатів. Боротьба Краєвої Екзекутиви з Проводом, а передусім із самим Коновальцем. Ярій цілком певно був по боці молодих, Коновалець, в суті речі, також сприяв їм, а щонайменше рахувався з ними. Треба було поконати, або обійти, перешкоду, якою була постава німецьких властей" (ст. 57).

"Настанова німецьких чинників до українців не була однозгідна, як і до польської проблеми. Супереченості, що пізніше в часі війни позначилися на таку велику драматичну стопу,

появлялися вже й тоді в партії і в ієрархії державної влади. Правда, інструкції з грудня були подані за мнимою згодою всіх (німецьких) зацікавлених чинників, проте не можна виключати, що були середовища, в яких ті інструкції і та ціла нова політика Райху супроти Польщі не знаходили підтримки. Існувала ще ціла сильна група Штурм-Абтайлунг збунтованого капітана Рема (Röhm), яка щойно при кінці червня 1934 року мала бути ліквідована в "ніч довгих ножів", а з тією групою Коновалець і Ярій підтримували близькі контакти...

"Були ще й інші сили, яким залежало на зірванні домовлень із січня (1934 р.), а українська справа надавалася для досягнення тієї цілі. Можна додумуватись, що й совєтська Росія була в цьому зацікавлена. Отож є підозріння, що Ріко Ярій "був її агентом". (...) Не менше й сьогодні є ще один з поважних знавців українського підпілля, який не є зв'язаний з жодною з фракцій ОУН, і вважає, що Ярій був безсумнівним агентом СССР. Проте бандерівці з одностайною впертістю рішучо тому перечать" (ст. 58).

"Чи погоджувалася Райхсвера на всі ті зміни в німецько-польській політиці?" — ставить Желєнські питання і пояснює: "Німецька армія цілком певно інакше ставилася до справ розвідки і вишколу у військовій диверсії (членів) ОУН, ніж до акції терористичної, пропагандивної і всякої іншої. В цій першій (справі), яку фінансувала, займала позицію інструктора і законодавця, і застерегла для неї, в ім'я обережності і логіки в праці, щільне відсепаровання від усіх інших комірчин Організації. Під час слідства 1934 року не вдалося (нам) через той рубіж проникнути, і багато справ з цієї чисто військової шаради залишилися невиясненими, хоч підозріння і позначки сягали далеко.

"Сьогодні справа є цілком певна, що підписання польсько-німецької декларації не змінило — в тому питанні — стосунку Райхсвери до ОУН. Як це стверджує ген. Шиманьські..., тодішнього шефа армії, ген. Фріча (Fritsch) зобов'язував наказ Гітлера: приготування до тотальної війни — також і в обрисі диверсійних дій в сусідних країнах, особливо в Польщі.

"Переказував я — пише ген. Шиманьські — інформації про перебування на німецькій території, особливо в обозі Дебніц (Dobnitz) під Берліном, українських відділів, школених у справах диверсійних, обладнаних відповідним вирядом надавчо-відборчих радієвих апаратів. Те, що німці використовували

українців в мережі розвідки, не підлягає сумнівам. Не тільки до року 1934, але й до 1939-го не поривалися тісні контакти Райхсвери з українським керівництвом і то, на мою думку, за тихою згодою Гітлера.

"Те саме — пише Желенські — потверджує в листах до мене дир. Вацлав Жиборські і підкреслює, що, наприклад, експозитура Федини в Гданську оживилася якраз після приходу Гітлера до влади і в жодному періоді не переривала своєї праці. Але це відносилось (тільки) до військового вишколу і розвідчої діяльності.

"Відділ боєвий, в якому зосереджувалася акція терористична, не був пов'язаний з відділом військово-(розвідчим), і був підпорядкований українському керівництву, яке спиралося на субвенціях від Литви, і на збірках від американської еміграції. То був обруб, в якому Коновалець непохитно дбав про збереження незалежності і можливості для великої свободи рішень, що пробивається виразно з актів Сеника, і що посередньо проявлялося також в донесеннях про берлінську конференцію" (ст. 59-60).

Ця незалежність ОУН яскраво заманіфестувалася атентатом на мін. Перацкого п'ять місяців по берлінській конференції ген. фон Райхенау з Коновальцем.

"Акти Сеника — продовжує Желенські — вказували, що тільки в першій половині 1931 року видатки Організації на утримання заграничного керівництва, на пресу, на забезпечення боєвиків, на допомогу ув'язненим, на адвокатські кошти — становили суму 22,143 дол. Крім того до краю на "революційні дії" вислано 7,425 дол. Того ж року із збірки в Америці вплинуло округло 24,000 дол. Щоденник "Діло", орган УНДО запитував публічно, де ділися ті гроші, бо до краю дійшло тільки 5,000 дол. Тоді "Розбудова Нації", орган ОУН подала, що на акцію терористичну виплачено 12,275 дол. В році 1932 грошеві внески зменшилися внаслідок зменшення жертвенности в Америці, але в році 1933 знову зросли".

В доказ цього, що дотації від Райхсвери не вживалися на боєві чи терористичні акції, Желенські додає:

"Також, якщо йдеться про технічну підготовку атентату в Варшаві, залежності ОУН від Райхсвери не бачимо. Бомби не спроваджено з Берліна, а змайстровано в студентській лабораторії, яку випосажено кілька літ раніше; револьвери взяті із запасів зброї на базі. Мацейко був висланий до Варшави зі

Львова. Лебідь зорганізував дієву групу в Польщі, а в Варшаві був підтримуваний Бандерою за посередництвом Малюци у Львові. Втеча після атентату також не відбулася за німецькою допомогою; її дороги були розщеплені: до Берліна і на Чехословаччину — йшли по слідах знаних з актів Сенека, які були детально визначені для організаційного користування.

”Тож немає доказів на те, що атентат був проведений при співучасті Райхсвері — якраз навпаки: є багато даних на те, що відбувся поза її впливами” (ст. 60-61).

Владислав Желенські про ОУН по смерті Є. Коновальця

23 травня 1938 року Є. Коновальця розриває "пекельна машина" на тротуарі в Роттердамі. Заграничний Провід ОУН покликає на голову ПУН-у плк. Андрія Мельника. Напередодні війни, 27 серпня 1939 р., Мельник скликає до Риму II Конгрес Українських Націоналістів, на якому одноголосно затверджується покликання Мельника, згідно "з волею Коновальця". В конгресі бере участь Я. Стецько, який після передчасного звільнення з тюрми, утік за кордон. Вибух війни залишає в тіні постанови Конгресу. Українці розгублені пактом Ріббентропа-Молотова від 23 серпня 1939 р. ОУН не дає наказу до всенародного повстання. З днем 17 вересня територія Польщі опиняється під окупацією німців і сов'єтів.

"Українці, що перебували по в'язницях і в Березі Картузькій, виходять на волю. Актив ОУН переноситься з-під сов'єтської окупації до Західної Галичини (Малопольщі — в оригіналі) — конкретно до Кракова. Ріко Ярий з'являється в Польщі і при щедрій допомозі Райхсвері, бере під свою опіку (звільнених) в'язнів, забезпечує їх оджею і приміщенням по відпочинкових курортах. Бандеру та інших визначних боєвиків гостить у санаторії в Пішанах на Словаччині.

"Письменне привітання Мельника з Італії (звільненим) в'язням, оточення Бандери зустрічає холодно. Коло Бандери твориться заговор. Конфлікт "молодих" і "старих" (Коновальцеві в день смерті було всього 47 років), а над усе конфлікт "краєвиків" із емігрантами, що вже "стільки літ жили вигідно і безпечно" на організаційних посадах, давали молодим із безпечної віддалі накази для боєвих акцій в краю, тепер той конфлікт, довго здушуваний, відзивається із стихійною силою. Відживають порахунки і претензії з часів організаційних судів і непорозумінь

з головним проводом. Нема вже авторитету Коновальця, який стримував молодих і ліквідував розбіжності. Мельник надто м'яка натура, не виказує потрібного авторитету. Зрештою, ціле кількоособове керівництво, яке він одідичив від Коновальця, стало предметом критики і звинувачень. Таїни виявлені з Архіву Сеника і все те, що про заграничний провід розкрив Варшавський процес, не залишилося в пам'яті краєвиків без наслідків.

"Той фермент підсилював Ярий, який вже від кількох літ, підтримуваний Берліном, творив свої власні комірчини в кадрах ОУН, намагаючись пов'язати Організацію якнайтісніше з Абверою. Мав на цьому тлі тертя з Коновальцем, який домагався розрахунків перед організацією (із субвенцій від Райхсвері, — П.Б.) і хотів укоротити його зростаючу самодіяльність. (...) Тепер Ярий хоче цілком унезалежитися від ПУН-у і від Мельника — безсильного із італійської віддалі. Крім того робить це з порозумінням із Берліном, а Берлін хоче безпосередньо використати молоді динамічні сили ОУН, що є на місці в краю".

"Бандера також дозрів уже до самостійної ролі. Таким автократичним, яким був в ролі краєвого провідника, так і тепер сягає по владу вождя над цілою Організацією. В оперті на своїх співробітників і ровесників з Екзекутиви, маючи по своєму боці Ярослава Стецька, який зразу покинув Мельника і заявив себе по його боці, він вимагає видалення з ПУН-у Ярослава Барановського, якого називає "провокатором на службі у польської поліції", і Сеника, якого звинувачує в запропащенні Архіву і навіть у привласненні організаційних фондів. Твердить, що в ПУН-і є втичка до НКВД...

"Коли його вимоги були відкинені, Бандера скеровує вістря своєї критики проти самого Мельника, що вибір його (на голову ПУН-у) був незаконний, його керівництво позначене опортунізмом і зрадою "основно-революційної лінії", погане й недолуге.

"До цього долучилися вимоги далекойдучих змін у "заграничній політиці" і більшої незалежності від німців. Керівництво ОУН мало б осісти в неутральній Швайцарії задля більшої свободи руху і мало б діяти почерез дві рівнобіжні бази: Німеччина і Північна Америка.

"Коли всі вище названі вимоги були відкинені, розлам (Організації) стався доконаним фактом: 10-го лютого 1940 року в Кракові Бандера і Стецько — разом із 30-ма своїми прихильниками — серед них Лебедь, Климишин, Рак, Шухевич —

на зборах, які назвали II Конгресом ОУН, виповіли послух Мельникові. Від тої хвилини Організація розкололася на Мельниківців і Бандерівців... При тому, ці перші є частиною більше поміркованою, зате другі — бандерівці — відлам радикальний як щодо мети, так і щодо засобів.

"Є це річчю помітною, що хоч Ярий причинився до фронди бандерівців, нема його серед членів "революційного" проводу. Залишився тільки лучником — посередником (бандерівців) із Райхсверою, а в інших справах ОУН-Б не бере, здається, участі.

"Були це часи, коли українська карта розігралася однаково російською рукою і німецькою. В жовтні 1939 р., у Львові, Українські Народні Збори, вибрані советським однодушним голосуванням, попросили Уряд СССР прилучити Західну Україну до матірної (України), на що Москва ласкаво погодилася. Львівський Університет, школи, уряди українізувалися і одночасно Валуха, убивцю Коновальця, назначено головним уповноваженим НКВД для боротьби з ОУН.

"По другому боці, в Кракові, постає Український Центральний Комітет для біженців із Східної Галичини (Малопольщі), очолений професором Ягайлонського Університету (В.) Кубійовичом. Комітет той діє в порозумінні з німецькими властями і користується підтримкою ОУН-М.

"Рівнобіжно Бандера, вірний своїй політиці творення докнаних фактів, готується до збройного виступу на випадок німецько-советської війни — якже нетерпеливо вичікуваної!..

"У висліді переговорів, проведених у його (Бандери) імені Ріком Ярм — тепер уже полковник — та іншими невиявленими дотепер по прізвищах особами, з командою Вермахту за посередництвом проф. Ганса Коха, проф. Теодора Оберлендера і проф. Георга Геруліса, Бандера творить в Лігниці і вишколює в районах Криниці і Дуклі "Український Легіон" в силі двох батальйонів — "Нахтігаль" і "Ролянд" — разом 700 люда. Той легіон включений у полк "Бранденбург", призначений для диверсійних дій, зложений головним чином з боєвиків Закарпатської України і жовнірів-українців бувшого польського війська. Українським командиром батальйону "Нахтігаль" іменований бандерівець, капт. Шухевич. Незалежно від того, у висліді домовлень ОУН-Р з гестапо, створюється в Закопанім школа гестапо, де заправляється українців у примінюванні жорстоких засобів слідства проти поляків".

* * *

”На початку німецько-советської війни в році 1941, Бандера готується до скоку на владу. Батальйон ”Нахтігаль” перший входить до Львова з 29 на 30 червня. Разом із ним прибуває Стецько з кількома членами Проводу ОУНБ, але без Бандери, якого в останній хвилині притримали німці в Кракові.*

”Стецько опановує львівську радіостанцію і проголошує постання ”Самостійної України”, проклямає декрет Бандери ч. 1, який іменує Стецька прем’єром (його) уряду. Митрополит Шептицький дає своє благословенство, не знаючи про розбрат в лоні ОУН.* Терен був добре підготовлений. Українці в радянському підпіллі скеровували (німецький) вогонь на російські позиції, сигналізуючи допомогу німецькому бомбардуванню, організуючи диверсію в запіллі відступаючих військ”.

”У в’язницях Львова знайдено понад 2,400 трупів українських, польських і жидівських в’язнів по-варварськи постріляних росіянами перед їх відходом. Кілька днів пізніше німці розстріляли коло бурси Абрамовича 38 поляків, львівських професорів і їх родини. Прийнялося твердження, що послугувалися листом, спорядженою українськими націоналістами співпрацюючими з гестапо.

”Разом із німецькими військами посувалися українські ”похідні групи”, самочинно покликані Бандерою для проклявання української незалежності, організації власної адміністрації і рекрутування охотників до своїх рядів... Група Мельника рішуче протиставилася тим починам, заявляючись тільки в користь формування регулярних військових частин при відділах Вермахту, але до того не дійшло.

”Несподівано, 11 липня німці виступили проти фактів, створених бандерівцями, самозванчого ”прем’єра” і його 4-ох товаришів у Львові, а Бандеру в Кракові, арештували і перевезли до Берліна, де після кілька-денного переслухання були звільнені, але без права виїзду з Берліна. Ярий із свого боку, на чолі бандерівської делегації інтервенював у німецькому проводі в

* Дивись: Примітки, ч. 5.

* Інтервенювати у Митр. Шептицького від ”уряду Стецька” мав о. д-р Іван Гриньох. Митрополит, не то, що не знав про розкол в Організації — він не був поінформований про фактичний стан, а саме брак всякого домовлення з урядом Райху, тобто з Гітлером. (Дивись у Примітках під ч. 2).

Варшаві, але надармо... Проф. капітан Геруліс пояснив йому, що Гітлер противний творенню української держави і через те "уряд" у Львові не може бути толерований.

"Незабаром німці врочисто оголосили прилучення Східньої Галичини (Малопольські) і частину Волині до Генерального Губернаторства, а Львів оголосили німецьким містом. З решти Волині, полудневої частини Полісся і Поділля створено Генеральний Волинсько-Подільський Комісаріят з адміністративним центром у Берестю над Бугом, під садистичним гауляйтером Еріхом Кохом... Коли ж Басарабія і Буковина дісталися Румунії, сновидні надії українців розвіялися.

"Проте, була одна причина, задля якої німці залишають ще за собою українську карту, а саме: в стосунку до поляків. На зїзді НСНРП(артії), дня 15 серпня 1942 року, Ганс Франк говорив: "В інтересі німецької політики треба підтримувати польсько-українські стосунки в напруженому стані. Число 4.5 чи 5 мільйонів українців, що їх маємо в краю, є надзвичайно важливою противагою у відношенні до поляків" (ст. 94).

"В наслідок арешту Стецька, ОУНб іде в підпілля, яке очолює Микола Лебедь, який в "уряді" Стецька займав позицію секретаря стану (мін. зовн. справ). Лебедь ініціює братовбивчу боротьбу проти мельниківців і вирішує порахунки збройно. Дня 30 серпня гинуть на залізничній станції в Житомирі Сенік і Сціборський в дорозі до Києва. Пізніше падають по черзі Барановський, його дівер Чемеринський, полк. Сушко, д-р Ольжич,* син відомого укр. письменника О. Олесея і б.ін...

"Дня 12 вересня 1941, в будинку польської амбасади в Берліні, проф. Ганс Кох поставив перед Бандерою, Стецьком і Стаховим категоричну вимогу відкликати публічно акт 30 червня..., всі три відмовляються і три дні пізніше їх арештовують і засилають до концтабору у Саксенгаузен, де вони зустрічаються з Мельником.

* Тут, очевидно, Желеньські мусів бути фальшиво поінформований. Олег Кандиба Ольжич був закатований у концтаборі Саксенгаузен кровожерною "трійкою" гестапівців — Вольф, Шульце і Вірзінг — в днях від 5 до 10 червня 1944 року. Дивись журнал "Український Історик", ч. 1-4 (85-88), 1985. Число майже в цілості присвячене Ольжичові. Питання залишається тільки — хто і як спричинився до викриття і зловлення Ольжича, який по арешті Мельника став керувати мельниківським підпіллям і на якого Мельник та інші члени ПУН-у покладали великі надії.

”Відносини між німцями й українцями загострюються, оба батальйони Українського Легіону відкликані з України і вжиті на правах річного контракту служби проти всяких партизанок і остаточно розв’язані, при чому Роман Шухевич уникає арештування.

”В запіллі німецьких військ появляються перші відділи партизанки, підсилюваної й забезпечуваної (зброєю) із советського боку. Бандерівці відповідають творенням своїх власних відділів в році 1942, які поборюють советських партизан.* Звідси поступово зроджується Українська Повстанська Армія (УПА), яка на українських землях починає боротьбу з комуністичними партизанами і з відділами АК (Армії Крайової) та з іншими підпільними польськими формаціями. Людність, яка дає захист і допомогу відділам, що виступали проти німців зазнає жорстоких переслідувань — в пам’яті поляків полуднево-східних земель УПА стала символом найдикішого звірства (бестіяльства).*

”УПА воює часом з німецькими частинами, однаке багато з’єднань Вермахту відноситься зичливо до того несподіваного помічника в війні з більшовиками і ставляться до нього толерантно і пособляють зброєю. Головну команду над УПА перебирає Роман Шухевич — ”Тарас Чупринка”, якому підпільно утворена УГВР (Укр. Гол. Визв. Рада) надає рангу генерала.

”В році 1943 німці творять дивізію СС-Галичина, до якої масово голоситься українська молодь під гаслом боротьби з головним ворогом — советами. Дивізію в наступному році, вислану на фронт під Броди, розбиває сов. армія і наносить їй тяжкі втрати. Проти поляків Дивізія ніде не була вжита. Вислана на захід, була підпорядкована — за згодою мін. Розенберга — Українському Національному Комітетові, очоленому ген. Павлом Шандруком.*

”Після перемир’я, вояцтво Дивізії було інтерноване аліянтами...

* Відділи самооборони проти більшовицької партизанки, які зараз таки презувалися Укр. Повс. Армією, організувались на вол. Поліссі Т. Бульбою (Борівцем).

* Дивись у Примітках під ч. 6.

* Желеньські про Шандрука: ”Український патріот, польський контрактний підполк. дипл. Шандрук командував під час вересневої кампанії 29 Бригадою піхоти. За виявлену хоробрість був по війні відзначений хрестом ”Віртути Мілітарі” (ст. 96).

”Осіньню, німці потерпівши дальші поразки на фронтах, випустили українців з концтабору в Саксенгаузен і дали Бандері на найвищому щаблі (?) поміч для УПА. З наближенням советських військ, УПА переходується по селах і лісах, щоб у запіллi сов. армії знову вирости боєвими відділами. Навіть по капітуляції німців провадить далі партизанку, передусім в Галичині (Малопольщі) обабіч нової границі на сході ПРЛ. Помагає партизанам з віддалі перекидуваннм вирядом і грішми Бандера, який евакувався разом з нiм. армією й залишився в Баварії, і завдяки ”холодній війні”, напевно отримував допомогу від США, а може й від організації ген. Геглена.

”В боротьбі збройних сил Людової Польщі з УПА гине ген. Вальтер Сьверщевскі. Щоб здушити далі тліючі огнища спротиву, влада ПРЛ вдається до масових переселень людей, особливо з Лемківщини. Боротьба із змінною силою затягається аж до року 1950, коли дня 5 березня Роман Шухевич — ”Тарас Чупринка” — отаман хоробрий, але й жорстокий, гине від куль советських з цілим відділом, заскочений в криївці під Львовом енкаведистами.

”Мало є відомо про стежки, якими ходив Ріко Ярій у пізнішому періоді війни. Здається, в році 1941 подався був на Буковину й Басарабію і там проголосив себе ”Командантом українських націоналістів”. По війні, мельниківці пустили вістку, що Ярій відвідував українські (переселенчі) табори в советській зоні в товаристві советських урядовців. Не знаю чи можна мати довір’я до цієї інформації. По війні Ярій оселився у Віллах і там провадив перевозове підприємство. Вмер у травні 1969 року”.

Про осяги політичної діяльності Степана Бандери

Багато з того, що Желеньські у своїх споминах показує, нам добре відоме з полемічних і псевдо-історичних праць наших авторів, від декотрих із них сам він черпав свої інформації. Поступово новість виявляється в тому, як ми бачимо і сприймаємо наші ідеологічні чвари і як на все те дивиться інтелегентний, добре обізнаний з широкою політичною панорамою тих часів, чужинецький спостерігач. Наприклад, чи дивлячись очима Желеньського ми справді бачимо, що сам початковий конфлікт і врешті розкол в ОУН у найкритичніший час в історії цієї організації відбувався на тлі основних ідеологічно-стратегічних розходжень, що від вибору першої або другої концепції залежало рішення про бути чи не бути українській державі?

Абсолютно ні! Нічого подібного ми не бачимо. Все, що бачимо, це "конфлікт молодих і старих". Цілковитий брак довір'я в молодшого покоління до старшого, таке характеристичне для обезголовленого народу, що віками поневолений політично й економічно, не вів вилонити свою і своєму геополітичному положенню властиву політичну доктрину. Ми завжди починали і починаємо будувати свою державу від себе, від свого покоління. У глибоко закорінені сумніві про свою власну чесність, ми завжди підозрюємо в нечесності і в зраді своїх чільних людей. При найлегшому натякові посторонніх людей про їх ідеологічні відхилення, про зраду основної лінії ідеологічного середовища, те середовище зразу готове повірити радше чужим нашептам, ніж звинуваченому на підставі його беззакидної біографії.

Ідеологічному історикові ОУН під проводом Бандери, Петрові Мірчукові, легше повірити в дружність і непідкупність чеської поліції, ніж у невинність Барановського і Сеника на підставі зізнань польської розвідки. Раз прийнявши ролю

захисника свого ідеологічного середовища, йому цілком просто і легко виходить ідеалізувати родовід і величати найвірнішим дорадником Коновальця пройдисвіта Ріко Ярого, Азефа українського націоналізму. Адже знав Мірчук про ревізії переведені чеською поліцією у чільних людей з ПУН-у І про те, що Сенік був притриманий в холодні 3 місяці, що зовсім не свідчить про велику прихильність чеської поліції для українського націоналізму. Як історик, Мірчук повинен був поцікавитись німецькою політичною доктриною, що від початків Пруського королівства була респектована всіми політичними режимами і політично-військовими департаментами, і не писати про респект Райхсвері для Берестейського договору й бажання дати ширу поміч державницьким стремлінням українців. Це ж абсурд думати вже по факті, що в державі тоталітарного режиму, цілковито зануреного в "культі особи" Фюрера, армія могла б мати свою власну закордонну політику з виглядом на успішність. Так, в армії, як і в цілому німецькому народі, були одиниці противні гітлеризмові, але політично це ж беззартісний факт.

Адже після феноменальних успіхів гітлерівської дипломатії й мілітарного шантажу від 1935 року до 1939 включно (ревіндикація Саарщини, анексія Австрії, поглинення Чехії, поламавання договору неагресії з Польщею, пакт неагресії з СРСР), повинно було привернути до себе увагу наших юних і дещо старших політиків політичне вірую Гітлер і не вульгаризувати власної політичної концепції на ґрунті ідеологічно-націоналістичного споріднення, не розжувавши, що властиво, крім донцівської глорифікації фашизму, споріднює ті два націоналізми? В 1948 році, в редакції "Української Трибуни" в присутності жінки Ілька Логуша (із східних областей і на ім'я, здається — Катерина) я поставив подібного змісту питання редакторові Володимирові Стахову, який перед і на початках Другої світової війни уважався організаційним "амбасадором" в Берліні. Його дослівна відповідь звучала: "А чи ви повірите, що абсолютно ніхто з нас не читав цілого в оригіналі "Майн Кампфу"? Трудно було в те повірити, але з досвіду знаючи про одвертість і цивільну відвагу Стахова, я мусів повірити. Сьогодні, перестудіювавши деталі бандерівської фронди проти ПУН-у і пронимецької політики Бандери до дня його арештовання німцями, яку він повів після розколу — на сто відсотків протилежну до тої, якої вимагав від ПУН-у і Мельника — я глибоко переконаний в правдивості слів Володимира Стахова.

В публікаціях учасників бандерівської фронди 1940 року — не тільки тих, що знані сьогодні як "Визвольний Фронт", ми постійно читаємо, що розкол абсолютно не був мотивований особистими амбіціями краєвиків, особливо Бандери, а фактично ідеологічно-програмовими розходженнями такого поважного змісту, що бандерівці почували на собі обов'язок рятувати "єдино правильну революційну лінію УВО і ОУН ведену в Краю" і т.д.

Яка ж це програма, накидвана заграничному проводові мала відвернути розкол?

1. Унезалеження української визвольної політики від виключно німецької орієнтації.

2. Перенесення місця осідку Головного Проводу до Швейцарії, щоб мати більшу свободу рухів.

3. Закордонну політику вести із двох рівнобіжних баз: Німеччина і Північна Америка.*

Ні один із цих дезидератів не був здійснений Бандерою відколи "відколовся дуб зелений від сухої гілячки". Якраз навпаки: Ріко Ярій щораз щільніше зв'язував бандерівську фракцію з Райхсферою, а в Криниці при співпраці із Зіхергайтс Дінст організується поліцейська школа боротьби з ворогами народу. Згодом, випусники цього вишколу стали ядром партійної Служби Безпеки, яка фактично виконувала службу полевій жандармерії при відділах УПА, і приспорила в багатьох місцях Волині і Полісся чимало незаслуженої "слави" самій Повстанській Армії.*

Які ж головні осяги політичної роботи Степана Бандери? Найтрагічніший у своїх наслідках це був розкол ОУН на "мельниківців" і "бандерівців", 1940 року в Кракові, який позбавив бандерівців легітимізму і довів до внутрішньої, братовбивчої боротьби; розкол на мительвандській конференції 1948 року на т.зв. "угаверівців" і "бандерівців", яким Бандера

* Писав В. Липинський про нашу інтелігенцію в роках 1917-1920: "... На чолі Української Народної Республіки стояли українські інтелігенти-демократи, що в справах внутрішніх (ідеологічних — П.Б.) відзначалися принципіальністю, російською революційною щирістю, а в справах міжнародних бездонною дитячою несвідомістю". — Під цим поглядом, від революції 1917 року до "революції" 1940 року нічого не змінилося. Та ж сама "бездонна несвідомість" і сьогодні стоїть на перешкоді справді суцільному визвольному фронтові всіх українців.

* Дивись примітка під ч. 7.

вихолостив свою організацію з органічно нарослого інтелекту, здатного еволюціонувати її структурну схему від підпільно-наказної, перед ніким невідповідальної, до відкрито політичної, в якій вибраний провід прислуховувався б до міжфракційних дискусій і був би відповідальний за свої рішення; третій розкол наступив у наслідок виходу Бандери із трьох-членної комісії (Бандера, Ребет, Матла), назначеної краєвим проводом для полагодження "програмових розходжень" на тлі ідеологічного дуалізму, що був прийнятий III Великим Збором 1943 року (дозволялося націоналістові бути матеріялістичного світопогляду), і на тлі колегіальности найвищого проводу, що також був прийнятий тим же Збором. Бандера не прийняв рішень III Великого Збору, і завернув свою фракцію на позиції ідеологічного монізму і безконтрольного і безвідповідального вождізму.

Виходячи з Бюра Проводу й залишаючи пост голови проводу, Бандера в довжелезному листі (лютий 1953 р.) — на 22 сторінках великого формату, машинопис з одним інтервалом, п.н. "ЛИСТ ДО ЧЛЕНІВ ОУН" — подає ось такі мотиви виходу з Бюра Проводу:

"Головні мотиви мого уступлення з посту голови Проводу ОУН пов'язані зі справою "опозиції" і ЗП УГВР. Зміст і напрямок політичної роботи ЗП УГВР, повністю опанованого й використовуваного групою т.зв. опозиції, створює стан ідейного, політичного і дієвого роздвоєння революційно-визвольного фронту закордоном, крайне шкідливий для визвольної справи. В питаннях ідейно-програмових (а найбільше структуральних — П.Б.) група т.зв. опозиції й ЗП УГВР перейшла з націоналістичних позицій на соціялістичні. Вона не тільки в своєму імені пропагує соціялістичні тези, але, що гірше, вперто поширює серед української еміграції і перед чужинним світом фальшиві сугестії, що український визвольний рух, зокрема революційна ОУН на українських землях так само визнає соціялістичну програму і в її дусі веде визвольну боротьбу... Ідеологом тієї групи став І. Майстренко-Бабенко, а його власна кілько-членна групка, т.зв. ліва УРДП, з виразно націонал-комуністичним напрямком — це її одинокий союзник... І. Майстренко в своєму органі "Вперед", видаванім під іменем УРДП, цілком відкрито розвиває тезу, що українські соціялісти-комуністи... повинні опанувати й по своєму попровадити українську національну революцію. Підставою і запорукою успіху такого напрямку

мала б бути, за його твердженням, ця обставина, що комуністичний інтелектуальний елемент, вихований і вишколений у комуністичній партії та в большевицькій державній системі, є в Україні найактивніший, динамічний і він самотній має знання і вміння організувати й вести державне життя". Прикидаючись націоналістами, "в дальшому розвитку революції вони мають захопити в свої руки ініціативу, чільні пости і скерувати цілий революційний процес за своїм пляном. Цей самий Майстренко надає напрям органів ЗП УГВР "Сучасна Україна". На її сторінках він просовує ці самі націонал-комуністичні погляди, але в більш прихованій, закритій формі".

Очевидячки, твердити, що "націоналізм" Лебеда, Прокопа, Ільницького й обидвох Стахових пішов у комуністичний полон Майстренка, це тільки ідеологічно-пропагандивна полеміка для масового членства ОУНБ. А проте, це був насправді перший розкол, що здійснювався на "програмово-концепційній базі". Приймаючи ідеологічний дуалізм III Великого Збору, опозиція стала на позиціях не так Майстренкового ідеологічного марксизму, як на послідовному твердженні Івана Багряного, що в лавах комуністичної партії та комсомолу в Україні виростають національно свідомі кадри, які при сприятливих обставинах творитимуть державницьку структуру самостійної України. Цю реалістичну дійсність в Україні Бандера відкидав; він стояв уперто на становищі, що єдино державотворчими кадрами державницького відродження, це його націоналістичні кадри, а його революційна концепція власних сил — *єдино правильна*. А, що це справді була перша концепційно-програмова та ідеологічна дискусія з опозицією, Бандера не завагався покликатись влітку 1953 на документ неіснуючого вже тоді краювого проводу такого змісту:

"Шановним панам розкольникам за кордоном слід довести до відома: ніколи ніхто з нас не виступав проти проводу ОУН в краю, чи його голови... Ніколи ми не діставали доручень із закордону не повинуватись провідникові ОУН на УЗ, а навпаки — діставали строгі інструкції повністю підпорядкуватись йому. А як же ж поступають пани закордонні розкольники? Вони не то, що перенесли і защемили закордонного бакциля розколу і гнилизни на здоровий організм краювої ОУН, а прислали Провідникові ОУН на УЗ становище чужосторонніх чинників, в якому чорним по білому написано осудження політики ЗЧ ОУН і

висловлюється недовір'я Провідникові Бандері. Ось, де закопана собака... Якже ж можна назвати "демарш" ЗП УГВР на четвертій Конференції ЗЧ ОУН, як не черговим наклепницьким випуском розвідочного базару?.. Якого зайця задумали застрелити автори того пасквілю, ми знаємо... Ми докладали й доложимо всіх зусиль, щоб зберегти єдність ОУН в Краю...".

Вже сам стиль вислову аж ніяк не відповідав стилеві внутрішньої кореспонденції органів ОУН. На цьому документі виразно позначився стиль вислову КГБ. Це потвердив один із провідних членів ОУН в Польщі, Євген Місило, у своїй статті-хроніці п.н. "ЗЕНОН". КАЛЕНДАРІЙ ЗРАДИ, друкований в "Нашому Слові", Варшава, і передрукований в "Нових Днях", за лютий 1992.

Пише Місило:

"В 1949 році, з інспірації польських, а перш за все радянських органів безпеки, (Зенон) зорганізував і очолив фіктивний провід ОУН у Польщі, а після того як здобув довір'я Центрального Проводу закордонних частин в Мюнхені, в 1951 році був назначений його провідником (псевдонім "Рвучий" і "Орловський")".

А в хроніці під роком 1953, Є. Місило пише:

9 вересня. З України до Польщі прибув районний провідник ОУН "Скоб". Через кордон провів його "Любомир" (вживав також псевдонім "Джордж"). "Зенон" підготував перекинення "Скоба" до Мюнхену. "Скоб" є кадровим працівником радянської розвідки.

3 грудня. "Скоб" прибув до ЦК ЗЧ ОУН у Мюнхені. В його перекиненні із Щецина до Німеччини ангажується англійська розвідка. Про безпеку "Скоба" піклується також польська і радянська контррозвідка. "Скоб" приносить із собою багату пошту Проводу ОУН в Польщі та з України. "Зенон" отримує особисту подяку Степана Бандери за знамениту організацію акції. Незабаром, однак, Служба безпеки ОУН деконспірує "Скоба".

Всі ці по-дитячому наївні відклики до арбітражу Головного Проводу на УЗ ворогоючих фракцій, що коштували стільки людських даремно змарнованих жертв і грошей, вже й тоді, а тим паче з історичної перспективи сьогодні, достоменно засвідчують, що як Бандера, так і Л. Ребет не знали про той факт, що незадовго по смерті Романа Шухевича, його заступник і

наступник, Василь Коваль ("Кук") був арештований і під пресією КГБ оприлюднив наказ до підпільної сітки самоліквідуватися і припинити безвиглядну збройну боротьбу. За те дозволено йому було закінчити студії і працювати в наукових інститутах УРСР; в той же час ворогуючі фракції ЗЧ ОУН чванилися перед українським діаспорним суспільством "безперервними зв'язками з воюючою Україною", що насправді було неймовірною фарсою: кореспондентом ЗЧ ОУН в Україні не був Краєвий Провід ОУН, тобто "воююча Україна", а найгрізніший ворог тієї "воюючої України" — "Комітет Государственной Безопасности" (ГПУ), з усіма його внутрішніми й закордонними агенціями. Тодішній шеф ГПУ, Лаврентій Павлович Берія не міг би й придумати більше інформативної й дешевшої власної агентури. Українська "революція" в Мюнхені пішла наосліп в льотерійну гру, в якій талонами було життя найжертвенніших членів Організації, з противником, що був в одній особі власником льотерійного стола і круп'є.

Врешті, останнім осягом політичної діяльності самого Степана Бандери був глибокий розкол в громадських організаціях української діаспори і в самій громадськості, який у практиці довів до внутрішньо-суспільного поділу на "українців" і "бандерівців".

Поділ цей в українській громадськості на Американському континенті очевидний: ми ж маємо бандерівську партію, т.зв. ОУНб, яка відмовляється консолідувати свою політичну працю з іншими політичними угрупованнями. В тій партії навіть найщиріший її симпатик не може увійти в її провідні органи. Найширше закросним ідеологічним сателітом ОУНб це т.зв. Визвольний фронт. На цей фронт складається цілий ряд політичних побудовок, які називають себе загально-громадськими національними організаціями. На чолі тих організацій стоїть сьогодні Український Конгресовий Комітет Америки, який історично належав усім українцям, від тринадцятого "Безславного Конгресу" став бандерівським. Другою такою за стажом інституцією, це бандерівська академія наук т.зв. Асоціація Працівників Української Культури. Вона не має нічого спільного з Українською Вільною Академією Наук в Нью Йорку і визнає та апробує тільки ті наукові твори, що нейтрально вкладаються в ідеологічно-концепційну непорочність бандерівської ОУН. Далі, Організація Чотирьох Свобід — свобод, в першу чергу, очевидно, для провідних органів ОУНб. Врешті, цілий ряд секцій

і культурних центрів по провінціях, серед яких не останнє місце — під поглядом партійної монопольности і культурної бездіяльности — посідає Український Культурний Осередок у Лос Анджелес. (Уявіть собі, що за понад тридцятилітній час свого існування він не має діяльної бібліотеки, ні архіву, в якому зберігалися б записки про події з життя української громади Полудневої Каліфорнії чи події, що мали пряме відношення до цього життя!)

Ці факти із щоденного життя відомі кожному українцеві Америки, якщо він хоч трошки цікавиться громадським життям української спільноти. Проте, не кожному, мабуть, буде зрозуміло, чому я і той поділ тієї самої етнічно-культурної вітки на дві "національності" поклав на рахунок осягів політичної діяльності Степана Бандери. Тож цьому питанню відведемо наступний розділ.

Степан Бандера про політичну консолідацію української діаспори

В році 1978, в Мюнхені, заходами й коштами Організації Українських Націоналістів, Українського Інституту політичної освіти, Дослідного Інституту "Студіум" у Торонто, була видана літературна спадщина Степана Бандери, п.н. "Перспективи Української Революції", з передмовою Ярослава Стецька, за редакцією Степана Ленкавського і Данила Чайковського. Книга нараховує 640 сторінок великого книжкового формату і в ній зібрані всі статті Бандери, що були публіковані в організаційній пресі для організаційного читача від 1946 року до 1958-го. В цій спадщині багато полеміки із опозицією, з різними політичними угрупованнями, багато пропаганди про керовані Організацією збройні сили УПА, про УГВР та про стратегію опановання і залучення всіх активних сил еміграції в ряди революціонерів під проводом революційної ОУН. Справжньої аналізи перспектив для переможної революції в Україні — її соціальної, економічної та мілітарної бази — ані сліду. Що станеться, коли революційний зрив буде здавлений чисто мілітарними засобами ССРСР, терором внутрішніх органів безпеки та економічним ембаргом?.. Все це поза уявою й увагою вождя визвольної революції!.. Але до цих питань ми повернемося згодом.

На теми політичної консолідації української діаспори Бандера залишив кілька коротших і довших еляборатів. Зачнемо від довгої й хаотично побудованої статті "ДО ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ". Упорядники-редактори виданого матеріялу дали до кожної статті відповідне введення і власну опінію щодо її основного мерітум. Своє введення до названої статті вони ось, як закінчують:

"У своїх статтях на тему консолідації Ст. Бандера постійно ставив незмінну передумову, щоб "політичні

угруповання керувалися одним незмінним політичним імперативом змагання за здійснення головної мети: Самостійної Соборної Української Держави і для тієї мети підпорядкували всі свої вужчі партійні інтереси, і щоб вони йшли до цієї мети одним шляхом — шляхом національно-визвольної революції”.

Властиво, зупинившись над останньою вимогою, без здійснення якої, Бандера не зацікавлений в консолідації коаліційного типу, ми могли б не цікавитись цією проблемою в його літературній спадщині.

А проте, сам вивід аргументації автора настільки цікавий і ревелюційний щодо інтелектуальних здібностей автора відповісти на таке складне питання, як здійснення політичного визволення народу з-під безоглядної й до зубів озброєної імперії — “шляхом національно-визвольної революції”. Тож маємо тут нагоду перевірити ті здібності в набагато легшому завданні, а саме: скріплення національної сукупності й політичної консолідації, зрілого до державної самостійності народу, на базі першої передумови: однозначне бажання здійснення головної мети...

Чи існує в українській еміграційній спільноті перша передумова, тобто чи всі політичні угруповання прагнуть до політичної самостійності українського народу, ставить собі питання Бандера і відповідає:

“Так! Але — попереджає Бандера, — маємо на увазі такий уклад... політичних напрямків, щоб усі вони... прямували до головної мети — одним спільним шляхом у кардинальних питаннях національного буття, визнавали один ієрархічний уклад головних вартостей, однакові критерії оцінки питань національної політики, шанували й реалізували один головний принцип внутрішньо-національного порядкування справ і визнавали авторитет одного головного найвищого чинника та репрезентанта України”.

Так це ж не політична консолідація політичних партій задля спільної лінії в обороні державної незалежності України та її прав на форумі міжнародних організацій і самостійної дипломатичної репрезентації, а уніфікація на взір тоталітарних структур, а в такий уніфікації немає місця для “збереження окремими партіями своїх позитивних (?) питоменностей, окремих цілей та прикмет і збереження своїх власних шляхів розвитку”... Сьогодні ми можемо собі уявити посоловілі обличчя поважних людей з політичним досвідом, що зійшлися почути критично обдуманий

проект узгодненого функціонування одиниць-частин під спільним, всіми визнаним, Центром, аж тут Бандера читає їм лекцію про консолідацію "свого розуміння":

"В Україні, отже, вже завершився процес політичної консолідації усіх самостійницьких національних елементів на платформі УГВР. Як ця консолідація здійснилася і як оформилася?... До визвольної боротьби, що її розпочала й організувала ОУН, приєдналися й активно в неї включилися численні елементи інших політичних напрямків — не як політичні угруповання, а індивідуально як одиниці, що хочуть боротись за волю України і включаються в існуючі вже випробувані і загартовані революційні лави... Ця консолідація зродилася органічним порядком історичного розвитку... та реалізувалася на державницькій платформі — у рамках державної формації УГВР".

Все це, очевидно, тільки вступ до Бандерового проекту політичної "консолідації" недостріляних членів всіх інших ідеологічно-політичних партій, що опинилися в Західному світі:

"Політичні сили еміграції мусять скоординовано вести таку зовнішню політичну діяльність, щоб... утвердити перед цілим світом факт, що всі національні самостійницькі сили... становлять одноцілий фронт *та одноцілу політичну формацію* в боротьбі проти московського більшовизму за державну самостійність України". А "...як скінчиться ця концепція консолідації, то у висліді ціле життя української еміграції матиме таку внутрішню структуру, яку мають звичайно народи, що живуть державним життям. Відповідні органи УГВР виконуватимуть функції найвищого керівного державного чинника, хоч без усіх засобів нормальної державної екзекутиви та санкцій, а користуючись засобами політично-моральних категорій, як авторитет загально визнаного чинника, внутрішньою солідарністю і самодисципліною... Таку розв'язку дає концепція... консолідації на платформі і в рамках УГВР" (ст. 20).

Поминаючи той факт, що все те звучить, як утопія в мріях 14-літнього гімназиста, ця концепція відстрашувала політичних лідерів інших політичних груп трьохетажних наверхствуванням політичних формацій — ОУН-УПА-УГВР, як виключна монополія Степана Бандери. Був час, що не мало людей, включно з автором цих рядків, вірило, що УГВР справді понадпартійний, коаліційний орган, при тому ідеологічно плюралістичний, якому й ОУН підпорядковувалася. Те переконання

скріплював той факт, що у формуванні того "державницького" органу в 1944 році брали участь такі загально відомі особи як Іван Багряний, Осип Позичанюк, Василь Мудрий та інші — фактично організаційно непричетні до ОУН. Коли ж у голові Степана Бандери, який в тому акті не брав участі — сидів у концентраційному таборі, як і автор цих рядків, стрижень влади залишався завжди при ОУН, тобто при одній націоналістичній секції, а фактично за прийнятою структурою ОУНб з тридцятих років — в руках провідника Степана Бандери. Той факт був виразно унагляднений тим, що коли ЗП УГВР неіснуючої вже тоді в Україні УГВРади, почало здійснювати плюралістичну під ідеологічним поглядом програму з 1944 року, Бандера відмовився підпорядкуватись цій — за його словами — "державницькій владі" і почав називати той курс "відступленням від ідеологічно-програмових основ ОУН", тобто виявилось, що Бандера признавав УГВР як знаряддя своєї партійної політики, як символічний авторитет для своєї революційної фразеології. Очевидно, що такому політичному авторитетові та його утопійній концепції безтериторіальної, безекзекутивної державної утопії не могли підпорядкуватись ні В. Мудрий, ні І. Багряний, ні А. Мельник, ні П. Феденко, ні Доленко. Їхню опінію дуже просто і ляпідарно висловив комбатант поручник Армії УНР, який пережив Одисею емігранта по цілій Європі і став виразником постави петлюрівських комбатантів, що перебували переважно у Франції й Німеччині. У своїй "Хроніці" пише Олександр Семмо:

"... Пан Стецько в Західній Області оголосив відродження української державности і почав формувати "правління" державою. Нормально, розвинена людина перед тим, як робити цей крок, подумала б про те, чи німці не пошлють її в заклад для божевільних. Німці гнали москалів з України не для того, щоб пан Стецько почав нею управляти. Вони мали вже давно вироблений плян. Їм не залежало на знищенні сталінського режиму в Україні — їм був потрібний український хліб... Стецькові і його "правлінню", цей вибрик обійшовся не дорого, його не розстріляли... А ось, тим, що з Праги поїхали в Київ "розбудовувати націю" (Сціборський, О. Теліга, пізніше Ольжич і багато інших), це коштувало життя. Вони були (як і Стецько) ентузіясти-мрійники... Україну відвойовував у москаля німець, а не Стецько чи Сціборський... Провідники ОУН послали в Україну своїх агітаторів піднімати

її на повстання, а Державний Центр (УНР) дав директиви Бульбі-Боровцеві піднімати повстання в запіллі проти німців. Чи не слід було б усім тим провідникам подумати про те, що станеться з "кудаїнівкою", коли вона підійме повстання проти двох багатомільйонових, озброєних тяжкими танками та літаками армій? Повстання були! Були великі жертви! Коли повстання були проти німців — користали червоні москалі, коли повстання були проти червоних москалів, користали з цього німці, а що ж виграли оті повстання для України? В Німеччині Бухенкальд, Дахав, Авшвіц, а в Московщині: Кулиму, Камчатку, Кап Де-женьов" (ст. 336-337, видання Інституту Волинь).

Але Бандера не хоче розуміти того, що властиво оця основна поляризація більше психологічної натури ніж політичної є найбільшою перешкодою до політичної консолідації цих двох таборів — табору людей тверезої оцінки протиставних сил в конкретній ситуації, і табору погрузлого в небезпечних для самого буття народу революційних утопіях. Він, натомість, намагається пояснити спротив опозиційних груп його "органічній консолідації" їхніми міністерськими амбіціями, що у внутрішньо-політичній практиці на форумі суспільно-громадських установ ця тенденція найбільше прикметна бандерівським організаціям та їх "підпільним станицям".

Дальшого теоретичного "філософування" Бандери в цій статті — чи то про інших народів, в яких було більше напрямків для визвольної політики, ніж один, а для українців лиш один — його бандерівський революційний шлях без будь-якої розумної причини: чи то про нездатність еміграційного Центру УНР репрезентувати на міжнародному форумі боротьбу українського народу за незалежність, не будемо коментувати, бо все це монотонне повторювання тієї самої революційної фразеології про бандерівський триглав тих часів: ОУН-УПА-УГВР. Натомість процитуємо з іншої статті, також із 1946 року, "До засад нашої визвольної політики" — заплановані Бандерою три етапи його "переможньої" революції:

1. "У першій фазі проходить процес зтяжної прогресуючої підпільної боротьби. В ній іде змагання передусім за душу народних мас, мобілізація й активізація їх по боці революції, проти большевизму; підриваються позиції большевицької системи і сили большевицького режиму, зростає організована сила революції. В цій фазі проходить осно-

воположний конструктивний процес: наші ідеї і наша програма опановують найширші маси українського народу, поширюються на інші народи, уявлені більшевизмом, визначають для них бажаний зміст (!) і форми життя в усіх ділянках, стають дороговказами їхньої дії — їхньою метою, мобілізують й організують змагання за реалізацію нашої програми”.

2. ”Друга фаза, як продовження першої — це фаза визволення. В ній завершується затяжна визвольна боротьба, всі сили зосереджуються у безпосередній відкритій боротьбі з більшевицьким режимом і його силою, в остаточному загальному зриві народів”.

3. ”У третій фазі — будування на місці знищеного СССР незалежних національних держав, забезпечення їхньої незалежності назовні, здійснення ідей і програми визвольної революції в державному і суспільному, у змісті побудови цілого життя”.

Ось, бачите, як просто можна побудувати державну незалежність не тільки українську, але й всіх інших поневолених советами народів за геніяльною програмою і під проводом нашого вождя! А ви ”несвідомі східняки” іронічно посміхаєтесь під вусом: так і видно, що ваш вождь не пережив ні одного тижня в ”країні, где так вольно дишит челавек”... Маловіри!..

* * *

Настав 1948 рік. На досвіді останніх двох років Бандера дійшов до переконання, що своєю красномовністю не притягне ”невірних Томів” під омофор свого триглава: ОУН-УПА-УГВР, і вирішив взяти участь у ”механічній” консолідації в Українській Національній Раді, що творилася за ініціативою ДЦ УНР і при співучасті всіх інших політичних угруповань, і він публікує одну з найдовших своїх ”діялектичних” статей, ”Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном” (”Перспективи української революції”, ст. 77-129), в якій треба йому було переконати насліпо вірні йому організаційні кадри, що цей крок, який позірно перекреслював програму ”органічної консолідації”, необхідний та корисний для приспорення організації потрібних симпатій серед позаорганізаційних народніх мас. Вся аргументація Бандери в цій статті підшита свого роду ”псевдоваленродизмом”. З його ”многословія” і вічно повторюваного революційного фразерства, виберемо тільки те, про що Бандері йшлося в самому принципі:

"Щодо устrojової форми української держави ОУН на теперішньому етапі послідовно не відстоює якоїсь усталеної структури, ані назви, залишає це питання на час державного будівництва, коли український народ буде вирішувати його свободною волею... Така настанова має *політичну доцільність*" (підкр. моє, — П.Б.), ст. 79.

(Таку саму доцільність мало гасло Леніна: "Вся власть Советам!")

Прийшовши до переконання, що його "органічна консолідація" на платформі УГВР для політичних партнерів несприятлива, Бандера пише:

"Наша концепція повної консолідації діючих самостійницьких політичних сил за кордоном на платформі УГВР не має більших перспектив на реалізацію в сучасній дійсності, ніж в дотогочасній сприятливішій внутрішній ситуації. Натомість існує реальна можливість на базі УГВР об'єднатися з тими самостійницькими політичними організаціями, які декларують, що стоять на позиціях революційної визвольної боротьби, зокрема з Організацією Українських Націоналістів-Солідаристів під проводом Андрія Мельника... Легко оцінити, наскільки скріпилася б закордонна акція революційно-визвольного табору, якби в ній узяли участь ті, що досі виявляли найбільше енергії і діяльності в поборюванні нашої політичної діяльності. З боку Організації (ОУНб) вжито заходів, щоб на цьому відтинку довести до порозуміння... Чи дійде до успішного закінчення цієї ініціативи, це залежить від другої сторони і значною мірою від Закордонного Представництва УГВР".

До об'єднання чи тільки порозуміння між ОУН А. Мельника і ОУН Ст. Бандери не дійшло, бо представники Бандери відмовилися признатись і засудити акти братовбивчого терору проти визначних і заслужених членів ПУН-у; і крім цього Бандера щоразу змінював свої передумови.

Не здійснивши своїх намірів щодо коаліції з ОУНм і не дійшовши до повного порозуміння щодо нового кроку з ЗП УГВР, Бандера самотужки рішається 5 квітня 1948 року із своїми кадрами в склад Української Національної ради,

"1. ...не зважаючи на те, що дотепер між ОУН (Бандери, — П.Б.) і іншими політичними угрупованнями... не дійшло до узгодження української визвольної політики; за правильність визвольної політики і її реалізацію буде

ОУН змагатися на форумі УНРади.

2. ОУН(р) визнаватиме переформований, оновлений і розбудований на широкий громадський і політичний базі, відповідно до нинішніх вимог українського визволення, єдиний на еміграції Державний центр Української Народної Республіки, з усіма прерогативами, які постають від того визначення.

3. Рішення ОУН(р), зазначені в т.т. 1 і 2 цієї постанови ґрунтуються на тому, що Д. Ц. УНРеспубліки визнає УГВР як керівний революційний орган, що постав у процесі боротьби з російським і німецьким окупантами 1944 р. на рідних землях з ініціативи УПА, і що УГВР залишає за собою ці завдання керівного органу боротьби до повного досягнення мети — утворення Самостійної Соборної Української Держави.

4. Питання усталення взаємовідносин між центром УНР і УГВР належить до компетентних органів обох сторін.

Коли всі інші угруповання, каже Бандера, прив'язують велику вагу до формальностей, то нашим завданням буде спрямувати діяльність УНРада на "правильний шлях". Однак рішення Бандери приступити до УНРади було мотивоване багатьма важливішими причинами на шляху політичної діяльності "революційної" ОУН, а саме:

"Приступаємо до Національної Ради із свідомістю, що наша відмова взяти в ній участь штовхнула б розвиток справи у шкідливому для самостійницької акції за кордоном напрямку і позбавила б нас можливості боротися за правильний політичний зміст того політичного центру... Якщо б ми не взяли участі в Національній Раді, то розвиток внутрішнього українського життя на еміграції пішов би остаточно по лінії поділу на два протилежні табори... Акції такої Національної Ради і цілого табору завжди мали б характер конкуренції до визвольного революційного табору... і могли б удавати, що діють ще інші революційні сили, які стоять на позиціях Державного Центру УНР, який теж має свій революційний фронт. Було б недоцільно, щоб ми своєю неучастю спричинилися до такого розвитку, некорисного для цілості (нашої) самостійницької політики".

Головна причина рішення Бандери не лежала в усіх тих "стилізованих" поясненнях. Вона мала глибші підложжя. Ініціативу творення Укр. Нац. Ради, як єдиного політичного центру

діяспори, українська спільнота прийняла із справжнім ентузіазмом. Самохвальне хизування бандерівщини "Блискучим Відокремленням" (дивись "Укр. Трибуна" від 27 жовтня 1946 року, стаття з-під пера Зенона Пеленського, ст. 2) на протязі двох років викликало цілком протилежні в громаді настрої до тих, на які сподівалася бандерівська верхівка. Неприступлення ОУН(р) до Національної Ради загрожувало в тому часі Бандері вже не "блискучим відокремленням", а-блискучим осамітненням. Про відчуття такої загрози свідчить той факт, що Національна Рада, проти опозиції ОУН(б), властиво не прийняла передумов Бандери. Ані в комунікаті про заіснування УНРади, ані в Деклярації, про УГВР немає згадки. Щодо УПА, в деклярації виведено ось, як:

"Не зважаючи на те, (жорстокий терор — П.Б.) український народ не скорився... Українські повстанські сили, відомі під назвою Українська Повстанська Армія, що вели в час війни боротьбу з німецькими та большевицькими наїздниками, ведуть її організовано і далі під гаслами визволення українського народу та відбудови української незалежної держави" (Укр. Трибуна, 25 липня 1948 р.).

Делегація від Бандери протестувала проти такого "загальникового" визначення збройного резистансу. Голова делегації ОУН(р) у своїм слові після прийняття Деклярації Національною Радою, між іншим, сказав:

"Ми бажали, щоб усі ті формації, які ведуть і організують боротьбу народу на Україні за національне визволення, були Національною Радою належно в Деклярації висунуті. Не вистачає загальникових окреслень, треба нав'язувати до конкретно діючих факторів на Україні. Незавершена революційним центром боротьба України була б обезголовлена і стояла б перед світом, обідрана сиротина", а вона такою не є..." (там же).

Заява делегації ОУН(р) в Національній Раді до Деклярації Національної ради закінчувалася такими словами:

"На жаль, сесія Національної Ради не насмілилася визнати фактичного стану на Україні, цим самим виявила свою недооцінку революційно-політичних сил на Україні. А тому Делегація ОУН(р) змушена не голосувати за деклярацією і зайняти своє становище до неї".

На цьому становищі залишилася делегація ОУН(р) аж до

виступлення бандерівців із УНРади в 1950 році.

Таке становище Нац. Ради стає зрозумілим, коли пригадаємо собі такі факти:

1. В червні 1942 року ОУН(б), тоді під проводом Миколи Лебедя видала летючку, в якій, між іншим, говорилося, що "Ми ставимся до партизанки вороже і її рішуче побороємо. Партизани — це агенти Сталіна і Сікорського, а з ними нам не подорожі... Не партизанка сотень чи, навіть, тисяч, а національно-визвольна революція мільйонових українських мас — наш шлях".

2. Щойно 22 лютого 1943 року, пише в своїх споминах Тарас Борокець (Бульба), його знайомий волиняк, Бусел привіз від імені проводу ОУН-Бандери заяву, що

— їх організація... змінила свій погляд на проблему повстанської боротьби України проти німців та большевицької партизанки,

— що відтепер вони вважають цю форму нашої визвольної боротьби за доцільну й необхідну,

— що вони сердечно вітають командування та цілу УПА і пропонують розпочати переговори про спільну акцію всіх революційних сил України в рядах УПА (ст. 250).

9 квітня 1943 року пор. Сонар привіз від М. Лебедя 8 пунктів передумов співпраці. (Дивись у Примітках ч. 4.)

Головна Команда УПА очолена Тарасом Боровцем-Бульбою з усіх 8-ми пунктів прийняла тільки два: 4:5. Не продовжуючи переговорів, М. Лебедь покористувався досягнутою згодою обох сторін від 9/3 (?) 1943 р. по пункті 4, видав наказ від 15/3 (?) 1943 р. переіменувати всі свої партійні боївки — "Військові відділи ОУН" — на "Українську Повстанську Армію". Організував свій окремий головний штаб і зразу розпочав здійснювати вищезгадану програму (8 пунктів), відкинуту Головною командою УПА. Таким чином у березні (чи у квітні?) 1943 року "революційним порядком" зробилися дві "УПА", точно так, як це вже було в 1940 році, коли на арені появилися "революційним порядком" дві ОУН. Група Лебедя-Бандери знову присвоїла собі назву, організаційну структуру та всі статuti іншої організації і почала її іменем та своїми силами поспішно здійснювати свою політичну програму...

"Командування нашої армії стояло влітку 1943 р. перед альтернативою: — або мобілізувати більшу кількість нашого демобілізованого війська та дати відповідь засліпленим бра-

товбивцям огнем і мечем (зброя і кадри були), — або маневрувати так, щоб до масового братовбивства не допустити”.

Думки були поділені між молодшою групою начальника пропагандивного відділу ред. Івана Мітринги, що була за збройною розправою, і між старшою групою, головним чином старшин-ветеранів 1918-20 років.*

Справу порішила директива президента Андрія Лівицького:

”Президент абсолютно заборонив допуститися до масового братовбивства і наказував маневрувати так, щоб не допустити до жодних боїв між українцями” — пише Борець. — ”Його мотиви:

— нема політичної доцільності збільшувати число армії напередодні окупації України червоною Москвою;

— нема політичної необхідності армії без держави в підпіллі боротися за панівне становище серед свого народу. Це допустиме тільки тоді, коли є своя держава”.

”Директива Уряду УНР була для нас законом. Ми пішли по лінії другого варіанту. Цю нашу постанову п. Лебедь зрозумів як слабкість української ”демократичної гнилі...” (ст. 258).

”...Зробити практичний висновок з ревізії наших поглядів в листопаді 1943 року було неможливо. На перешкоді стояли:

— відворотна директива нашого Уряду і

— Червона армія була вже в Києві. Було вже пізно.

”Всі політичні, військові та економічні акти монопартії Бандери-Лебеда можна б рахувати звичайною помилкою, якби тут не малося до діла з такими явними злочинами:

— Послідовна, систематична і настирлива диверсія скерована на розкол і хаотизацію українського національного, державно-творчого і соціального життя (розкол ОУН, впертий саботаж державно-творчих починань всього національно-свідомого українства, розкол УПА і саботаж військово-революційних плянів та операцій),

— повне порушення і заперечення встановлених норм людськості та загально-людської етики і моралі, що рівнозначне з бандитизмом,

* До старшої групи належали: плк. Литвиненко, полк. Смородський, полк. Трейко, полк. Савенко, полк. Новицький, сотник Раєвський, сотник Жданович, пор. Гудимчук, д-р Туркманович та начальник штабу отаман Зубатий-Щербатюк.

— свідомо чи несвідомо допомога найлютішому ворогові України — світовому комунізмові та московському імперіалізмові. Ця допомога рівнозначна з ворожою агентурою серед української нації та її визвольного руху” (Тарас Бульба-Боровець, **”АРМІЯ БЕЗ ДЕРЖАВИ”**, ст. 271. Накладом Товариства **”ВОЛИНЬ”**, 1981 р.).

* * *

Негативне наставлення членів-ініціаторів до прийняття і респектування вимог Бандери щодо триглава ОУН-УПА-УГВР у його інтерпретації, і визнання цієї інтерпретації в офіційному документі стає цілком зрозуміле і логічне, коли зважимо, що всі ті — і багато інших — фактів були тим членам добре відомі з першої руки від президента А. Лівницького і від отамана Тараса Бульби. І то тим більше, що всі знали, що приступлення Бандери було вимушене обставинами того періоду і зумовлена місією бандерівського представництва: “переформовання, оновлення і розбудови (Національної Ради) на широкий громадській і політичній базі, відповідно до нинішніх вимог” (очевидно проводу ОУН(б)). Тут Бандера розраховував на випробувану тактику в громадських — і навіть у військових організаціях — поборювання і розкладу противника знутри, і крок за кроком перебирання керівних функцій в руки людей посланих Організацією. Про той засіб “органічної консолідації” Бандера писав виразно в статті з 1946 року п.н. “Значення широких мас та їх охоплення”:

”Як тільки в певному середовищі здобудемо ґрунт під ногами, зразу ж починаємо формувати ці маси, підтягаючи їх на вищий рівень та крок за кроком, починаємо вести їх до цілі. Маючи вплив на масу, починаємо нею кермувати і зі стану маси, до якої нам із початку треба було пристосовувати свою тактику, переводимо її до ролі свідомого, виробленого і активного чинника в нашої політичній роботі”.

Але “середовище” Національної Ради це не “маса”, і людям з виробленими поглядами та заправленим в політичних інтригах не так-то легко нав’язати утопійну ідеологію на пофальшованих засланках, і по двох роках у постійній опозиції, Бандера відкликав своїх представників.

Цікаво, що в названій спадщині немає окремої статті, присвяченої цьому рішенню, хоч не може й бути сумніву в

цьому, що той крок Бандера мусів мотивувати в мережі свого членства.

Останню спробу "органічно консолідувати" політичну діаспору Бандера підняв напередодні своєї трагічної смерті, в році 1958. Цьому питанню він знову присвятив окрему статтю п.н. "ЗА ЗАВЕРШЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРИ". В цій статті він знову вертається до ідеї єдиного, всепорядкуючого уряду, але вже не "на плятформі і в рамках УГВР" ("Перспективи...", ст. 478), а порядком демократичних виборів на всіх чотирьох континентах:

"Загальне становище української визвольної справи та зокрема стан нашого політичного життя і самостійницької акції на чужині ставлять на порядку дня пекучу потребу створення Українського Закордонного Національно-Визвольного Центру шляхом загальних виборів... Основним завданням Центру буде провадити українську самостійницьку політику й національно-визвольну діяльність на чужині. При цьому не йде про започаткування цілком нової політичної діяльності, так, начебто її досі не було. Не йде теж про перебрання новим політичним твором тієї національно-визвольної і політичної роботи, яку вже від ряду літ ведуть існуючі політичні організації та угруповання. В тому відношенні новотворений центр не має бути переємцем, суперником чи будь-яким гальмом для активних політичних і визвольно-політичних сил, та для їхнього розвитку й діяльності..."

"Його першим завданням буде провадити таку самостійницьку політичну роботу, яка стоїть поза межами нашої політичної диференціації".

"Таким чином національно-Визвольний Центр має об'єднувати й очолювати *однозгідні змагання і дії всіх національних політичних сил...* Однак політична ініціатива і діяльність Центру *не може бути обмежена лінією абсолютної однозгідності всіх існуючих за кордоном і в ньому заступлених політичних середовищ.* Такий принцип, властивий координаційним міжпартійним центрам, робить їх надто кволими, нездатними до ініціативної й енергійної дії, бо кожна розбіжність створює альтернативу: або зговорення розіб'ється, або настане неактивність у спірних справах. Натомість Національно-Визвольний Центр, що походить з виборів, а не з міжпартійного зговорення, матиме твердшу підставу. Сам вислід виборів окреслює його політичне обличчя і визначає його політичну лінію. Виборний Центр має керуватись волею більшості і згідно

з нею діяти. Це дає йому, його діяльності й політиці більшу оперативність, змогу ініціативи і вирішень, незалежно від міжгрупових взаємовідносин, при чому зберігається належний характер політики й дії Національно-Визвольного Центру, а не окремих політичних середовищ” (ст. 484).

”З другого боку, це не виключає і не паралізує політичної діяльності меншости, яка може вільно виявляти своє становище та згідно з ним, але тільки від власного імені, на власну відповідальність. Це розрізнення має поважне значення в політичному житті, як з внутрішнього, так і з зовнішнього аспекту”.

І зараз другий абзац нижче, Бандера — як це постійно в нього водиться — повторяє ще раз цю ж саму думку:

”У випадках розходжень прийде виразне і для зовнішніх чинників чітке розмежування: тут офіційна всеукраїнська самостійницька політика, яку респектує й веде Національно-Визвольний Центр, а там — окремі політичні становища, концепції і дії політичних організацій і угруповань, які виступають тільки від власного імені” (ст. 484-485).

Прошу вибачення у читача за такі довгі цитати, але це необхідне для розуміння не тільки політичного планування Бандери, але й для оцінки рівня його інтелектуального розвитку і психічної зрілості для завдань, які його амбіція перед ним поставила. Більше про те буде згодом.

А тепер ми приглянемося, що Бандера хотів досягнути для себе і свого середовища, ініціюючи Національний Центр, зложений з вибраних вільним голосуванням на списки-лісти від кожного партійного середовища?

Українська діаспора в Америці є в подавляючій більшості галицького походження. Покоління, яке політично активізувалося за кордоном, дозрівало і мужніло в тридцятих роках під впливом ідеології, яка дозволяла провідникові підпільної і безконтрольної організації покликати каптурові ”трибунали”, які позаочно і тільки на донос одного з його партійних апаратників виносили смертні вироки, а у випадку такого доносу на члена національної меншости на українській території, смертні засуди видавав сам провідник націоналістичної організації. Тому поколінню не дозволялося самостійно думати, а коли хтось і вибився самотужки понад рівень масового членства і навчився складати статейки і пропагандивні памфлети за ідеологічним стандартом, він надзвичайно рідко-коли виборсувався з ідеоло-

гічного самодурства. Таких, що подолали те самодурство, можна сьогодні порахувати на пальцях двох рук. За рядового, як і за провідного члена організації, мав думати провідник в межах накреслених ідеологом, який — як і кожний пророк — стояв понад і поза всякою критикою в очах віруючих в нього. Вихованому в інспіраціях стати героєм, набагато легше зруйнувати суспільну інституцію, здвигнену кропітким зусиллям поколінь, ніж подумати, до чого доведе його "геройство" в майбутньому суспільстві, з якого він вийшов.

Якраз на те покоління і на ту галицьку більшість "героїв" та їх симпатиків розчислює Бандера, щоб здобути демократичну більшість у Центрі. І здобувши таким демократичним ритуалом мандат на владу в українській діаспорі, він і в гадці не має ініціювати щось нове й загально конструктивне, бо ж "не йдеться про започаткування цілком нової політичної діяльності" і "не йдеться про...". Ні, на перший погляд нелогічність діалектичних висновків Бандери піддається, радше, психіатричній аналізі, ніж політичній: бо ж яку "самостійницьку політику й національно визвольну діяльність" міг би провадити Центр як центр, якщо існуючі партії, що взяли участь у виборах, залишити при тій же самій роботі, яку вони робили перед постановням Центру? Але це тільки на перший погляд. Такий уклад взаємовідносин політичних середовищ до Центру забезпечує середовищу Бандери вільну руку незалежно від того, як вибори не випали б.

а) Бандера, майже, певний того, що вибори виграє його середовище, а тоді його ідеологія, політична програма і стратегія визволення стануть загально-народними, і Бандера проводитиме свої політичні акції вже не від окремої політичної партії, а в імені цілої української діаспори, маючи за собою санкції демократичної більшості. Яка ж тоді функція меншості в цьому Центрі?.. Навіть не згадуючи про певні конституційні засоби для меншості, якими, наприклад, користується меншість в сенаті США проти рішень більшості, що для тієї меншості є абсолютно несприйнятливі, Бандера "дозволяє" середовищам у меншості діяти по-старому поза Центром на власну відповідальність, не маючи санкцій від більшості голосуючих. В практиці це значить, що середовища в меншості виходять у своїй діяльності із Центру і намагаються творити опозицію в громаді вже не в Центрі проти бандерівської більшості, а проти самого центру.

Чи ж не пригадує все це нам подій на XIII, т.зв. "безславному", Конгресі Українського Конгресового Комітету

Америки в 1980 році?.. Організації-члени, в опозиції до механічно організованої бандерівської більшості, тероризовані процедурально однопартійною президією, покинули залю нарад і УККА став звичайною політичною прибудівкою (сателітом) "революційної партії" Ярослава Стецька. Це не заваджає однопартійному проводові сателітної організації, користуючись громадсько-демократичною традицією славної установи, презентувати перед світом "оновлений і розбудований" УККА як загально-українську громадську інституцію — бо тільки такою може бути кожна інституція під чужим суверенітетом. Те саме загрожувало Українському Народному Союзові на Конвенції 1982 року.

б) У випадку програші у виборах, Бандера, пропонованою ним схемою незалежності партійних діяльностей від політики Центру, залишав хвірточку і для свого середовища. Покликуючись якраз на цю схему, він і надалі міг вести свою "революційну" політику поза Центром. Ось, його формулювання:

"Закордонний Центр виконає... своє завдання, якщо своєю політикою і діяльністю затіснить і заманіфестує перед зовнішнім світом політичну єдність краєвих і закордонних самостійницьких сил і акцій. Підтримування щільніших оперативних зв'язків між Краєм і закордоном буде надалі справою революційно-визвольної організації (читай — ОУН(р) — П.Б.), яка робить це весь час, ведучи одночасно свою діяльність на Українських Землях і на закордонних теренах".

Якщо Центр, що опинився в руках опозиційної більшості, повів би "опортуністичну" політику, Бандера виступив би в своїй внутрішній політиці проти Центру, як він робив це проти ДЦ УНР, і все залишилося б постарому.

А проте, в цьому останньому проєкті політичної консолідації виразно бачимо, що в 1958 році Бандері незручно вже покликуватись на активну збройну боротьбу. Він пише:

"Безпосереднє структурне пов'язання Закордонного Центру з діючими в Україні визвольними силами й органами не є актуальним. В сучасних умовах воно мало б більше теоретичний, ніж дієво-практичний характер... На теперішньому етапі справу вирішує факт що з-за кордону неможливо керувати боротьбою в Україні, як теж з Краю не є можливо керувати закордонною діяльністю. Обидві галузі самостійницько-визвольної акції мусять розвиватися і діяти автономно" (ст. 485. Всі підкреслення — мої.).

Автономно, але під муштрою того самого генія...

* * *

Для демонстрації, якою крутою серпентинкою плелася діалектична аргументація внутрішньої політики Ст. Бандери, ми дозволимо собі навести ще кілька цитат із його літературної спадщини. У "Слові до українських націоналістів-революціонерів за кордоном", рік 1948, "Перспективи Української Революції", ст. 78, він писав:

"Організація Українських Націоналістів (революціонерів) — це визвольна політична організація, що своїм характером, своїми цілями, своїм ідейним змістом і своєю діяльністю істотно відрізняється від усіх українських політичних партій. Вона не стає речником інтересів якоїсь окремої частини народу, *не виводить своїх цілей, своїх програм з якоїсь абстрактної, теоретичної суспільно-політичної програми... Свою програму ОУН виводить із потреб цілого українського народу...*" (ст. 78. Підкреслення моє, П.Б.).

А котрої політичної партії соціально-політична програма не виступала від імени цілого українського народу і не підіймала на свій прапор інтересів цілого народу згідно із своїм розумінням тих інтересів?.. Різниця полягала тільки в тому, що ОУНб інакше розуміла ті інтереси, як усі інші політичні середовища. Читаємо далі:

"Внутрішньо-українська політика Організації Українських Націоналістів є і завжди мусить бути визвольницькою, а не партійною. Тобто, вона змагає до формування такого внутрішньо-українського життя, до творення такого укладу і взаємовідношення українських сил, які в усякій ситуації найкорисніші для визвольних змагань, а не тільки для скріплення позицій самої ОУН..."* (Тамже, ст. 83.)

* Якщо заступимо слово "нарід" словом "пролетаріат", а Орг. Укр. Нац. словом "комуністи", то все це вище наведене звучить, як парафраза з "Комуністичного маніфесту": "...Комуністи не мають окремих інтересів, зокрема різних від інтересів всього пролетаріату в цілості. Вони не встановлюють сектанських принципів від самих себе, ...вони завжди і всюди репрезентують інтереси цілого (визвольного) руху". І ми вже знаємо, як виглядала ця безінтересовність у практиці.

Тут для заокруглення ідейно-програмових тенденцій розвитку по лінії внутрішньої політики Ст. Бандери дозволимо собі ще раз повторити цитату з іншої статті:

Як тільки в певному середовищі здобудемо ґрунт під ногами, зразу ж починаємо формувати ці маси, підтягаючи їх на вищий рівень та крок за кроком, починаємо вести їх до цілі. Маючи вплив на масу, починаємо нею керувати і із стану маси, до якої нам із початку треба було пристосовувати свою тактику, переводимо її до ролі свідомого, виробленого і активного чинника в нашій політичній роботі” (“Значення широких мас та їх охоплення”, “Перспективи Укр. революції”, стор. 16).

Насправді, все це стосувалося не до “мас”, бо ті маси на еміграції об’єднувалися в цілості в політично-програмових середовищах. Це тактична настанова ОУНР для бандерівської внутрішньо-“палатної революції” у тих середовищах. В статті “Слово до укр. націоналістів-рев. за кордоном” Бандера заокруглює прийоми своєї політичної тактики для охоплення під свої впливи української діаспори. Ця стаття писалася напередодні приступлення ОУНБ до Національної Ради.

“Коли кажемо, що треба об’єднатися з іншими і йти в спільній акції, то віримо в те, що стаємо на шлях ідейного проникання й опановування цілого політичного життя...”.

“Наш шлях, наша метода — це органічне, ідейнополітичне проникання і узмістовлювання” (“Перспективи Укр. Революції”, ст. 123).

Прочитувавши цю останню фразу, Петро Мірчук у своїй праці про Ст. Бандеру, говорить: “Та якраз оце проникання українського націоналізму в українську спільноту лякало українські еміграційні партії...”. Лякало, бо кожний політично грамотний знав, що в практиці означає й до чого зводиться оте “проникання”.

* * *

Нам цікаво довідатись, яку реакцію викликала “місійна” заява ОУНР в Національній раді, викладена в чотирьох точках наведених вище. З тих чотирьох точок виявляється цілком виразно, що бандерівці приступили до Нац. Ради не для того, щоб спільно з усіми іншими політичними групами — меншими і більшими — провести консолідовану акцію за кордоном, а тільки тому, щоб “проникнути й узмістовнити”, тобто накинати всім

свою ідейно-програмову "концепцію визволення України", без уваги на всі консеквенції такої концепції.

Коментуючи вимоги ОУНБ до Національної ради, Петро Мівчук, провідний член бандерівської репрезентації, говорить:

"Укр. Нац. Рада як завершення консолідації всієї української ЕМІГРАЦІЇ, мусить: а) в основу своєї дії покласти сучасну визвольну боротьбу Українського Народу на рідних землях, щоб бути в нерозривній ідейно-моральній єдності з цілим народом...", б) формою своєї побудови Укр. Нац. Рада мусить відповідати усім тим вимогам, які випливають з її характеру демократичної РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВСІЄЇ ЕМІГРАЦІЇ".

Ці "примусові вимоги" до інших членів, які в основі аж ніяк не мусили погоджуватися з позиціями ОУНБ на підставі політичної, а не ідеологічної консолідації, викликали реакцію д-ра С. Барана, депутата від УНДО. П. Мірчук переповідає її зміст:

"Українська еміграція є єдиною з усіх сьогодні політичних еміграцій східної і середньої Європи, яка має в себе типово фашистівську, диктаторську організацію, що є нею ОУН. Зі зіставлення ОУН-УПА виходить, що УПА не є збройною формацією українського народу, а тільки українською "Ваффен-СС" ОУН — це організація, яка повстала під впливом і на взір гітлеризму і перебрала цілковиту нацистівську ментальність. З внеску ОУН виходить, що УГВР є протиставленням УНРади. З усього того, що нам досі відомо, стверджено, що *такого осередку УГВР ніколи не було і нема. УГВР взагалі не існує; така анонімна інституція є лише на еміграції як побудівка ОУН*. Висування ультиматуму до УНРади має за ціль підкорити УНРаду УГВРаді, отже ОУН, тобто тоталізму в політичній площині, за прикладом большевиків. Розбиття громадського життя є провиною революційної ОУН, яка за прикладом большевиків і нацистів хоче тоталітарними методами захопити все під свій диктат...".

В дальшій дискусії Іван Багряний потвердив, що він був свідком постанови УГВРади в 1944 році, але не попав в її органи, бо не був членом ОУН; а представник від Спілки Укр. Селянства, інж. Денисенко, відповідав д-рові Мірчукові:

"Заява ОУН — це завершення скандальної боротьби ОУН з УНР. Всі закиди УНРаді — це проста демагогія, а поставлені вимоги і вся діяльність ОУН — це спекуляція на

людських інстинктах. За розбиття громадського життя винна лише ОУН, бо вся її робота, це скандальна отаманія і ганебна махновщина. ОУН не дає УНРаді працювати, тому нам треба її (революційної ОУН) якнайскоріше позбутися. Сама ОУН, це спадщина нацизму і наслідування божевільного Гітлера” (Петро Мірчук, “Українська визвольна справа і українська еміграція”, ст. 61-62. Видання Ліги Визволення України, Торонто, 1954).

* * *

26 років пізніше, відносно позицій і діяльності ОУН(б) в громадському і політичному житті еміграції, писала Дарія Ребет:

“...не є малозначним факт, що на Заході в імені нібито всіх українських сил виступають антидемократичні екстремісти, утотожуючи себе з визвольницьким потенціалом в Україні. Таким чином наявний визвольний рух у Америку, навіть якщо там скриваються різні потенції, відбивається у кривому дзеркалі, так посередньо фальшується справжній зміст і теперішні форми боротьби і додатково під ще більшу загрозу підпадають активні прощарки, а то й маси українського народу. У такому сенсі обезцінювання колами Визвольного Фронту теперішніх виявів і метод боротьби в Україні (мається на думці Українську Гельсінську групу, — П.Б.), акцентування псевдо-революційности чи пак “революційного кипіння” та симулювання, що нібито керівництво т.зв. “революційної” ОУН з еміграції керує визвольним рухом в Україні — слід оцінювати як крайньо нездорове явище, шкідливе і небезпечне... Штучно імпортована в Україну “революція” із закордону може стати страшним приреченням. І, з другого боку, глибина й діяпазон розгорненої скалі ідейних напрямних і гасел в Україні дають підставу сподіватися і розраховувати на те, що оберігаючи нарід перед винищенням у невідповідних передчасних умовах, дійові сили в Україні будуть послідовні в боротьбі проти насильства також тоді, коли свого часу доведеться застосувати нові силові засоби боротьби” (“Позиції ОУНз у конфронтації зі становищем в Україні й завданнями еміграції”, 1980 р.).

В чому слабкість опозиції в ОУНБ

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ

*Шануй ворогів своїх, бо вони
зроблять тебе славним.*

Хто сказав це?..

На початках ґрунт під ногами опозиції завжди хисткий. Опозиція, що почала проявлятися в Закордонних Частинах ОУН у другій половині сорокових і в першій п'ятдесятих, мала особливо великі труднощі до переборення — труднощі ідеологічного порядку, політичного і психологічного. Проти неї стояли двадцятилітні традиції ОУН. Ідеалістичний світогляд, спримітивізований нотками аморальності в Декалозі, радикально-революційна політична програма, орієнтована на власні сили і авторитарний принцип влади, що були впоювані в молоді безкритичні душі молодого повоєнного покоління на протязі 20-ти літ, запустити глибоке коріння не лише серед масового членства, але в ширших колах суспільства. Гостра і в поважній мірі демагогічна критика минулих віків розжарювала палке бажання скинути із себе "гріхи батьків і прадідів лукавих". Героїзм та ідеологічна непохитність стали категоричною прикметністю національного провідника. Туга за всенациональним героєм була всесюдною серед молодого покоління і вона знайшла своє втілення у Варшавському процесі Ст. Бандери і товаришів. Правда, коли на Львівському процесі Бандера публічно розкрив принципи влади провідника підпільної революційної організації супроти людей, які не вкладалися в рамки його розуміння патріотизму рядової української людини, захоплення нововиявленим героєм серед старшого громадянства, а особливо в церковних колах, дещо прищухло, ті принципи не мали жодного негативного впливу на рядове членство. Навпаки, коли новоіменований краєвий провідник, Лев Ребет, віднов-

люючи здештовані арештами провідні кадри, намагався припинити акти терору, йому закинули опортуністичні тенденції, бо приклад виявленого героя вказував на щось протилежне. Той приклад в розумінні районного провідника інспірував тотожні самосуди на районному рівні.

І коли спілка Гітлера із Сталіном ліквідувала польську державу, Ст. Бандера опинився під німецькою окупацією на чолі національних героїв. Маючи за собою подавляючу більшість молодого краєвого членства, він рішучим викликом звинуватив двох членів ПУН-у в зраді, Римський Збір Укр. Націоналістів, що вибрав А. Мельника головою проводу, об'явив незаконним, а самого Мельника недолугим керівником на припряжці німецької політики. Всі ці звинувачення були прості, виразні, всім зрозумілі, а тому, що падали з уст героя — переконливі. Прорікши себе новим провідником "революційної" більшості, він почував себе в праві назвати Римський Збір нелегальним, а ним же скликаний Краківський Збір, який вибрав його головою Організації Українських Націоналістів — революціонерів — II Великим Збором Укр. Націоналістів. Всі ті революційні акти в світлі традицій УВО і ОУН були прийняті краєвим членством як самозрозумілі, бо влада провідника між двома великими зборами була автократична, а Великі Збори були завжди під його цупкою контролею, як довго він користувався заслуженим авторитетом.

Всі ті акти, сперті на загальній підозрі й недовірю серед більшості краєвиків до ПУН-у, поставили Бандеру на офензивному ґрунті й накинули його противникам дефензивні позиції. Це — в свою чергу — давало Бандері в дальшій ривалізації шанси на перемогу при кожному зударі.

Опозиція внутрі бандерівської ОУН, що почалася в другій половині 40-их років і спричинилася до ще одного розколу на ОУН_р[революційну] і ОУН_з[акордонну], ніколи не мала шансів не-то на більшість, але й на поважну меншість рядового членства на закордонних теренах. Причин для цього було кілька і то досить поважних.

Протиставитись політиці провідника в традиціях підпільної організації, поставлений на принципах військової дисципліни, було взагалі вилучене з організаційної схеми. Будь-які прояви непогоджування з визначеним курсом головного проводу, були зразу трактовані як ворожі організації і ставлені поза її рамки. В атмосфері безоглядного послуху провідникові, всяка опозиція в

розумінні низового членства визнавалася зрадою, або, щонайменше, провокацією.

Опозиція в ОУН(б) почалася зверху, тобто від вчорашніх "маршалів" організаційної номенклатури, які на протязі майже чотирьох років вирішували про зовнішню і внутрішню політику Організації, вводили поважні ідеологічні зміни і творили військовий фронт самооборони. Все це — при зрозумілій пропаганді вірного Бандері штабу — скріпляло серед низового членства підозру, що йдеться тут виключно про міжусобиці і захоплення влади.

Опозиції бракувало за кордоном загально визнаного героя. Єдино можливий кандидат на опозиційного героя Микола Лебедь, не зважаючи на своє "де-факто" провідництво в роках 1941-43, не потрапив приспорити собі в загальній opinio слави каризматичного провідника. На нього радше дивилися як на головного поліцейського Організації.

Його поведення на вище згадуваній Міттельвальській конференції, якою Бандера-Стецько започаткували радикальне переставлення організаційної схеми, ідеологічних положень і підпільної невідчужності на зразок 30-их років, Лебедь показав себе наскрізь лояльним до офіційного проводу. Не зважаючи на те, що фактично вся опозиція групувалася коло Закордонного Представництва УГВР, якого він був головою, він у мериторичних справах, що відносилися до внутрішньої структури, до активної співучасті членства в питаннях внутрішньої і зовнішньої політики Організації, не вважав потрібним санкціонувати домагання опозиції. Дивлячись на його заботливе фотографування деталей тієї історичної події, мені думалося: "Так це ж лояльний член внутрішнього клубу Бандери на пості представника державницької інституції". І не зустрічав я виразно критичного виступу Лебеда ні за життя Бандери, ні за життя Стецька, коли за вказівками цих лідерів зникали громадські установи і поляризувалося ціле громадське життя політичної еміграції.

Причини, що їх опозиціонери висували проти Бандери, в очах масового членства були недостовірні. Ідеологічна лібералізація (толеранція в Організації матеріалістичного світогляду) і демократизація згори (заступлення провідника-диктатора тричленним бюро проводу, що знайшла місце в постановах Великого Збору 1943 року), нічого не змінила на рівні обласного й районного провідництва, і вже тоді ті зміни були трактовані

в теренах радше, як маневр політичної тактики — як протиставлення в ідеологічному аспекті жорстокому режимові Сталіна. Для організаційних кадрів, що вийшли з краю чи з концентраційних німецьких таборів, Степан Бандера не переставав бути їхнім провідником навіть і тоді, коли сидів у німецькому концетраку. Чи то під проводом Лебеда, чи, згодом, Шухевича, вони — включно з Лебедем і Шухевичем — залишилися "бандерівцями". І коли вийшовши на волю й очоливши закордонні частини ОУН, які він і в краю очолював, Бандера відмовився потвердити постанови Великого Збору 1943 року як "противні основним засадам і духові українського революційного націоналізму", дискусія опозиції з низовим членством стала безвиглядною. Кість незгоди між речником опозиції Левом Ребетом і Бандерою зводилася в опінії рядового членства до несуттєвої схолястики.

Факт, що в 1940 році всі опозиціонери з п'ятдесятих років були головними співархитектами бандерівської фронди проти традиційного ПУНу і сприймали всі фантастичні проєкції Ст. Бандери за свої, — той факт, знову ж таки, не "римувався" в понятті масового членства із закидами диктаторства в бік Бандери опозицією складеною з тих же самих людей, які запопадливо працювали на славу його прапорного імені під час його ув'язнення німцями. Політичні тонкощі Великого Збору 1943 року не могли викликати ентузіазму в рядового членства.

Все це статично тяжило над опозицією, як незмінні факти минулого, проти яких опозиція у виявленому характері і в закресній програмі, яку вона сама собі визначила, не могла нічого радикального поставити. Навпаки, в своїй поточній діяльності, вона в дуже суттєвих питаннях історії воєнних часів, виступала в унісон з бандерівськими позиціями.

Причини фронди 1940 року в літературі опозиції до останніх часів пояснюється так же само, як і в пропагандивній літературі "революційної" ОУН: Розкол був необхідний з причин програмово-політичних і стратегічно-тактичних — не тільки з пункту бачення суто Організації, але й загально-національного інтересу. Факти на потвердження тієї необхідності опозиція подавала ті ж, що й Бандера: опортуністичні позиції ПУН-у, його надто тісним пов'язанням з гітлерівським режимом, пасивність закордонного проводу в закарпатському питанні та нездатність і недосвідченість полж. Мельника для ведення ОУН революційним шляхом.

Друге і не менше важливе, це тлумачення ініціативи в творення Української Повстанської Армії та її організаційного корення. Під цим поглядом, Лебідь у своїй книжці про УПА, початком УПА називає один випадок, а саме:

”З кінцем грудня (1942 року) постала вже перша сотня УПА на Поліссі під командою сотенного Коробки-Переґійняка, що 1943 р. згинув як командант тієї сотні в наступі на ворога” (“УПА”, ст. 43).

а П. Мірчук — цілком інший:

”Перший відділ Української Повстанської Армії зорганізував на Полісся в жовтні 1942 року Остап, військовий референт Краєвого Проводу ОУН на Північно-Західних Землях. Правдиве назвисько Остапа — Сергій Качинський; він — син православного священика на Поліссі, колишній старшина польської армії” (“Українська Повстанська Армія, 1942-1952”, ст. 30).

Тарас Бульба-Боровець* у своєму нарисі про УПА, п.н. “АРМІЯ БЕЗ ДЕРЖАВИ”, на сторінці 203 пише:

”... група Бандери-Лебеда видала в червні 1942 року антипартизанську летючку... У цій летючці під наголовком ”Партизанка і наше становище до неї”, між іншим було написано: ’Ми ставимось до партизанки вороже і її рішуче поборюємо. Партизани — це агенти Сталіна і Сікорського, а з ними нам не подорозі...’. ’Не партизанка сотень чи, навіть, тисяч, а національно-визвольна революція мільйонних українських мас — наш шлях.

Організація Українських Націоналістів,
червень 1942 р.”

В цьому відношенні про книжку Мірчука не приходиться говорити. Для нього Полісько-Волинська УПА, в якій поважну участь брали старшини і підстаршини армії УНР, відділи полк. Мельника й опозиційна до Бандери група Івана Мітринги, ніколи не існувала й не існував сам Тарас Бульба-Боровець.

В книжці Миколи Лебеда подані деякі факти й описи подій, але в принизливому тоні й в кривому дзеркалі. Проте, не в нашому тут намірі вдаватися в полеміку з одним чи з другим. Наводимо ці публікації тільки для того, щоб показати, як трудно було неупередженому шукачеві правди рішитися на приступлення до опозиції.

* Примітка ч. 8.

Справжній образ тих трагічних часів повернув історії сумлінний дослідник, Орест Субтельний у своїй поважній англomовній праці "Україна, історія". На сторінці 473, п.н. УПА (Українська Повстанська Армія) Субтельний пише:

"Було це на Поліссі й Волині, де перші українські націоналістичні партизанські частини появилися і, напричуд, вони від самого початку не були пов'язані з ОУН. Як тільки вибухла війна нацистів із советами, Тарас-Бульба Боровець, місцевий український активіст, пов'язаний з Українським Народно-Республіканським-Петлюрівським екзильним урядом у Варшаві, оформив партизанську одиницю під назвою "Поліська Січ", згодом перейменовану на УПА (Українська Повстанська Армія) з наміром очистити район від залишків Червоної Армії. Коли пізнього 1941 року, німці пробували розпустити його курінь, він повів своїх людей "в ліси" воювати однаково як з німцями, так і з советами. В 1942 році члени обох ОУН — мельниківської і бандерівської, що втікали від опресії Коха, також потворили на Волині малі з'єднання".

Оте фальшування історії українського резистансу на очах живих ще людей і співучасників подій як з боку бандерівських, так і "угаверівських", тобто опозиційних мемуаристів мусить бути кваліфіковане на рівні з тими, що їх нав'язувала українській історії влада окупантів. Зате інформація Бульби про ставлення Організації до протинімецької партизанки на українських землях влітку 1942 року не оспорювана по-сьогоднішній день ні в ортодоксально-бандерівській, ні в опозиційній пресі.

Третє, М. Лебедь у своїх споминах про УПА (історією цього не можна назвати) пише про діяльність Бульби-Боровця в період Олевської "республіки":

"Тарас Бульба-Боровець з приходом німців на українські землі творить за відомом, згодою та інструкціями адміністративних властей, що діяли в той час в імені Українського Правління в місті Олевську, відділ поліції і називає його "Поліська Січ". Спочатку діє за інструкціями і напрямними Української Державної Влади, пізніше щораз більше усамостійнюється, виступаючи як отамана "Поліської Січі"...".*

* Про ті "інструкції та напрямні Української Державної Влади" пише Боровець у своїх споминах того періоду: "Бандерівці далі домагалися від нас,

З цієї цитати видно, що М. Лебедь після півстолітньої давности ставився з такою ж самою вірою в легітимну авторитетність номінації Бандерою Я. Стецька головою "Державного Правління" і проголошення Стецьком української державної влади над цілою Україною, з якою Я. Стецько проголошував себе "останнім прем'єром суверенного уряду України". Тож і тут, як бачимо, рядовий член Організації не міг бачити найменшої різниці в позиціях "останнього прем'єра" і голови Закордонного Представництва УГВР, ніби-то, в ідеологічних тенетах Івана Майстренка-Бабенка.

Таке ж саме непримиренне було наставлення бандерівських "позицій", як і угаверівських "опозицій" до Д.Ц.УНР і Національної Ради.*

Тож не диво, що в очах масового членства вся різниця між "позицією" Бандери-Стецька і "опозицією" Ребета і Ребетової зводилася до намагання опозиції навести революційну ОУН на десятиліттями опльовувану демократію. Тільки жменька інтелектуально більше розвинених і політично грамотних одиниць розуміли і здавали собі справу із ваги такого наведення, від якого дальша роль ОУН в майбутніх політичних подіях залежала.

Цю некомплектність у політично-програмових турнірах з бандерівською більшістю дуже виразно відчувала і висловила, у цитованій вище доповіді, Дарія Ребет:

"ОУНз у співпраці із закордонним Представництвом Української Головної Визвольної Ради, з Місією Української Повстанської Армії та іншими спорідненими установами послідовно з'ясовувала свої націоналістично-демократичні позиції, зрештою, у супроводі труднощів і неприємностей, які виходять далеко поза межі здорових громадських прийомів. Можливо, робили ми це недостатньо, не вичерпали всіх можливостей і тим, може, й

щоб УПА офіційно визнала їх "владу" та підпорядковувалась наказам політичної лінії їх партії. Коли ж Головна Команда УПА в цьому домаганні їм категорично відмовила, заявляючи, що вона підпорядкована тільки Урядові УНР, а не будь-якій одній партії чи її псевдоурядові, тоді вони почали цю чисто військову формуцію всяко провокувати, називати її "анархічною отаманією", "демократичною гнилизною" і т.п." (ст. 124).

* Дивись стаття Володимира Стахова, "За ясність вихідних позицій української визвольної політики" в "Українській Трибуні" від 6 червня 1948 р.

самі якось винні у тому, що разом із упередженням до нової формації в обивательській opinio подекуди придушувано і промовчувано у вільному світі те, за що ми — Проводом ОУН за кордон вислані учасники підпільної боротьби — легітимно заступалися від імени воюючої України в обороні її гуманно-демократичних ідей та обов'язуючого правопорядку всієї підпільної дієвої системи”.

Відповідь на питання, в чому Дарія Ребет убачала “недостатність і невичерпність можливостей”, щоб донести до “обивательського” розуміння, що воююча Україна, це не тільки той “зелений дуб, що відколовся від сухої галузки”,* але справді всенародний фронт боротьби, вона забрала із собою в могилу. Тож будемо самі відповідати на це питання і то якраз з поля зору отого здорового і тверезо думаючого “обивателя”. Щоб вирвати його з-під гіпнотичного впливу революційної тарабанщини емігрантського “визвольного фронту”, від опозиції вимагалось щирого публічного визнання і названня фронди Степана Бандери найбільшою національною трагедією в періоді Другої світової війни; вимагалось признання, що в тому періоді заіснували не тільки бандерівські вогнища політично-збройного резистансу проти двох імперій; треба було мужньо потвердити об'єктивну інформацію із споминів отамана Тараса Бульби-Боровця, що

“Український антикомуністичний військовий рух централізованим порядком поширювався на всю Україну з трьох головних баз:

- з поліської, що діяла за наказами Уряду УНР;
- з буковинської, що діяла за наказами ОУН (очевидно Мельника, — П.Б.)
- та з львівської, що діяла за наказами групи С. Бандери” (ст. 120).

Вимагалось від тих, що активно брали участь на верхах тієї фронди, індивідуальної мужности, коли побачили, куди веде опереткова революція Бандери, і якими непропорційно великими жертвами в людях партійна верхівка підтримує цю революцію в публічній opinio зарубіжної української громади. На жаль, не знайшлося тієї мужности там і тоді, коли її було найбільше потрібно.

* Улюблена метафора П. Мірчука на фронті Бандери 1940 року.

В організації ідеологічної ексклюзивності, як і в цілому суспільстві, де внутрішня дискусія над складними проблемами кваліфікується як брак дисципліни і безхарактерність; думку — противну автократичному провідникові й прояв непересічної індивідуальності як ідеологічну невитриманість і зраду неפורушних принципів, сильна індивідуальність із розвиненим інтелектом не знаходить відповідної атмосфери для свого розвитку. Вона заглушується під тиском колективної сіризни, дбайливо плеканої ідеологічним центром при допомозі спокусливої утопії, психологічного терору і остракізму.

І так, внутрішня опозиція бандерівщини не виявила потрібної душевної сили й мужности. Вона заквасила нову секту в своїм власнім лоні й докинула до доктринерського архіву декілька нових, нічого не значущих і нікому в конкретній ситуації непотрібних, стандартних аксіом. Її чільним людям не стало відваги признатися до великих власних помилок, покласти особисту гордість у стіп народу, прийняти публічну покуту й повернутися до тої "сухої галузки", до матірної ОУН; визнати її легітимність і поставити себе до її диспозиції.

Бо, коли приглядаємося ближче до цієї "сухої галузки", починаємо дивуватися з її цупкості, живучості і політичної еластичності. Переборовши власні помилки, переживши великі втрати фізичної й політичної натури, матірня ОУН не розкололася, не стала родовищем взаємно пожираючих себе сект, а навпаки — зберігла свою крихітну суцільність, солідаризувала свою практичну політику з усіма іншими політичними середовищами в екзильному Державному Центрі УНР та в Національній Раді й діждалася небувалого в нашому політичному житті успіху: голові Проводу Українських Націоналістів довірено пост українського президента в екзилі як репрезентанта всенародної визвольної боротьби 1917-20-их років і переємника національної символіки державно-творчих Січневих Актів 1918-19 років. Зберігання тягlosti національної символіки державнотворчих традицій має надзвичайно велике значення для історії народу — вона, як ніщо інше, зберігає його історичну пам'ять. Воно якраз і було центром історичної ваги в передачі цієї символіки екзильним президентом на руки народом обраного президента сьогодишньої України.

Що може передати і хто міг би прийняти з рук голови т.зв. Державного Правління, найменованого — з точки погляду народоправної демократії та міжнародного права про легіти-

мість — узурпатором національної суверенності під військовою окупацією держави ворожої українській державності, який не мав своєї території, на якій міг би здійснити свою суверенність, ні силових засобів для її здійснення, ні уповноваження населення такої території на видавання диктаторських розпоряджень в імені народу, коли в дійсності він був тільки провідником фронди, яка зірвала організаційні зв'язки з матірною Орг. Укр. Націоналістів, і відмовилася визнати за Державним Центром УНР право на репрезентацію державних традицій Української Народної Республіки в екзилі.

Те саме стосується й до УГВР. Факт, що всі фракції розколеної фронди із 1940 року настоювали однозгідно на родоводі УГВР від УПА, а УПА від ОУНб (ОУНб роди УПА, УПА роди УГВР) не дало ні самій УГВР, ні її Закордонному Преставництву права на репрезентацію всіх визвольних змагань українського народу в тому часі. Факт, повторюваний фракцією ОУНз, що УГВР творилася на засадах реформованої ОУН Великим Збором 1943, нічого не міняє ні в її родоводі, ні в її однопартійному проводі. Участь позапартійних одиниць як одиниць, не пов'язаних ні статутowo, ні програмowo в окреме політичне тіло, не творить УГВР державницькою інституцією цілого українського народу.

Те саме стосується і центрального проводу УПА, хоч і з великою кривдою для рядового членства, яке справді було всенационального характеру. Факт, що по розгромі бандерівцями військових з'єднань Бульби-Боровця полонені полковники і підстаршини Армії УНР охоче включилися в ряди бандерівської УПА, не робить військової команди тієї УПА понадпартійною. (Нехай би спробували не виявити тієї "охоти"!). Факт, що партійна Служба Безпеки в імені Полевої жандармерії, чинила братовбійські безглузді злочини над лuoдністю Волині й Полісся — за той факт відповідає ніхто інший, а тільки тодішній провід ОУНб.

Факт, що в підпільній нерівній боротьбі та сама людина виступала під прізвищем Тур як провідник ОУН, під прізвищем Тарас Чупринка як головний командир УПА, а під прізвищем Лозовий як голова УГВР — можна було б виправдати перед зовнішнім світом необхідністю економити в людських резервах у виїнятково ризикових конспіративних умовах підпільної боротьби, якби не цей факт, що провід ОУНб не перестає явно і

славно хизуватися виключно своїм керівництвом у тій формації. Похід нестрільяних ветеранів вулицями Львова під чорно-червоними прапорами, після їхнього зїзду 1991 року, робить заяву Ст. Барана на форумі Національної Ради про УПА, як чисто партійну формацію на взір гітлерівських "штурмбаталіонів", вірогідною в очах світу, і стверджує правильність помічення ген. П. Григоренка, що провід ОУНб робить все те, що "обов'язково обертається на користь Советського Союзу".

Як довго внутрішньобандерівська опозиція доказує з тою самою ревністю, що й Степан Бандера, що фронда в 1940 році була позитивно необхідна для розгорнення всенародного збройного спротиву екстермінаційній політиці німців і одночасно хоче переконати постороннього спостерігача, що формації УПА-УГВР були понадпартійного характеру, ця опозиція не має шансів здобути довір'я до себе в українській громадськості. Її побивають вище наведені факти — вона була співархітектором цієї однопартійности, автократичности і внутрішнього терору.

Мені кажуть, що осуд опозицією Бандерової фронди як всенародної трагедії було б однозначне з осудом збройного спротиву німецькій окупації й відмовою від політичних позитивів цього спротиву. Якраз навпаки.

Перш усього, причини і акт самої фронди в році 1940 не були мотивовані Бандерою як необхідний крок до постановня збройного резистансу проти німців. У висліді фронди були створені під керівництвом самого Бандери два "співучі" легіони (Нахтігаль і Ролянд, силою 700 людей разом), яких завданням було прикрасити німецьку окупацію Львова українським патріотизмом.

Намір Бандери, оприлюднений в постановах Краківського Збору, виключити Мельника і членів Проводу Українських Націоналістів, з Організації і перебрати неподільну владу над цілістю, не здійснилися. Замість одної політики в умовах, створених німецькою армією і адміністрацією, виникли самовладні, взаємно ворожі до себе, перегони в творенні української державности під ворожою окупацією.

Нам сьогодні навіть трудно ствердити, котра збірна краще вив'язалася в тих перегонах. Збірна Стецькова добігла першою до Львова і проголосила суверенну державу. Мельниківська, хоч і з великими перешкодами з боку бандерівців, добилася до самого Києва, організувала Національну Раду й українську адміністрацію в окупаційних умовах Вермахту. Другої само-

стійности не проголошувала (значить: хтось думав!..), але вже на початках уведення німецької урядової адміністрації зазнала в своїх провідних і організованих на місці кадрах, як не більших то й не менших від бандерівців, втрат.

Ініціатива збройного спротиву німецькій окупаційній владі виникла не від ОУНБ. Вона вийшла від поза-оунівського підпілля Волинського Полісся, яке своїм політичним центром визнавало Уряд УНР в екзилі, яке в своїй першій стадії активізувалося як Поліська Січ, і згодом переназвалося як Українська Повстанська Армія. Цю ініціативу перехопила і монополізувала оунівська фронда на переломі 42-43 років, яка після арешту Бандери, Стецька та його "державного правління" діяла під командою Миколи Лебеда, тобто під командою того, хто в роках 1948-1954 за кордоном був центральною особою опозиції, хоч сам він ніколи не виступав офіційно в опозиції до політики Ст. Бандери. В усякому разі, Бандера в концентраційному таборі не мав нічого спільного з діями УПА і з ідеологічно-програмовою еволюцією III Великого збору. Всі "світла і тіні УПА", від 1943 року починаючи, належать тій фракції ОУН, яка від осені 1941 року була під командою Миколи Лебеда, а від III Великого Збору — під проводом Романа Шухевича. Вона — а не Степан Бандера — відповідатиме за політичну лінію і збройну активність УПА та за покликання до життя номінально понадпартійну, підпільно-державницьку інституцію УГВР.

Виступаючи явно і славно перед публічною опінією по лінії цієї відповідальности, опозиція позбавляла б Бандеру тієї поширюваної легенди про "Бандеру як безкомпромісового командира протинімецького і протисовєтського резистансу в Україні", і залишала б його з єдиною спадщиною переведення фронди і військовою співпрацею з Вермахтом у перших тижнях німецької окупації. То все. Коли ж ще в 1987 році, Микола Лебедь "підпорядкував" творення Поліської Січі в Олевську Державному Правлінню Стецька "за інструкціями і напрямними Української Державної Влади", він — підтасовуючи історичні факти — позбавив в очах ортодоксальних кадрів "Визвольного фронту" легітимности всіх тих ідейно-програмових перемін, що заіснували в найпродуктивнішому періоді розвитку політичної думки в ОУН. (Дивись цитату з книжки М. Лебеда "УПА" — вище.)

Ця персонально дволична політика Лебеда довела до ще одного розколу — вже в самій опозиції — на оунівців при

Закордонному Преставництві і на ОУНз (ОУН за кордоном), в якій найбільшим і заслуженим авторитетом утішалася Дарія Ребет.

* * *

Партійні історики й мемуаристи-публіцисти проходять — як правило — у своїх друкованих працях мимо "подавляючої більшості українського населення, яке під час війни залишається політично неутральним і зосередженим радше на питанні засобів прожитку і проіснування, ніж спротиву". Мемуарист, коли ж і згадує про цю подавляючу більшість, то тільки з пункту користей для революційно-боєвого активу, приховуючи під фразами "жертвенности" і "патріотизму" те надлюдське, не раз, всенародне терпіння під подвійним терором: жорстокої окупаційної влади і рідних визволителів.

Ця подавляюча більшість у найтяжчих умовах ворожої окупації вилонює свій окремий провід і систему співіснування з окупантом, якщо окупований нарід здатний до політично самостійного життя. Коли революційно настроєна частина даного народу йде в підпілля, щоб ставити збройний спротив окупантові з остаточною метою звільнення народу від жорстокого насилля ворога, то решта населення в мережі свого громадського репрезентативного проводу докладає всіх зусиль, щоб зберегти національну сукупність народу і його біологічну субстанцію шляхом винахідливих засобів співіснування з ворогом, а то й співпраці, щоб було що визвольникам визволяти.

Те співіснування і співпраця з окупантом постійно ускладнюються необхідністю лояльного співіснування з революційним підпіллям, якого необмірковані часом дії викликають неспівмірно великі жертви в населенні, що непричетне до тих дій. Про таку непоміркованість підпільно-революційних проводів пише у своїй монографії, "РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ", Кость Паньківський:*

* "Якщо ж мова йде про загал нашого громадянства, то вражає мене надмірна однобічність погляду на проблеми нашого національного життя. Бо не тільки члени ОУН, але й поважна частина нашого громадянства, навіть такого, що стоїть поза групами всіх відтінків ОУН і не зараховується до їхніх т.зв. поплентачів, бачить тільки "революційну" сторінку життя, перецінюють її значення, а це приносить шкоду нам як національній спільноті. Я дивлюся на наші державні прямуювання і на проблеми державного будівництва очима

”Незавидна була доля втомленого нашого населення, що зазнавало подвійного терору, від німецької адміністрації й гестапо, і від власного підпілля. Думка, що рішення експропріювати магазин або вбити якогось маленького німецького урядовця тягне за собою непропорційно високі жертви з боку громадянства, що жертвами у кожному випадку є передовсім безпомічні старші люди, жінки і діти, не приходило до голови керівникам організацій, які мали давати людям захист. Цим ніхто не турбувався. Доля, яка чекає сотню людей за один непродуманий і в більшості випадків непотрібний вчинок — не цікавила їх ніже трішки. Активність давала самовдоволення, робило героями і це вистачало. Ані провід ОУН, ані команда УПА не відмежувалися, наскільки мені відомо, від ні одного вчинку, від ні одного вбивства” (ст. 289).

Німецький окупаційний режим в Україні не був одностайним. Найжорстокіше насилля німці стосували у підсоветських, до 1939 року, областях. Але й там тактовним і винахідливим одиницям вдавалося сяк-так налаштовувати громадську і культурно-просвітню працю, як ось Володимирові Доленкові, правникові та діячеві на громадській та церковній ниві пощастило організувати українську громадськість та Харківський Громадський Комітет.

На війняткові умови був поставлений ”Галиція Гебіт” — Галичина. Її, так мовити б, упривілюване положення в порівнянні з іншими дистриктами Генерального Губернаторства та з окупованими Східньо-Українськими землями Кость Паньківський відносить до тих історичних фактів, що Галичина належала до 1918 року Австрії, і що ”в рядах галицької армії в роках 1918-1920 служили багато галицьких німців”.

Очевидно, що історичні традиції на ґрунті політичної культури та персональні стосунки з галицькими німцями, які в окупаційній адміністрації відігравали певну роль, впливали на злагоднювання тиску ворожої окупації, але — на нашу думку —

В'ячеслава Липинського. Якщо б я писав історію, то так як він, писав би її ”по схемі дещо відмінній від прийнятої досі нашою історіографією, і з більшою увагою не до сентиментально-опозиційних та безрозумно-деструктивних, а до мужніх та організаційних прояв життя нашої нації” (”Україна на переломі 1657-1659”, В-во ”Булава” в Нью Йорку 1954 року, ст. 7). Передмова автор до ”Роки німецької окупації”, ст. 8.

ті політично-адміністративні пом'якшення були мотивовані у німців тим фактом, що Галичина як етнічно українська територія була прилучена до Генерального Губернаторства, в якому поляки творили велику більшість і в ньому українська меншість мала відігравати потрібну німцям роль.

"На з'їзді НСНРПартії, 15 серпня 1942 р., Ганс Франк заявив: В інтересі німецької політики потрібно підтримувати напружені стосунки між поляками і українцями. Число 4.5 чи 5 міль. українців, що їх маємо в (цій) країні, є надзвичайно важливою протипагою у відношенні до поляків" (В. Желенські, "Забутство Мін. Перацкего", ст. 94).

Роля полк. Бізанца та сот. Міллера тільки щільно вкладалися в цю основну доктрину "діли і пануй".

По розподілі Польщі, західні окраїни української землі, що залишилися під німецькою окупацією покрилися допомоговими комітетами в людніших містах, а в еміграційному центрі української інтелігенції, в Кракові, нім. влада дала дозвіл на організацію Українського Центрального Комітету для допомоги і репрезентації перед німецькими властями всіх українців в Генеральнім Губернаторстві. Головою УЦК в Кракові німці затвердили проф. Краківського університету, Володимира Кубійовича. Після прилучення Галичини до ГГ, коли заходи на затвердження Національної Ради та її екзекутиви (псевдо-уряд) не увінчалися успіхом, у Львові постала філія краківського УЦКомітету, очолена талановитим політиком і великим сином Галицької Землі, Костем Паньківським. Ця залежність від Кракова на практиці мала чисто формальний характер. У себе "дома" Паньківський із своїм "штабом" керував галицькими справами на правах середньовічного потужного фєвдала.*

Найпекучівшою і найважливішою справою з усіх невідкладних питань було завдання Центральному Комітетові под-

* Тільки в справах, що виходили поза льокально-галицькі проблеми, краківський Центральний Комітет інтервенював як надрядна інституція на терені цілого Генерального Губернаторства. Такою справою було доведене до відома Центр. Комітету знущання польських в'язнів над привезеними в половині 1942 року "бандерівцями" до Авшвіцу. Внутрішньо-таборове порядкування, яке мало великі можливості робити окремій групі нестерпні умови, включно з убійствами, таке порядкування було у великій мірі в руках польських в'язнів як найчисельнішої групи. До цього питання докладніше повернемося згодом.

бати, щоб усі самоврядні і низові адміністративно-виконні станиці в терені залишалися в українських руках. Тому, що це для вдержання національної сукупности, було найпершоряднішим з усіх завдань т.зв. Допомогових Комітетів, воно було *позастатутовим*, тобто в статутах діяльності комітетів, затверджених німецькою владою, воно не фігурувало, бо це не було в інтересі колоніальної супроти українського народу політики Третього Райху. Зате воно було найосновнішим завданням українського національного проводу — лояльного до окупаційної влади. Без української людини, співчутливої національним інтересам, у формаціях локальної допоміжної поліції, на пості солтиса і службовця в "безірк- і крайсамтах", що безпосередньою експлуатацією тяжили над населенням, утримання суцільно організованого суспільства стало б поза межами всякої можливости. Без мережі таких рідних "коляборантів" у терені і заступлення їх національно чужим і ворожим елементом, українському суспільству загрожувала б цілковита атомізація і анархія. Без того в поневоленому суспільстві прошарку "коляборантів", підпільно-політичному революціонерів не існувало б можливости проявити себе національним героєм.

На політичну еміграцію Другої світової війни такі "коляборанти" складались на понад вісімдесятипроцентну більшість. Їх зустріла на німецькій території з усіх сторін нагінка: в советській пропаганді вони представлялися як зрадники і злочинні організатори експлуатацій трудового народу; з боку аліантів, і щойно визволених з-під нацизму інших народів, закиди в коляборації, а їхні-же — кість від кості і кров від крові — революційні-кацетники і підпільники, що так багато завдячували тим "коляборантам", сторонилися від них, і в своїх монографіях про жажіття німецьких концтаборів посувалися до замінювання справжніх подій власними вигадками, щоб — хрнє Боже! — не сказати чогось позитивного в користь "коляборантів" навіть і тоді, коли від заходів та інтервенцій з боку тих "коляборантів" рішалось їхнє бути чи не бути.

Ті провідні "коляборанти", яких історія помітила і записала в свої аннали, з гідністю залишилися відповідальними і з переконанням, що та ж історія схвалить їхню працю у підприємному суспільстві як необхідну і реабілітує їхні імена. Ті ж, яких історія не помітила — а було їх цілий легіон — у накиненому їм почутті меншевартости, поспішно хлинули під охоронні прапори героїв доби, що перейшли і вижили пекло

нацистських концтаборів, або поміняли безвиглядну підпільну боротьбу на таку ж безвиглядну еміграцію.

Як єхидно намагалися герої приховувати неголосні заслуги тих коляборантів навіть і тоді, коли від тих їхніх піклувань над рідними героями залежало життя тих героїв. Ось, як віддячився Петро Мірчук "коляборантам" із Краківського Центрального Комітету:

"... перекупство між німцями, без огляду на становище, яке вони займали, було загально поширене і загально відоме. Скористати з того рішили й ми. Про це писали ми нашим своякам і знайомим (!) на волі й підкреслювали в своїх листах, передаваних "на ліво" тепер особливо. У висліді різних заходів удалося нашим своякам на волі перекупити декого із впливових осіб, а в першу чергу двох співробітників в Централі Гестапо ГГ в Кракові. І коли під кінець 1942 року привезли до Авшвіцу ще двох наших товаришів як третій транспорт (мова про Миколу Мостовича і Ярослава Рака, — *п.б.*), то з ними приїхав теж один із підкуплених гестапівців і привіз написане й підписане самим собою письмо, що ми всі становимо одну групу, яка має ще незакінчене слідство і що, з огляду на те, як теж і тому, щоб не повторилися подібні історії, як це було з д-ром Бандерою (замордований у білий день польськими в'язнями, — *п.б.*), ми повинні мешкати окремо на одній штабі. Політичний відділ Авшвіцу прийняв це до відома і зарядив стягнення всіх нас на одну штабу" ("В німецьких млинах смерти", ст. 23, 1957. Мова оригіналу збережена.).

А якже малася справа з окремою штабою (камерою) і polegшами в умовах праці для "Бандера Групи" насправді?..

Борисові Вітошинському, що був привезений в першій групі, й Іванові Микиті, що прибув у другій, пощастило цілком випадково попасти на есесівську ферму кормити качки та гуси (дивись моя карикатура-вкладка, ст. 116). Їхній конвоїр виявився румунським фольксдойчером українського походження. Коли в'язні розговорилися з ним про положення українських в'язнів у таборі, він погодився передати "грипса" до Українського Центрального Комітету в Кракові. У висліді інтервенцій провідних людей в Комітеті у вищих властей, що завідували справами концлагерів, наступили всі ті корисні нам зміни.

В чому причина цієї фантастичної літературщини в П. Мірчука — завзятого ворога всіх "коляборантів" та "опортуністів"?..

Справа в тому, щоб не признатися публічно до того, що



Випадкове доживлення.

Один з команда "Фельдшойне-Бабіц", користаючи з людяної сторожі, "організує доживлення".

коли революційним героям "світ сходився клином", вони радісно й охотно приймали допомогу від "коляборантів" та "опортуністів", без якої в умовах німецької окупації — як і героям так і цілому населенню — не обійтися.

І годиться при цій нагоді записати в користь "опортуністам" і той факт, як під час нашого перебування в краківській Монтелюпіх ми чекали на той радісний день в тижні, коли похила постать старшої людини з'являлася на в'язничному подвір'ї з візком в одного коня, нагрудженим житнім хлібом і маргариною. Це теж не було від наших "своєків та знайомих", а від "коляборантів та опортуністів" у Краківському Центральному Комітеті.

Якраз із легіону тих "коляборантів" вийшли фахівці свого діла, які оформлювали в Німеччині переселенчі табори, організували адміністрацію, службу внутрішньої безпеки, постачання, школи, церковне життя і мистецьке життя як театри, хори і т.п. Більші скупчення мали свої видавництва, за які і в яких велася боротьба за політичну лінію і, звичайно, вигравала партія героїв.

Рідко коли табір був очолюваний адміністративно спарвжіним націоналістом-кацетником чи підпільником. Воно вигідніше було й безпечніше "унаправлювати" з-поза куліс "коляборантом", який потребував політичного камуфляжу.

Найбільше число нових членів і симпатиків здобула собі фракція Бандери. Її-бо провід опинився на еміграції з поважним політичним капіталом і зумів той капітал корисно для себе інвестувати.

Під час переселення таборів на поза-океанські континенти, бандерівці за відповідною програмою розіслали й розмістили кадри своїх ідеологічних пропагаторів у пунктах більшого скупчення нових емігрантів і старих та повторилося те саме, що й в таборових республіках в Німеччині.

Сьогодні ті "коляборанти", їхні діти та внуки творять кадри "визвольного фронту", жертвенно платять на рахунок "визвольного фронту" і з питомою собі ініціативністю розбудували економічні станиці, і коштом знищування інституцій загальногромадського порядку почерез внутрішньо-організаційні "революції" — запевнили вищій бандерівській номенклатурі вигідні економічні умови для організаційної та пропагандивно-політичної праці й курортних відпочинків.

Сьогодні й дещо більше політично грамотні симпатика і головні "маршали" ОУНБ перестали вже вірити в утопійні

революційно-визвольні проєкції Бандери та в ідейного невідкупного націоналіста-революціонера, і в його "ново-солідаризм" в економічній системі, але ці утопії стали вже вірою низового, політично малограмотного членства "визвольного фронту". І на цю бандерівську більшість покладався Ст. Бандера і в Національній Раді (Німеччина, 1948-49), і в своїй проєкції Українського Національно-Визвольного Центру (1958), коли домагався в діаспорі демократичних виборів до того Центру.

Для внутрішньо-організаційної опозиції в ОУНБ на позиціях, які вона сама собі визначила, не існувало найменшої шанси висадити з сідла батька і прапороносця тієї партії, від якої сама опозиція не мала ні відваги, ні сили відорватися. Щоб перемогти Бандеру з його ідейною та структурною схемою 30-их років, в опозиції мусів би знайтися лідер з ширшим горизонтом і з глибшим розумінням завдань самої опозиції по лінії завдань цілої політичної еміграції з усіма її партіями. Він мусів би був винести боротьбу не за владу в бандерівщині, а проти бандерівщини з її внутрішньо-суспільним ізоляціонізмом, з усіма її ідейно-дієвими відхиленнями від націоналізму Коновальця, які своїм корінням мали пайдократію* Краєвої Екзекутиви 30-их років; боротьбу за суспільно-громадську сукупність всенаріональної еміграції, яка в суті речі такою й була; за повну реабілітацію тієї організаційно-допомогової праці в суспільстві і для суспільства, яка впала на плечі т.зв. лояльного громадського сектора під проводом таких індивідуальностей, як Володимир Кубійович та Кость Паньківський, і яка була — як не більше то й не менше необхідною, як збройний резистанс, і невідкладною, щоб зберегти традиційно-суспільний лад і самоврядувальні форми того ладу через недопущення на ті найдошкульніші позиції низової окупаційної адміністрації чужого й ворожого українцям елементу. Якраз така позиція супроти "коляборантів" і "опортуністів" була б вирішною в боротьбі опозиції за впливи в еміграції, бо вона звільняла найчисельнішу її частину від потреби ховатися за революційні подвиги невеличкого, але голосного і агресивного прошарку. Ставлення цивільної співпраці громадського сектора з окупантом, хоч необхідно безславної, але такої, яку під тиском об'єктивних обставин ХТОСЬ МУСІВ

* Влада підростків, "пацанів".

взяти на себе, не зважаючи на презирство до нього з боку активного резистансу і ворожість з боку аліантів — західного і східного. Те "МУСІВ", що в конкретних умовах стало одним із факторів дилеми: резистанс чи співпраця, два полюси суспільної самооборони, це не питання вибору, а трагічності підневільного народу, для якого не існує розв'язки по лінії рівнання: що важливіше — боротьба за визволення чи збереження можливого максимуму біологічної субстанції організованого суспільства?*

Цій проблемі під час німецької окупації Франції у Другій світовій війні, французький письменник-драматург, Ануї, присвятив свій твір жанру клясичної трагедії п.н. "Антигона", перелицьовуючи трагедію Софокля тої ж самої назви. Публіка, глибоко переживши емоційні удари Антигони з холодною логікою аргументів Креона, виходить із спектаклю поділена: одні захоплені Антигоною, яка доконує вчинку всупереч державним законам, одержима почуттям честі і справедливості; друга ж частина вражена логікою аргументів Креона, які не доходили до свідомості Антигони, і він всупереч власному бажанню, МУСІВ карати її смертю в ім'я існування організованого суспільства з його традиційною законністю.

П'єса ця була ставлена в театрах цілої Європи, а її вплив на публічну opiniю Франції був, без сумніву, поважним фактором у реабілітаційному процесі ген. Петена. Хтось МУСІВ рятувати крихітливі останки французької державності під німецькою окупацією. І французький народ зрозумів це і належно оцінив.

У пресі всіх бандерівських фракцій я не бачив ще доброго слова про наших "коляборантів" — Володимира Кубійовича і Костя Паньківського, не то думки про реабілітацію. А це ж був ключ до перемоги опозиції над Бандерою в п'ятдесятих роках.

* * *

Під час загальної — політичної та економічної — кризи в Сов. Союзі, Україна проголосила себе самостійною державою, без участі американського революційного "визвольного фронту". 24 серпня 1991 року, більшістю комуністичних голосів Верховної Ради, постала самостійна Україна і вже понад два роки переживає власну кризу — політичну й економічну, бо ця більшість нездатна зректися контролю над цілою економією

* Див. примітка ч. 9.

країни і відмовитися від привілеїв, до яких вона звикла за комуністичного режиму. Виринає питання, який ужиток зробить провід "Визвольного фронту" з накопиченого партійного майна: оберне це на розбудову справжньої демократичної держави, в якій існуванні мали б інтерес всі заселяючі її народи, чи підє слідами італійської еміграції патріотичних часів Мацціні і Гаррібалді і дасть початок "українській мафії" на Американському континенті?

Для Ріко Ярре епоха була ласкава

Найбільше кольоритна особа в українському націоналістичному русі, Ріко Ярре (Ярий), є найменше дослідженою особою. Покищо ніхто із об'єктивних і компетентних істориків за те діло не брався, а партійні історики — Зиновій Книш з боку мельниківців і Петро Мірчук з бандерівців — надто суб'єктивно, емоційно і "політично" підходили в оцінці його особи і його діяльності в організаціях українських націоналістів від 1920 до 1941 року. Тож у цій розвідці не будемо претендувати на детальну докладність, навіть і тоді, коли будемо цитувати з праць авторів, які думали, що знали про Ріка, як не все то майже все. Ми радше будемо керуватися логікою певних фактів, які пов'язували Яррого з напрямними моментами тої епохи і головними грачами крутої політики, в якій українські націоналістичні революційні сили були постійно радше предметом-засобом головних грачів, а не підметом, за який вони, всупереч долі, себе вважали.

Нефортунний і майже випадковий зудар Німеччини з Росією, бо спричинений політично-союзними пов'язаннями з другими державами — Росія із Сербією, Німеччина з Австрією — привів до режимної катастрофи в обох імперіях, а саму Росію до першого розчленування на національно-державні та автономні краї. Німеччина, крім територіяльних ущербків на Заході, втратила всі польські землі, які загарбала під час поділів історичної Польщі від 1772 до 1795 року, будучи у тісній спілці з Російською Імперією Катерини Другої. На відбудову Польщі, від Росії відпали поважні частини українських земель — Західна Волинь і ціла Холмська губернія, тобто Холмщина і Підляшшя, Західна Білорусь і частина литовських земель.

Всі ті територіяльні зміни, як у Німеччині, так і в Росії в політично-мілітарних колах, уважалися за "сезонові". Вже в лютому 1918 року, ген. Гофманн у розмовах з делегатами від

Центральної Ради висловлює думку, що тривале існування польської держави не має політичного глузду, а ген. Людендорф у своїх повоєнних споминах ("Мої воєнні спогади") писав, що Німеччині не залежало на такому дезорганізованні Росії, яке знівечило б її існування. "Я мав надію на те, що Україна творила би підставу для відродження російської держави". Наведені висловлювання німецьких генералів у 1918 році не є випадковими. Це висловлені думки найвищих політично-мільтарних кіл на долю як Польщі так і України. По лінії тих думок, уже на початках 20-их років приходить до порозуміння між советською Росією і ваймарською Німеччиною, і Ленін, висилаючи мирову делегацію до Женеви, поучав: "Говорить зо всіма, але договориється з німцями". Коротко, але якже вимовно!

У висліді тих "договорень" між тими двома партнерами був підписаний договір у Рапалло (1922 р.), де крім воєнних відшкодувань і військово-технічних справ було на дальшому пляні порушене питання відзискання земель, втрачених в користь нової Польщі, тобто питання нового її поділу. Ті приязні стосунки між генеральними штабами Німеччини і СССР тривали аж до приходу Гітлера до влади (1933 р.). Німецькі офіцери, виховані на традиціях пруської армії, були дорадниками та інструкторами в реорганізації Червоної армії на пруський лад під М. М. Тухачевським і К. Е. Ворошиловим.

Ідеологічний режим націонал-соціалізму з приходом до влади Гітлера припинив ті досить явні стосунки і, якщо існували деякі пов'язання між обидвома штабами, то вони були щільно засекречені.

Гітлер, ще перед приходом до влади, мав і розкрив багато ширші пляни німецької політики щодо Сходу Європи. В ті свої пляни він спочатку пробував втягнути Польщу, пропонуючи виміну "коритаря" між Західною і Східною Прусією за полуднево-західну частину підсоветської України з доступом до Чорного моря. Щоб з'єднати собі довір'я польського уряду, Гітлер запропонував Польщі пакт неагресії, обосторонно підписаний у січні 1934 року. Коли всякі кокетування німецької дипломатії зустрілися з польською рішучою відмовою від спілки з Німеччиною проти Сов. Союзу, Гітлер вертається до концепції нім. Генерального штабу, до Рапалло: поділ Польщі у спілці із Сталіном. Із-за браку в нас архівних джерел, нам неможливо ствердити, як довго тривали німецько-советські домовлення, і як довго остаточні вирішення були затаювані з уваги на потреби

"Абвери" в стратегічному готуванні, яке у великій мірі покладалося на розвідочну співпрацю з ОУН. Щоб завчасу не зразити собі того важливого чинника для офензивних операцій на терені ворога, пакт Рібентропа-Молотова був опублікований тиждень перед початком воєнних операцій. Обережність, як це виявилось згодом, була непотрібна...

Боевий стан советської армії, а особливо її головний штаб і старшинські кадри, що від Рапаллського договору до 1935 року були ґрунтовно реорганізовані і школені під пильним оком Тухачевського, був добре відомий "Абвері". Тож був висунений плян обезголовлення советської армії. Знаючи про хворобливу підозрілість Сталіна, було дозволено чеській контр-розвідці викрити засекречені зв'язки між німецьким і советським штабами. Чеський президент Бенеш, для позискання собі симпатій і допомоги Сталіна проти Гітлера, виявляє перед ним "зраду" Тухачевського на початку 1937 року. Сталін вхопився за цю провокацію, бо тут грала немалу роль зазисть, яка й керувала ним у 1928 році, коли він переводив Тухачевського з головування генеральному штабові на воєнного командира Ленінградського воєнного району.

Головне командування "Вермахту", тобто прозорливіші генерали побоювалися війни із советами, маючи перед собою трагічні наслідки попередніх завойовників, але Гітлер, покладаючись на послаблення сов. армії чисткою Сталіна (Тухачевський і тов.) і на загальну апатію населення, задумав рішучим ударом позбутися небезпеки із Сходу перед остаточною розправою з аліянтами на Заході.

В якому катастрофічному стані опинилася воєнно-оборонна машина Сов. Союзу після сталінської чистки командних кадрів від генерального штабу аж до лінійно-оперативних частин, і під якою жакливою загрозою повсякденного терору опинилася тверезо думаюча й непідкупна людина в оборонній системі країни, вистачить перечитати у "Спогадах" Петра Григоренка два розділи: "Звідомлення розвідки Но. 8" і "Війна почалася". (В українському перекладі Дмитра Кислиці, ст. 239-256. Видання "Українських Вістей", Детройт, 1984 р.) А все-таки, не зважаючи на тупоумність політичного проводу, на колосальні втрати територіяльні, в людях, в літунстві і у воєнному устаткуванні в перших двох роках війни, модерно устаткованій воєнній машині Гітлера не під силу було покорити советську імперію російського народу.

Загально визнаною причиною того, особливо серед східно-європейських авторів, це крайньо безглузда політика німців супроти поневолених Москвою народів. Але й незвичайно важливі фактори успіху Москви, це якраз і ті, про які говорить Петро Григоренко у вступній статті до "ЕКОНОМІЧНИХ МОНОЛОГІВ" Миколи Руденка:

"... Експеримент за теорією Маркса поставлений з урахуванням щільного закону, тобто вжито всіх заходів, щоб досвід пішов суворо визначеним шляхом і в ході свого здійснювання не міг ухилитися вбік — зайти в яку-небудь непередбачену експериментатором щілину... Революція перемогла відразу на 1/6 земної кулі. Територія революційної країни розташована компактно і має природні, дуже зручні для оборони кордони. Силою цього, можливість перервати експеримент шляхом воєнного втручання була практично виключена. При владі стала добре організована, дисциплінована, досить далекоглядна в розумінні оборони своєї влади і гранично рішуча партія, здібна на будь-які, навіть найжорстокіші і нелюдські, засоби придушення всякого опору. Тим самим експеримент був забезпечений і від загибелі в результаті внутрішньої протидії.

На території СРСР опинилася одна чверть орної землі світу... Це плідючі землі Сибіру і Далекого Сходу. Це величезні масиви найпотужніших українських, кубанських і донецьких чорноземів. Це соняшні землі Середньої Азії, Криму, Кавказу. Це знаменита центрально-чорноземна смуга... У підземних покладах країни виявилися заложеними велитенські енергетичні ресурси у вигляді вугілля, лупаків, нафти, газу, а також по суті всі корисні копалини. Це був, можна сказати, страховий фонд експерименту".

Коли б той експеримент був початий у меншій і біднішій на природні багатства країні, він не протривав би й п'яти років. Завдяки якраз тому страховому фондові, охльократична імперія на 1/6 усіх суходолів перетривала 74 роки, щоб розвалитися під тиском тягарів власної структури.

Ніхто — ні із причетних до того експерименту, ні із сучасно-емігрантських — не розпізнав слабостей тієї колосальної структури так, як це, формально беручи, дилетант в економіці, В'ячеслав Липинський. Ахілевою п'ятою охльократичної системи правління, писав він, є нездібність упоратись з економічними проблемами і сприяти розвитку матеріальної культури, або — як це висловив Микола Руденко в своїх "Економічних Моноло-

гах”, — “продувати енергією прогресу”. Тобто, в охльократії ні справжньої економії, ні достовірної економіки, тобто науки, про економію, не існує. Лібералізація в будь-котрій із цих областей — в політиці чи в економії — доведе до краху найбільших імперій.*

2

Після рішення Ради Амбасадорів у березні 1923 року про приєднання Галичини до Польщі, Українська Військова Організація Є. Коновальця була поставлена перед необхідністю розробити ширшу політичну програму свого діяння. На вилонення тієї програми, а згодом і ідеології, мали безперечно впливи політичні антикомуністичні рухи в Західній Європі. Політична література італійського фашизму, а в слід за тим ідеологічні писання Дмитра Донцова, особливо його “Націоналізм”, мали великий вплив на формування ідеологічно-політичного обличчя ОУН. Дві конференції різних націоналістичних організацій — Барлінська в листопаді 1927 і Празька в квітні 1928, підготували основні матеріали для Конгресу Українських Націоналістів у Відні, що відбувся в останніх днях січня і перших лютого 1929 року. (Дивись П. Мірчук, “Нарис Історії ОУН”, т. I, ст. 75-111.)

Теоретично і програмово, випрацьовані тези українського націоналізму стосувалися до всіх українських земель. Організаційно і практично, вони мали застосування тільки до українських земель під Польщею і до еміграції. Наголос теоретично

* В році 1978, аналізуючи Марксове твердження, що метою *завжди є* економія, а політика тільки засобом, писав я у своїй праці “Обезвласнене Суспільство”, ст. 583:

“З хвилиною тоталітарного опановання політичною партією чи ідеологічною корпорацією всіх засобів продукції й джерел життя в даному суспільстві, економія втрачає характер мети і приймає характер найосновнішого засобу для закріплення і увіковічення політичної влади: наступає діалектичне переміщення функцій. Тоді маємо до діла з *фактичними* умовами, в яких тотальна диктатура вкладає в руки диктатора абсолютну контролю над економією і *фактичне* посідання, як політичних засобів примусу, так і природних ресурсів. І тоді говорити про перевагу будь-котрого атрибуту такої влади абсолютно неможливо; зазублення політики й економії доведене тоді до того ступня, що такий стан не міг би в однаковій мірі існувати без тотальної контролі над економією і без абсолютної політичної влади”.

було поставлено на власні сили; і хоч у програмах і сліду не було від цього, але фактично політична орієнтація — як і в усіх думаючих людей того часу — була на покриття Версальським миром Німеччину. Хоч у стратегічній програмі поставлено на революцію власними силами, але головна надія була на другу війну Німеччини з "нашими ворогами" і на другу шанс під час воєнної заміни. А покищо виховувано в бойовому дусі молоде покоління шляхом саботажів та атентатів на людей окупаційної влади і на рідних "хрунів". Крім готування ідейних кадрів, жодної політичної перспективи не було, бо хто тільки мав дещо критичного розуму — не міг повірити, що "такою революцією" можна б звільнити з-під польської окупації Західні Землі. Бо коли б повірити, то тоді мусіло б виринути ось таке питання: а чи не витягне свою опанцюрену руку Москва в ім'я акту Злуки від 22 січня 1919 року?.. Йшлося, "щоб слава не пропала".

Чинний спротив українців у Польщі цілком щиро цікавив німецьку політику — в першу чергу Абверу (стратегічну розвідку Райхсверу). Причиною, між іншими, того зацікавлення висловив у серпні 1942 року Ганс Франк, коли пояснював своїм колегам ставлення німецької окупаційної влади до українців в Генеральному Губернаторстві:

"В інтересі німецької політики треба підтримувати напружені стосунки між поляками й українцями. Число 4.5 чи 5 мільйонів українців... є надзвичайно вагомою протиположністю в стосунку до поляків" (Владислав Желенський, "Забуття Міністра Перацкієго", ст. 94, "Бібліотека Культури", том 233).

"В той час, як намагання німецьких військових кіл ішли по лінії скинення пут ганебного Версальського договору, — пише П. Мірчук, — і привертання Німеччині кордонів з-перед 1918 року, ...співпраця певних звен ОУН з Вермахтом була оправдана і політично корисна", бо — як він це каже в іншому місці, "генеральний штаб Вермахту (у протиположності до гітлерівців) респектував Берестейський договір і бажав визволення України" (цитую з пам'яті). Це зразкове протиставлення політичної думки українського ідеологічно-революційного підпілля стратегічно-оперативній прагматичній Вермахту — типовий всім військовим штабам: мати надійну інформацію про заміни ворога. Ставлення до Німеччини провідних кадрів ОУН між двома війнами

покривалося з опінією політично активного громадянина: "Іти війною проти совєтів, знехтувавши інтересами поневолених народів, було б з боку Німеччини божевільям!".

Цьому, об'єктивно, правильному висновкові сприяв ще й той факт, що в політичному укладі світових потуг не було іншої нації, якій залежало б на зміні постанов Версальського миру.

З приходом до влади, Гітлер потурав зв'язкам Абвери з ОУН, бо це нічим не зобов'язувало його націонал-соціалістичну партію, ні уряд Третього Райху. Це був тільки звичайний і потрібний видаток із бюджету Райхсвері.*

Ті члени ОУН, що були призначені на розвідчо-саботажний вишкіл на терені Райху, були на вимогу Абвери суворо ізольовані від оперативних кадрів, що залишалися під безпосереднім проводом ПУН і Краєвої Екзекутиви на коштах із збірок на Західних Землях і серед еміграції, головним чином, у США і в Канаді. Цю фінансову незалежність оперативних кадрів Коновалець пильно зберігав.

Пресові звідомлення про переговори Бека з Рібентропом щодо пакту неагресії, мусіли насторожити Провід Українських Націоналістів, і запрошення Коновальця на розмови з високопоставленими представниками Райхсвері, Гестапо і міністерства закордонних справ в апартаментах Герінга (грудень 1933), про що згадує Желенські в своїх споминах, мало б радше мати на Коновальця заспокоюючий характер, а не ультимативний в справі припинення терористичних акцій супроти Польщі. Натяки з боку німецьких достойників про поширення підпільної діяльності на підсовєтську Україну серед існуючих точок опору совєтській владі, мусіли бути обґрунтовані. Представники компетентних органів інтернаціональної розвідки мусіли переконливо доказувати про існуюче вже націоналістичне підпілля під совєтами серед інтелігенції і війська. Воно ж неможливо повірити, що Коновалець покладався на довір'я до хом'яків, полуведків і валюхів. Ці типи відіграли ілюстративну роль, а не доказову в переконанні Полковника.

Сугестіям з німецького боку сприяли широко розголошувані

* Ген. Шиманьскі, що служив як військовий аташе 1934 р. в Берліні, в листі до Желенського від 20/7 1972 р. писав: "...Не тільки до року 1934, але й по самий рік 1939 не переривалися тісні пов'язання Райхсвері з українським проводом і то на мою думку, за тихою згодою Гітлера" (Władysław Żeleński, "Zabójstwo Ministra Pierackiego", Biblioteka Kultury, tom 233, str. 90).

події в Сов. Союзі. Часті судові розправи проти інженерів-саботажників у двадцятих і тридцятих роках, голосні судові розправи над членами оспорюваної сьогодні Співки Визволення України і Співки Української Молоді, та часті чистки та арешти за "національні ухили" — все це створювало враження, що революційне підпілля існує й може мати успіхи. Те переконання в лоні українських націоналістів скріплювали самі більшовики своїми агентами в ролі втікачів із Соловецьких концтаборів, яких завданням якраз і було переконати, що організоване і чинне протибільшовицьке підпілля існує, і прагне пов'язатися із закордонним Проводом Українських Націоналістів. Цей напрямок діяльності агентур НКВД, спрямований на фізичну ліквідацію провідних людей ОУН — передусім полковника Коновальця, завершився роттердамською трагедією.

Другий напрямок. Другий напрямок енкаведиської діяльності йшов по лінії компромітації і внутрішнього розкладу. По цій лінії працював агент Іван Іванович, не скриваючись, що діє на доручення урядово-партійних чинників УРСР. Ця підривна дипломатія не могла мати такого успіху, як перша, але посіяла зерно недовіри в ПУН-і та ізолювала Сціборського від рішень проводу в питанні контактів з людьми від "націоналістичного підпілля" в УРСР.

Процес Тугачевського і товаришів і вслід за тим широко закрієна чистка командних кадрів була також водою на млин "соловецьких втікачів", бо це якраз і потверджувало інформації про протисовєтські настрої в армії.

Після провалу гітлерівської концепції спільного з Польщею "христоносного" походу проти Сов. Союзу, підготовка до пакту Рібентроп-Молотова була так засекречена — а засекреченню сприяло загальне переконання в українському політикумі про неправдоподібність такого пакту — що Коновальцеві було б трудно підозрівати свого німецького співника в зраді й то тим більше, що в самому ПУН-і діяли сили в користь інформації від німецьких розвідочних органів про непримиренність нацизму з комунізмом.

Не було для нікого таємницею, що закордонні агентури НКВД вже від року 1933 чатували на життя Коновальця. Ціла та "дефіляда" різних михальчуків, хом'яків-найденків, павлусів-валюхів, полуведьків-тогобічних — "зв'язкових від революційного "Центру" в Україні до ПУН-у" — не могли відбуватися по Західній Європі, особливо по Німеччині та Австрії, без відома

Гестапо і Абвер. Як пильно слідкували ті органи розвідки і безпеки за кожним кроком "ауслендерів" свідчить той факт, що *зараз другого дня по атентаті на Коновальця в Роттердамі, Голляндія, на квартиру Романа Сушка, у якого переїздом затримався Ярослав Барановський у Відні, зголосилася по нього поліція.* "Коли (Сушко) заперечив, стали вони порозуміватись із своїми начальниками й приловили телефон, коли зголосилася Іскра (жінка Барановського)... Далі вже все відбувалося в поліції" (Е. Онацький, "Шляхом на Роттердам", звіт Сушка, ст. 108).

В експанзивних плянах Гітлера на Схід — чи-то у спілці з Польщею, чи безпосередньо із Сталіном проти Польщі, як перший етап в дальших плянах Гітлера, особливо щодо України, для Коновальця, який мав особисті зв'язки не тільки з високо поставленими особами в урядах Третього Райху, але й серед визначних політичних особистостей Європи й Азії, не було місця. Коли б зміст пакту Рібентроп-Молотов був виявлений за життя Полковника, він, таки дошкульно, міг би саботувати стратегічні пляни Вермахту в першій стадії війни, позбавляючи його чинної співпраці оунівського підпілля. Також заздалегідь запланована протиукраїнська політика окупаційної влади, вимагала ліквідації Коновальця і якнайдалі закроєної поляризації внутрішньо-організаційних сил ОУН, яка була систематично підсилювана німецькою контррозвідкою, глибоко закоріненою у найвищих проводах ОУН. Ця ворожа інтрига німецької агентури в ОУН, в оунівській історіографії називається "основними ідеологічно-програмовими розходженнями між революційно наснаженими краєвиками і опортунізованими вигідним життям за кордоном членами головного Проводу Українських Націоналістів". Найцікавіше при тому, що діяла та агентура в тодішній ОУН — як і діється це посьогоднішній день у проводах нашого суспільно-політичного життя — не як ворожа агентура, а як група патріотів, єдиноспасаюча, революційна (обов'язково революційна!) група людей, яка єдина знає, як ущасливити самостійністю український народ. А ще цікавіше є те, що причетні до такої групи, направду щирі патріоти, не тільки не дадуть доказати, але й сказати собі, що керує ними чужа агентура при допомозі їхнього ідеологічного самодурства.

За життя Коновальця, ця внутрішньо-організаційна дейнеківщина не мала поважних шансів розколоти ОУН по лінії "молодих і старих", хоч німецька інтрига всеціло стояла по боці "молодих" — із зрозумілих причин...

Проблема "старих і молодих" виринула в тридцятих роках. Виринула в Німеччині — конкретно в Берліні у вужчому колі молодих людей, що назвали себе "ініціативною групою". Головними співучасниками тієї групи були: Габрусевич-Іртен, Кордюк-СНІП, МЕК-В. СТАХІВ і Чемеринський-Оршан. Патрунував тій групі Ріко Ярій. Він і був красивим провідником ОУН на Німеччину. Кожний член ОУН, що опинився на терені Німеччини, підлягав Ярому. Про внутрішньо-організаційні стосунки — конкретно між головою і членами президії ПУН та опозиційною ініціативною групою знаходимо вривчасті інформації в Онацького ("Шляхом на Роттердам") та в Ярослава Гайваса ("Воля ціни не має").

Про першу зустріч Норберта-Валюха (1936 р.) з берлінською "ініціативною групою" писав Оршан-Чемеринський у своєму звіті із 1939 року:

"Одного дня зорганізовано перші сходини з Норбертом, на яких був Ярій, Селешко, Іртен, Дік-Кордюк, В. Стахів і я, — чи був хто більше, не пригадую... Таких сходин з Норбертом відбувалося більше, — всі... в дуже середній атмосфері...". Проте, в тому ще часі, *"коли хтось висував перед ним (Норбертом) великі майбутні завдання Ярого в Організації, він заявляв приблизно, що не бачить в нього ніяких особливих вартостей, ні якихось дотеперішніх великих заслуг"* (Онацький, ст. 51 і 53).

У звіті Сеніка читаємо: "...Полковник пояснював мені, що йде йому про те, щоб Павла до себе притягнути і *відрізувати його від впливів "ініціативної групи"*. Словом, як я це тоді окреслив, ішов на зовсім зайві переговори. *"Ініціативна група" була певна, що змонополізує справу СУЗ у своїх руках через Павла й набере питомої ваги. Все це збагнув "інтелігентний" Павло і на витореному тлі почав "оперувати"* (Онацький, ст. 55).

Після других відвідин Норберта-Павлуся в Берліні, Роман Сушко звітував:

"Найперше мене вражало те, що Норберт став надто за "панібрат" з полк. Є.К., і надто змудрів, став дозволяти собі на критичні завваги відносно руху, *дістав уже був від когось (казав мені, що від берлінської групи — Іртен, Новий, Іршан) ідею проблеми "старі й молоді" в ОУН, в суперлятивах говорив про Ярого...*" (Онацький, ст. 81).

Про розмови з Вельмудом (Валюхом) під час його третього приїзду до Голяндії, переповідає Барановський. По довшому проході Коновальця з Валюхом,

”Вождь сам (був) дуже схвилюваний. Каже, що йому спершу поведінка Вельмуда видалась підозрілою, але він її тепер розуміє... *Вельмуд розказував вождеві про настрої і відносини серед ”берлінців” до Організації і до Вождя... Йшло про те, що берлінська група (Сніп, Іртен, Мек і Оршан) старалися приєднати його (Вельмуда) до путчу проти Вождя. Далі казали йому, щоб переказав на СУЗ, що фактично провідником є не Вождь, а Ярий, і вони лише Ярого визнають провідником. Ці балачки вели у першу чергу Сніп і Іртен. Рівночасно про Вождя мали висловлюватися ординарними словами та твердили, що він є радше тим, що саботує революцію, а не її вождем. Ця справа схвилювала дуже Вождя. Він казав, що хоч йому відомі настрої берлінців, але ніколи не сподівався, щоб це могло так далеко посунутись. На другий день Вельмуд все це повторив при мені”* (Онацький, ст. 100-101).

Трагічна смерть полк. Коновальця 23 травня 1938 року не припинила цього розкольницького процесу на ”старих і молодих” під опікунчим крилом Ріко Ярого. Навпаки, ця смерть усунула найбільшу й єдину перешкоду цьому процесові внутрішнього розкладу Організації. ”Ініціативна група” зразу спрямувала своє ядовите жало — і то з тим більшим нахабством — проти нового Проводу Українських Націоналістів під головуванням полк. Андрія Мельника.

Зразки цієї модерної ”дейнеківщини” знаходимо у споминах Ярослава Гайваса з його емігрантського періоду у Відні перед самою польсько-німецькою війною:

”Не зважаючи на ”сувору конспірацію”, прийшли Євген Врецьона і Богдан Кордюк. Почалася розмова про все і ніщо... А потім почалася ”розправа” з еміграцією (*тобто із ”старими”*, — п.б.), що вів її властиво сам Кордюк, який бачив тільки чорніше чорного.

— Не здивуйтеся, коли він почне атакувати щораз ближчих людей, а на кінець покійного полковника Коновальця, — попередив мене Врецьона, мабуть, щоб зменшити вагу Кордюкових закидів.

Так і сталося. А я зовсім збився з пантелику і несвідомий еміграційних закулісів, слухав мовчки. Найбільше доставалося комусь, що його Кордюк називав ”пре-

зидентом". Хто це такий "президент"? думав я, та ніяково було допитуватись. Аж пізніше здогадався, що "президентом" називали Ярослава Барановського тому, що він був президентом ЦЕСУС-а"* ("Воля ціни не має", ст. 148).

"...Відвідувачі запропонували мені зайти вдень на Ляндштрассе-Гавтштрассе, де є бюро сотника Ярого і де в просторих кімнатах відбуваються зустрічі, дискусії численних наших людей, що перебувають у Відні... Тут сходилися всі "опозиціонери", яких охоче прикривав своїм опікунчим крилом сотник Ярій... З тих чи інших причин майже кожного з них поставила Організація на бічний тор і стояли вони поза головним річищем кипучої роботи, горячкової підготовки до надходячої війни... Це все і стало джерелом незадоволення, нарікань, негативної постави до поодиноких, зокрема найактивніших, керівників організації діяльності, та до самої діяльності... Чим це скінчиться?.. З цього можуть бути невеселі наслідки, та й тепер уже воно нездорово" (ст. 147-150).

4

Від смерті Є. Коновальця до Другого Великого Збору українських націоналістів у Римі проминуло округло 15 місяців (травень 23, 1938 — серпень 27, 1939).

"Делегати, — пише ген. М. Капустянський, — після зачитання Сеником-Грибівським заповіту с.п.полк. Є. Коновальця, ентузіастично вітали його наступника, полк. А. Мельника, та урочисто прирікали новому зверхникові... свою підпорядкованість, послух і підтримку. ВЗУН переводив велику творчу працю в атмосфері взаємного довір'я і гармонії. Це яскраво зафіксоване в протоколі, складеному секретарем Я. Стецьком-Карбовичом в порозумінні з іншими членами президії і ними разом підписано. Назагал, II ВЗУН переконливо довів, що обезголовити та здеморалізувати ОУН, до чого змагали совети атентатом на полк. Є. Коновальця, не пощастило. — Очолив ОУН гідний наступник — вояк, патріот, революціонер, державник і хрустально чистий джентельмен..." ("Військова підготовка ОУН" у збірнику "ОУН 1939-1954").

Від II Великого Збору в Римі, на якому була репрезентована ціла ОУН, до виникнення "революційного проводу", очоленого Степаном Бандерою, проминуло чотири місяці. Термін надто короткий, навіть для новообраного президента США, щоб можна

було судити про його інтелектуальну здатність і політичну зрілість у керівництві впорядкованою державою, але той короткий час головування А. Мельника, в скрайньо несприятливих умовах, виявився достатньо довгим, щоб довести "молодим" всесторонню нездатність нового голови ПУН-у повести "революційну політику" ОУН.

Про той період "фронди молодих" пише Мирослав Прокоп:

"У 1940 році стався розлом в ОУН на еміграції на тлі тактичних, психологічних та персональних розбіжностей, що почали наростати вже у 1930-их роках. Провідні, але молоді віком члени ОУН, головні ті, що були суджені на Варшавському процесі... та у Львівському красові екзекутиви 1936 році... уважали себе представниками революційної боротьби і закидали ПУН-ові, що він відорвався від революційної діяльності на Україні... Між двома фракціями ОУН розгорнулася гостра боротьба. Темперамент і агресивність критиків ПУН (С. Бандера, Е. Врецьона, І. Габрусевич, М. Климишин, М. Лебедь, С. Ленкавський, Д. Мирон, І. Мітринга, І. Равлик, Я. Старух, Я. Стецько, Р. Ярій та інші) полонили уяву молодого членства ОУН і це зразу запевнило більший успіх цій фракції, що її тоді почали називати "бандерівцями"... 10-го лютого 1940 року бандерівці створили власний революційний провід ОУН, а в квітні 1941 року відбули в Кракові II Великий Збір ОУН, який ухвалив "нелегальність" II Конгресу Укр. Нац. в Римі..., вибрав провідником ОУН Ст. Бандеру, виключив А. Мельника і його співробітників з ОУН і закликав їх припинити всяку діяльність в імені ОУН..." (Енциклопедія Українознавства НТШ, том 5, ст. 1865).

Про програмову підготовку до II (бандерівського) Великого Збору розповідає Микола Климишин, її співучасник:

"Всі проекти різних комісій сходилися в одних руках Ст. Бандери, який виявив у той час найнаглядніше, чого він вартий та, що він може зробити. Я подивляв усебічне охоплення справ, якими він у той час керував. Я подивляв, як він з повним знанням підходив до справ і скільки разів він устрявав у справи вирішно змінюючи проекти, над якими комісії проводили довгі дні на дискусії. Часто бувало, що він знімав з пляну нарад якусь справу, відкладаючи її до наступного дня, і хоч наради тягнулися до пізньої ночі й ранком починались наново, він приносив свій проєкт розв'язки проблеми, широко та всебічно розпрацьований.

Пригадую собі, що одного дня такою справою було соціальне забезпечення в українській майбутній державі. Тоді він мене і всіх друзів заскочив своєю до дрібниць обізнаністю зі справою і тим, що зумів усе схопити у цілість протягом одної короткої ночі... На тих нарадах я укріпився у вірі, що він єдиний може у той час взяти провід ОУН у руки і повести справу найкраще" ("В дорозі до волі", ст. 301).

Те хлопча-наївне захоплення геніяльністю свого провідника мало свою 20-тилітню традицію у вихованні підпільних кадрів, де бездискусійний послух зверхникові був єдиним законом співвідношення між верхами і низами. У законспірованій політично-військовій формації це було природним законом її існування. За двадцять років цієї дресури це стало просто звичаєвим правилом і тоді, коли організація опинилася на еміграції в демократичних країнах. У щоденному житті воно було практично заборонено підкомандному членові мати свою критичну думку на політичний курс проводу. Те право було застережене тільки для тої людини, яка мала відвагу брати відповідальність за свої рішення не тільки в справах чисто організаційно-партійних, але й у всеціло національних. Такою людиною був Степан Бандера. Ті члени організації, що роками проживали за кордоном і навчилися критично дивитися на суспільні проблеми, не пориваючи з випробуваними формами організаційних традицій, до фронди не приступили. Інші, від природи "самостійники", поступово відпадали шляхом природної селекції. Врешті в штабі Бандери залишилися тільки ті, яким критична думка і власна ініціатива не під силу, і ті, яким матеріальна вигода і партійна кар'єра були важливіші, ніж право на власну думку. Розколовши ОУН і ставши на чолі більшого числа крайового членства, Бандера, виходить, повірив, що йому судилося відіграти роль українського "гітлера", зовсім не оглядаючись на наслідки для українського народу, якщо риштування, на якому він поставив свої "доконані факти", провалиться.

Про перший, розчислений на ефект, блеф Бандери писав у цитований вже статті ген. Капустянський:

"Генеральна Рада Комбатантів, через полк. А. Бізанца, колишнього команданта 7-ої Галицької бригади, що мав зв'язки з Вермахтом, звернулася до німецької ставки з пляном відновлення української армії як союзної під українською політично-стратегічною кермою. На горі собі,

зарозуміла вища команда (а тією "вищою командою" був, очевидно сам Гітлер, — *п.б.*) не узгляднила нашої далекоїдучої цілеспрямованої пропозиції. Речники Вермахту пропонували нам zorganizувати пару невеличких легіонів, і то без жодних політичних постулатів. Це ми відкинули. *На жаль, група Бандери охоче взялася реалізувати цю карликову беззиглядну пропозицію*" (Підкреслення моє, — *п.б.*).

Цьому питанню Джан А. Армстронг присвятив сторінку у своїй історії українського націоналізму. Цитую за виданням Енглевуд, Кольорадо, 1990:

"Військові частини Вермахту були готові радше доривочно (ад гок) співпрацювати активно з деякими замітнішими особами із проводу ОУНБ, але поза організаційними рамками тієї групи. Очевидно, Бандера та його "маршали" були добре зорієнтовані про що йдеться; вони погодилися на формування (військових) відділів як засіб для підкреслення сили свого руху... Поза тим, здається, що весною 1941 р. наступило порозуміння між референтами (директорами) ОУНБ і окремими старшинами Вермахту в справі використання українців у надходячій війні. Домовлення були надзвичайно маркі і неформальні. Все, що можна устійнити на підставі побіжних згадок у тогочасних німецьких документах, з довідок від українців і німецьких офіцерів, що брали участь в домовленнях, то це те, *що німці мали дозволити бандерівцям на політичну активність в частинах України, що були окуповані німецькою армією, але під умовою, що політична влада Райху матиме в тих частинах цілком вільну руку в організації економії згідно з потребами воєнної продукції*" (ст. 52, підкреслення мої, — *п.б.*).

Зааранжовання Вермахтом сценарія для проголошення Акту 30 червня було знаменитим стратегічним потягненням. Приявність старших рангою представників Вермахту надала тому актові вірогідности: всі ж бо знали, що Вермахт не міг би ангажуватися в політичну акцію без згоди політичних властей. Значить, "бандерівці домовилися із самим Фюрером".

Якраз це й спровокувало митрополитів Андрея і Полікарпа поблагословити той уряд, і притягнути до т.зв. Національної ради при тому уряді гурток поважніших людей із передвоєнного політикуму Галичини.

Наслідки обману, доконаного над первоієрархами Українських Церков, покутують посьогодні в політичній опінії світу,

яка формується під впливом жидівського інтелекту і преси.

З днем насильної ліквідації уряду Стецька й арешту його і Бандери в першій половині липня 1941, закрилася перша сторінка фронди Бандери під його особистим керівництвом, і сіра еміненція за кулісами тієї фронди, Ріко Ярій, перестав цікавитися "визвольною революцією" ОУНБ, як і долею цілого українського народу.

5

На тридцятому році життя (за З. Книшем — на 20-му) сотника австрійської кінноти, Рішарда Ярого (Ярре), династична монархія Габсбургів розпалася на т.зв. Коронні Краї.

За Австрії, Ріко Ярре, сотник кавалерії, служив у кіннотному полку, зложеному з гуцулів, правдоподібно разом з архикнязем Вільгельмом Габсбургом, "який" командував армійською групою, в склад якої входив легіон Січових Стрільців. Група та і легіон Січових стрільців, перейшовши з австрійською армією на Україну, заквартирували в Запоріжжі". Тут Ріко мав нагоду поправити знання української мови, познайомитись із січовою старшиною і заприятелитись з Євгеном Коновальцем.

Ким з походження був Ріко Ярре?.. Легендарне "запорізьке" походження роду "Ярре", як і описаний (ідеаліст і український патріот) характер Ріко Ярого Петром Мірчуком ("Революційний Змаг за УССД", т. II, ст. 227-235), мають наскрізь політично-партійний характер, без жодної документації. І ми не будемо запускатися в теоретичні здогади про його "біологічні начала", бо воно не суттєве для нашої аналізи його діяльності й кар'єри в ОУН. Одне тільки напрошується ствердити, що на всіх, доступних нам, знімках оунівської знаті, Ріко вирізняється своїм фізичним виглядом як неслов'янський тип. Зарис його обличчя і голови виразно нордійського типу.

За свідченнями Мірчука Ріко вже 1920 року був соратником Коновальця як член Головної Команди Української Військової Організації. На конференції націоналістів у Берліні, в листопаді 1927 року, Ярого не було. У квітневій конференції 1928 року в

Празі, Ріко брав участь із Сеником і Чучманом, як представники від Головної Команди УВО, і на Конгресі Українських Націоналістів (січень-лютий 1929) у Відні репрезентував УВО. В тому ж році Ріко Ярій увійшов до проводу українських націоналістів (ПУН).

”Коли після Конгресу, ПУН... виявився в дії не працездатним, Коновалець створив вужчий провід ОУН, що складався із трьох членів ПУН: сот. Омелян Сеник, сот. Ріко Ярій і Ярослав Барановський. На тому пості залишився Ярій до смерти Коновальця як його найближчий дорадник... Мельник — як голова ПУН — залишив Ярого на тому пості” (Мірчук, цитована праця, ст. 229).

На тому конгресі,

”...полковник Андрій Мельник оформив ПУН, з очоленням його трьохчленною президією в складі О. Сеника-Грибівського, ген. М. Капустянського і Ярослава Барановського. Полк. А. Мельник, узгаднюючи ситуацію (!), реформує наше політичне представництво в Німеччині, яке очолював сот. Ярій, жадає докладного звіту від нього в господарюванні сумами, що були зібрані за океаном на визвольну боротьбу.* Все це, а також непризначення сот. Ярого до

* Капустянський, очевидно, знав, що йшлося тут не про ”суми із збірок за океаном”, а про гроші отримувані Ярим від Райхсвері на розвідочно-саботажну роботу ОУН в Польщі, але Капустянському признатися публічно в 50-их роках на еміграції до того, що ОУН була фінансована німецькою Абверою, було б політичною недискрецією.

У своїм ”Нарисі Історії ОУН”, т. I, Петро Мірчук використовує цю дискретність Капустянського на оборону чести сот. Ярого і пише: ”Це є намагання автора статті кинути тінь на сот. Ярого, бо ж автор добре знав, що фінансами, в тому числі і різними жертвами ОУН завідували д-р Демчук, інж. Селешко, Я. Барановський і О. Сеник, а не сот. Ярій” (ст. 583, примітка).

Цьому твердженню Мірчука про непричетність Ярого до фінансів Організації, перечить М. Климишин. Він пише: ”Щоб справу належно до кінця висвітлити, хочу заявити, що Ріко Ярій у нарадах Революційного Проводу участі не брав... Щойно вліті 1940 р., коли вже революційний провід діяв пів року, Ріко Ярій розраховувався з каси, яку вів, в присутності 4-ох осіб, між якими був і я, і М. Лебедь” (”В поході до волі”, т. I, ст. 296).

Президії, викликало з боку цієї дуже здібної, енергійної, але занадто амбітної людини велике незадоволення. Ярий нам в кулюарах з обуренням коротко кинув: "Ну! Тепер буде війна!". З того часу він і розпочав монтувати опозицію, спираючись на німецькі чинники..., довів до розламу ОУН, що було в інтересі Третього Райху з його колонізаційними цілями" (М. Капустянський у збірнику "ОУН від 1929 до 1954 року", ст. 135).

Трудно повірити, що Мельник оминув Ярого із-за його здібностей та амбіції. Цю трудність спричинюють самі автори споминів через недоговорювання.

Багато ясніше і сягає глибше у своїх споминах Владислав Желенські, де він говорить, що "...фермент між молодими в краю і старими за кордоном" підсилював уже від кількох літ той же Ярий, "намагаючись якнайтісніше пов'язати організацію з Абверою..." (В. Желенські, "Забуїство міністра Перацкего", Бібліотека Культури, том 233, ст. 90).

В цитованій статті, Капустянський закидає Ярому саботаж в обороні Закарпаття:

"Наш плян порозумітися з урядом Чехословаччини в справі доставки зброї для українських збройних сил на Закарпатті був зірваний сот. Ярим..." (ст. 33).

В розділі IV "Смерть Коновальця і розлам в ОУН" (ст. 90, Желенські кладе особливий акцент на ролі Ярого в опіці над звільненими в'язнями:

"Він з'являється в Польщі і при щедрій допомозі Райхсвері, бере під свою опіку в'язнів, забезпечує їх оджею і приміщенням по відпочинкових курортах. Бандеру і визначніших бойовиків гостить у санаторії в Піщанах на Словаччині..." (тамже).

Цілком інакше пише про цю опіку над в'язнями ген. Капустянський:

"Ми (Військовий Штаб ПУН) заопікувалися збігцями з-під совєтської окупації, а зокрема членами ОУН, колишніми в'язнями і репресованими... За наказом полк. А. Мельника вжито заходів, щоб у спокійних умовах дати змогу політв'язням... відпочити, набрати сил і підлікуватися..."

Далі Капустянський називає поіменно краєву знать, яких розміщено в Піщанах, а рядовими заопікувалися полк. Сушко і М. Бігун. Про Ярого не згадується ні словом. І кінчає цей абзац

вельми оптимістично:

"...Сполучилися два головні складники ОУН: старше покоління з-поза рідних земель, еміграція і молоді націоналісти з краю та з польських тюрем. Безпосередня їх злука давала змогу спільно і творчо розв'язувати всі проблеми, що висовувало життя. Це був апогей росту і значення ОУН як вирішального політично-революційного чинника..."

Трудно повірити, що емігранти, члени ПУН-у, перебуваючи і спілкуючись разом із краєвиками, не відчували того "холоду", з яким (як пише Желенські) "був прийнятий вітальний лист полк. А. Мельника з Італії" і, що "біля Бандери організується заговор".

Нам також більше віриться, що всі ті блага для краюї еліти ОУН ішли від Ріко Ярого і так їх еліта приймала, бо в той час усіми необхідними засобами диспонував Ріко із щедрої руки Вермахту. Вермахтові ж після розколу в ОУН, закордонна еліта в ПУН-і стала завадою. З нею ще з чемности розмовляли урядові чинники, розчислюючи на найближчу майбутність, коли прийдеться покористуватися "мельниківцями" проти "бандерівців", як користувалися українцями проти поляків.

Із доривочних згадок про Ріко Ярого в доступній мені літературі і пресі, наведу кілька причетних до нашої теми витягів, бо деталі ті кидають досить світла на його характер, його роль у організації і його позаорганізаційну діяльність.

Ярослав Гайвас, по втечі з польської тюрми напередодні Другої світової війни, опинився врешті у Відні. На перехресті двох вулиць, Ріко Ярий мав свою головну квартиру. В розлогих кімнатах відбувалися дискусії пущених самопас молодих галицьких емігрантів, яким після окупації Закарпаття мадярами 1939 року поворот до Польщі загрожував Березою Картузькою. Переповідаючи головніше із зачутих дискусій, Гайвас кидає жмут світла на особу Ярого. Довідуємося, наприклад, що Ярий мав пропонувати, щоб після розвалу Польщі, перший уряд Західної України дати в руки інших партій, і коли вони "скомпромітуються, ми переберемо владу". На тій же самій сторінці, Гайвас роздумує над контроверсійною особою Ріко Ярого:

"...Довгі роки, десятки років діяв він у керівному осередку нашої революційної боротьби, виконував прерізні важливі завдання, мав, можна сказати, колосальні впливи,

і багато подій сталося або під впливом його думки та ініціативи, або принаймні в його тіні. На жаль, дотепер він не дочекався вичерпної холодної оцінки своєї особи та своїх намірів і діл. Одні бачать в ньому "чорну руку" і лихого духа різних помилок, невдач і катастроф, а другі й сьогодні ще величають його "командантом", раді контактуватися з ним, хоч він залишив українські справи і, мабуть, забув про них" ("Воля ціни не має", ст. 157-158).

"... хоч у його приміщенні перебував я продовж кількох тижнів кожен день, я з ним ніколи розмови не відбув. Він тримався здалека від відвідувачів його приміщень, входив і виходив, не виявляючи охоти встрявати в розмову... Протягом тих тижнів я ні разу не бачив його в дружній розмові з ким-небудь... А мусів він докладно знати про зміст наших розмов, про нарікання тощо. Найближче стояв до нього Іван Габрусевич-Джон, який працював при ньому. В постійному контакті був з ним Юрко Лопатинський, який, мабуть, виконував комбіновану роль ад'ютанта і зв'язкового" (ст. 158).

"Було там чимало принизливості і низькопоклонства. Коли він входив, усі схоплювалися, неначе він їх патрон і хлібодавець. Йому, видно, подобалася така поведінка, бо коли б не подобалася, він без труда скоротив би її. Найглибше вразила мене одного разу така сцена: Один з друзів, видно, дістав доручення, бо вийшов був на день чи два. А коли повернувся, сотник був зайнятий в канцелярії і його близький співробітник вийшов відобразити звіт. Розмова тривала якийсь час і почала прибирати на гостроті.

— Як ви сміли поробити ці зміни? — схвильовано викрикував сотників помічник.

— Мусів, положення вимагало.

— Вас вислано не студіювати положення, а виконати конкретне доручення.

— Так, але я поїхав з головою, а не тільки з дорученням.

— Що? Як ви смієте? Хай це буде останній раз. І на майбутнє пам'ятайте: сотник платить, сотник наказує.

Як батоном ударила мене ця остання фраза..."

"Мимохіть почали втискатися думки: хто є цей чужинець, що його справжнього походження, мабуть, ніхто з нас не знає? Чим він живе? Яке його найглибше вірую?.." (ст. 156-160).

Описи і спостереження випадків, що їх тут Гайвас передає, відбувалися протягом тижнів перед вибухом війни Німеччини з Польщею. Все те членство середнього і низового ешелону в головній квартирі Ярого хвилювалося. До війни події йшли стомилевими кроками.

”Ми не знали ні тих розмов, що їх вів сот. Ярий з німецькими військовими колами, хоч тенденцією було розпускати серед нас оптимістичні вістки та робити з них ще оптимістичніші висновки, ні не знали ми про зміст розмов, що їх вели полк. А. Мельник, Омелян Сенік-Грибівський з вищим ешелonom німецьких державних діячів. Наші бажання формували наші думки й погляди...” (ст. 163).

”(Про повстання) щораз менше говорили на Ляндштрассе-Гаутштрассе, де сотник мусів бути про те все якнай докладніше поінформований. Взагалі, не було атмосфери передповстанчої. Ярий тримав справи військового характеру у великій таємниці, сам їх майстрував і нікого з інших членів Проводу до них старався не допускати. Від сот. Сулятицького довідався я, що навіть полк. Сушко про багато справ не був поінформований...” (ст. 265).

6

Цікаві подробиці дає Зиновій Книш у першому збірникові ”Срібної Сурми” про військово-розвідочну (шпигунську) працю рефератом розвідки при УВО у 20-их роках. Проти того, щоб УВО займалося шпигунством, була сильна опозиція серед провідних членів УВО і в ширшого громадянства. Головним і дуже впливовим противником розвідочного реферату був сот. Юліян Головінський, крайовий провідник УВО в роках 1924-26. Про те наставлення Головінського розповів інж. Володимир Онишкевич у приватному листі до автора збірника (Книша), за датою 20 вересня 1961 року:

”Проти розвідочної референтури завжди виступали сот. Юліян Головінський і редактор Дмитро Паліїв. У тій справі вони їздили до начальної команди УВО в Берліні, переїзджали через нашу станицю в Данцінгу, і я часто їх туди супроводжав. Після того, як розконспіровано і виарештовано більшість членів розвідочного реферату, а також багато зовсім непричетних до УВО людей, відбулася на цю тему засаднича розмова сот. Головінського з полк. Коно-

вальцем і я пригадую собі, що сот. Головінський поставився в цій справі дуже рішучо, домагався цілковитої ліквідації розвідочного реферату і грозив, що в противному випадку зрезигнує зі свого становища” (ст. 62-63).

3. Книш обстоює, зрештою цілком слушно, у своїх коментарях, необхідну потребу нашої воєнної розвідки не тільки при кожній армії, але й при кожній військовій організації, бо розвідка, не раз, запорукою перемоги; твердить, що після ”скандального” Краківського процесу проти арештованих розвідників УВО, обвинувачення польської прокуратури проти членів УВО стало рідкістю. Проте він схвалює тільки ту розвідку, яку начальна команда проводить для виключно власного вжитку. Але й тут застерігається, що й така розвідка може спокушувати розвідника на продажу відомостей чужій силі, а це є початком деморалізації в кожній організації, і додає:

”В ім’я правди треба сказати, що ця небезпека справді існувала. В начальній команді УВО був Ріхард Ярий, що виявився пізніше співпрацівником німецької військової розвідки і він увесь час намагався штовхати організацію на похилу площу розвідочної роботи”.

На сторінці 101, Книш переповідає розповідь П. Заболотького про нараду в розвідчих справах, що ”відбулася 6 липня 1926 року. Присутні були полк. Євген Коновалець, сотник Ріхард Ярий, Дмитро Волощак і ще три незнані мені українці... На тій конференції обговорили ми методи нашої розвідочної праці. Найважливіше, що мені врізалося в пам’ять, це поширення розвідки з чисто військової на політичну й господарську ділянки... Інструкції видавав мені Ярий, заповівши, що це покищо для загальної моєї орієнтації, пізніше дістану їх в деталях”.

Ця цитата від 3. Книша тільки потверджує інформації Желенського від польської розвідки, що УВО в організації українських націоналістів існувало і після 1929 року як окрема фракція для розвідчо-саботажної служби в користь Абвери, і була під безпосередньою командою Ріко Ярого, довіреного агента німецької розвідки.

Також, із наведених тут інформацій від Книша, виходить цілком ясно, що протест Юліяна Головінського проти шпигунської роботи Організацією, був полагоджений полюбовно: розвідча колона була відділена від діючої ”армії” підпільної

ОУН, і те відокремлення було суворо зберігане політичним проводом ОУН з одного боку і розвідною службою Райхсвері — з другого. Цей суворий розподіл єдиної назверх ОУН став на перешкоді польській розвідці, щоб ствердити чи Абвера мачала пальці в атентаті на мін. Перацкогo. З розповіді Желенского також видно, що Абвера рішучо вимагала такого відокремлення і власного керівництва в розвідочній праці тієї фракції ОУН. Об'єктивно міркуючи — навіть без річевих доказів, а тільки судячи по лінії інтересів німецької розвідчої служби — ми сьогодні можемо сказати, що ані з ініціативою, ані з технічним виконанням атентату і втечою атентатчика Мацейка, розвідка Райхсвері не мала нічого спільного, і про видачу Лебедя полякам вирішувало Гестапо, а помагало й те, що під німецьким арештом Лебедь виспівав про себе все, несвідомий того, що при його переслуханні був теж присутнім польський консуль Старк.

7

З повище накресленого політичного тла міждержавних стосунків між Німеччиною і Сов. Союзом, і між Німеччиною і Польщею після 1923 року, всяка розмова про самостійну визвольну політику УВО-ОУН, це пуста балачка. Німецькі політичні й військові кола прекрасно знали, що крім Німеччини українські революційні сили не мали в цілому світі ні одної держави, яка була б зацікавлена в поваленні Версальського миру і, яка бачила б будь-який глузд у спілкуванні з ОУН. Литва, це тільки економічної натури епізод без будь-якого практичного політичного значення. Знання цього безспірного факту, давало Німеччині, як ваймарського так і гітлерівського періоду, безконкурентну можливість експлуатувати оунівські розвідчотерористичні і підпільно-політичні сили аж до абсурду. Навіть і ті одиниці і групи, які в символі *"німецького плуга в Україні"* виразно бачили німецькі колонізаційні наміри щодо України, хотіли бачити в наступній війні нові шанси для України.

Якщо б говорити про будь-яку самостійну суспільно-політичну подію під Польщею в 30-их роках, то це угодова політика УНДО під проводом Василя Мудрого, не зважаючи на плюгавлення тієї політики нашими революціонерами. Без тієї політики, без цього "опортунізму", хлопці Варшавського процесу повисли б рядочком на шибениці.

На тлі тієї цілковитої залежності зовнішньої політики ОУН

від Німеччини, виразно зарисовується постать і діяльність Ріко Ярого, якого роля в "самостійній" політиці ОУН, і в її розщепленні, була в кризових пунктах вагоміша, ніж роля самого Коновальця й його наступників — Мельника і Бандери.

Зовнішньо типовий нордієць, імпонуючої статури, старого офіцерського вишколу, діловий, маломовний, з великим обдаруванням приховувати від свого оточення справжні наміри і вкрадатися в довір'я потрібних йому людей. Аристократично-nonшалантний супроти організаційного плебсу, що й найбільше тому плебсові імпонувало.

Місце народження і походження Ріко Ярого неустійнені. Для одних він щирий українського походження революціонер, для інших він чужинець з невиразним минулим — пройдисвіт.

У Мірчука він нащадок запорізького козака, який брав участь у походах Тимоша Хмельниченка на Варшаву і при відвороті "здезертерував" у Ряшивщині, й оженився з лемкинею-українкою, і там осів. Той оженок мусів би відбутися перед 1653 роком, бо в тому році Тиміш помер від ран у Сучаві на Молдавшині, допомагаючи своєму тестеві, Лупалеві, в боротьбі проти семигородсько-польської коаліції. В поході на Варшаву Тиміш міг брати участь під булавою свого батька в роках 1648-52. Словом, Ріко Ярий у Мірчука — українець з Ряшивщини, визначний старшина УГА, член УВО й ОУН від перших днів існування, найближчий співробітник полк. Коновальця і жертва напастливости Зиновія Книша. По році 1941 Ярий повернувся до Австрії на свій замок у Завберсдорфі, де мав школу кінної їзди для молоді знатних родів, і там помер.

Вл. Желенські в цитованих споминах пише, що Ярий "правдоподібно подався 1941 року на Буковину й Басарабію і там проголосив себе командантом українських націоналістів... По війні осів у Віллах і там провадив перевозове підприємство аж до своєї смерті 1969 року".

Д. Злепко пише в Українській Англомовній Енциклопедії, що "Ріко Ярий родився 14 квітня 1898 року в Рійзіон (Rjysion), Австрія і помер 20 травня 1969 року в Австрії. Журналіст, військовий і політичний провідник мішаного українсько-австрійського походження. В 1929 році він став членом-основником ОУН і скарбником Проводу Українських Націоналістів. Служив головним контактом між УВО-ОУН і Абвером (Німецькою Військовою Розвідкою) і організував військово-поліцейський вишкіл для українських націоналістів. У березні 1939 року він

організував постачання німецької зброї українським повстанцям на Закарпатті, а в роках 1939–40 він координував допомогу уділену Абверою українським військовим формаціям. Ярій нав'язав контакт між Ст. Бандерою і Абверою в листопаді 1940 року і став членом ОУН бандерівської фракції. Раз виручений з гестапівського арешту шефом німецької розвідки, адміралом А. Канарісом, був врешті заарештований 1942 року і триманий під домовим арештом від лютого 1943 р. в Самерінгу біля Відня. По війні жив в Австрії. Ярого роля в націоналістичному русі є предметом деяких суперечностей; проте закиди, що він і його жінка Оллі (Ollly) з дому Шпігельфогель співпрацювали з Третім Комуністичним Інтернаціоналом, і підозріння, що були більшовицькими агентами, залишаються недоказані”.

Деякої уваги присвятив Ярому в своїй історії “Українського Націоналізму” Джан А. Армстронг, підкреслюючи, що був він єдиним чужинцем (чехом або німцем) у проводі українських націоналістів. Повторює знані нам уже з інших джерел інформації про службу Ярого в Галицькій Армії і про членство в УВО. “Як тільки Німеччина почала кріпшати, він пов'язав себе тісно з колами німецької військової розвідки”. (Пrawdopodobно рік 1922, — *п.б.*) Хоч і підтримував він приязні стосунки з іншими членами Проводу і виявив себе потрібним і здібним посередником у стосунках з німцями, мав опінію амбітної людини і не надто совісної. “Дехто з його колег були під враженням, що він не віддавав себе всеціло українському націоналізмові” (ст. 23).

“Є це гідне уваги, що майже всі впливові члени старшої генерації відкинули пропозицію поєднання з групою Бандери. Був тільки один виняток: Ярій. Адоптований українець вже від якогось часу був на прю з Мельником через, як говорилося, фінансові розрахунки й особисте бажання звільнитися з-під контролю Мельника у переговорах з німцями. У формуванні нового центру (Бандери, — *п.б.*), Ярій, очевидно, бачив нагоду покінчити з ненависною йому залежністю від тих, кого він уважав емігрантською клікою, безнадійно розгубленою щодо власної мети. Послідовно, він цілком порвав із старим Проводом і віддав свої цінні контакти *крайовій* групі, яка своєю молодечою енергією подавала надію на розвиток сил визволення”.

“Однак факт, — пише далі Армстронг, — що тільки один із старої гвардії — і то чужинець — пристав до групи Бандери, виринуло підозріння, що фронду Бандери інспірували чужі сили

— Советський Союз, а також і Німеччина — щоб послабити націоналістичний рух”.*

Загально, складається враження, що свої інформації про Ярого Армстронг у великій мірі черпав з його особистого листа до автора, датованого Великоднем 1953 року. (У примітці 50, на сторінці 42.)

За Українознавчою Енциклопедією НТШ, том 19, ст. 3983, "Ріко, за родинною традицією, також нащадок українського козака, пораненого під Віднем 1683 року (значить, брав участь у відсічі Відня під польським королем Яном III Собеским, — *п.б.*). Військовий і політичний діяч, старшина австрійської кінноти, родом із німецької частини Чехії (Дойчбемен) ...у ранзі поручника був придільний до 9 полку драгунів у Коломиї. В році 1918, в ранзі сотника УГА, Ярий командант 2/III саперської сотні в Стрию, згодом командант 2-го кінного полку Кінної бригади. В Армії УНР у 5 херсонському полку, з яким 1920 р. перейшов до ЧСР і був командантом станиці інтернованих кіннотників в Ужгороді... Член УВО і ОУН, учасник Нац. Конгресу 1929 р... *Від 1937 року зв'язковим полк. Коновальця до адмірала Канаріса, шефа Абвери Німеччина...* У розламі ОУН став по стороні Ст. Бандери... Помер у власному маєтку під Віднем. Роля Я[рого] в націоналістичному русі викликає різні інтерпретації”.

8

Як це розуміти, що Ярий "від 1937 року (був) зв'язковим полк. Коновальця до адмірала Канаріса, шефа Абвери Німеччини"? Це питання заторкає певні факти з життя Коновальця, які стали предметом різних інтерпретацій так нашими авторами, як іноземними, і які пов'язуються не тільки із самим Коновальцем, але й з цілим українським націоналістичним рухом. Якщо Ярий був "зв'язковим Коновальця до Канаріса, шефа Абвери", то який же був стосунок Коновальця до Канаріса? Ні в нашій

* Писав Джан А. Армстронг свою історію про "Український Націоналізм" по війні і з певної історичної перспективи. Якраз у світлі цього факту останнє речення в абзаці про Ярого виявляє безмежну наївність історика: "Чи був Ярий тільки знаряддям Абвери, чи пробував запрягти німців для здійснення цілей українських націоналістів — це трудно устійнити; але поголоски, що був він пов'язаний з комуністами, майже певно безпідставні”.

мемуарній літературі, ні в біографії Коновальця той "зв'язок" не конкретизований і тому появилися, особливо в чужоземній літературі, різні визначення того пов'язання.

Із зрозумілих причин, найбільше цікавилися зв'язками Коновальця (і, взагалі, ОУН) з німецькою Райхсферою — а особливо з Абверою — польські автори.

У своїх споминах про атентат на мін Перацкоґо, В. Желенські наводить дискусію кількох польських авторів, яка обертається навколо питання, хто з німецьких властей — цивільних і військових — брав участь у рішеннях про той атентат; в якій мірі виконання атентату залежало від вирішень Краєвої Екзекутиви; хто в ПУН-і був вирішним авторитетом в тій справі?

Про зміст конференції Коновальця з шефом Райхсвери, ген. Райхенау, з інспектором гестапо Дільс-ом і представником мін. зовнішніх справ в апартментах Герінґа, про що вже була згадка вище, Ганс Роос у своїй книжці "Польща і Європа" (англ. мова), вид. 1957 р. (цитую за Желенським) писав:

"У грудні 1933 року... покликали (вище названі представники нім. властей — *п.б.*) Коновальця до Берліну і висловили перед ним домагання, щоб ОУН розпочала націоналістичну пропаганду на підсоветській Україні, передовсім в тамтешніх військових з'єднаннях, а також у колгоспах". Утриматися від агресивних актів проти Польщі, а заініціювати їх проти Чехо-Словаччини та Румунії". Коновалець був тими домаганнями дуже пригноблений, бо ж знав, що Краєка Екзекутива не схоче тим зарядженням підпорядкуватись" (ст. 45).

"Цю інформацію, — пише Желенські, — Роос взяв з довірчого Комунікату Інформаційного, ч. 6 від 25 січня 1934, що був виданий Відділом Національних Меншостей Міністерства Внутрішніх Справ у Варшаві, при тому подає, що подібні інформації дійшли і до чеської політичної поліції, яка на тій основі інспірувала статті в "Народних Лістах", 22 і 23 січня 1934 р. В тих статтях розкрито інструкції німецькі для ОУН з таким висновком: Починаючи з 1 січня 1934 р. Коновалець став агентом тайної німецької поліції, а його Організація — виконавчим органом уряду Гітлера".

Подібну версію — з малими відхиленнями — подає Ришард Торжецькі ("Питання України в політиці Третього Райху, 1933-1945").

Єжи Люксембург у "Вядомосьцях", 1954 р. писав: "Коно-

валець послухав (наказу Райхсвери). За те частина його Організації відмовилася підпорядкуватися і рішила й надалі стосувати терор. Райхсвера, попереджаючи пплк. Шиманського (про терористичні наміри ОУН, — *п.б.*), мала на думці групу Ярого”.

Побуг-Маліновскі писав ще виразніше: “Коновалець застоується до тих (німецьких) вимог, але це викличе розлам — невелика частина організації з Ярим на чолі, буде пробувати залишатися ще на дотогочасних позиціях, і 15 червня 1934 року доконає смертельного атентату на мін. Перацкого у Варшаві” (Желенскі, ст. 48).

Проф. Маріян Войцеховскі (“Стосунки польско-німецьке”) уважає, що Коновалець прийняв доручення Райхсвери щодо припинення протипольського терору, але Райхсвера діяла підступно, бо “залишила собі ‘другий дріт’ в особі Ярого і почерез нього та організаційний апарат інспірувала замах на життя Перацкого” (Желенскі, ст. 50).

Проте, всі ті та ще й інші логічні комбінації польських авторів Желенскі відкидає як річево недоказані й суперечні автентичним інформаціям з Актів Сеника, де виразно сказано, що в ОУН про “акт в Кавці” (у Варшаві) було вже говорено від 1932 року і рішення запало влітку 1933 — перед груднем і надовго перед німецько-польським пактом неагресії. Приймає, що насильні акти терору в початкових 30-их роках були переведені Краєвою Екзекутивною узгіднено з президією ПУН-у, і кінчає висновками:

”Справді, між тими двома групами (“молодими” в краю і “старими” на еміграції) існувала глибока, основна різниця не тільки щодо віку, але й ментальности. Вона мала довести під час війни до повного розламу Організації по цій лінії. Але ніщо не вказує на те, щоб ця різниця розділяла тих людей вже тоді. Якщо, навіть, краєве керівництво й керувалося супроти людей в Проводі надмірно посуненим критицизмом, недовір’ям і впертістю, то все-таки не дійшло ще тоді до відкритого конфлікту, і немає даних на те, що в основних питаннях база рішала самозванно, а що ж допіро проти інструкцій Коновальця”.

9

Чи в практиці краєвої мережі ОУН заіснували виразні познаки щодо доручення Коновальця на припинення актів терору від року 1934 і щодо розбудови бази на пограничних теренах

Волині-Полісся з прицілом на поширення організаційної діяльності на СУЗ?

Після фактичної ліквідації Краєвої Екзекутиви арештами 1934/35 років, поважніші акти терору членами Організації були припинені силою того факту. Вислана ПУН-ом із-за кордону Анна Чемеринська для нав'язання контактів з краєвою мережею, іменувала головою КЕ Лева Ребета. На тому пості він, з короткою перервою в 1938 році, залишався аж до лютого 1939 року, розбудовуючи й вишколюючи нові кадри, уникаючи голосних актів терору супроти осіб державної влади.

"Велику увагу приділено теж розбудові організаційної мережі на терені Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя. Це принесло поширення бази діяльності ОУН і незабаром створило потребу покликання окремого Проводу ОУН для керування її діяльністю на Північно-Західних Українських Землях" (П. Мірчук, "НІОУН", ст. 440).

Значить — польська розвідка мала досить докладні дані про контакти і рухи полк. Коновальця в Німеччині.

Зате функція Ярого як "зв'язкового Коновальця до адмірала Канаріса" не була в жодній дотичній літературі — українській чи чужоземній — поставлена в належному їй світлі. Із вище наведених матеріалів і свідчень живих свідків, воно не лишає жодного сумніву, що ОУН була офіційно фінансово компенсованою розвідною агентурою у виразно накреслений сфері в користь Абвери. За той відділ організаційної праці відповідав Ріко Ярий. Він не був агентом ОУН до Абвери, а навпаки — агентом Абвери до ОУН і то добре платним агентом, який міг дозволити собі на життєвий стиль середньовічного фєвдала. Те — як пише П. Мірчук, що "сам Ярий не дуже грошей для себе й потребував", бо жив з капіталу за проданий батьківський маєток в Ряшівщині, ця казочка могла бути вдоволяюча для доростаючого юнацтва в СУМ-і. Зате правдою є, як це знову ж таки пише П. Мірчук, що "грошей для власної потреби Ріко Ярий від ОУН не брав...", і це якраз вказує на те, що ні ОУН як інституція, ні особисто Коновалець — не були для нього жодним начальством; він був тільки "найближчим дорадником Коновальця" і "зв'язковим до адмірала Канаріса". В чому був він "найближчим дорадником", про що всі інші, також близькі дорадники члени ПУНу, не знали, і від кого до кого передавав Ярий ті довірочно-таємні вісточки та поради?..

В 1933 році заіснував у політичному світі дуже цікавий "збіг обставин": німці "попихають" ОУН через Збруч на підсоветську Україну для ширення українського націоналізму "по колгоспах і серед військових частин", прекрасно знаючи, що по селах в Україні не було вже людей, щоб поховати опухлі з голоду трупи, а частини армії або безпосередньо в руках НКВД, або в кліщах контр-розвідочної системи "государственной безопасности", якої ще світ не знав; з другого боку, совети "уперто запрошують" Провід Укр. Націоналістів на еміграції — особливо самого Коновальця, прийняти організовані осередки та їхній "Центр" націоналістичного опору в Україні під свій ідеологічний провід, а покищо підтримувати той же рух доляровою валютою, прекрасно знаючи, що ні таких націоналістичних осередків організованого підпілля, а тим більше — такого "Центру" не існує. І в обидвох випадках, голова ПУН-у ті "запрошення" приймає та активізується. Про ті советські запрошення досить детально інформує Євген Онацький у своїм есеї п.н. "Шляхом на Роттердам", що появилася друком 1958 року, в "Свободі".*

Що вдаряє в есеї Онацького це те, що є в ньому свідчення всіх членів ПУНу про головних акторів і про розвиток тієї несамоовито неспівмірної в засобах гри, якої жертвою впала центральна особа тієї трагедії, а Ріко Ярий не мав про це чого сказати. Невже ж "найближчий дорадник і співробітник Коновальця" нічого не знав про його головну роллю в цій трагедії й нічого йому не дораджував?.. Кожний з близьких співробітників

* У 1983 році появилася той есеї у брошурі з додатковими чотирма статтями: Дм. Андрієвського — "Навкола Роттердаму", Олекс. Семененка — "Сліди Полуведька", Зіновія Ірчанського — "Звеличування Юди", та Яр. Гайваса — "Пора висвітлити факти", у видавництві Юліана Середяка в Аргентині. З усіх чотирьох доданих статей, тільки Дм. Андрієвського написана і публікована в тій же "Свободі". Про те, чи інші статті були десь попередньо публіковані, немає згадки. Також, у цих статтях-немає ні разу згадки ні про Р. Ярого, ні про Абверу. У ніким не підписаному Вступному Слові невиявлений редактор чи впорядник брошури авторитетно попереджає: "...На західних Українських Землях при кінці травня 1938 року були згоди..., що вбивства могли доконати поляки..., як теж були чутки, що це могли зробити німці, щоб "зліквідувати" ті, евентуальні зобов'язання, які вони могли мати перед ОУН на випадок війни з більшовиками й усунути невідгідного їм провідника *то ті чутки були безпідставні*". (Підкреслення моє, п. б.). Живий інтерес у цього автора викликає тільки есеї Онацького.

Коновальця був до деякої міри дієво пов'язаний із трьома "емісарами націоналістичного підпілля"* в радянській Україні 30-их років, а "найближчий співробітник" і "зв'язковий" до шефа славної німецької розвідки залишався на протязі довгих літ (1933-38) непричетним до такої важливої справи, яка поглинала аж до такої міри "його вождя"?.. Як це так, що Коновалець в ході тієї гри давав доручення то одному, то другому членові ПУН-у безпосередньо пов'язуватися із підсоветськими "підпільниками", а до Ярого ні разу не звертався, а Ярий сам не напрошувався?.. І врешті: в якому зачарованому світі всі ми живемо, що на протязі 56-ти років по останньому акті тієї трагедії ніхто — ні з сучасників і співакторів тієї драми, ні з дослідників та істориків — не поставив перед собою цих питань і не намагався методами сумлінного детектива в кримінальній справі відповісти на них на підставі найголовніших даних для самої розв'язки: **МОТИВ І КІЛЬКА ЛОГІЧНО ПОВ'ЯЗАНИХ ДЕТАЛІВ?**

Мотиви Гітлера були покладені проти самостійної України ще перед його приходом до влади — в його "Майн Кампф-і". Його "дранг нах остен" мав виключно імперські цілі: в першу чергу відбудова імперії Гогенцолернів, в дальшому — український чорнозем для "німецького плуга". Все це покривалося одним словом: "Лебенсраум". Тут місця не було ні для Коновальця, ні для об'єднаної і дисциплінованої революційної організації. Початки розкладу організації почалися вже від 1933 року, бо в роках 1934-36 ми вже бачимо її при особистому штабі Ріко Ярого як краєвого провідника на Німеччину і як платного агента Абвери, в одній особі. Ідея розщиплення ОУН не зроджується в краю, а в берлінській "ініціативній групі", якій патронує Ярий, і звідтам просочується до "молодих" в Галичині. Проте в Абвері знали, що за життя Коновальця розкласти ОУН буде неможливо без виявлення перед українською стороною справжнього обличчя німецької політики супроти України. І тут постає плян співпраці Абвери з НКВД.

Конференція Коновальця з чільними людьми Райхсвері, Гестапо і міністерства зовнішніх справ у грудні 1933 році мала подвійне спрямування: згодою Коновальця на припинення терору

* 1) Кіндрат Полуведько-Потойбічний, 2) Хомяк-Найденко-Пригода, 3) Павлусь-Норберт — Вельмуд Валюх.

в Польщі показати молодим загорільцям "емігранську кліку (Пун) безнадійно розгубленою щодо власної мети", а спрямуванням і підтримкою підпільно-революційної діяльності на підсоветській Україні, загострити пильність зовнішньо-політичної розвідки НКВД.

Від краєвої ексекутиви під проводом Степана Бандери й оперативного в тій справі, Миколи Лебеда, який мав реабілітувати себе за невдачу в нападі в Городку Ягайлонським, треба було сподіватися, що незалежно від директиви Коновальця, проєкт "Кавка" — атентат на "грубшу рибу" в самій Варшаві, що був обговорюваний і затверджений з участю Р. Ярого в 1932 році — буде реалізований. Щойно після виарештування й засудження КЕ Степана Бандери, нова ексекутива з Л. Ребетом на чолі буде примушена піти по лінії доручень Коновальця. Це, в свою чергу, буде давати Ярому поживу для постійного підсичування революційної опозиції проти "опортунізму" Коновальця. Про нахабність тієї опозиції в "ініціативній групі" в Берліні ми читали вище (ст. 131) з докладу втаємниченого в ту ребелію Павла-Вельмуда при його зустрічі з Коновальцем і Барановським в лютому 1938 року.

З надходячою війною з Польщею, в інтересі військової розвідки є зробити запілля ворога якнайбільше непевним. Землі Галичини й Волині з подавляючим українським населенням сприяли для спровокування повстання в запіллі польської армії. Наслідки нерішеності ОУН ми бачили у вище наведених споминах Гайваса, де весь час вагається питання серед молодих емігрантів в Австрії бути чи не бути повстанню. За повстанням тисне Абвера на Ярого переконати ПУН за проголошення в певному моменті повстання в Галичині. Але з уваги на те, що політична влада в Німеччині відмовляється від найменших політичних зобов'язань щодо української державности, "старі емігранти" в ПУНі рішаються проти повстання. Оте, якраз, здорове рішення "емігрантської кліки" і схарактеризував Ярій в Листі до Армтронга, як "розгубленість щодо власної мети". З його точки погляду як вислужника, платного агента Абвери, ця стриманість характеризується як нерішучість і розгубленість в критичній ситуації.

Вислідом початкового порозуміння Гітлера із Сталіном щодо проєкту реалізації юнкерської ідеї поділитися територіями "сезонової" польської держави, виявилось посиленою діяльністю советських агентів у західних державах. В Абвері цілком влучно

міркували, що молоді будуть більше "менаджебел" у своїх безкритичних амбіціях.

Натиск німецької дипломатії на польський уряд в справі спільного "хрестоносного походу" на Сов. Союз, а коли той проєкт розбився об рішучу відмову від такого союзу, наполягання Гітлера на пакт неагресії з Польщею — все те було радше димною заслоною для прикривання довгих, засекречених перетрактацій про пакт неагресії із Сов. Союзом. Пілсудський, який в тому часі посилено намагався прихилити Францію на оборонний пакт з Польщею, відтягався від підписання виготовленого пакту неагресії з Німеччиною. Коли ж з Францією нічого не виходило, він рішився на пакт пропонуваній Німеччиною.

Порозуміння Третього Райху із Советським Союзом мало свою довгу історію, яка аж до дня проголошення пакту "Рибентроп-Молотов" дбайливо приховувалася від політичного світу, а тій конспірації найбільше сприяло те загальне переконання про "неправдоподібність" такого факту.

На початках мусіли існувати в Політбюро поважні застереження щодо ідеологічного фанатизму в центрах нацистського руху, але випадки, що заіснували в перших роках Третього Райху, злагіднювали ті застереження. Бунт кап. Рема (Rehm), який закидав Гітлерові відступлення від соціалістичних принципів партії ціною компромісів із пруським юнкерством, на який Гітлер zareагував масакрою відділів Рема в "ніч довгих ножів", в червні 1934 року, мусіли переконати Сталіна, що Гітлер так же, як і він, трактував ідеологію тільки засобом внутрішньої і зовнішньої політичної пропаганди.

Виявлення "зради" Тухачевського окружною дорогою через чеську розвідку перед Сталіном, було достатнім доказом, що режим Сталіна цілком добре влаштовує Гітлера в натягнених стосунках з Англією та Францією, а залишення вільної руки агентам НКВД проти провідника українського націоналізму на еміграції та перспектива приєднати до Сов. Союзу три з половиною східні держави разом з інкубатором українського націоналізму, з Галичиною, це okazія, яку ледве чи міг би хтось із імперських політиків пропустити.

І коли в справі самої фізичної ліквідації Коновальця не було жодних розходжень між Берліном і Москвою, то щодо засобів і місця ліквідації Райхсвера висунула свої умови, що впливали із чисто стратегічно-оперативних причин на час польської кампанії, тобто не втратити цінної співпраці кадрів ОУН у сфері розвідки

і саботажу, та прихильної німцям пропаганди серед українського населення в Польщі. Советським ліквідаторам було поставлено дві передумови: атентат на Коновальця і ще декого буде організований і виконаний людьми і засобами виключно советськими, і мусить відбутися поза територією німецького Райху. Зате німецькі органи розвідки й безпеки будуть приглядатися "дефіляді" агентів НКВД на Заході, включно з Німеччиною, прижмуреним оком.

В політичній праці емігранта поневоленого народу його найбільшим ворогом є брак власної вірогідної інформації щодо справжнього стану його народу в підневільній ситуації. Цей брак тим більше відчутний для емігрантів із підсоветських республік, де кожне друковане слово служить тільки й виключно інтересам забріханого політичного режиму, який неперемінливими засобами має створювати для закордонного спостерігача такі моделі співіснування пануючої над підкореними народами нації, які об'єктивно могли б тим народам відповідати. Крім власної режимної преси, органи комуністичної влади мали достатню кількість засобів купувати собі інформаторів закордонної, "буржуазної" преси, та уводити в блуд поважних відвідувальників Сов. Союзу, включно з головами урядів, при допомозі щільно політично контрольованих містифікацій на взір "п'ятомсковських сьол". Тож емігрантський провід політичного резистансу є завжди "бомбардований" з різних джерел публічної інформації, і вибрати з усього того правду, не так-то вже легко.

Для Проводу Українських Націоналістів в тридцятих роках постала особливо складна ситуація. Українська національна преса поза межами Союзу пише про справжні жахіття голоду, соціального й політичного терору, про цілковитий параліч внутрішньо-політичного й громадського життя, про комплектне знищення довір'я людини до людини в особисто-приватному житті громадян при допомозі "кругової поруки" сексотської системи. Советська офіційна преса якраз навпаки змальовує ідеальний стан співвідношення між національними республіками, вихваляє ентузіазм і брак всякої експлуатації людини людиною, проповідує справжню народну демократію, категорично заперечує режимом організований голод, як очорнюючу вигадку "буржуазного націоналізму". Акредитована пресова служба найповажнішого американського щоденника потакує за офіційними звідомленнями, американські паломники до комуністично-

го Елдорадо захлистуються від захоплення організаційними успіхами комуністичної номенклатури та ефективністю "органів" в боротьбі проти саботажів та підіривних елементів.* Французький прем'єр міністрів, Бідо, відвідуючи Україну, не бачив ні голодуючих, ні померлих від голоду.

Раптом у році 1933 появляються на Заході "втікачі із Соловок", емісарі від уряду УРСР (Іван Іванович) та емісарі від організованого націоналістичного руху спротиву, які вносять у вироблені в західньо-українській пресі стереотипи про стан річей у Сов. Союзі деякі корективи.

Не маючи ні матеріяльних засобів, ні школеного персоналу, ні організаційних можливостей для власної надійної розвідки на українських східних землях, Коновалець прийняв запропоновані адміралом Канарісом послуги німецької розвідки, що мала славу одної з найкращих в Європі.

В тридцятих роках Коновалець не міг підозрівати, що наміри володарів Третього Райху йшли аж так у розтіч з ідеологічною політикою й політичною стратегією ОУН, і опінією політично активної української людини. Переконання у співзвучності німецьких інтересів й українського націоналізму на Сході не покидало Коновальця до дня його смерти. Воно не покидало політично думаючу українську людину навіть після гіркого досвіду в початковій стадії німецької окупації. В грудні 1941 року, Осип Бойдуник ставив на нараді ПУН-у ось, яку прогнозу: "... Якщо Німеччина виграє війну і не змінить своєї політики до завойованих країв та народів на Сході, то за 50 років прийде до війни всіх слов'янських народів проти народу германського" ("На переломі", ст. 110).

Адже здається нам, що навіть на підставі того короткотривалого досвіду з німецькою "дружбою", особливо на зазбручанських землях, можна вже було бачити, що по виграній війні німцям не буде глузду міняти свою політику до покорених народів, і що після 50-ти роках "Нової Європи" не буде кому воювати з німцями. Тодішній психологічний стан в українській людини був потопаючого, що хапається бритви.

* Дивись есей Люїса Фоера "Американські паломники до Радянського Союзу в 1917-32 рр." в перекладі цього автора, поміщений в його книзі "Без ідеологічного самодурства", стор. 629-662.

З усього того, про що в брошурі Онацького, тобто у звітах писаних членами ПУН-у в 1939 році немає ні слова згадки, виходить, що діловий стосунок Коновальця до шефа Абвери, адм. Канаріса базувався на офіцерському довір'ї і замикався на глухо в трикутнику, в якому зв'язковий Ріко Ярій користувався однаковим довір'ям обидвох контрагентів. Фотокопію того довір'я ми спостерігаємо в довір'ї — з одного боку в Коновальця, а з другого боку в НКВД — до Павлуся-Валюха; воно й базувалося на тому, що всі ті корективи щодо фактичного стану в Україні від емісарів "Центру націоналістичної мережі" під советами знаходили потвердження від німецької розвідки і не виходили поза названий трикутник. Якщо б прийняти, що цей висновок безпідставний, бо немає задокументованих доказів, тоді ми мусили б висунути поважні застереження щодо психічного стану й політичної зрілості самого Коновальця. Адже не можна й допуститись думки, що людина з досвідом і знанням свого ворога та з глуздом могла покладатися на слово Хомяка-Найденка та Валюха-Павлуся в таких сакраментальних питаннях. Інформації від краєвих емісарів настільки важили, наскільки покривалися з довірочними інформаціями адм. Канараса, передаваними з уст до уст зв'язковим.

Вплив коректив на Коновальця, що їх вносили емісари "націоналістичного центру" у підсоветську дійсність, яку культивувала націоналістична преса, виявляється виразно у ставленні Коновальця до застережень і остережень щодо особи Павлуся референтами ПУН-у, які мали з ним безпосередні ділові стосунки. Ті остереження не сприймалися полковником як гідні поважної застанови.

Ті впливи найяскравіше проявляються у свідченнях Селешка:

"Раз при нагоді, спитав я полковника, як іде праця на СУЗ і що говорив Павло. Він сказав мені, що все поволі посувається вперед. *Вісті про голод і незадоволення населення перебільшені. Навпаки, народ там добре живе, бо от, потребує таких люксових речей, як ті, що він їх купував Павлові*". (Підкреслення моє, — п.б.)

"Я (Селешко) звернув йому увагу на те, що в советських газетах виходить інакше. Він сказав мені, що при черговій зустрічі він розпитає Павла, як собі вияснити ті суперечності..."

Тут нам не дуже-то виразно, які "розбіжності в советських газетах" має Селешко на думці. Павло постійно вихвалював

успіхи індустріалізації, обильну продукцію колгоспів, зростаючий добробут в республіках. В газетах 30-их років ми не знаходимо ніяких суперечностей з розповідями Павла. Натомість бачимо всюдишню кампанію проти шпигунства в користь капіталізму, проти реакції буржуазного націоналізму, що саботує виконання плянів п'ятиліток і зриває ударні проекти партії, і тому подібне.

Конкретного вияснення Коновальцеві тих "розбіжностей" в цій брошурі не знаходимо, але ми можемо собі це уявити: воно якраз і вказує на існування в Україні якраз чисто ідеологічно-політичної опозиції за усамостійнення республіки, що й було таким милим вухові націоналіста-емігранта.

"Далі розказав мені, що там панує страшне підкупство і, що за гроші чи які-небудь речі (як ті, що були куплені для Павла, — *п.б.*), яких там бракує, все можна зробити і все дістати... На мій (Селешка) запит чи безпечно йому ці речі транспортувати, полковник сказав, що Павло має на кораблі добрих приятелів і, що це справа не тяжка. При тій нагоді він (Коновалець) запитав — скільки в мене грошей — бо другим разом, в травні чи в червні, *треба буде Павлові дати 2,000 доларів* і тому мені треба тримати їх напоготовлі...".

Так чи інакше Павлусь роз'яснював ті "розбіжності" — факт залишається фактом, що Коновалець прийняв ті пояснення за добру монету й у висліді визріло в полковника до Павлуса щось в роді батьківського сентименту. Павлусь віддячувався Коновальцеві відданістю, щирістю та відвертістю, про яку полк. Сушко висловився при іншій нагоді, схарактеризувавши цю щирість в листі Павлуса до нього: "Ніхто не може з того листа вчитати хитрости чи нещирости". Для ілюстрації наведу два приклади з їхнього листування.

Коновалець, 17 лютого 1936 р.:

"Павлусь!.. Я не захоплююся вами. Життя і досвід навчили мене ставитись до людей більш критично... Все ж таки саме на прощання мушу Вам сказати, що через зустрічі з вами я відзискав або може, точніше кажучи, назад закріпив... віру... Сама судьба судила вам уже навіть сьогодні зіграти надзвичайно важливу роль. Через вас не тільки я, але й через мене й через усіх, що вас бачили й говорили з вами, весь наш актив закріпив себе у вірі... Через зустрічі з вами в кожному з нас почуття соборности не тільки

скріпилося, але ця зустріч дає імпульс до нових успіхів...”.

Павлусь-Вельмуд, 23 липня 1936 р.:

”... Кілька слів про себе. Ви не захоплюєтесь мною. Від себе лише додаю: добре робите. Не слід захоплюватися будь-ким, поки ми не перемогли. Якби трапився такий гріх і ви захопились би мною, то тим самим багато втратили б у моїх очах. Але мені цілком вистачає, вважаю свою місію за блискуче виконану після того, як прочитав у рядках вашого листа, що зустріч зо мною повернула вам щойно втрачену віру, що ця зустріч дає імпульси до нових чинів, до нових успіхів. Найбільш важливим для мене є те, що я син свого народу, був тим, хто допоміг вам відзискати, як ви пишете, віру не тільки в те, що мусимо виграти, але й в те, що перемога не за горами...”.

Найбільш критично ставився до Павла Омелян Сенник-Грибівський. Він писав:

”Опинившись в Берліні, Павло одразу став величиною... Павло зумів з'єднати собі всеціло полковника, переповідаючи йому всі оті нездорові вияви ”ініціативної групи” — можливо ще й в перебільшені тенденційно. В міжчасі заскочив я до Берліну і, зустрівши полковника.., почув від нього таке: ”Але знаєте, ви на цьому Павлі не пізналися добре й не оцінили його, як слід. Це ж прекрасний хлопець! Інтелігентний і — характер! Знаєте, як він прекрасно оцінює роль Скрипника та каже, що це погляд усієї молодії генерації СУЗ. Скрипник — це зрадник національних інтересів і, коли б він воскрес, треба було б ще раз убити”.

”Порадив я полк. Є. Коновальцеві, щоби своє захоплення Павлом трохи зменшив... Користаючи з того, що того дня вечеряли ми втрійку з Павлом, я радив Павлові, щоб не силкувався держати фасон, бо все одно віє від того робленістю, а на такі речі в нас досить ніжні вуха... Водночас я порушив справу Скрипника і сказав, що те його наставлення для мене невдалий доказ його неприродности і забріханости. Викликало це немалу констернацію. Павло зблід, змішався, хоч і далі обстоював правдивість того, що передажував полк. Є. Коновальцеві”.

”Коли ми залишилися з полковником самі, полковник признав мені, що Павло бреше. Старався, однак, його виправдувати і клав змішання Павла на рахунок чисто особистої амбіції молодого чоловіка, що ”загнався”...” (Онацький, ст. 54-55).

У звіті полк. Сушка читаємо:

“... поведення й наставлення Норберта (Павла) в часі трьох тижнів місяця липня... перебування в Фінляндії було таке, що, хоч як не бажав зголошувати полк. Є. Коновальцеві своїх сумнівів відносно всього підприємства з Норбертом, ...я, все таки керуючись почуттям обов'язку, зголосив свої сумніви полковникові, називаючи Норберта пройдисвітом, що не заслуговує довір'я, і за те наразився від полковника на дуже прикрі листовні відповіді...” (ст. 83).

Глузд наведення оцих цитат такий: помічення та застереження до особи Павла з боку старих, заслужених і досвідчених керівників окремих секторів підпільної організації, якої саме існування залежало від найдалі посуненої обережності супроти неперевіраних людей, Коновалець знехтував і дав перевагу над ними довірочним інформаціям адм. Канаріса через зв'язкового Ріко Ярого. Інших розвідочних джерел, яким залежало б на його ліквідації, полковник не мав. І тому версія смерті Коновальця, яка посьогодні покутує в нашій літературі, що ніби-то тільки агентура НКВД і його щире довір'я до емісарів неіснуючого націоналістичного підпілля в Україні готували йому смертельну пастку, робить з голови проводу націоналістів 30-их років звичайного сільського недоумка, якому й не бути сторожем громадського хпихліра. А воно навпаки: симплетонами виявляються якраз автори такої версії. Сліди заговору московських ліквідаторів із берлінськими видні на цілій лінії — аж до останнього дня життя Полковника: вони починаються і кінчаються на тривалих стосунках Коновальця із шефом німецької воєнної розвідки Канарісом. Кожний із наших істориків та мемуаристів, що торкалися тих стосунків і того посередництва, переходив над оклепаною фразою “найближчий дорадник і посередник” до денного порядку, якби це було щось нормальне і самозрозуміле. Ніхто із них не поставив перед собою питання: на чому суттєвому як для Коновальця, так і для Канаріса ті стосунки базувалися? Адже шеф розвідки німецького вермахту не мав жодних компетенцій рішати в питаннях німецької політики щодо України. Єдине, чим міг Канаріс служити Коновальцеві це непідкрашена інформація про фактичний стан за Збручем. Вище ми вже натякали, як трудно було українському беззасібному політичному емігрантові на Заході виробити собі об'єктивну думку про радянську дійсність на базі політичної

журналістики із Заходу і Сходу. Абсолютне довір'я Коновальця до об'єктивності інформації від німецької розвідки впливало із загальнопануючої психози серед усього політичного активу західного українства щодо німецького союзника.

Чим — якими симпатіями чи інтересами — міг керуватися шеф політично-мілітарної розвідки Третього Райху у своїй "приязні" до українського політичного емігранта, якого провідна ідея політичної самостійності України в очах того шефа, вже тоді, була *абсолютно безперспективна?*.. Відповідь, здається мені, кожному ясна.

Зваживши невияснене і радше космополітичне походження Ріко Ярого, яке не могло мати нічого спільного з українством, його пов'язання з емігрантськими українськими революціонерами було опортуністичною нагодою для безризиковного збагачення і заслуженої кар'єри в новій Європі Гітлера. Правда, вислід Другої світової війни перекреслив його надії на політичну кар'єру, але порівнюючи свою долю із долями українських "побратимів", він не мав причини для нарікання.

В обличчі всіх тих розчарувань і трагедій, що їх український нарід пережив під час Другої Світової війни, чи знайдеться ще й сьогодні здорово думаюча людина, якій потрібно було б і писаного документу, щоб переконатись, що ліквідація Коновальця була в однаковій мірі потрібна як Сов. Союзові, так і Третьому Райхові. І то тим більше, що обійшлося це їм таким дешевим коштом.

10

У брошурі Онацького читаємо, що 23 травня мали зустрітись в Роттердамі з Вельмудом-Павлусем Коновалець і Барановський. Полковник виїхав із Відня до Берліну 20 травня. Оповідляє Барановський:

"Надвечером (22 травня) задзвонив вождь до Сушка. Присутній Барановський підійшов до телефону. Обізвався Ярій і негайно передав слухавку вождеві. Вождь сказав Барановському, що їде вечером або ранком до Роттердаму на зустріч. Сказав, що Вельмуд залишається в Роттердамі до четверга. Я виявив охоту їхати літаком, але вождь твердив, що немає потреби мені поспішати. В кожному разі ми домовились, що буду шукати за Вождем о год. 16-17 (23 травня!) в каварні "Атлянта" або в готелі "Централь" під назвиськом НОВАК".

Але Коновалець не чекав на Барановського. Він, очевидно, хотів перше зустрітися з Павлусем сам-на-сам.

"23 червня 1938 року о год. 12:15 в обід полковник Коновалець упав жертвою атентату ГПУ, розірваний "пекельною бомбою"... на головній вулиці Роттердаму, Колсінгер, коло кіна "Люміс"... (Мірчук, ст. 530).

Бомба була в пакеті переданім Павлусем, в якому мали бути секретні відомості про мережу і Центр націоналістичного підпілля в Україні... І коли ми пригадуємо собі із брошури Онацького розмову Павлуса з Коновальцем і Барановським у каварні вечером 1937 року, в якій він обіцяв привезти наступним разом **"РІЗНІ ТЕХНІЧНІ ШТУЧКИ, ЯКИМИ НАЦІОНАЛІСТИ В УКРАЇНІ МАЛИ ПРОДЕМОНСТРУВАТИ СВОЄ ІСНУВАННЯ"** — воно сьогодні звучить нам, як глум і насмішка.

У рясно цитований вже праці Желенського, читаємо на ст. 90:

"... По смерті Коновальця Ярій заявив, що розрахунки вручив полковникові власне **ПЕРЕД ВІД'ЇЗДОМ З РОТЕРДАМУ**. Розрахунків при тілі Коновальця не знайдено..."

На основі цього ствердження я писав (і воно видруковане в першому Київському виданні): "Ріко Ярій в ночі з 22-го на 23-го травня проводив Коновальця з Берліну до Роттердаму, щоб доставити свою жертву в домовлений час і на домовлене місце, і залишив Роттердам перед 12-ою полудня, покористувавшись знаною вимогою советських емісарів зустрічатися з Коновальцем без свідків".

Ознайомившись з моєю працею київського видання (1996 р.), Желенські, між іншим, у приватному листі пише: "До мого тексту закралася літеральна помилка, яку я ось тут спостовую. На підставі інформації з Лондону, Ярій вручив розрахунки Коновальцеві перед (його) від'їздом до Роттердаму, а не перед (своїм) від'їздом із Роттердаму. В моїм тексті це очевидна помилка. З Берліну, де був і Ярій, Коновалець поїхав сам. Мериторично, ця помилка не має негативного впливу на вагомість цієї інформації і тому не думаю, щоб по так довгих літах варто було б з мого боку спростовувати це друком. З прикрістю стверджую, що ця помилка повторилася в новому повторному варшавському виданні моєї праці (ст. 136), бо на жаль, при опрацюванні того нового видання я цієї помилки не запримітив. Одначе зазначую, що варшавське видавництво було

кілька днів тому про цю помилку повідомлене”.

Ця помилка і в нашому тексті не міняє нічого суттєвого. Ярий був тим останнім із проводу ОУН, що розмовляв з полк. Коновальцем перед його смертю, і напевно знав, що ”його вождя” чекає в Роттердамі.

Які додаткові мотиви руководили Ярим у його підступній грі?

Перший — якщо можна це назвати мотивом — це службовий обов’язок платного агента супроти свого хлібодавця — Абвери в загальному, а в особистому відношенні — супроти свого безпосереднього шефа адм. Канаріса. Ця службова обставина покривалася з особистим бажанням пустити кінці в воду щодо фінансової відповідальності перед Коновальцем за субвенції від Абвери призначені на потреби Організації і роками привласнювані Ярим.

Він також мав підстави вірити, що по смерті Коновальця розлам організації по визначеній лінії наступить прискішеним темпом, і йому вдасться підпорядкувати ”динамічне крило молодих” собі. Проте шок, який потряс не тільки цілою Організацією, але й усім політичним активом західних земель і еміграції, тимчасово перекреслив пляни Ярого й німецького ресорту українських справ.

Чи був Ярий агентом НКВД?

Знаючи з першої руки про підступну гру адм. Канаріса (в чому не має й найменшого сумніву) і свідомий наслідків, Ярий штовхав ”свого вождя” в пастку НКВД. Воно зовсім неважно — був він чи не був платним агентом більшовиків — питання вирішується свідомим співробітництвом в намірах ворога.

Павлусь Валюх — Павел Судоплатов

ЧАСТИННИЙ ПЕРЕГЛЯД АНГЛОМОВНИХ СПОГАДІВ ПАВЛА СУДОПЛАТОВА "СПЕШЕЛ ТЕСКС"

*"Дайте мені шестирічну дитину,
а я віддам її вам чотирнадцять-
річною; але вона залишиться
моєю".*

Ленін

У своїй передмові до цих спогадів Роберт Конквест висловлює цілком слушну думку, що "це найбільш сенсаційна і найбільше компромітуюча автобіографія з усіх, що появилися із сталінського середовища. Це можливо найважливіший окремий внесок до нашого знання від (появи) секретної промови Хрущова". Знання, очевидно, про характер і засоби внутрішньопартійної боротьби за владу в самому центрі владних структур Сов. Союзу.

"Добрі одиниці, — каже П. Судоплатов, — що ризикували своїм життям і терпіли тортури від нацистів, пережили

* Останній розділ першої частини цієї праці ("Фронда Степана Бандери"), п.н. "Для Ріко Ярого епоха була ласкава", був готовий уже в березні 1994 р. Першу звітку про спогади Павла Судоплатова я вичитав у "Свободі" від 21 травня в статті Івана Кедрини п.н. "Судіть вбивника Є. Коновальця!". Емоційність цього апелю автора до анонімного судді я зрозумів, перечитавши статейку. Є. Коновалець торкнувся життя автора статті не тільки як історична постать ідеологічно співзвучна, але й як близька до автора жива людина, якої пам'ять зберігає він у найбільшій пошані.

Англомовне видання спогадів Павла Судоплатова п.н. "Особливі завдання" ("Спешел тескс") придбав я тількищо в вересні. Видані з власними коментарями подружжя Шектерів (вони ж оформлювали спогади Хрущова — "Хрущев ремемберс"), спогади Судоплатова переконливо potwierджують мої висновки щодо співучасті Абвери і гестапо в готуванні атентату на Є. Коновальця.

літа в камерах Луб'янки тільки за те, що посумнівалися в тому, що знали ми все краще всіх. Ми ніколи не вчилися, як включити в систему (теоретичне) розходження”.

”Протягом II Світової війни, з усіх шпигунів у Західній Європі, які передавали нам найпотрібніші інформації, які допомогли нам в перемозі над Гітлером, були жиди, але коли на Заході запанували протисовєтські настрої, а ми ослабили себе внутрішніми конфліктами у власному центрі, ми взяли протижидівський курс без уваги на те, що служили вони нам лояльно”.

Кваліфікувати Павла Судоплатова звичайним злочинцем, а така кваліфікація появилася в українській діаспорній пресі, це аж надто велике спрощення цього не нового феномену в політичному світі. Таких злочинців, що з ідейних мотивів вбивали і зраджували можна начислити в двадцятому столітті тисячі. Таким ”злочинцем”-убійником був Гр. Мацейко. Він, як і Судоплатов на наказ Сталіна, йшов з нараженням власного життя на наказ Степана Бандери. У школу лєнінського виховання Павло увійшов дванадцятилітнім хлопцем. На своєму життєвому шляху він не натрапив на жодну перешкоду цьому вихованню.

”Сов. Союзіві... — пише він, — я присвятив кожную клітину мого тіла і за нього я був готовий вмерти; задля нього я відвертав очі від кожної брутальности, бо знаходив оправдання цього у трансформації його із відсталой держави в надпотугу. Для нього я підіймався обов’язків, що довгими місяцями тримали мене далеко від дружини Емми і дітей...” (ст. 431).

На формування такого патріотизму у людини пролетарського походження, що від юної молодости опинилася під впливом потужних на той час ідей та імпонуючих партійних чиновників, обставини самі склалися — він їх не добирав. На 21-му році оженився із старшою від себе дівчиною з білоруської жидівської родини.

”Емма, — пише П. Судоплатов, — була для мене ідеальною жінкою... Завдяки її службовій позиції в комуністичній партії України, я двічі зустрічався з С. В. Коссіором, тодішнім секретарем комуністичної партії України, в апартменті Хатаєвича, безпосереднього начальника Емми, до якого були запрошені в гості. Це мало величезний вплив на мене, бо Хатаєвич і Коссіор у своїх розмовах змальовували імпозантний розвиток майбутньої України. Еконо-

мічні труднощі й трагедії колективізації вони вважали тимчасовими перешкодами, які треба переборювати всіми доступними засобами. Говорили про необхідність виростити нове покоління, цілковито віддане справі комунізму, звільнене від усіх зобов'язань супроти старого суспільства. Вони звертали особливу увагу на виховання й індоктринування нової української інтелігенції — ворожої до націоналістичних ідей”.

”Я тількищо тепер (по 15-тилітньому ув'язненні, — *п.б.*) зрозумів, що моральна база революції не могла бути абсолютною, що справа українського націоналізму, хоч приречена на ще шістдесятилітню невдачу аж до розвалу Сов. Союзу, заслуговувала вирозуміння й симпатію. В тих роках, кожна сторона була наставлена на знищення свого ворога і мені лестило, коли Коссіор і Хатаєвич говорили з нами як із членами революції...” (ст. 11).

”... На протязі двох пізніших періодів у 1930-их і знову в 1940-их роках, я знайшов себе боєвиком у тій війні, яка формально закінчилася щойно в січні 1992 року, коли український Екзильний Уряд і решта світу визнали президента Леоніда Кравчука головою легітимного уряду суверенної нації — України” (ст. 8).

”Я був свідком чисток в 1930-их, 1940-их і 1950-их роках і бачив, який вплив вони мали на розвиток та історію моєї країни. Правда, про минуле останніх 50-ти літ ще й далі підпорядкована політичній інтерпретації, що служить для самовиправдування. Ті, що претендують на писання нашої історії, не в силі вибілити царську імперію і Леніна тільки почерез показування Сталіна як злочинця — це надто просто, зваживши його інтелект і візіонерство. Володарі Росії, що перемагали, завжди поєднували в собі властивості злочинця і державного мужа. В цьому відношенні забувається, що Сталін і Берія, які грали трагічні й кримінальні ролі в нашій історії, вони одночасно грали й конструктивні, перетворюючи Сов. Союз в атомну надпотугу. А це ж якраз і є те їхнє досягнення, що вирішило про дальший розвиток подій у світі. Тож ми мусимо ставити питання: як вив'язувалися ті індивіди в ролі державних мужів? Які були правила гри у внутрішньому розвитку советської наддержави від 30-их років аж до смерті Сталіна в 1953 році, і після нього під його спадкоємцями?”

”Мої висновки коріняться в моїй власній співдіяльності в усіх починах тих людей. На жаль, з уваги на політичну чутливість, ця книжка публікується перше на Заході, щоб

запевнити доступ до неї російському читачеві...”.

Стривайте!.. Що за логіка! В англійській мові книжка Судоплатова має бути доступніша російському читачеві, ніж в російській?.. Очевидно, доступніша не мовно, а фізично. Російськомовним тиражем у Москві її було б просто неможливо побачити світло денне. Чому?.. А ось чому:

”Навіть після розвалу Сов. Союзу, російська розвідка залишилася в цілості як одиниця сама в собі” (ст. XIV, Інтродукція подружжя Шектер).

Пригадаймо собі, що таке саме сталося з перемогою більшовиків із 7-го на 8-го листопада 1917 року: головні тузи царської розвідки й політичної поліції перейшли до Леніна, крім декількох тих, що дали себе заманити білій реакції. В Московському царстві, починаючи від Івана IV Грізного ця інституція підступу й насилля завжди переходила від одної династії до наступної, від режиму суворого до легшого, від попереднього реформатора до наступного. Останньо — від генсека Горбачова до демократа президента Єльцина.

”Судіть вбивника Є. Коновальця!”

Його вже судили і то якраз ті, яким він на сліпо й пособачому послухно служив. І судили у двічі суворіше, ніж гуманний суд Західньої Німеччини судив Сташинського за підступне вбивство Л. Ребета і Ст. Бандери.

Хто ж сьогодні міг би його судити в Російській Федерації?..

Адже Судоплатов був реабілітований вже сьогоднішнім демократичним режимом Єльцина — по упадку Сов. Союзу. Правда, внаслідок його реабілітаційного процесу стала відома його роля в атентаті на Є. Коновальця і в 1992 р. прокуратура України формально загрозила судом над Судоплатовом, але

”у червні 1993 року те обвинувачення було уморене військовою прокуратурою, бо було стверджено, що терористична організація Є. Коновальця формально об’явила воєнний стан проти Сов. Союзу, який тривав від 1919 до 1991 року” (ст. 430).

Своє вступне слово Павло Судоплатов кінчає оптимістично, пояснюючи:

”Маю надію, що історики знайдуть і випадки, що їх описую, і мої пояснення допоміжними. Не буду я вибілювати нікого й не маю наміру виправдуватись із того, що я, як член у службі заграничної розвідки, робив від 1920-их

років до вчасних 1950-их. То були інші часи, інший історичний період. Все, що тут потрібне — це зрозуміти механізм боротьби за владу і як той механізм у своїм розвитку довів до Росії сьогоднішнього дня” (ст. 5).

* * *

Спогади Судоплатова будуть обурювати і будуть оспорувані різними ідеологічними й національними середовищами. Чеська преса й публіцистика буде намагатись вибілювати свого президента Бенеша, що допоміг Сталінові знищити Тухачевського й товаришів. Жидівська преса й засоби світової інформації знаходитимуть докази невинности для Опенгаймера й товаришів і виправдання для т.зв. "кембріджської групи". Але попри всі можливі пізніші крутіства, нам сьогодні цілком ясно, чому найвищий суд США під головуванням Франкфуртера засудив на смерть подружжя Розенбергів. Вони ж на організаційній шкалі атомної афери були в такому відношенні до Опенгаймера, в якому звичайний листоноша до міністра поштових справ. Але роз'ятрена публічна опінія могла неофіційними засобами дійти по нитці до клубка; і життєво зацікавленим колам в американському уряді не залишалося ніщо інше, як рішитися на жертвенного козла в низовій мережі шпигунів, суворо засудити, покарати на горло й тим зацитькати публічну опінію та уморити справу.

Дуже цікаво, як в справі Тухачевського й товаришів Судоплатов намагається показати Сталіна недоступним ворожий закордонній провокації. Не зважаючи на свідчення Кривіцького Вальтера про німецьку провокацію і донос Бенеша Сталінові на Тухачевського (ст. 90); ні на potwierдження цієї версії ген. Вальтером Шелленбергом — шефом гітлерівської закордонної контррозвідки (ст. 91); ні на звіти польської розвідки в такому ж сенсі, все те для Судоплатова "казочка для дітей". Хоч, очевидно, він з першої руки нічого не знає про всю цю аферу, він ось, як виводить свою теорію:

"... Тухачевський і його група були правдоподібно спровоковані Сталіном. Вони часто зустрічалися, щоб критикувати Ворошилова... Він (Сталін) охотно підходив до різних альтернатив в питаннях військових, індустріальних і зовнішньої політики. Тухачевський посмів виносити ті питання поза закриті двері (секретних нарад) і пустив поголоску про неминучі зміни в міністерстві оборони. Він і його колеги пішли задалеко. Коли НКВД звітувало про ті

поголоски проводів, ними почали цікавитися, бо це противилось партійним приписам, тобто Тухачевський і його штаб почали проявляти свою ініціативу” (ст. 90).

Упадок Тухачевського Судоплатов кладе на рахунок його амбітності. В цьому він покликається на неназваний в тексті

”документ вищого німецького командування, нами перехоплений, в якому причиною упадку Тухачевського було названо його амбіцію і непогоджування з маршалом Ворошиловом, який невільничо послухний Сталінові. Берія в тому документі підкреслив одне речення: ЗАГИБЕЛЬ ТУХАЧЕВСЬКОГО БЕЗСПІРНО ПОКАЗУЄ, ЩО ЧЕРВОНА АРМІЯ ПІД ЦУПКОЮ КОНТРОЛЕЮ СТАЛІНА” (ст. 89).

Все це, очевидно, не виключає фактажу із версій відкинутих Судоплатовом. Чому ж він так категорично називає ті версії ”казочками для дітей”?.. Тому, власне, що в цій справі

”Документів не було знайдено ні в архівах КГБ, ні в Сталіна. Кримінальна справа проти Тухачевського спирається на його признання (до вини), і немає ніде (в актах) документу від німецької розвідки, яка б свідчила про його провину. Якщо б такий документ існував, я — як заступник директора і особа відповідальна за німецькі справи директорату розвідки — мусів би його бачити, або хоч би знайти слід про його існування” (ст. 91).

Не конче. В розвідочних справах такого делікатного характеру, писані документи не практикувалися, а коли й були, вони негайно знищувалися дотичною особою. Тут Судоплатов забув, що в цьому питанні він інформував своїх біографів про неприявність ”писаних кодів” у розвідчих спілкуваннях, і що якраз ця неприявність в картотеках робить для посторонніх людей неможливим знати про такі спілкування. Тільки людина, що безпосередньо й особисто брала участь, може сказати цілу правду.* В есеї Онацького ми бачимо цю практику знищування писемного доказового матеріалу, коли Павлусь-Валюх негайно спалював листи від Габрусевича-Іртена під час свого шестимісячного перебування у Фінляндії. Про зміст тих листів ми могли довідатись тільки від самого Габрусевича або від Судоплатова, але жоден з них не прозрадився (Онацький, ст. 51).

* Ст. XV.

Зупинилися ми на цьому питанні, бо безслідне спілкування в засекречених розвідкових справах є ключовою відповіддю, коли натрапляємо в стосовній літературі брак документів для ствердження співучасті Ріко Ярого в атентаті на Є. Коновальця... Про те спілкування міг був розповісти сам Ярий, його шеф адм. Канаріс та їхня жертва Є. Коновалець.*

На долю Тухачевського мали рішальний вплив стратегічні міркування німецького Вермахту у заздалегідь запланованій Гітлером війні із Сов. Союзом. По реформі сов. армії з революційної на регулярну, в якій після рапальського договору дуже поважну роль відіграли німецькі старшини пруської школи, союзна армія під фахово школеними офіцерськими кадрами на чолі із Тухачевським, стала поважною силою. Про цю взаємно корисну співпрацю Вермахту із советами за Ваймарської республіки знали всі, кому треба було про це знати. По приході Гітлера до влади, безпосередні стосунки обидвох штабів стали для комуністичної верхівки ненадійними і безконтрольними, бо під гітлерівським режимом агенти комінтерну втратили ту свободу рухів та інформації, яку мали перед тим. І Сталін вирішив передати розвідкову співпрацю з Абверою закордонній розвідці НКВД. Перші кроки в тому напрямі НКВД робить за посередництвом Василя Лебедя. Хто був Василь Лебедь?

Василь Лебедь у Судоплатова це та сама особа, що в Онацького брошурі "Шляхом на Роттердам" колишній старшина Січових Стрільців, Хом'як. На жаль, хрестне ім'я Хом'яка в Онацького не зафіксоване.

Історія Лебедя як агента НКВД в розповіді Судоплатова:

* В афері Тухачевського Сталін не залишився в довгах у Бенеша. Про те розповідає Судоплатов: "У 1937 році Зубов (Піотр) став резидентом НКВД у Празі... Там він зустрівся з президентом Едвардом Бенеш і на доручення Сталіна передав йому 10,000 доларів, щоб уможливити йому втечу із Чехословаччини до Великої Британії підпільною трасою при повній підтримці з боку мережі НКВД. Посвідку на гроші підписав секретар президента Бенеша. Бенеш утік до Англії в 1938 році... Але як тільки Бенеш залишив Прагу, Зубов був відкликаний до Москви і арештований на прямий наказ Сталіна".

Очевидно причина арештування була подана цілком інша... Справа причетности Бенеша в афері Тухачевського представлена Судоплатовом дуже мутно: раз виходить, що ця участь задокументована в архівах НКВД, то знову такої документації немає. Дивись ст. 90-93.

”... Після того, як частини Коновальця відійшли з України до Польщі 1920 року, Лебедь був посланий ним в Україну організувати підпільну мережу, але був схоплений (більшовиками). Йому не залишалося багато до вибору: переходити до нас або смерть. Лебедь став для нас поважною силою в ліквідації бандитизму в Україні (протибільшовицької отаманщини — *п.б.*) у 1920-их роках, але на Заході опінія про нього залишилася незаплямленою...; ми дозволяли йому виїжджати на Захід у 20-их і 30-их роках. *Лебедь мав зустріч із полк. Александром, попередником адм. Вільгельма Канаріса, шефа німецької розвідки в 30-их роках...*” (ст. 13).

Чому Лебедь?.. Бо Лебедь як старшина австрійської армії володів німецькою мовою і психологічно краще надавався для розмов із німецькою старшиною. Це був перехідний етап, коли співпраця штабу сов. армії з Абверою перейшла безпосередньо до партії, тобто до НКВД.

Про цю співпрацю, яка тривала на протязі 30-их років, а зокрема в запланованому атентаті на Є. Коновальця, Судоплатов згадує в іншому місці своїх спогадів. Вийшовши з тюрми, він шукав контактів із впливовими людьми в справі своєї реабілітації. Такою впливовою особою був Валентин Філін, секретар всесоюзної комуністичної партії Центрального Комітету в питаннях зовнішньої політики. Він розповідає:

”Я написав меморандум до історії німецько-советських стосунків перед війною. Написав я ще й інший про урядові дії в справах національної політики, включно із жидівським питанням. Він подякував мені за матеріяли, але не дав потрібної підтримки в справі моєї реабілітації” (ст. 425).

Все це потверджує мій висновок, що всі агенти НКВД інструментальні у підготовці й виконанні атентату на Коновальця були поінформовані про те, що їм нічого боятися німецьких поліційно-розвідочних властей; що акт убивства не сміє відбутися на території Німеччини (дивись ст. 154) і, що німецький персонал в жодній мірі не може бути причетний до самого акту атентату. Щодо другої точки того домовлення знаходимо потвердження у спогадах Судоплатова:

”Моя остання подорож на зустріч з Коновальцем почалася від справ самої безпеки. Коли я закликав Коновальця з Норвегії, він запропонував місцем зустрічі Кіл в Німеччині або, щоб я летів до Італії німецьким літаком,

який він вишле по мене. Я відповів, що на те в мене немає часу. Хоч капітан корабля належить до української організації (такої, як і Судоплатов, — п.б.), я не можу залишити корабля на довше як п'ять годин... Ми домовились зустрітись в Роттердамі... Перед залишенням корабля в Роттердамі, я наказав капітанові, який мав інструкції повинуватись мені, якщо не повернеться на корабель до год. 4 по пол. він повинен відїхати без мене". *Значить, він міг цілком добре наказати капітанові причалити в німецькому порті.*

В брошурі Онацького читаємо уривки з листа Сціборського, писаного на квартирі Дм. Андрієвського, в Брюсселю, до Є. Коновальця (копія до Онацького):

"Вчора до нас прибув із Вел. України чоловік, який шість днів тому втік із Раденщини. Прізвище його Хом'як. Це старий УСС і старшина корпусу СС. Знає добре Вас і Кіндрата (полк. Р. Сушка). Після інтернування в Любарі він, із доручення команди СС (говорив тоді персонально з Вами), відправлений був в одній з "сімок" під проводом Андруха на "землі" (до Галичини вести акцію проти поляків). Пізніше через фронт бригади Кіндрата був перекинений на бік большевиків. Там був до 1921 року в "галицькому полку", коли нарешті большевики розформували весь полк і позаарештовували старшин. Арештований тоді був і Хом'як. Після звільнення з арешту, поступив він в Харкові на спеціальний фінансовий курс і від того часу аж до останніх днів працював у Харкові в будівельному тресті як фінансист-економіст... Причина втечі — нагінка на галичан, яка набрала в останніх місяцях масового характеру... Хом'як не знав куди саме приїде в Європу, бо, як звичайно, наказ про місце призначення дістає капітан корабля вже на морі, отже, про це не міг його поінформувати приятель-матрос. Хом'як думав, що пароплав приїде до Німеччини і звідти думав поїхати до Чехословаччини... На ділі пароплав прийшов після шости днів плавання, — за який-то час Хом'як мало не загинув з голоду і спраги в трюмі — до Антверпену..."

Підкреслений текст — це очевидно суцільна брехня, бо згідно з тим, що ми тепер знаємо від Судоплатова, капітан корабля мав наказ підчинятися агентові НКВД — Хом'якові, а той наперед знав, куди їде і за чим (ст. 12-13).

Описана подія відбувалася в серпні 1933 року. Хом'як, як

бачимо, також уникав першої зустрічі з емігрантами на німецькій території.

В році 1934 українська (радянська) розвідка (ОГПУ) проникла в кола української мілітарної організації в екзилі, — пише в своїх споминах Судоплатов.

Тут ми перелистуємо сторінки Онацькової брошури аж до весняних подій 1934 року. Пише Онацький від себе:

”Одного разу Пригода (Хом’як) показав листа з України, в якому писали, що становище його жінки дуже прикре і, коли він затримається довше в Західній Європі, то вона муситиме розпочати заходи на розвід. Тоді чи не вперше виринуло питання про поворот Пригоди на Радянщину. Справа стала на практичний ґрунт, коли Пригода одержав другого листа, *в якому повідомлялося, що особи, які були заарештовані в зв’язку з його зловживаннями* (він ніби, разом з кількома іншими українцями, саботував господарські пляни, спроневерюючи державне добро, щоб воно не виходило за кордони України; також ніби брав участь у переховуванні краденої з червоної армії зброї) *вже були на волі, і йому самому вже, мовляв, не загрожує ніяка небезпека*” (підкреслення мої, — п.б.).

В серпні 1933 року Хом’як утік на Захід перед ”масовими арештами галичан”, а весною 1934 року той же Хом’як-Пригода подає цілком інші причини своєї втечі. Те розходження в тлумаченні причин того самого факту, тобто втечі Хом’яка із Сов. Союзу, показує другу сторону роттердамської трагедії: **ЯКЖЕ ЛЕГКОВАЖНО Й НЕРОЗВАЖНО ПРИСЛУХАЛИСЯ НАЙВИЩІ ЛІДЕРИ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ОУН ДО ”БАЗІКАННЯ ПАТРІОТІВ-УТІКАЧІВ З ВЕЛИКОЇ ЗОНИ!”**

* * *

Про приїзд Хом’яка-Лебедя на Захід 1933 року, в Судоплатова є тільки згадане в загальниковій формі — ”Лебедь побував на Заході в 30-их роках”. В Онацького поява Хом’яка в Брюсселю описана детально у листі Сцібовського до Коновальця й у звіті Андрієвського (ст. 12-15).

Вислухавши Хом’яка разом із Сціборським першого дня зустрічі в Брюсселю, Андрієвський рішив заопікуватися ”втікачем”. Пізніше листування з Хом’яком-Пригодою показує, що між ними вив’язалися досить теплі стосунки.

У звіті Андрієвського читаємо:

”Про Хом’яка запитано полк. Є. Коновальця і полк. Сушка. Ще відповідь від останнього не наспіла, як полк. Коновалець в кінці серпня приїхав до Брюсселю. *Тоді Андрієвського (тобто ”мене” — Андрієвський писав у третій особі, — п.б.) не було в місті, і перше побачення відбулося без нього. Хом’як привітав свого колишнього команданта по-військовому. Говорено про різні речі.* Полковник розпитував про інших січових стрільців, що залишилися в Україні. Ще під час короткого перебування полковника в Брюсселю прийшла й відповідь від полк. Сушка. Він писав, що Хом’як знаний йому як порядна людина, але був у Січових Стрільцях і інший Хом’як, якого порядною людиною не можна було б назвати” (ст. 14).

І тут знову досить неохлюйне ставлення до утотоження даної людини; ми далі не знаємо (і не будемо знати) хрестних імен — ”порядного” і ”непорядного”.

На ст. 41 (Звіт О. Сеніка-Грибівського) Хом’як-Пригода-Найднеко — другий раз на Заході,

”висловлював жаль..., що полковник (Коновалець) не бачився з ним ні разу, обмежуючися до короткої телефонічної розмови...”. Це було потверджене Я. Барановським в його звіті: ”Хом’як хотів зустрітися з Вождем. До цієї зустрічі не дійшло...” (ст. 41).

На підставі чого звітував Андрієвський про зустріч із військовими почестями Хом’яка з Коновальцем в Брюсселю на його квартирі? Адже сам він написав, що його тоді й у місті не було. Про цю ”міражну” зустріч міг розповідати йому тільки сам Хом’як. Тут Хом’як також прозрадив себе, але завдяки отій дивовижній внутрішній конспірації (що один член говорив із підозрілою особою і що ця особа йому сказала, другий член головного проводу ОУН не смів знати), просто нечуваній поміж людьми спільних життєвих інтересів — та ще яких життєвих!.. — одна особа не сміє знати, що друга говорила й що другій говорено. Андрієвський виразно говорить Сенікові: тобі наказано обговорити з Хом’яком тільки ті проблеми, бо інші я вже полагодив, і тобі зась!.. А ось, уявімо собі двох слідчих, посланих ”розкусити” непевну людину, й вони вечірком дружньо починають бесіду: ”Ану, Омеляне, яке вражіння, що йому подобалося в нас, що не подобалося?”. ”Нарікає, Дмитре, що полковник не захотів ні разу з ним зустрітися”. ”Що?! Адже за першим його приїздом у Брюсселю він говорив мені ось, що...”.

І вже тут могла вся комбінація більшовицька кількох літ прогоріти. Але так не сталося, бо конспірація між одновірними друзями не дозволяла. Натомість

”В дальшій розмові повідомив він (Хом’як), що їх центр (в Ленінграді?..) рішився підпорядкуватися Проводові і, якщо Провід з цим погоджується, делегувати в склад проводу члена центру, який інформував би Провід в справах СУЗ (!)... Водночас передав адресу для поштового зв’язку... і просив на цю адресу спрямовувати *грошеві посилки....*”* (Сеника розповідь, ст. 42).

Підчас тої зустрічі з Хом’яком, а було це між 17 і 19 липня 1935 р., обидва — Андрієвський і Сеник — заізналися з Павлом Грищенком, вихованцем Хом’яка, якого він привіз як розчарованого в комунізмі комсомольця для вишколу на Заході в націоналізмі. Після довгих і нераз драматичних розмов, обидва члени проводу погодилися на тому, що Павлуса, якого згодом називали Приймаком, Вельмудом, Норбертом, а по Роттердамі Валюхом, треба буде перекинути до Німеччини, якщо тільки призбираються фонди. Тимчасом залишили Павлуса під опікою Кіндрата Полуведька, станичного ОУН на Фінляндію.

* * *

Другий бік тих часів і тих подій у Фінляндії описує в своїх споминах Павел Судоплатов. З його розповіді довідуємося, що справжнім ”царем” фінляндської станиці НКВД не був ”крупний” агент Полуведько, а ще ”крупніший” від нього советський резидент у Фінляндії (вищої ранги енкаведист на фальшивих документах) Борис Рибкін і його дружина Зоя Рибкіна-Воскресенская. Про своє перебування у Фінляндії розповідає Судоплатов:

”Я позував як Лебедів небіж допоміжний в його праці... Лебедь не знав, що ми мали ще й другого агента, що був головним репрезентантом Коновальця в Фінляндії, Кондрата Полуветко. Він жив на фальшивих документах у Гельсінках, влаштовуючи контакти між українськими

* Воно ”ненауково” й ”необ’єктивно”, але я не можу стриматися, щоб не здивуватися в голос: Як-то?.. Провід не знав у 30-их роках, що листи із закордону перевіряються дуже докладно сов. поштою?.. А прості люди на Волині і в Галичині знали і знали, що листи із закордону смертельно небезпечні для советського пролетаріату...

націоналістами на еміграції і підпільними в Ленінграді. Українські націоналісти заховали їхні архіви у славній бібліотеці Шадріна в Ленінграді і, хоч ми знали про те, ми не могли їх знайти аж до часу по Другій світ. війні в 1949 р.”.*

”Я був висланий на Захід через Гельсінки в товаристві Лебеда, який негайно вернувся почерез Москву до Харкова. Я був переданий під опіку Полуветка, якому не було сказано хто я насправді є. Тож він регулярно звітував про мене своєму офіцерові НКВД (в тій справі), Зої Воскресеньській-Рибкіні. В один час Полуветко подав думку, щоб мене ліквідувати, але на моє щастя рішати не було в його силі” (ст. 14).

”У Фінляндії (а потім в Німеччині) я існував на дуже низькому життєвому рівні. Я не мав грошей на свої видатки і був постійно голодний. Полуветко вважав мене за ворога й на денне прохарчування давав мені 10 фін. марок і монету для автомату, що ogrівав мою кімнату. Під час секретних зустрічей, що були заплановані ще в Москві, Зоя Рибкіна та її чоловік, наш *резидент* — шеф станиці — у Фінляндії приносили мені ”сендвічі” й шоколад, а коли я відходив, перевіряли мої кишені для певности чи не заховав я дещо із харчів, що могло б зрадити нашу гру. Щоб давати знати Центрові (тут розуміється централю НКВД, — П.Б.), що зі мною все гаразд, я робив записки до ”коханки”, а тоді рвав їх і кидав до сміярки. Полуветко,

* Тут нам треба розібратися в трьох можливостях: 1) Судоплатов говорить про архіви заховані ”націоналістами-петлюрівцями”, які частину архівів із 1917-20 років заховали в названій бібліотеці, то тоді зрозуміло, що НКВД 30-их років ще їх не знайшло, і В. Лебедь не був до тих архівів причетним. 2) Ті архіви, як і саме ”націоналістичне підпілля” в Ленінграді, репрезентоване Лебедем-Хом’яком на Заході, були провокативною видумкою НКВД. Або 3) коли ті архіви були справжні, то це значить, що ніхто з тих, хто архів заховали, не лишився в живих, незалежно від того, в яких роках вони діяли.

* Костерев, тобто Леонід Костарів був у році 1933 рішенням Надзвичайного Орг. Суду виключений з організації. Також на сторінці 15 Судоплатов паре Степана Бандеру з Костарівом проти Коновальця і А. Мельника. Таких перекручень щодо випадків і прізвищ є більше, але вони не суттєві для змісту цих споминів. Вони найчастіше трапляються у нього, коли він переповідає зачуте, а не особисто пережите. Також і в Онацького трапляються переставлення дат, з яких трудно вивести лад. Наприклад: Перед від’їздом Павла до Парижу, пише до нього Коновалець листа, 7 лютого, до Відня, але Павло має зустріч з Ольжичом також у Відні в травні того ж 1936 року.

мій несвідомий спільник, збирав ті кусочки і передавав Зої...”.

В попередньому розділі я виявив переконання, що Полуведько був тим головним агентом, що мав постійно тримати палець на живчику й слідкувати, щоб через нерозважне й легковажне поведіння Павлуся справа не провалилася. Судячи по власному розумінні, яким повинен бути агент призначений для такої роботи, в його опінії оншальянтне і пишалкувате, а той нераз суперечливе висловлювання й ведення себе не ворожило нічого доброго. Тому він із-за відданості справі сугерував резидентам Рибкіним ліквідацію ненадійного молодика і асекуруючись перед викриттям в ОУН, він постійно перестерігав полковників перед непевним і підозрілим Павлусем. Щойно від Судоплатова довідуємося, що не Полуведько, а Рибкіни були на терені Фінляндії головними стратегами виконання запланованого атентату.

* * *

В Онацького Павлусь перебув у Фінляндії округло пів року. В пам'яті Судоплатова — по 60-ти роках — піврічний час скоротився до двох місяців. Затримка була із-за браку фондів і пашпорту. Врешті при кінці січня 1936 року вирішено перекинути Павлуся до Німеччини на пашпорт Селешка. У Штокгольмі була неприємність із фальшивим пашпортом, але Полуведько, який супроводжав Павлуся, рішучим виступом ліквідував справу. Німецьку митницю перейшли гладко. За Онацьким, Павло найперше опинився в середовищі берлінської “ініціативної групи”. Розповідає Сенік-Грибівський:

Опинившись в Берліні, Павло зразу став величиною... Полковник Є. Коновалець, перебуваючи в Берліні, ввійшов в особистий контакт із Павлом. Павло зумів з'єднати собі всеціло полковника, переповідаючи йому всі оті нездорові вияви “ініціативної групи”, — можливо, ще й в тенденційному перебільшенні...”.

У Судоплатова зустріч із Коновальцем і “вишкіл в ініціативній групі” описані ось як:

“Після однотижневої затримки в Штокгольмі, ми пароплавом переїхали до Німеччини і тут не було жодного клопоту з пашпортом. Тоді ми подалися до Берліну, в червні 1935 року (очевидний анахронізм, — *п.б.*), де я

зустрів і говорив з Коновальцем в його апартаменті в приміщеннях Центрального Етнографічного Музею... У вересні мене послали до партійної школи в Ляйпцігу на три місяці, де я зустрівся з елітою Української Націоналістичної Організації, і всі вони, цілком природно, були зацікавлені в розкритті моєї ідентичності..." (ст. 14).

"Я з'єднав собі довір'я в Коновальця розкривши перед ним секрети. Костирев (?) та інші українські молоді націоналістичні студенти в нацистській школі говорили, що Коновалець застарий вести організацію і повинен погодитися бути тільки репрезентаційною фігурою. Коли вони питали про мою опінію, я з обуренням відповідав: Хто ви такі, щоб виступати з такою думкою. Поки я не опинився тут, я про вас нічого не знав. В нашій організації Коновалець не тільки має повне довір'я і ми послідовно отримуємо від нього допомогу... Коли я повторив це Коновальцеві, він зблід. І це зовсім не випадково, що Костирев був пізніше виключений"* (ст. 16).

В Онацького "нацистська школа в Ляйпцігу" зовсім не згадується. Тут замість школи маємо "ініціативну групу". Про той зневажливий і образливий виступ берлінської "ініціативної групи" (дивись ст. 131) розповідав Павло-Вельмуд під час третього приїзду до Голляндії, під час нічного сам-на-сам проходжу з Коновальцем, який так схвилював Я. Барановського (рік 1937). Тої ж ночі по проході, в каварняній розмові Вельмуд обіцяв привезти "*різні технічні 'штучки'*", якими націоналісти 'там' мали продемонструвати своє існування..." (Із звіту Я. Барановського, ст. 100-101).

Такі анахронізми у Судоплатова трапляються часто і це нічого дивного після понад шістдесятилітнього часу і старечої пам'яті. Тож в хронології випадків звіти членів ПУН-у, писані зараз по смерті Коновальця, в брошурі Онацького є без сумніву вірогідніші. Важливе це, що обидва джерела подають ту ж саму інформацію.

Вернемося до року 1936 — рік першого перебування Павла в Німеччині, в Австрії і у Франції. У відні "відпочивав" під опікою Р. Сушка ("господаря") і по двох місяцях повернувся до Берліну. За свідченням Судоплатова, він в товаристві Коновальця поїхав до Парижу "побачити світ і погуляти".

В Онацького в редакційній примітці на ст. 68 висловлено ніби-то докір, "що в Парижі ніхто не запропонував Вельмудові побачити могили сл.п. Симона Петлюри", бо при такій "нагоді

були б його дещо розпізнали, як советського агента". Відвідини могили Петлюри Павлусем відбулися, але про цю подію до появи споминів Судоплатова не було кому розповісти. Пише Судоплатов:

"Одного дня Коновалець запросив мене відвідати разом із ним могилу Симона Петлюри... Він поважав Петлюру: "наш провідник і улюблений учитель. Ми збережемо його пам'ять". Я радо проважав його, але що робити з квітами? Коли ви йдете на цвинтар, ви повинні покласти на гріб квіти, але в мене не було на те грошей, а набагато старшому від мене Коновальцеві нагадувати про те — мені не випадало... Що мені робити? — думав я ідучи.

Ми перейшли через цвинтар і зупинилися перед малим нагробним каменем Петлюри. Коновалець перехрестився і я також. Ми стояли хвилину мовчки, а тоді я вийняв хустинку і завинув пригорщу землі з гробу Петлюри. "Що ти робиш?" — запитав Коновалець. Я пояснив, кажучи: "Хочу завезти в Україну жменьку землі з гробу Петлюри і посадити дерево в його пам'ять. Ми розсіємо цю землю довкола дерева". Коновалець був надмірно зворушений. Він обняв, поцілував мене і хвалив за таку ідею. Наша приязнь і його довір'я до мене скріпшали" (ст. 18-19).

ПОЛІТИЧНО — для вбивника і для партії, що його послала, це була єдина річ до зроблення.

ІДЕОЛОГІЧНО — жертва пережила зворушливий акт поєднання із своїм катом.

НАУКА!!!

* * *

Весна 1936 року.

Через мережу НКВД Павлусь-Норберт отримує покликання від свого "вуйка" — Хом'яка-Лебеда вертатися в Україну. Як членові підпільної націоналістичної організації треба вертатися тією дорогою, якою прибув. (Хоч, насправді, ніхто не знав і не знає, якою дорогою прибув перший раз до Фінляндії. Його зустріли Андрієвський і Сенік коло помешкання і на квартири Полуведька.) В липні полк. Сушко дістає доручення від Коновальця "переочкурити" Павлуса через фінляндську границю до Сов. Союзу. Із досить довгого звіту Сушка про те завдання, подамо стосовні цитати:

"Мої труднощі у виконанні завдання почалися вже в

першому етапі подорожі — на кораблі. Норберт вів себе на кораблі так необережно, що ще нині вважаю "щастям", коли мені вдалося його, Полуведька і себе рятувати перед пашпортовою всипою" (ст. 82).

Очевидно, цього не знав тоді Сушко, але Павлусь знав, що йому нічого й нікого боятися, і "грав на нервах" своєму опікунові. І ще цікаво тут підмітити, що в усіх "небезпечних" переправах (крім через фінляндські болота) Павлуся супроводив Полуведько.

На протязі трьох тижнів пережитих з Павлусем у Фінляндії, Сушко переконався, що Павлусь ніколи такої болотняної переправи не відбував, але

"така була, зрештою, ясна директива пол. Є.К. і я в дорогу пішов, завдання виконав. Виконав так, що навіть непрактичний в такому марші Норберт не міг заблудити. І мої сумніви й недовір'я до Норберта стали окреслюватись після того, як він попав "очкурникам" (прикордонній фінляндській сторожі)" (ст. 84).

Після одномісячних переслухань і за зовнішньою інтервенцією, Павлусь був звільнений на руки Сушка і Полуведька.

"Я мусів, — пише Сушко, — разом із ним залишити Фінляндію і перенестися до Пусткійки (Естонії). В порозумінні з полк. Є.К. сплянував я переправу іншу, яка й відбулась". На литовський фальшивий паспорт і советську візу, переїхав Павлусь до Ленінграду з туристичною групою..." (ст. 84).

Пишучи цей звіт у 1939 році, Сушко робить такий висновок:

"Нині не можу позбутись сумніву, що Норберт ніколи не робив тижневого переболочення нелегально, а щойно при допомозі своєї советської сторожі, що підвела його з партнером аж до фінляндської межі" (ст. 83).

* * *

Цю саму подію описує Судоплатов:

"В тому часі мій дядько Лебедь вісткою через Фінляндію відкликав мене в Україну, піддаючи думку, щоб я обняв посаду радиста на советським пароплаві, який частенько причалював заграничні порти. Тим способом я буду постійним кур'єром від України до націоналістичної організації за кордоном. Коновальцеві подобалася ця ідея і він погодився на мій поворот до Сов. Союзу. Я переїхав до

Фінляндії на фальшиві папери в супроводі Романа Сушка... Коновалець хотів мати певність, що я безпечно повернуся. Сушко товаришив мені до місця, що мало бути безпечним переходом границі і залишив мене в лісі. Коли я почав посуватися до пограниччя, мене затримала патруля фінських прикордонників, арештували і переслали до тюрми в Гельсінках. Там протягом місяця мене переслухували. Я говорив їм, що як український націоналіст я пробував вернутися до Сов. Союзу з наказу моєї організації. Цілий місяць атмосфера в Центрі (НКВД) була напружена, бо Зоя Рибкіна зголосила, що я був у дорозі назад...”

”Врешті, по трьох тижнях фінська поліція й офіцери з АБВЕРИ контактувалися з Полуведьком в Гельсінках із запитанням про якогось українця, який пробував перейти до Сов. Союзу. АБВЕРА І ФІНСЬКА РОЗВІДКА МАЛИ ДОМОВЛЕННЯ СПІЛЬНО СТОРОЖИТИ КОРДОН ІЗ СОВЕТАМИ І ПЕРЕВІРЯТИ КОЖНОГО, ХТО ТІЛЬКИ НАМАГАВСЯ Б ПЕРЕХОДИТИ ДО СОВ. СОЮЗУ. (Капіталізація моя, — *п.б.*). Мене було передано в руки Полуведька. Він виїхав зі мною до Таліна (Естонія). Там дали мені інший литовський фальшивий паспорт і отримали візу в советському консульстві на коротку візиту до Ленінграду...” (ст. 20). Тут про Сушка нема згадки.

Очевидно, Судоплатова зустрічали в Москві і в Києві як героя медалями і пируванням. На другий день Жовтневої річниці (8 листопада) його приймав Сталін. Тиждень пізніше із Сталіном був Петровський, який на запитання “батька народів”, що робити з Коновальцем,

”урочисто заявив, що українська соціалістична держава позаочно засудила Коновальця на смерть за тяжкий кримінальний злочин проти українського пролетаріату, коли він особисто наказав і наглядав акт вішання революційних робітників в Київському арсеналі, в січні 1918 року. Коновалець, — закінчив Петровський, — є у воєнному стані проти Сов. Росії й України” (ст. 23). На те Сталін:

”Тут не йдеться тільки про акт помсти... Нашою ціллю є обезголовити рух українських фашистів на передодні війни і *дати нагоду тим гангстерам вимордувати один одного в боротьбі за владу*” (ст. 23, підкреслення мої, — *п.б.*).

В дальшій нараді на Кремлі про спосіб знищення Коновальця, Сталін звернувся до Судоплатова: “Які особисті смаки

Коновальця? Постарайся це використати". На те Судоплатов: "Він дуже любить шоколадні цукерки..." (ст. 23-24).

На цьому й стало.

Те, що після понад-шістдесяти роках Судоплатов говорить про "цукерки", воно цілком природно, бо ж переповідає він вербатім про зміст і форму розмов. Цікаве й неприродне щось інше: чому на нараді осіб, які докладно знають, що Судоплатов не їде на Захід, щоб роздавати "українським фашистам" цукерки, а українські фашисти не приїжджають на зустрічі по советські шоколадки, не говориться так, як думається — називаючи речі їм належними термінами?.. Відповідь у переносному значенні знаходимо у Судоплатова:

"На одній із зустрічей я був поражений, коли Коновалець сказав мені, що його організація зголосила німцям, що командири Червоної Армії в Україні (які згодом були розстріляні на наказ Сталіна) співчували українській справі. Люди Коновальця спрепарували цю вигадку, щоб заімпонувати німцям... Пізніше читав я в укр. еміграційній пресі, що лояльність Івана Дубового, Івана Федька та інших командирів Черв. армії була поділена на советську і націоналістичну. Ковналець рішився сказати мені про цю дис-інформацію, бо знаючи мене як організатора українського підпілля (в Союзі), він думав, що я буду знати правду. Коли я звітував про те Шпігельглярсові в Москві 1937 року, він допускав таку можливість, тобто контакту Дубового та інших з українськими націоналістами та німцями. (Але) я маю переконання, що Шпігельглярс хотів тільки перестерегти мене перед рапортуванням інформації, яка могла б не подобатися проводові, який уже вирішив про долю тих командирів" (ст. 21-22).

Чому такий рапорт мав би не подобатися проводові?..

А це тому, що такий рапорт сугерує, що німці (Абвера Канаріса), зрадивши Коновальця і Богу духа винних Дубового й Федька, спровокувала помсту Сталіна... Він знає, що це правда, але ця правда несприємлива, бо все, що діється в його царстві, діється з його ініціативи, доказане всевидючими і всемогутніми органами НКВД — так внутрішньої як і зовнішньої розвідки. Судоплатов тоді ще не знав, на яку небезпеку наражувався перед остереженням Шпігельглярса.

В конкретному випадку щодо азовної мови про "шоколадні цукерки", Сталін був поінформований про фактичний стан речей,

бо коли б Коновальця можна було зловити на цукерки, то чи ж варте було б аж такого еляборатного заходу для його ліквідації?.. Але Сталінові аж ніяк не було по душі розвалювати, навіть в довіреній групі людей, існування — нехай і фіктивного існування розгалуженого націоналістичного підпілля у владних інстанціях — бо тільки при допомозі такої фасади можна було вивабити Коновальця в пастку при тихій співпраці німців. Ану ж ця, для особливого призначення поголоска, проникла б поза мури Кремлю — вже після всіх тих чисток, показового судочинства і розстрілів!..

Зате шоколадна коробка, як камуфляж у конспіраторській практиці, цілком добре відповідала, як Судоплатову так і Коновальцеві.

* * *

Під час вибуху бомби, Судоплатов на сусідній вулиці, в крамниці одягу, міняв свою гардеробу. Він не "приглядався із-за вугла вибухові", а поспішною трасою — частинно залізницею, частинно автомобільним транспортом поїхав через Бельгію і Францію аж до Іспанії, і в Барсельоні перечитав пресове звітлення, що жертвою вибуху був справді Коновалець. Дальша кар'єра і доля Судоплатова тут нас не буде займати.

Тут будуть нас цікавити певні місця в Онацького і в Судоплатова, які логічно укладаються в одну шараду.

1) Чому у телефонічній розмові Павлусь настоював на вчасний приїзд до Роттердаму Коновальця і Барановського, бо як спізняться, можуть його вже не застати, а Коновальця радить Барановському не спішитись і питати за ним в готелі під прізвищем Новак. На обидва питання відповідь має свою логіку: Павлусь мав намір ліквідувати обидвох; і тут його категоричне настоювання, щоб його звіти від "Центру" відбувалися без свідка, не мало вже жодного практичного значення. А Коновалець також — дотримуючись якнайстислішої конспірації "в справах ОУН на українських землях під більшовицькою окупацією займався сам і не втаємничував у них нікого з проводу".* Крім, очевидно, "найближчого співробітника і зв'язкового".

Планування двох зустрічей з Павлусем того ж самого дня, має також свою логіку: після ранішньої зустрічі аж до приїзду

* П. Мірчук, "Нарис Історії ОУН", ст. 483.

Барановського (год. 4-та по полудні), полковник матиме час переглянути на самоті звіти й оформити свою відповідь до "Центру" на год. 5-ту. Адже та друга зустріч не була домовлена, щоб подякувати Павлусеві за советські шоколадки...

2) Відношення Павлуса до Ріко Ярого й Судоплатова до Абвери. В Онацького Павлусь зустрічається з Ярим тільки раз в "ініціативній групі" в дуже приязній атмосфері. В тому часі Павлусь "заявляв приблизно, що не бачив у нього (Ярого) ніяких особливих вартостей, ні якихось дотеперішніх надзвичайних заслуг".** Коли ж "розкусив" ролю Ярого в організації, "в суперлятивах говорив про Ярого".***

У Судоплатова про Ярого немає згадки, але контактів з німецькою розвідкою (Абвера й Гестапо) він не міг проминути. Якщо це правда, що Павлусь переходив ідеологічний вишкіл в якійсь нацистській школі (чи хоч би тільки в "ініціативній групі" — в домені Ярого, як це показано Онацьким), органи німецької розвідки і контр-розвідки мали досить часу перевірити його ідентичність і його ролю на Заході. Коли ж "офіцери Абвери і фінляндська розвідка" просліджували протягом трьох тижнів тотожність "українця, що намагався перейти до Сов. Союзу", воно не залишає найменшого сумніву, що передання Павлуса в руки другого енкаведиста, Подуведька, не було технічною помилкою...

3) Питання, хто був той перший, що звів Павлуса Валюха з Коновальцем, в контексті цих студій не має якогось особливого значення, проте відповідь на нього напрошується, хоч би тому, що в підозріннях навіть поважних публіцистів у діяспорі хилиться в бік Сціборського. Цьому сприяють "марксо-лівацькі позиції" в його публікаціях на соціально-економічні теми. В одній із довірочних кореспонденцій від наших поважних публіцистів довідуюсь, що навіть вдова по Коновальцеві, Ольга Федак, мала особисто потвердити таку опінію. В обличчі відомих нам сьогодні фактів, соціально-економічні погляди Сціборського не мали жодного відношення до інтернаціональної, по своїм складі, конспірації на життя Коновальця. Ті соціально-економічні погляди Сціборського, в ідеологічно-програмових публікаціях Ярослава Стецька продовжувалися — в йому питомій гібридній

** Онацький, ст. 53, розповідь Оршана-Чемеринського.

*** Там же, ст. 81, розповідь Романа Сушка.

формі — на протязі його життя. Навпаки. Після других відвідин "Івана Івановича", у пост скрипtum до другого листа до Коновальця, Сціборський перестерігав організацію перед "партацькими методами з нашого боку (виїзди до Фінляндії і т.д...), які можуть принести лише шкоду" (Онацький, ст. 32).

Сціборський був тим першим, що в Бельгії, на квартирі Андрієвського написав обширного листа до Коновальця, контактуючи його та інформуючи про приїзд Хом'яка-Найденка і про розмови з ним — ЛИСТОВНО. В ході випадків і різних здогадів відносно роттердамської трагедії, родинної трагедії Коновальців, у спогадах Ольги Коновалець міг дуже легко перейти листовний контакт полковника з Хом'яком-Найденком, на особистий з Павлом Валюхом — якщо Коновалець справді розмовляв про ті справи з дружиною.

Судоплатов розповідає про свою зустріч з Коновальцем: "Після Штокгольму... ми (Судоплатов і Полуведько) заїхали до Німеччини... Тоді ми заїхали до Берліна..., де я зустрів Коновальця і він розпитував мене". Тож Полуведько, як так мовити б, конвоїр Павлуся з Фінляндії аж до Берліна і, як повноправний член ОУН і довірений проводу цілком певно представив Норберта полковникові. На жаль, з якоїсь причини Онацький вилучив категорично Полуведька із мережі совєтської розвідки.

29 листопада 1944 р.

Коментар

Грибок розїдає мури і руйнує великі будівлі, коли в мурах проявляються щілини для його розростання і процвітання. Ворожа інтрига й провокація в даному політичному організмі не тому руйнуюча той організм, що ворог всесильний, а тому, що в структурі того організму залишені щілини, якими інтрига і провокація ворога може легко пролізти й розростатися. На превеликий жаль, в структурі українського організованого націоналізму були від самого початку й залишилися по нинішній день поважні щілини під поглядом ідеологічним, політичним і кадровим.

На переломі XIX-XX-го століть, Іван Франко дивувався тому безглуздому явищу в ідеалістичних колах студіюючої молоді, що та молодь захоплювалася ідеологічними положеннями й політичними концепціями Маркса, які насправді йшли в розріз з прагненнями тієї ідеалістичної молоді, а саме: її прагненням служити своєму народові в його боротьбі за визволення з-під чужого ярма, за український національний рух, за вільну суспільно-громадську діяльність і проти бюрократичного централізму, і з цього погляду Франко бачив, що "соціал-демократизм являється для українства далеко гіршим ворогом ніж російське самодержавіє і російська цензура, бо соціал-демократизм краде душі, наповняє їх пустими і фальшивими доктринами і відвертає від праці на народному ґрунті". Він був певний того, що "в XX віці люди не схочуть вірити, що така безглузда і негуманна доктрина могла коли-небудь розгарячувати голови й серця молоді, у котрої на устах раз-у-раз любов до народу і до поступу" ("Про соціалізм і комунізм").

Той ідеологічний гібрид, що його так виразно бачив Франко, перейшовши крізь вогонь більшовицького радикалізму (марксизму в практиці), відкинув політичний радикалізм "проле-

тарської" революції, але не міг перебороти соціально-економічної програми німецької соціал-демократії, тобто "ортодоксального марксизму". Ідея обезвласненого суспільства, тобто "безкласового", в соціальній структурі майбутньої держави, і економічний егалітаризм (антикапіталізм) залишилися в основі державницької ідеології українського організованого націоналізму — разом із домінантним принципом монопольної політичної влади в руках монопартії в роді ордену очоленого автократичним вождем.

Третій бік ідеологічного трикутника, яким найбільше захоплювалася молодь на Західних землях, особливо студіююча молодь, це була теорія підпільного поширення революційних, націоналістично-самостійницьких гасел на окупованих землях по обох боках Збруча аж до стану кипіння й революційного вибуху, який очистить Україну з ворожих елементів і відродить її державність.

Ті всі три елементи націоналістичної ідеології служили ворогам майже безопірними провідниками для політичної інтриги в ОУН, провокації та політичної безкритичности в найвищих інстанціях провідницької системи.

І. Загально відомий нахил "на ліво" в економічно-програмових працях Сціборського дочекався пильної уваги совєтської агентури від імені УРСР на Заході. Таку надзвичайно інтригуючу провокацію описав у своїх листах сам Сціборський до полк. Коновальця і до В. Мартинця, про що довідуємося з брошури Є. Онацького в розділі "Іван Іванович". В цьому розділі Онацький дає найсуттєвіші місця в тих листах.

Лист від 27 січня 1934 р.

"...Сьогодні по полудні до мене зголосився якийсь пан. Добре зодягнений, гладкий, літ 30...". Він привіз листа від сестри, яка слізоточно переконує Колю, щоб він покинув ворожу Союзові роботу і вертався в Україну працювати для народу. В дальшій розмові гість, Іван Іванович, розкриває карти: "Я активний член партії і працюю в харківському апараті. Хоч ділянка моя — медицина й бактеріологія, проте я чинний большевик, добре зорієнтований у всьому..., ми добре знаємо ваш соціальний радикалізм, ви, послуговуючись такою термінологією, ідеологічно лівих переконань. Ця ваша характерність відокремлює вас від ваших співробітників, що являють собою недокінчений під оглядом соціальним і діалектичним елемент, і є представниками звичайної реакції... Ви з любови до

українського народу й прагнення принести йому користь, загрожуватимете йому великими нещастями”.

Далі переповідає Сціборський, що гість ”говорив і про наш рух щодо можливостей його розвитку на Великій Україні, як і на Західних Землях. Ствердив, що на думку радянських кіл, рух наш неактуальний і виглядів на Україні не матиме”.

Не зважаючи на рішуче ”ні” Сціборського на всі влєсливі пропозиції, Іван Іванович загостив ще раз 28 січня, і 29 січня Сціборський знову писав Коновальцеві. Тим разом гість прийшов признатися, що не передача листа від сестри була цілєю його відвідин. Він посланець раднаркома Чубаря і Постишева, Любченка, Балицького і Порайка, і йому доручено запевнити від імені радянського уряду, що поворот Сціборського в Україну *”міг би створити певний корисний урядові перелом в настроях і тенденціях націоналістичного руху, бо Уряд УРСР”* доволі поважно оцінює небезпеку нашого руху для себе, — пише Сціборський, особливо у зв’язку з можливими зовнішніми комплікаціями... наш рух може створити деякі комплікації в Україні, викликати марні заколоти, які нічим іншим не кінчатся, як новими масовими репресіями і загибеллю українських людей, до чого наш (радянський) уряд не хоче допустити... *НАША акція нічого у висліді не дасть хіба лише буде виспекульована закордонними чинниками, а це приведе до того, що будівничо-культурна робота на Рад. Україні буде ще більше внеможливлена, і тою обставиною скористаються відповідні шовіністичні елементи в Москві..., які існують і стараються використати всяку нагоду для того, щоб обмежити національний формю, хоч і соціалістичний змістом, розвиток України. Отже,* — продовжує переповідати Сціборський, — *вигвориться парадокс — коли націоналізм, що теоретично присвячує себе служінню народові — на практиці буде його гробокопателем, бо й сам не зробить і унеможливить нашим людям на Україні вести творчу роботу.* (Підкреслення мої — п.б.).

”Там (в Україні), — продовжує переповідати Сціборський, — переконані, що моя участь в нашому русі — це помилка й непорозуміння. Досить буде мені приїхати в Україну й приступити до роботи, як я сам переконаюся в фальшивості своїх помилок і стану одним із тих, які чолом захищають радянську владу”.

”Конкретно — найбільший інтерес у русі представляю для

них я, і мене хоче уряд до себе приєднати. Коли тверезо думаю, мушу на цю пропозицію пристати: "Погляньте, — говорив Іван Іванович, — навколо себе! Де ваша база? Де ті люди, які б могли зробити те все величезне, до чого маєте аспірації? Ви матимете проти себе весь нарід". (Підкреслення мої, — п.б.)

У Пост Скриптур, Сціборський виявляє незадоволення методами ставлення Організацією роботи на Східних Українських землях (виїзди до Фінляндії і т.д.). "Плян той повинні ми якнайкраще виміряти і його законспірувати, бо партацькі методи з нашого боку можуть принести лише шкоду..."

Відповідь Коновальця від 7 лютого 1934 р. зраджує помітне подразнення, вже хоч би тим повторюванням в листі Сціборського, що єдино вартісною людиною в ПУН-і і вартою заходів з боку радянського уряду, це сам Сціборський. Переповіджені думки Івана Івановича на порушені ним справи, — "різні думки приходили (йому) в голову: їх назбиралося стільки, що просто годі йому зараз покласти їх на папір...". Він доручає Сціборському змінити адресу і "вислати когось до Пастерівського Інституту з завданням перевірити там на місці, чи насправду якийсь осібняк із Великої України там практикує". "На жаль, — пише Онацький, — йому невідомо, чи те доручення було виконане".

Сьогодні, з історичної перспективи, нам варто зупинитися над думками Івана Івановича. При цьому нам треба пам'ятати, що подія сталася перед 1937 р., тобто перед великою чисткою комуністичної партії в Україні, в якій було вичищено майже половину українського, національно свідомого елементу. Не може й бути сумніву, що йшлося партії про компромітацію націоналістичного руху й про розкол у найвищій його інстанції, але в поданих Іваном Івановичом причинах тієї акції, ми сьогодні бачимо багато політичного глузду. Іван Іванович являється нам не тільки як агент ворожого табору, але й як український патріот типу тих ідеологічних марксистів, що голови свої поклали за свій український націоналізм. Коли він висловлює погляди радянського уряду про те, що націоналістичне підпілля в Україні може причинитися тільки до великих втрат у вартісних людях і дати притоку московським шовіністам до ще більшого винищування українських патріотів, що галицькому націоналізмові бракує своєї бази і людей для здійснення своїх великих амбіцій,

то в усьому тому відчувається справжню тривогу і голос правди. Те, що сталося в самому ПУН-і після смерті Коновальця і по розвалі Польщі на верхах ОУН в роках 1940-42 — все те тільки potwierджує правдивість слів Івана Івановича...

Поширена думка в націоналістичній літературі, що завданням Івана Івановича було відвернути увагу провідних людей від акції Хомяка-Полуведька-Валюха, оправдується тільки під тим поглядом, що воно ізолювало найкритичнішу особу від розвитку тих подій, що довели до Роттердаму. Кінцеве завваження Сціборського в "пост скрипtum" про "партацькі методи у ставленні роботи на Східніх Землях (поїздки до Фінляндії і т.д.)", які могли принести Організації "лише шкоди", залишилося поза увагою Коновальця та інших його колег.

II. Ні одна з відомих мені підпільних, революційно-під-ривних організацій останніх двох століть в Європі, яка свідомо включала б чужонаціонального агента чужонаціональної розвідки у свої найвищі органи — та ще й на упривіліювану позицію "найближчого співробітника й дорадника" чільної особи. Тільки в Проводі Українських Націоналістів міг Ріко Ярий займати пост військового референта і красивого провідника на Німеччину й Австрію, і одночасно бути "зв'язковим" полк. Коновальця до шефа німецької військової розвідки, адм. Канаріса, а фактично агентом Абвери в найвищому проводі ОУН. Чому таке могло роками існувати в українській підпільно-революційній організації?..

В англійській мові маємо прецизне окреслення такої ситуації: містейкінглі селф-ассюмд айдеолоджікал айдентіфікейшин.

Хоч і розвивалася ідеологія ОУН побіч і під певним впливом італійського фашизму та німецького нацизму, вона крім деяких зовнішньо-ритуальних прикмет та організаційно-структуральних рис, як засада монопартійности в політичній побудові держави і таке інше, основно відрізнялася від тих західних ідеологій, на яких хотіла взоруватися. Цю різницю дуже влучно окреслив, знову ж таке, В. Желенскі в цитованих тут споминах:

"М. Недзялковскі закинув мені в "Робітникові" (16 січ. 1935), що в (обвинувальній) промові я не звернув уваги на фашистівське обличчя ОУН. Не зважаючи на факт, що як прокуратор я остерігався таких порівнянь, не маючи особливих причин для такого порівняння, бо основно ОУН-УВО від початку, тобто від р. 1920/21, незмінно затримувала характер шовіністичної, терористично-сабо-

тажної організації, і хоч згодом стояла в близьких стосунках з гітлерівською партією, в першому періоді не прийняла від неї ані засади "вождівства", а тим менше теорії "расизму". На судовій розправі один із свідків привітав лаву обвинувачених піднесенням руки і окликом "Слава Україні", але це не становить ще фашизму. *Виразні позначки фашизму мали проявитися в ОУН щойно пізніше, під час війни, у фракції Бандерівців*" (ст. 82, примітка).

А проте, провід ОУН, на підставі певних ідеологічних подібностей, вірив, що інтереси українського націоналізму співзвучні з гітлерівською політикою на сході Європи і, що політичні несподіванки просто неможливі. Сама думка про те, що Гітлер міг би простягнути руку Сталінові в політичній грі на ближчу мету, що Німеччина могла б піти війною на Сов. Союз з варварськими* колонізаційними намірами щодо України і з поголовним винищенням її інтелігенції, не мала місця в нашому ідеологічному самодурстві. І якраз оте наше ідеологічне самодурство дало в руки адм. Канаріса можливість скеровувати кроки Коновальця на Роттердам.

III. Професійно була використана третя щілина в ідеології українського націоналізму про підпільне ширення самостійницько-революційних гасел, про наростання революційного кипіння і революційного зриву мас в побудові української незалежної держави, не зважаючи на терористичну тугість окупаційного режиму. І ця утопійна теорія в руках большевицьких діалектиків стала ефективною полапкою на революційних ентузіастів. Тим ентузіястам треба було показати, що під диктатурою пролетаріату протирежимна організована діяльність можлива і має шанси. Судові процеси проти фіктивних підпільно-політичних організацій СВУ і СУМ і вслід за тим широко закросіні арешти членів тієї видуманої мережі, а фактично винищування вкорінь цвіт наукової інтелігенції — мозку українського народу — були представлені большевицькою пропагандою як реакція пролетарського уряду на готування буржуазно-націоналістичної реакції до революції проти робітничо-селянського уряду в Україні. Для

* "Варварські" з погляду післявоєнних часів, в яких мусіли капітулювати всі колоніальні імперії Західної Європи. Воно зовсім не виглядало по-варварськи, коли в тридцятих роках польська державна агенція "Ліга Морська і Колоніальна" офіційно і настирливо домогалася від Заходу й собі африканських колоній.

людини поза щільно закритими кордонами Сов. Союзу висновок сам напрашується — і то тим більше, коли це по лінії бажання та ідеологічних положень революційної теорії: значить передумови для підпільної революційно-визвольної боротьби під советами існують. І тут же появляются емісарі від "Центру" глибоко проникаючої націоналістичної організації на всіх щаблях окупаційної влади... Навчав же Ленін своїх менше опитних в діалектиці товаришів, що хто не розуміє двонапрямності діалектичного думання, той не може називати себе марксистом. Та сама акція, що до тла винищує всі потенційні джерела опору, вона за кордонами на глухо закритого суспільства створює враження діяльного зростання протирежимних сил і запрошує до співучасті закордонні співзвучні сили — фактично в чергу на "м'ясорубку". Коли "зміновиховцям" 20-их років, що вірили в еволюційне зростання українського потенціалу в советській дійсності, треба було доказувати, як заподадливо Москва піклується розвитком "національної по формі культури" приручених республік, то протисовєтським революціонерам треба було показати, як непосильно Москва поборює українських націоналістів, які цю "національну по формі" культуру відкидають.

Напричуд влучно характеризував обидві сторони конфлікту Гелій Снегірьов в "Набоях для розстрілу": "...вони з породи чеховських інтелігентів з нормальних людей початку сторіччя XX — кінця XIX, того романтичного сторіччя, коли жили за законами порядности, чести й совісти, коли боротьба незаперечно велася за правилами сентиментальних добреньких кодексів. Коли виховані в душі високої моралі — і от, на них навалилася нова епоха, епоха пролетарської революції з її залізною кривавою мораллю, в основі якої — відсутність найменшої моралі, повне забуття совісти з честю. І проти бандита, що напав на них, вони виставили тоненький стек на важку сокиру. І їхня п'еса не дійшла до кінця..., вони самі себе знищили" (ст. 223).

Хоч ця характеристика була писана на адресу підсудних в процесі Спілки Визволення України, вона в однаковій мірі стосується полковників ПУН-у — з цим додатком, що їм прийшлося досвідчувати такий же самий бандитизм від другого берега тої ж безчесної епохи.

22 березня 1994 р.

Пост Скриптур: Якраз оте виховання на "сентиментальних

добреньких кодексах” стояло на перешкоді проф. Онацькому розкрити справжню суть психічного стану й центральної ролі Кіндрата Полуведька в запланованому і здійсненому атентаті на полк. Є. Коновальця. Добір психологами НКВД всіх трьох інструментальних агентів для практичного здійснення плану був роблений на підставі добре вивченого отого “чехівського інтелігента дев’ятого століття”, який на Заході зберігався в тридцятих роках і — подекуди — зберігається серед нашої інтелігенції по сьогоднішній день.

Хомяк-Найденко — комбатант пунівських полковників, член січового стрілецтва, яке на карту великої гри поставило своє життя, в очах Коновальця і його товаришів “не міг бути” аж такою падлюкою. Павлусь-Палюх, загонистий, зривчастої поведінки, франт і хвалько — аж ніяк не вкладався в поняття агента, методично прямуючого до безсердечного вбивства того, кого на протязі майже п’яти років величас своїм добродієм і вдавав перед ним його вірного послідовника. “Аж ніяк не можна було підозрівати Павлуса в нещирості, читаючи його листа...”. Єдино бездоганно статечний, урівноважений та “непохитний націоналіст” у всіх своїх публікаціях, втікач із Соловок, поручений Баранецьким (також утікачем — чи не того ж, що Полуведько, призначення, але виявився ненадійним і мусів згинуть?.. Не знати) — єдино він міг відповідати всім вимогам методичного й холодного агента, коли б не той факт, що був він таким “безкомпромісовим ворогом” советів і, що не переставав остерігати полковників перед “непевним Павлусем”. Якраз на нього було покладено відповідальність за успішність плану і за витримку Павлуса в накладених на нього оглоблях під загрозою ліквідації. Щойно в Харкові 1942 року “розкусили” його ті, що з власного підсоветського досвіду пізнали методи і висліди більшовицької інфільтрації та провокації.

Примітки й додатки

Ч. 1.

Навіть і на тому світі... Оце з "Молитви на VI Великому Зборі ОУН: "... На кінець благаємо Тебе, Отче Небесний, як рідні Твої діти: пошли з небесних висот безсмертного вічного духа Степана Бандери, щоб він на цьому найважливішому історичному Великому Зборі нами невидимо керував, щоб інстинктом наших душ і сердець Його приваєність ми відчули, його ідеями керувались, а його наслідників, теперішньому нашому провідникові Ярославові Стецькові вірно служили і йому повинувалися, щоб він знову довів нас до нового Акту 30 червня, але вже вічно тривалого...". Не зважаючи на семантичну недоречність, оце якраз і є українською мініатюркою "КУЛЬТУ ОСОБИ" ("Визв. Шлях", ч. 5, за 1982 р., ст.

Ч. 2.

"... найбільшою жертвою ошуканства актом "консолідації" зроблено Митрополита Шептицького. Він благословив "державу" п. Бандери тільки тому, що його явно ошукав довірочний його ж підвладний духовник о. д-р Гриньох та сам "прем'єр" Ярослав Стецько. Вони о 4 год. ранку, 30.6.41 р., з'явилися у Митрополита Шептицького як спеціальна делегація від Ст. Бандери, де заявили, що вони діють на підставі консолідаційної угоди з усіма політичними партіями та що їм "Український Національний Комітет" доручив проголосити створення української незалежної держави. Того ж самого дня до Митрополита Шептицького явилась делегація німецьких офіцерів в особах Ганса Коха та зондерфюрера Кайта, які заявили Митрополитові, що місцева команда німецької армії не має жодних застережень проти проголошення акту створення української незалежної держави. Ці ж самі старшини та багато інших були присутні на зборах, де була проголошена державність та "декрет" Степана Бандери, який призначував Ярослава Стецька головою уряду тієї держави" (Тарас Бульба-Боровець, "Армія без держави", ст. 111-112).

Ч. 3.

ІНТЕРПЕЛЯЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОСЛІВ У СПРАВІ ПЕРЕСВЯЧУВАННЯ НА КОСТЕЛИ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ НА ХОЛМЩИНІ

Від самого початку окупації українських земель Польщею її уряд і польська громадськість розпочали супроти нашого народу винищуючу політику. В тій цілі всі польські уряди насаджували на наших землях польських колоністів, нищили українське шкільництво, відкриваючи натомість польські школи, і поставили поза законом (бо не давали горожанських прав) українську інтелігенцію. Вкінці вони застосовували характеристичні для середньовіччя методи, бо переслідували віру предків нашого народу.

В самій тільки Холмщині з 287 церков, що були там перед Першою світовою війною, тепер є тільки 48 чинних церков, які кожною хвилини можуть бути відібрані рішенням уряду; решту — 239 церков — частинно "пересвячено" на костели, а в більшості замкнено в святотатський спосіб, віддаючи їх на руйнування та повільне нищення. Церковні землі та парафіяльні будинки віддано польським колоністам.

Найбільше світла на політику Польщі супроти Православної Церкви кидають самі способи й обставини, серед яких відбувалося відбирання церков і пересвячування їх на костели. Роблено це з ужиттям сили; стверджено не один раз, що внутрішнє урядження церков нищено і ламано; з предметами православної богослужби поступали по-святотатськи: на образах святим виколювано очі, відрубувано ноги святим апостолам і самому Ісусові Христові зі словами: "А тепер скажи в Росію"; з ікони Матері Божої зроблено стіл для обіду; святі чаші забирано для приватного вжитку, церковними ризами вистелювано сіни й підлоги в помешканнях або шито з них щоденну одіж; з цвинтарів при забраних церквах викидано покійників (у селах: Посадів, Ольша, Дуб, Спас, Новий Двір, Бусно, Пнівнo, Вистичі, Тишівці, Переспа, Монятичі). Що більше, динамітом висаджувано в повітря цілі церкви (6 випадків на Віленщині), деколи роблено це в час найбільших православних свят, як то було в Холмі, де у Велику Суботу 1921 р. висаджено в повітря церкву св. Кирила і Методія, слов'янських апостолів.

Можна було припускати, що внаслідок домагань Українського Клубу (послів у сеймі — *Ред.*) церковна справа поправиться. 8 лютого 1924 р. сейм прийняв пропозицію Українського Клубу, щоб уряд протягом двох місяців опрацював загальний закон відносно всіх відібраних церков; але сейм відкинув другу пропозицію, яка домогалася, щоб покищо, до часу ухвалення загального закону, здержати пересвячування церков у поодиноких випадках. Користаючи з того, уряд в

останніх роках, замість внести до сейму загальний законопроект, упрямував пересвячення тепер замкнених церков на костели. Приступлено вже до виконання цього плану. 8 травня, в день ім'янин президента держави, силою пересвячено відвічну православну святиню, а разом культурно-історичну пам'ятку українського народу, церкву св. Спаса в селі Спас, коло Стовпя, що постало за часів короля Данила на Холмщині. Зроблено це з допомогою поліції, стягненої для того "історичного" акту польського уряду в числі 300 людей, запроваджуючи для того фактичний воєнний стан. За кілька днів, у супереч обіцянці президента міністрів В. Грабського, що пересвячення церкви в Спасі буде останнє, пересвячено на костел православну церкву в с. Стижниці, Красноставського повіту, і знову із застосуванням терору й насильства над населенням, що своїми грудьми обороняло свою церкву. Людей тратували кінями і били крісами; жінок за волосся відтягали від церкви і цілі жмутки волосся лишалися в руках поліціантів. Вкінці, 25 травня проведено пересвячення церкви в с. Убродовичах, Грубешівського повіту. Представникам того села і послам Українського Клубу президент міністрів В. Грабський обіцяв, що здержить той акт, але місцева влада зробила спробу в бою пересвятити церкву. Дійшло до кривавої бійки, внаслідок якої поранено коло 50 людей, з того 10 важко.

Характеристичне, що всі останні акти пересвячення церков зроблено без згоди на те митрополита Православної Церкви в Польщі. Для нас, в умовах життя в польській державі, немає іншого способу оборони, як відозва до громадської думки цілого культурного світу. Нехай бачить світ, як поступають з нашим народом у державі, яку створено в цілі т.зв. успокоєння Східної Європи. Проти актів насильства зі сторони польської держави заявляємо якнайбільш категоричний протест.

Новий Час, Львів, ч. 41, 1924

"НАДБУЖАНЩИНА, Збірник", т. II, ст. 679, НТШ, Український Архів, том 47, "Із страхіть Холмщини".

Ч. 4.

9 квітня 1943 року розпочалися ділові переговори між Головною Командою УПА і військовими представниками ОУН-Бандери в особах: отаман Бульба-Боровець та отаман Щербатюк-Зубатий від УПА і пор. Сонар (псевдонім "Юрко"), який виконував обов'язки команданта охоронних партійних боївків під назвою "Військові Відділи ОУН" та його політичний референт, відомий мені особисто, "Омелько" (прізвища не подаю з огляду на його родину в СРСР) — від ОУН-Бандери.

Пропозиції, привезені пор. Сонаром від Миколи Лебедя до Головної Команди УПА, були такі:

1. Не визнавати політичної підлеглості урядові УНР, а підпорядкувати всю військову дію УПА політичній лінії Проводу ОУН-Бандери.

2. Визнати акт державности з 30.6.1941 року, як єдину державну концепцію України і під її прапором провадити дальшу визвольну боротьбу.

3. Не організовувати ніякої політичної ради при армії, а вважати за свій єдиний Провід ОУН-Бандери та беззастережно виконувати всі його накази й директиви.

4. Доцьогочасні партійні боївки, що мають офіційну назву "Військові Відділи ОУН-Бандери", включити в лави УПА, створити спільний штаб і далі діяти під назвою УПА.

5. Командувач УПА, отаман Тарас Бульба-Боровець залишається далі на своєму посту, як фаховий партизанський командир.

6. Запровадити в УПА інституцію партійних комісарів та службу безпеки.

7. Оголосити загальний революційно-повстанський зрив цілої України проти німців та перевести масову примусову мобілізацію в УПА.

8. Очистити всю повстанську територію від польського населення, яке всюди шкодить українській справі через провокаційну роботу польських урядовців у німецьких установах та масову підтримку польськими селянами большевицької партизанки.

Відповідь Гол. Команди УПА:

1. УПА не має права бути військом будь-якої одної партії, а мусить бути всенародною збройною силою, під політичним проводом законного Уряду Української Народньої Республіки, де на демократичних засадах мають право бути репрезентовані всі партії.

2. УПА визнає тільки ту державність, що її проголосила суверенна Україна в 1918 році. Акт 30.6.1941 року — незаконний і не відповідає часові.

3. Політична Рада при армії конечна, як організація міжпартійної консолідації та допомоговий чинник Головної Команди в політичних питаннях. Політична лінія одної партії — це тоталітарна диктатура, яка кожную націю та її армію доводить до катастрофи.

4. По цьому пункті досягнуто згоду обох сторін. Всі окремі військові відділи кожної партії повинні влитися в УПА і може бути поширений спільний оперативний штаб.

5. П'ятий пункт — безкоментарний.

6. В лавах УПА не сміє бути комісарів жодної партії. Службу безпеки в армії провадить жандармерія УПА.

7. Нема політичної доцільности оголошувати загальний револю-

ційний повстанський зрив всієї України проти німців, бо завтра вся Україна буде окупована советською владою.

8. Звільнити якусь територію від національних меншин може тільки суверенна держава шляхом обміну населення, а не регулярна армія шляхом репресій. За ворожі польські акти — карати тільки самих винуватців, а не все населення. Принцип колективної та родинної відповідальності можуть стосувати тільки варвари, а не культурна армія.

Переговори М. Лебедь навмисне відтягав, а 22 травня 1943 року вони були перервані, бо представники ОУН-Бандери зовсім не приїхали на устійнене місце для дальших розмов. Коли переговорами не вдалося поставити існуючу армію під накази та повний контроль своєї партії, М. Лебедь вибрав для цього іншу дорогу. Використовуючи досягнену згоду обох сторін від 9.3.1943 року по 4 пункті, він видав наказ від 15.3.1943 року переіменувати всі свої партійні боївки — "Військові Відділи ОУН" — на "Українську Повстанську Армію".

Ч. 5.

"Степан Бандера, з доручення якого відбувся акт 30 червня, не врахував конечности бути серед кадрів, принайменше у підпіллі, коли саме розгорталась тяжка боротьба, але з невідомих причин пішов на переговори з представниками німецької влади, котра його інтернувала, а опісля арештувала. На цю подію є два пояснення: хтось відповідальний мусів обстояти 30-те червня перед зовнішнім світом (?) і це, можливо, була його функція; друге — знаючи докладно про негативне ставлення німецького уряду до аспірацій акцій ОУН під його керівництвом, він непотрібно віддав себе в руки гестапо. Результат був із шкодою для Бандери. ОУН залишилась, росла і діяла без нього, без його впливу і участі на Україні в найгарячіший час" ("З ДАЛЕКА ПРО БЛИЗЬКЕ", Львів, "Меморіал", 1992, ст. 21, Ст. Процик).

Ч. 6.

Чомусь воно так уже ведеться на цьому світі, що благородні одиниці серед своїх суспільств намагаються закривати очі й затуляти вуха, коли йдеться про злочини з рук їхніх національних. Адже знав Желеньскі, бо повинен був знати про страхіття терору польської офіційної влади вже від початків відновлення польської державности 1918 року аж до 1924 року. Витяг з "Нового Часу", Львів, ч. 41, 1924 р., про ті страхіття Холмщини містимо в примітках під ч. 3, "Із страхіть Холмщини". Також, не повинно бути таїною такому дослідникові, як Желеньскі, що в роках 1943-44, в самому Грушівському повіті були до тла знищені 52 села з українським православним населенням і понад 4000 людей з дітьми і старими було в жахливий спосіб вимордовано польським підпіллям; що під час нападу польського підпілля на село

Крупє Красноставського повіту втекло "з Крупської парафії 30 родин — і майже всі побиті й покалічені. Здемольовано 20 хат, пограбовано майно у всіх, застрілено людей 20, замордовано на смерть колами й ножами 3, зарізано пилою 2, а 450 загнано до косяола на вихрещення"... Старий священник, холмщак, настоятель Крупської парафії, ось як характеризує "бестіяльства" польських "патріотів": "Немає в людській мові слів і відповідних висловів, що ними можна б було докладно й достоменно передати всі ті незлічимі види й роди фізичних і моральних мук, катування, калічення, мордування, убивства поодиноких людей і цілих родин, які мали місце в селі К(рупє) від січня до травня цього (1944) року". Більше таких деталей польського терору на Холмщині цікавий дослідник знайде в Збірнику "Надбужанщина", том II, ст. сторінки 621-680. Автор із цитованої вище статті стверджує: "Терор польської національної партизанки проти українського населення на Холмщині і Підляшші попередив відплатні акції УПА на Волині. Він був наче продовженням горезвісної акції "кракусів" напередодні Другої світової війни". І від себе додаю: звірства-"бестіяльства" польського підпілля були доконані на споконвічному автохтонному населенні тих земель, коли протипольські акції на Волині були скеровані проти силою насаджених колоністів, які воліли співпрацювати з більшовицькими партизанами тоді, коли більшовики преспокійно розстрілювали понад 15,000 полонених польських старшин в поліських лісах.

Ч. 7.

Про один із багатьох таких випадків, що ними бандерівщина запламтила безприкладно геройську боротьбу упівського вояцтва, розповідає людина, про яку нег. П. Григоренко висловився як про уосіблення "величі духа". Маю на думці Данила Шумука. На сторінках 199-202, він розповідає про один такий злочин довершений вихованцями аморального волонтаризму Донцова і наснажуваних "патріотичною революційністю" бандерівського середовища.

Одного дня — а було це перед весною 1944 року — Данило Шумук опинився в селі Замличі Лукачівського району на Волині. В першій хаті люди зустріли його непривітно і він рішився перейти до сусідньої хати. Йому сказали, в сусідній хаті не живе ніхто, що в тому селі за одну ніч зникло безслідно 16 родин з дітьми й старими. Покликаний організаційний станичний відмовився пояснювати і відослав Шумука до районowego референта Служби Безпеки. Другого дня Шумук зустрівся з районовим СБ — Чумаком.

Шумук: Вчора, он на тих хуторах за річкою я довідався про жахливі речі. У тому селі зникло 16 родин повністю із старими і дітьми. Я хотів би знати чому й в ім'я чого діються такі страхіття?..

Чумак: ...Я ж виконую накази і все! Зрозуміло?

Шумук: Ви вирішуєте долю людей — жити їм чи не жити і кому саме. Ви вбиваєте дітей. Розумієте, що це значить вбивати дітей? (...)

Довго я думав про ту страшну трагедію. Мені ввижалися останні хвилини тих нещасних матерів і їхніх маленьких дітей... На думці було важко й чорно... Через кілька днів Данило зустрівся з красивим референтом СБ, Мітлою, і з обласним провідником, Крилачем...

Мітла: Що це там у вас трапилося у районного референта безпеки?

Шумук розповів про все, що взнав. "Мітла хмурився і ламав пальці на руках"... а тоді сказав: "Совіти незадовго захоплять цілу Волинь, отож — як би ви хотіли — щоб ми залишили їм готову агентурну сітку? Поки є змога, ми повинні з корінням вирвати все те, на чому може закріпитися совітська влада".

Шумук: А я недавно був у тому селі і в мене склалася цілком інша думка. Ми цією акцією винищування "потенціальних совітських агентур" відопхнули від себе вчорашніх своїх прихильників і штовхнули їх в обійми радянської влади. Такими діями ми плямуємо свій рух і даємо своїм ворогам сильну зброю в їхні руки, якою вони нас будуть влучно бити й одночасно виправдувати всю свою жорстокість. Такі акції йдуть на користь лише тим, проти кого ми ведемо боротьбу. Тільки вони можуть бути вдячні за це ("Пережите й передумане").

Подібні безглузді злочини проти свого власного народу з рук бандерівської монопартійщини зареєстрували в своїх споминах з тих самих літ і теренів Тарас Бульба-Боровець ("Армія без держави"), Михайло Подворняк ("Вітер з Волині"), Григорій Стецюк ("Непоставлений Пам'ятник").

Перечитуєш все те від достовірних осіб і дивуєшся: звідки в наших людей стільки нестримного гону до самознищення?.. І чи маємо ми моральне право жалітися перед світом на звірства наших ворогів супроти нас, якщо ми не кращі?..

Ч. 8.

З Боровцем я перший і останній раз зустрівся в Березі Картузькій. Побутові умови табірному режиму не дозволяли на зближення до людей, яких на волі ми не зустрічали. Із зовнішнього вигляду Боровець був астеником і у вихудлому виді робив враження аскета. З принагідних зустрічей в ідальні, я виніс враження про нього як про людину ідейну і зосереджену в собі. Найчастіше перебував у товаристві двох волиняків: Генадія Янкевича й Андрія Кисіля. Запитаний, за що посадили, відповідав: неблагонадзожний в очах адміністрації. На сторінці 51 Боровець називає поіменно в'язнів з різних областей. Мене він назвав "Василь Балій". Справжнє ім'я забув, або не запам'ятав, а прізвище подав так, як воно вимовлялося на людях і, мабуть, етимологічно

правильно, як напр. Палій, Смолій і т.п. У метриках, писаних російською і польською мовами, воно писалося "Балей і вимовлялося в тих мовах "Балей". В Америці, при зміні державної приналежності, я зберіг метричну трансляцію.

Ч. 9.

Резистанс або партизанка під ворожою окупацією може входити в загально політичний плян боротьби поневоленого народу, а може й відбуватися поза класичним розумінням поняття "політика". В першому випадку партизанка стоїть в політичному пляні і є стратегічно пов'язана з головною армією на фронтах. Коли регулярна армія перемагає ворога, партизанка враховується допоміжним фактором перемоги.

У випадку, коли автохтонний нарід даної території попадає з-під одної окупації під другу і не має за кордоном діючої армії, ні практично діючого політичного проводу, підтримуваного надійним союзником, партизанка може мати тільки символічне значення. Вона своєю збройною активністю маніфестує волю окупованого народу до політичної незалежності. В загальному, такою партизанкою була Українська Повстанська Армія від початку до кінця свого існування. Від інших партизанок тієї категорії в інших народів, що по довшій періоді бездержавності виборювали собі незалежну державу, УПА мала свою специфіку, якої ми не бачимо в партизанок інших народів. Принцип, на якому була УПА побудована від 1943 року, викристалізовувався в 30-их роках в лоні політичної партії, яка називала себе Організацією Українських Націоналістів. Назвою "організація", провід ОУН хотів надати своїй партії всенационального значення і нав'язати свою ідейно-політичну платформу легально існуючим українським політичним партіям під Польщею. Те нав'язування впливало із чисто ідеологічних положень: ОУН не визнавала потреби існування політичних партій в державній структурі. Її ідеалом була монополізація політичної праці по своїй визвольно-політичній лінії під окупаціями.

І коли ми читаємо в публікаціях "Визвольного фронту", що під окупаціями німецькою і советською єдино чинною залишалася ОУНб, то це лицемірне самохвальство, бо під названими режимами, крім пануючої партії не може існувати жодна інша політична партія, а коли б така партія пішла у підпілля, її ліквідувала б, не з меншою послідовністю, підпільна організація ОУНб так, як ліквідувала поліську УПА Бульби-Боровця, тільки тому, що командний склад тієї УПА визнавав своїм політичним центром екзильний Уряд УНР. Той же самий однопартійний принцип був уведений у політично-військову схему УПА від 1943 року. У складі головного проводу УПА міг бути тільки бандерівець. І коли хтось організаційно непричетний до ОУНб попадав у підкомандні ряди того резистансу, він силою факту ставав

”бандерівцем”.

Іншою прикметністю тієї партизанки, що відрізняла її від інших відомих нам, це повне невігластво політичного проводу УПА, тобто проводу ОУНб, в суттєвих причинах і намірах політичних конфліктів світових потуг, і таке ж повне дилетанство у веденні партизанських операцій під двома чергуючими одна по одній окупаціями, без найменшої зовнішньої матеріальної допомоги чи хоч би моральної підтримки. Від самого початку нацистського режиму в Німеччині, ОУН, перед розколом і по розколі, уважала той режим своїм природним союзником у відбудові української державности — тільки на підставі свого однопартійного споріднення з нацизмом і ВІРИ, що Німеччина не може піти проти Сов. Союзу й одночасно проти державницьких аспірацій поневолених Москвою народів.

Те немовляче незнання справжніх намірів сподіваного союзника щодо чорноземних просторів Східної Європи коштувало українському народові сотні тисяч непотрібних жертв. Віра ж у те, що переможні над Німеччиною аліанти підуть зразу проти свого союзника, Сов. Союзу, причинилася до розбудови військових з'єднань УПА до розмірів регулярної армії фронтових операцій. Воно впало на населення теренів, на яких оперувала УПА, непосильним тягарем і коштувало рядовому вояцтву тисячні жертви — без найменших шанс на перемогу. Як тільки на маніфестацію волі народу до власної держави — ціна надто висока. Це є, власне, ті ”тіні УПА”, що лягли на її політичний провід.

Січень, 1994.

Частина II

"Щодо взаємного незнання серед українських людей, то воно в нас дійсно надзвичайне..., глибоке примітивне незнання своїх земляків і свого краю лежало — крім інших причин — в основі цієї чисто звірячої антипатії, якою українські люди в хвилинах, коли треба було за всяку ціну єднатись, взаємно, неначе пружинами, відштовхувались одні від одних. Як могло бути об'єднане на ділі те, що не було об'єднане в думках, мислених образах і намірах? Чи можуть врешті звати себе "українськими націоналістами" і "соборниками" ці українські інтелігенти, які крім дрібних зненавистей, якихось своїх дрібненьких групочок нікого й нічого більше на Україні не знають і не хочуть знати".

В'ячеслав Липинський, "ЛИСТИ ДО БРАТІВ ХЛІБОРОБІВ", ст. 449-450.

До питання національної сукупності й політичної консолідації

ПРО ВАЖЛИВІСТЬ ПИТАННЯ

Питання національної сукупності й політичної консолідації, це питання існування народу як самостійно діючої соціально-політичної одиниці. Найстаршою і найефективнішою формою національної консолідації в історичних часах це держава. Почуття необхідності державної форми для національної суверенності призвело на Заході до того, що державність утотожнюється з національністю. Народ, що оформив себе в державу, в міжнароднім праві й дипломатичних стосунках уважається офіційними міжнародними чинниками за одну національну одиницю навіть і тоді, коли домінуючий нарід в тій державі підкорює собі інші національності, т.зв. національні меншини, проти їхньої волі.

Історичний розвиток національної сукупності в окремих державних формах створив велику панораму різновидних зразків, що своїми процесними формами і крайністю своїх вислідів ставлять перед дослідником багатющий інтригуючий матеріал. Проте тут буде нас цікавити тема набагато ближча нашій емігрантській дійсності, а саме: проблема консолідації національних сил політично поневоленого (*фактично* несуверенного) народу — конкретно тієї його частини, що опинилася на еміграції в чужинних середовищах демократичного світу, протестуючи не тільки проти політичного режиму, соціальної несправедливості чи економічної експлуатації, але перш усього проти національного поневолення. Це *національна еміграція*.

Для кращого обсліду нашої проблеми, ми зразу відокремимо чисто *політичну еміграцію*, тобто еміграцію, що складена з людей державних націй, які не могли дійти до порозуміння з існуючим режимом: з його ідеологією, системою правління і з

практикою політичного насилля в економії, і яким той режим не залишає можливостей для власного існування й діяльності в їх державі. Також із зрозумілих причин не буде нас тут цікавити еміграція державних народів для покращання особистого добробуту.

Звичайно, недержавні народи (за Марксом — неісторичні) не мали практичних можливостей повноцінно розвиватися, а державні народи Заходу, що брали живу участь у розвитку наук, у запліднюванні ідеологій і творенні термінологічних словників, не розрізняли *національної* еміграції від *політичної*, вважаючи, що національне питання розв'язує сам факт їхньої державности. Навіть наскрізь національного характеру частина ірландської еміграції часів бездержавности ірландського народу, була трактована як чисто політична й сама себе вважала за таку.

То ж відрізнення національної еміграції від політичної в цьому есеї можна б назвати термінологічним новотвором. Проте воно не тільки формальної натури, але й наскрізь практичної по суті.

Яка ж різниця між *національною* еміграцією й *політичною*?

Різниця, в першу чергу, під поглядом соціальним. З чисто політичних мотивів емігрують активісти "покривджених" прошарків суспільства, що революційно-насильними засобами змагають до заведення "соціальної справедливості", "економічної рівності" та "політичної рівноправності" в існуючій вже державі. З пануючих клас емігрують тільки одиниці, які з ідеологічних чи особистих причин утотожнюють себе з т.зв. "революційним класом".*

На національну еміграцію складаються в питомій даному суспільству пропорції всі національні прошарки і професії: починаючи від претендента на монарший престіл чи президентський фотель і кінчаючи на свідомим свого національного походження селянстві й промисловім робітництві. Національна еміграція, це мініятура цілого народу, і коли б — теоретично беручи — така

* "...В часах, коли боротьба клас наближається до рішальної години, процес розкладу, що відбувається внутрі пануючої класи, а фактично в цілому суспільстві, набирає такого скаженого й різького характеру, що мала горстка з пануючої верстви відчається і пристає до революційної класи, яка тримає майбутнє в своїх руках..." ("Комуністичний Маніфест", розділ Буржуазія і Пролетаріят).

еміграція могла опинитися на "нічій землі" і в сприятливих природних умовах, вона зразу могла статись повністю зрізничкованим суверенним суспільством.

Далі, різниця під ідеологічним поглядом між чисто політичною еміграцією і національною є дуже поважна. Еміграція політична не ставить собі метою творення цілком нового суверенного суспільства, тобто держави; не потребує освідомлювати свій нарід у його окремій політичній ідентичності, ні доказувати перед зовнішнім світом право на свою державність. Все це закорінилося вже в свідомості цілого світу голим фактом існування національної держави. Ідеологія політичної еміграції обмежується тільки до внутрішньої структури даної держави. Діапазон ідеологічного зрізничкування й практичного застосування політичних програм простягається від боротьби за конституційну монархію до марксистської революції й "диктатури пролетаріату". Ідеологічне зрізничкування і партійне собіпанство в демократичному оточенні всякому зрозуміле й виправдане вже самою обмеженістю завдань кожної політично-революційної програми. Воно і в очах власних, і в очах зовнішнього світу не знищує національної сукупности, ні не ставить під сумнів політичну зрілість тієї еміграції, бо й перше і друге знайшло вже своє устійнення й інтернаціональне визнання у факті самої державности, нехай і під "реакційним" режимом.

Мета чисто *політичної натури* повністю виправдує чисто *політичні засоби* конкуренційної боротьби за владу і програмову зрізничкованість тієї боротьби; тут політичні партії й їх боротьба між собою за опанування цілого революційного руху на базі власної програми, являються оправдані.

А все таки, розумний і далекозорий політик найкрайніше революційної партії не буде зривати причілків для спільного порозуміння й акції з іншими проти-режимними партіями, а навпаки — буде підтримувати духа спільноти в боротьбі із спільним ворогом. Прикладом нехай нам послужить той найдібніший політик нашої революційної доби, Ленін. Не зважаючи на ідеологічний розкол рос. соціал-демократії 1903 року на "більшовиків" і "меншевиків", він ні разу не відмовлявся від спільних конгресів і акцій. Він не "виключав" своїх противників по революційній тактиці й програмі з російського народу, навіть таких як "кадети";* він не дозволив ліквідувати ні одного із

* "Конституційні демократи".

своїх противників і противників у процесі боротьби за владу і навіть уже після захоплення тотальної влади, він цілком одверто й, без сумніву, щиро висловлював жаль, що "такий хороший товариш та ідейний революціонер як Мартов не з нами".

Далеко складніші, фундаментальніші й трудніші позиції національної еміграції. Вона репрезентує перед світом нарід позбавлений політичної самостійності, тобто суверенності, на власній землі й одночасно втілює волю цього народу здобути собі суверенні права у виді власної національної держави. *Ідеологічною основою* національної еміграції *в цілому* не є і не повинно бути питання режиму чи примату будь котрої соціальної верстви, а тільки й виключно питання політичної самостійності, власної державності на отчизняній території. Її безпосереднім завданням є впоїти в кожного члена емігранської громади почуття національної єдності, віру в сили свідомого себе народу й повне довір'я до своїх провідних людей в центральних інституціях — щодо їх здібностей і чесності в намірах. Зовнішньому й небайдужому до неї світові, національна еміграція мусить доказати, що, не зважаючи на своє ідеологічне, соціальне й політично-програмове зрізничкування, вона в загально-національних питаннях — в питаннях самостійності й оборони перед зовнішніми силами, що тій самостійності загрожують — стоїть одним суцільним фронтом. Це є найголовніше завдання власних сил національної еміграції на зовнішньому фронті, бо — всупереч всяким бундючним самохвальствам ріднонаціональних "хлестаковців" — *роля сприятливого зовнішнього світу в критичних моментах завжди вирішувала бути чи не бути усамостійненню поневоленого народу*. Клясичним доказом на впливи зовнішніх сил на долю поневолених народів, це усамостійнення цілого ряду середньо-європейських країн — від Адріатику до Північно-Льодового океану після Першої світової війни і залишення всіх тих народів на поталу Сов. Союзові, коли Захід прийшов до переконання, що т.зв. "пояс безпеки" не виправдав покладених на нього надій через короткозору ворожнечість поміж національними державами, що той пояс творили.

Демонстрація національної сукупності, а не "балканізація" внутрішньо-національних сил, не словесне вигукування "найреволюційніших" елементів (*революційність еміграційного запілля, це маскування партійного опортунізму*) зроджує в широких слоях поневоленого народу почуття власних сил і тільки така демонстрація власних сил викликає повагу зовнішнього світу до

визвольної боротьби поневоленого народу, приспороє її союзників і їх чинну допомогу. Без об'єднання всіх соціальних прошарків і всіх ідеологічних угруповань для спільної акції до всієї спільної мети, поневоленому народові мети тієї не досягнути. Доказом того наша спроба здвигнути свою державу в роках 1917-19 на базі політичних програм наших соціалістичних партій; ті програми не могли задовольнити ні українського пролетарства типу Винниченка, ні монархістів типу Липинського, ні націоналістів типу Міхновського. В розгарі міжпартійної боротьби за неіснуючу ще владу — бо *привид влади* є в природі кожної політичної організації — обдурені маси пішли за ідеалами накиненими чужою силою; вони не розуміли і не могли передбачити далеко йдучих наслідків втілення тих ідеалів у життя. *І сьогодні заміна соціалістичних партій націоналістичною, тобто однієї партійної монополії іншою і знехтування участю й вкладом інших ідеологічно-політичних з'єднань у питаннях всенациональної ваги, цілком не змінє старих, збанкрутованих стратегічних позицій і так же само веде до цілковитого паралічу національних сил, як і в роках 1817-19.*

ЗАГАЛЬНО-ГРОМАДСЬКА ІНСТИТУЦІЯ — ЄДИНИЙ СУРОГАТ ДЕРЖАВИ В ДІЯСПОРІ

Який же вихід із цього ідеологічно-політичного зрізничкування поневоленого народу, а зокрема його національної еміграції?

Передумовою для позитивного рішення цього питання це передусім чітке визначення різниць між партійно-політичною організацією й національно-громадською, і правильне розуміння ролі кожної з цих організацій у процесі визвольної боротьби в еміграційних умовах.

Політично-партійна організація ставить собі за завдання не тільки відновлення державности, але й виповнення тієї державности своїм і собі тільки властивим змістом в питаннях політичної натури, соціальної й економічної. Трудно собі уявити, щоб чесний і шануючий себе соціаліст ставав добровільно під прапором іншої — скажімо капіталістичної — партії, ненаділеної ще мандатом всенациональної більшості.

В державних умовах політична партія буде змагати до переведення своєї програми в життя шляхом захоплення політичної влади, що дасть їй виконавчі повноваження національного

суверенітету, тобто засоби фізичної сили. В еміграційних умовах таке завершення політично-партійної діяльності *неможливе*, бо немає тут місця ні для *фактичної влади*, тобто *силових засобів* для здійснювання своєї програми, а тим паче для *суверенітету*. Всі ідеології й програми політичних партій в еміграційних умовах мусять залишатися в завішенні, бо здійснення цих програм єдино можливе *в суверенній державі* і тільки в державній структурі може політична партія переконливо репрезентувати *національну сукупність народу*, бо політичним інструментом для здійснення національної консолідації є *влада*, тобто *сила* державного суверенітету.

Одночасно ж у конституційній державі модерного типу забезпечується меншині легальне існування й можливості пропагування серед народу власної програми й суспільно-економічних ідеалів та здобування прихильної собі більшості, на що жодна з подуманих консолідацій на базі однієї політичної партії не може собі дозволити.*

Коли ж політична організація в еміграційних умовах намагається при допомозі засобів насилля (психологічної чи фізичної натури) демонструвати *атрибути влади*, вона неодмінно скотиться перше до позицій фанатично-ідеологічної секти, а згодом — в ході поступового банкрутства своїх неприродних і нездійснених аспірацій — переміниться в мафію дочасних матеріяльних вигід; від ідейної революційності до матеріялістичної насиченості, до "лакміства нещасного".

Чи існує сурогат держави в еміграційних умовах?

В еміграційних умовах державницьке вакуум може виповнити тільки і виключно національно-громадська організація. Співжиття і співбудівництво всіх ідеологічно-політичних організацій (партій), яких спільною метою є відновлення суверенної національної держави, в загально-громадських установах, це

* Очевидно, це було б виявом тільки доктринерства категорично виключати персональну диктатуру лідера будь якої політичної партії під час збройного революційного зриву, якої необхідність накладають обставини самої боротьби і в тій же боротьбі особисті прикмети й здібності виправдують його амбіції. Проте, заздалегідь плянування такої диктатури в еміграційному запіллі людиною неспроможних здібностей у справжній, збройній, революційній акції, а тим паче людиною неоправданих амбіцій і дитячих мрій, мусить довести до поляризації національних сил і до ідеальних умов для ворожої диверсії в організації, яка вже наділила таку людину диктаторськими повноваженнями.

найперша й найнеобхідніша школа державо-будівництва і гармонійного співжиття зрізничованого модерного суспільства. Коли ж котресь ідеологічно-політичне угруповання не знаходить можливим, або й просто противним, співпрацювати толерантно з іншими групами, критикувати своїх контрагентів конструктивно, сприймати критику на себе й дискутувати річево, а не понижуючими засобами вуличної лайки й непристойних прозвиск,* таке середовище не може статись позитивним чинником у побудові національної держави, а тим менше відіграти роль провідного чинника в тій найскладнішій праці, присвоюючи собі монополію на патріотизм і на всезнайство.

Найосновніша різниця в організаційній праці між загально-громадською організацією й політичною лежить в засобах самої їхньої діяльності та в полі їхнього діяння. Перше: громадська організація, будь вона національно-репрезентативної натури, харитативної чи культурно-наукової, завжди побудована на *авторитеті*. Замість влади й суверенітету в чисто політично-правному значенні громадські чи загально-національні організації й установи побудовані на принципі *авторитету*, тобто безумовного пошановання раз прийнятих статутових зобов'язань, вироблених практикою звичаїв чи постанов провідних органів вибраних не за принципом партійно-політичної приналежності, а на підставі особистих кваліфікацій, що викликають пошанівок і повинування в широких громадських колах.

Коли загально-національна громадська установа охоплює собою і політично-ідеологічні групи, її першим завданням це збереження свого громадського стажу шляхом невстривання в ідеологічно-політичні дискусії між своїми складовими частинами, залишаючи їм повну автономію в ширенні власних ідеологічних і тактологічних програм та обмежуючи поле своєї політичної діяльності до нжйсуттєвіших і загально прийнятих всіма складовими частинами точок. Властиво, полем діяння такої загально-національної громадської організації, це т.зв. зовнішня політика в обороні інтересів і прав свого народу перед зовнішнім світом.

А чи така політична діяльність громадсько-національної установи не зрівнює її з першою ліпшою політичною організацією?

— Раз дана організація, — каже мені один із наших докторів, — ставить собі політичні завдання, вона й стається політичною організацією.

— А чи відомі вам, — запитую, — американські релігійні конгрегації, що організують і фінансово підтримують свої "приватні" школи? А чи позбавляє їх їхня чисто політичної натури діяльність на форумі американського конгресу в справах податкових полегш для своїх членів їхнього стажу освітньо-громадської установи?.. Абсолютно ні.

Коли громадська (суспільна) установа займається стисло закровою політичною діяльністю, що йде по лінії основних інтересів усіх її членів, вона аж ніяк не втрачає свого загальногромадського характеру.

Поставлена на таких громадських принципах національно-репрезентативна централі заступає в еміграційних умовах державу. Очевидно, що повновартісна діяльність такої громадської централі вимагає багато більшого почуття самодисципліни в усіх членів і взаємної лояльності між членством різних політичних асоціацій. Ніхто не буде себе дурити, що збереження чисто громадського й чисто національного характеру такого сурогату державної суверенності й його конструктивна праця набагато трудніші, ніж політична отаманщина, але досвід історії доказує, що без такого рівня політичної боротьби, перетворення народу в державну націю можна тільки мріяти на секретних засіданнях і партійних мітінгах.

Гармонійне спів-існування ідеологічних і політичних організацій в загально-національних, громадських установах це генеральна проба державно-творчої зрілості народу.

Степан Бандера бере курс на консолідацію

Рік 1948 був одним із тих років, які дають нам смертним надією, що наші політичні керманичі "пішли до голови по розум". Був це рік, коли Степан Бандера почав уже гостро відчувати, що його "блискуче відокремлення" робилося щораз більше блискуче і дуже не вигідне між двома політичними центрами — УНР і УГВР. Його конфлікт із Закордонним Представництвом УГВР на фоні ідеологічного і структурально-організаційного перелому в краєвому проводі ОУН(б) в роках 1941-44 і в питанні старшинства в революційній ієрархії (хто кого родив і хто кому мав би повинуватись), підказував ліквідувати те відокремлення приступленням своєї партії до Національної Ради.

ЗП УГВР відмовилося увійти в склад Національної Ради під егідою еміграційного уряду УНР і після невдалих переговорів збулося роз'яснювальною Деклярацією, в якій застерігало за УГВР вільну руку в керівництві і в репрезентації революційно-збройного резистансу на рідних землях. В підсумках тих розходжень між ЗП УГВР і УНР, писав я в тій же "Українській Трибуні":

"Можна... припускати, що в ході переговорів між ЗП УГВР і підготовчою комісією Національної Ради витворився мертвий пункт, певний імпас, з якого позитивний чи негативний вихід могло дати ЗП УГВР, коли прийняти, що ініціативу цього виходу залишено за ним. Цей вихід могла б визначити або рішуча відмова від деяких своїх доцьогочасних прерогатив, або чіткий вияв своєї постави як революційного центру, про яку широкий загал знає з доцьогочасних офіційних його виступів. ЗП УГВР вибрало це друге, проголосивши, що 'Українська Головна Визвольна Рада зберігає за собою прерогативи верховного центру цілковито незалежного у своїй революційній дії, в тому числі і в своїх закордонних виступах від явнотіючого екзильного Уряду'."

Приймаючи як факт, що Бандера, без уваги на поставу ЗП УГВР, таки уведе т.зв. закордонні частини ОУН в Національну Раду, угаверівська Деклярація тільки продовжувала нездоровий дуалізм на найвищому щаблі державницької репрезентації, а з другого боку — втрачаючи підтримку єдиного політичного угруповання в діаспорі, прирікала себе на існування в політичному вакуумі. В цілому, моє ставлення до Деклярації Закордонного Представництва в тій статті було критичне. Далі я писав:

”В 7-ім розділі Деклярація ЗП УГВР вбачає можливість консолідації в рамках Національної Ради навіть для тих політичних формацій, що підтримують УГВР, з умовою здійснення згаданих засад співвідношення між обома Центрами. Далі ЗП УГВР ”Сподівається, що відповідна згода знайде своє відзеркалення у відповідних актах Національної Ради”,

тобто, Національна Рада вважатиме УГВР також центром державницького характеру. Проте, в наявності того, що Бандера вже рішив ”консолідуватися” у Національній Раді, те ”сподівання” Закордонного Представництва видавалося мені досить наївним, бо ж репрезентуючи увесь вахляр політичних формацій діаспори, Національна Рада не мала жодної потреби ділитися державницькими прерогативами з УГВР.

Сьогодні мені трудно ствердити чистосовісно чи висловлена в Деклярації можливість увійти в склад Національної Ради для ”тих політичних формацій, що підтримували УГВР”, була висловлена з погляду певної політичної доцільності чи, може, знаючи, що Бандера увійде із своєю фракцією не питаючись нікого, ЗП УГВР — рятуючи свій авторитет, тобто авторитет теоретично надрядного чинника, вирішило зайняти таке становище, що ніби-то фракція Бандери приступає до Національної Ради з дозволу УГВР. Це друге здається мені певніше. В тому ж числі ”У.Т.”, побіч моєї статті, була публікована стаття Володимира Стахова. В своїй статті Стахів, на відміну від моїх критичних думок щодо вчасності й доцільності головних пунктів Деклярації, обстоював протилежні позиції, аргументуючи в річевій дискусії позитиви, на його думку, тієї Деклярації й підкреслюючи її позитиви з уваги на *”внесення ясности у вихідні позиції української визвольної політики”*.

Публікуючи ці два протилежні становища, редакційна колегія проголошувала: ”Відкриваємо дискусію з приводу Деклярації ЗП УГВР. Даємо слово ред. Володимирові Стахову і ред. П.

Балесві”.

Вже наступного дня, за датою 7 червня, наспіла до редакції записка від Степана Бандери такого змісту:

”Др[уг] Балей або др[уг] Козельок.

Друже! Як член Бюра Проводу ОУН даю Вам доручення вмістити в найближчому числі ”УТ” Повідомлення Проводу ЗЧОУН і ствердження ЗП УГВР. Це зн[ачить] в числі, яку завтра виходить, прошу це обов’язково містити з тим, що треба ради цього задержати число газети. Прощу це зробити так, щоб ніхто не перешкодив вміщенню, себто Ви не обов’язані нікого радитися в цій справі, а виконати доручення. Пробачте за форму мого письма, але Вам буде легше це зробити, коли Ви одержуєте формальний наказ, на який Ви можете покликатись, бо за нього Ви не відповідаєте, а наказодавець. Звертаю Вашу увагу на те, що це Повідомлення появиться в іншій пресі, отже, щоб не вийшло, що ”УТ” розбиває єдиний фронт на еміграції. Прощу звернути увагу на те ліцензіянтові (ред. Василь Пасічник — П.Б.), щоб розбиванням фронту не втратив ліцензії. Маємо досить ”блискучого відокремлення”. Слава Україні! Орач.

П[ост] С[криптом]. Водночас забороняю вміщати подвійні статті за і проти Деклярації. Вашу статтю одобрую, але прошу не робити так, що одна стаття атакує, а друга боронить. Це остання наївність. Прощу взяти твердий курс по лінії позицій ОУН, яка йде на консолідацію, а не розбивати єдиний фронт українства. Досі чейже теж з Вашого боку були заміти щодо цього. Тепер бачите самі ясно, хто був в праві, коли я Вам казав, що лише через спротив унутрі в нас не могли dokonати консолідації. Отже прошу взяти твердий курс ОУН, а не як тепер компромітується газета. Це ж смішне писати так, як в останньому числі. ”Повідомлення” Проводу розв’язує справу, отже по тій лінії вети газету. Щоб дальше не компромітуватися, затримайте завтра число, доки не вмістите цього повідомлення, щоб не ширити дезорієнтації серед народу! Це ж на користь ворога. Апелюю теж до Вашої особистої відповідальності як націоналіста не допустити до розбазарювання справи! Майте відвагу вдарити п’ястком об стіл, бож за цим стоїть вся ОУН і вся еміграція, за виїмком кількох розбивачів. Майте мужність рішати в своєму колі і припинити базар!”

Наступного дня я передав відповідь:

”Мюнхен, 8/VI 48.

Друже Голово! Дуже мені прикро, але Вашого доручення я виконати не можу. В черговому числі ні заява, ні ствердження не можуть бути поміщені — з технічних причин у першу чергу. Інші мотиви я хотів би з’ясувати Вам усно.

Поміщені можуть бути в недільному числі і то, коли:

1. Заява буде підписана, бо редакції невідомо як її підписати: чи ”Бюро Проводу”, чи ”Провід ЗЧОУН”?

2. Ствердження буде підписане Президією УГВР чи теж ЗП УГВР.

Що інше зайняти в пресі критичне становище до дії установи чи (її) проводу, а що інше ігнорувати і публікувати речі документально невідомі. Крім цього, методи праці редакції не дозволяють будь-кому переводити потягнення дорогою доручень чи наказів.

З належною пошаною, П. Балей.”

Наступного дня, за датою 9/VI 48, мені доручено записку:

”Друже Магістре! Казав мені проф. Козельок, що Ви вагаєтеся, чи друкувати теж Ствердження ЗП УГВР. Отже пояснюю: так. Вони були дані Організації як уточнення. Ними диспонує Організація. СУ. Орач”.¹

Проте редакція в цілості, крім очевидно Козелька-Вовчука, рішила, що Ствердження ЗП УГВР мали характер внутрішньої інформації між тією установою і Проводом ОУН(б), і могла бути публікована тільки за згодою чи на доручення ЗП УГВР.

СТЕПАН БАНДЕРА РІШАЄТЬСЯ НА ЧИСТКУ В ЗЧ ОУН

Не могло бути найменшого сумніву, що Бандера взяв курс на докорінну чистку в ЗЧ ОУН — чистку не від тих, що противні принципіально революційним методам у визвольній політиці за українську самостійну державу, бо таких не було, а від тих, що вийшовши з підпілля намагалися переставитись і переставити конспіративно-наказну систему напів-мілітарної, напів-терористичної організації на чисто політичну діяльність серед еміграції у вільному світі, створюючи сприятливі умовини для інтелектуального розвитку свого членства і для розв’язування

1. Степан Процик, у приватному листі до мене, твердить, що ця кореспонденція велася між мною і Стецьком, а не Бандерою. В основному це не робить різниці, бо за життя Бандери, Стецько в таких випадках самочинно не діяв.

проблем тактичної натури порядком внутрішньої дискусії в авторитетних рішеннях проводу, який мав би поважно і уважно прислухатися до конструктивної критики, відмовившись від фельдфебельської системи наказництва.

У своїй наївності, мені хотілося вірити, що вся ця метушня за "владу", всі ці намагання прапороносного проводу втиснути інтелект власної організації назад у підпільну схему безкритичного послуху провідникові, ніби самому Богові непомильному, — все це якесь непорозуміння в наслідок нез'ясування й фальшивої інтерпретації інтенцій свого контрагента. Мені здавалося, що коли б усі ті питання поставити на властиве їм місце і за принципом їх важливості в сумі завдань цілої національної еміграції, Бандеру можна б переконати, що поворот на позиції підпільних метод 30-их років в умовах західних демократій невідхильно вестиме до примітивізації й уштивнення політичної тактики і до інтелектуального вихолощення Організації.

У висліді моєї наполегливості, мені вдалося реалізувати зустріч із Степаном Бандерою. Вона відбулася в моїй квартирі на Романп्लаз (Мюнхен), де рік тому відбувалися з ініціативи ЗП УГВР безуспішні наради з головними діячами еміграційних партій.

Суть моїх аргументів зводилася до наступних точок:

1. Внутрішній діалог поміж членством, членством і проводом, це запорука розвитку й росту Організації. Толеранція різних поглядів серед окремих провідних членів на актуальні питання тактики під час обговорювання дасть можливість виносити зріліші рішення і забезпечить Організацію перед розколами, що в свою чергу вирощуватиме одиниці для окремих завдань, ситуацій і місій у середовищах зовнішнього світу по лінії ідеологічних традицій даного середовища.

2. Поява правого і лівого крила в політичній і явно діючій організації це явище нормальне й необхідне для практичних рішень проводу в центрі, залежно від назріваючої політичної ситуації.

3. Зваживши психологічну й ідеологічну пестрокатість сучасної еміграції, що виростала в суперечних політичних умовах, під різними релігійними й атеїстичними впливами, під тиском довговікової ворожої Заходові пропаганди, нам аж ніяк не під силу здійснити консолідацію на ідеологічній платформі ОУН тридцятих років, а втискування загально-громадських формацій, як наприклад окремих таборів, в ідеологічні рами націоналізму

чисто галицького хову створює тільки фікцію єдності і пособляє ще більшій поляризації національних сил, що й виявляється в міру того, як небезпека репатріації зникає.

4. Неспроможність еміграційної ОУН включити в свої ряди свідомий елемент із східних земель, крім окремих одиниць, що абсолютно не типові для того елемента, вказує на те, що підпорядкування тих загально-національних і громадських інституцій ідеологічно-політичній платформі ОУН не веде до справжньої консолідації та скріплення почуття національної сукупності в громаді і, що нам слід діяти як складова частина громади, а не як влада над тією громадою, що керується своїми партійними законами.

Зраз на вступі я підкреслив, що не репрезентую абсолютно нікого, що говоритиму тільки згідно з власним поглядом на біжучі проблеми і, що про цю зустріч ніхто не знає крім довірених йому людей, що посередничали в улаштуванні цієї зустрічі. Кінчаючи свої висновки, я наполегливо просив С. Бандеру не допустити до нового роздору, що спричинилося б до інтелектуального вихолощення Організації і дальшої поляризації політичного активу на еміграції.

Провідник слухав уважно і без коментарів, а прощаючись, він запевняв мене, як мені здавалося, цілком щиро, що покористується своїм авторитетом і доложити зусиль, щоб не допустити до ліквідації т.зв. внутрішньої опозиції. Проте, мій рожевий оптимізм не тривав довго. Несповна двох тижнів пізніше, мені доручено лист від Бандери обширного змісту на цілу сторінку машинопису з одним інтервалом. Центральна думка цього листа зводилася до нижче цитованого:

”В найкоротшому часі у нас буде остаточне упорядкування у всьому, в центрі буде стояти радикальне виклярування і розв’язання тої внутрішньої ситуації, що на її тлі наросли ці аномалії. З половиною мусимо остаточно скінчити. В тому розв’язуванні внутрішньої ситуації відповідне місце, далеко не останнє, припаде станом справ в У[країнській] Т[рибуні]. Чим більше упорядкується перед тим, тим менше буде концентруватись ”вогонь” на цьому відтинкові. Це розумієте самі гаразд. Тому треба Вам якнайскорше, таки в цих днях, перевести вхід д. Козелька до редакції в такій позиції, щоби його становище мало не тільки фактично, але й формально відповідне значення. Найкраще було би погодити становища д. Козелька і д. Глобенка так, щоби д. Глобенко залишався фактично в тій

самій ролі (головного редактора — П.Б.) а д. Козельок мав (би) надрядну позицію в редакції. Ця розв'язка, яку Ви подали при нашому обговорюванні, має тут слабу сторінку, що вона вводить досить неокреслену функцію і створює таку ж ситуацію. Може би підшукати інші розв'язки, які би не змінiali позиції Глобенка, а запевняли (б) теж формально становище д. Козелька. Не знаю докладніше формальних окреслень тепер, але може би розв'язку дали й такі комбінації функцій: Головний редактор і редактор, або — начальний редактор і головний редактор, або — начальний редактор видавництва (цілого і тим самим зверхнього відношення до редакції газети) і головний редактор газети. Розв'язку, як хочеться, все можна знайти, теж з формального боку. Друге, що треба Вам відразу реалізувати, щоби потім на УТ не "сконцентрувалось найбільше розладувань атмосфери", — цілу перзональну політику, зокрема всі перзональні зміни робити в узгідненню з організаційними плянами Проводу, через д. Козелька, спільно з ним. Подаю Вам ці речі для Вашого особистого поінформовання, щоби Ви були зорієнтовані і через непоінформовання не взяли курсу противного з тим, по якому спрямовується розвиток і розв'язка загальної нашої ситуації (...) Щиро Вас здоровлю. Слава Україні!"

П[остій], 28/VII 48.

Псевдонімний підпис Бандери нечиткий.
(Стиль і правопис оригіналу збережені.)

Мені й посьогодні неможливо погодити змісту цього листа із змістом моїх останніх розмов з Бандерою. Єдине, що пояснює його ставлення до мене (а до цього нікому на мойому місці не було б приємно признатися перед самим собою) це те, що Бандера потрактував мій виступ перед ним як крайню наївність ідеаліста, який зо страху перед небажаними наслідками у власній кар'єрі, намагався тільки виправдувати свої позиції у видавництві, а не переконувати в їх правильності.

До історії Видавництва "Українська Трибуна"

Для невтаємничених коротке пояснення. Від провесні 1946 року я був активно зв'язаний з організуванням видавництва "Українська Трибуна" як один із директорів. Моїм завданням було узгоджувати персонально-редакційні проблеми. Набагато ваговитіші справи були віддані в руки Ярослава Клима, відповідального за добір публікованого матеріалу поза газетою і нагляд над технічними засобами видавництва; третім директором був Дмитро Баглай (справжнє ім'я й прізвище Дмитро Лушпак, із Ходорова). Його насправду нелегким завданням було постачання видавництву друкарських необхідностей, передусім паперу, в чому був йому дуже помічний організатор і директор друкарні та його приятель, Богдан Подолянко. Баглай ("вуйко") і Подолянко мали небуденний талант для маніпуляцій на чорному ринку в тодішній Німеччині під американською військовою владою. Без їхньої винахідливості ми не могли б видати всіх тих книжок і журналів, бо офіційний приділ паперу ледве-що вистачав для самої газети.

З найважливіших публікацій, крім газети, на протязі неповних трьох років видавничої праці, це журнал "Арка", редагована на справді європейському рівні, "Під сонцем Поділля" Віктора Приходька, "Діти чумацького Шляху" Докії Гуменної, "Доктор Серафікус" і "Без ґрунту" Віктора Домонтовича, "Українське Мистецтво" (2 числа) за редакцією Михайла Дмитренка та "Зелені Дні" Людмили Коваленко.

Редакторами перших чисел "УТ" були: поет і гуморист Богдан Нижанківський і журналіст-письменник Zenon Тарнавський. Згодом редакцію очолив відомий із львівської передвоєнної і підчас-воєнної преси, Zenon Пеленський ("Ходя"). Перші числа були обговорювані й редаговані у моїй квартирі з подівленими гарматними стрільними стінами на Тенгштрассе.

Назва газети й видавництва виринула, очевидно, на першому засіданні. Сьогодні я певен того, що ініціатором був З. Гарнавський, бо був він дуже ініціативною людиною.

На одній із спільних нарад редакції й дирекції в жовтні 1946 року, виринуло питання, як реагувати на закиди широкої читацької публіки, що бандерівці відокремлюються від решти суспільства, у мене здуру вирвалася фраза "блискуче відокремлення", яку зразу підхопив Пеленський і спопуляризував, а я потім не міг собі дарувати цього "ляпсусу", і коли прийшов час, що Бандера рішив ліквідувати те відокремлення, я обороняв його рішення у цитованій вище статті.

Незадовго редакція була приміщена на Дахауерштрассе, другий поверх (по-європейському), а адміністрація та кольпортажні праці залишилися на Фюріхшوله під командою Михайла Гікавого.

Данило Чайковський працював у Трибуні, здається мені, дуже коротко. Відійшов редагувати "Самостійника". Пеленський відійшов, бо почував себе ображеним, коли партійні власті поставили над ним — неофіційно і без відома дирекції — Івана Вовчука в ролі політрука. Про ті позакулісові інтриги я довідався, коли здивований відходом Пеленського запитав його про причину. На його місце прийшов "аполітичний" проф. Микола Глобенко рекомендований, здається мені, Вовчуком. Більш-менш в тому часі увійшов у редакцію Володимир Стахів, якого я особисто дуже шанував за його щирість і поінформованість. Він залишився аж до ліквідації В-ва. Якийсь час по зовнішніх справах працював Орест Питляр, а сторінку АБН заступав Василь Гришко, присланий Ярославом Стецьком. Він згодом перейшов до Івана Багряного.

Мовним редактором був поет Петро Карпенко-Криниця і деякий час Анатоль Юриняк — поет, публіцист і літературний критик. Офіційно, Іван Вовчук був відповідальний за т.зв. внутрішню політику по лінії ОУН(б), від половини 1948 року до часу виключення його з редакційної колегії, вже після Міттенвальдської конференції.

У склад першої редакції "Арки" увійшли: Віктор Домонтович (Вік. Бер), Юрій Косач, Богдан Нижанківський, Зенон Гарнавський, Юрій Шерех і Яків Гніздовський — мистецтво і мистецьке оформлення журналу.

Для співпраці матеріалами були приєднані: Святослав Гординський, Михайло Дмитренко, Едвард Козак (ЕКО), Яр Сла-

вучит, Ігор Костецький, Василь Барка, Іван Керницький, Юрій Клен, Олег Зуєвський, Інна Роговська, Вадим Лесич та інші. Третє й четверте число "Арки" за березень-квітень 1948 року були вже редаговані зредукованою колегією, в наслідок монетарної реформи в Німеччині, в складі: головний редактор — Юрій Шерех, образотворче мистецтво й оформлення — Яків Гніздовський, секретар редакції — Яр Славутич.

В засіданнях і в дискусіях обидвох редакцій я брав участь як один із директорів. Мої статті в Трибуні й проза в Арці містилися порядком звичайного дописувача.

Для дальшого пояснення треба сказати, що В-во "УТ" було сфінансоване і організоване тим середовищем ОУН, яке своїм політичним завершенням визнавало УГВР як загально-національний центр революційної боротьби. *Намаганням керівних органів В-ва було крок-за-кроком перетворювати цей орган на справжню трибуну української самостійницької думки, притягаючи для співпраці людей різних ідеологічних і політичних переконань, і в річевій дискусії узгоджувати найсуттєвіші позиції української політики супроти зовнішнього світу.*

Такий політиці В-ва протиставилися Степан Бандера і Ярослав Стецько. Вони всіма засобами намагалися зробити з "Укр. Трибуни" свій полемічний орган. Свої претензії вони основували на тому, що, мовляв, початкові фінансові засоби, приділені В-ву, походили від ОУН(б), хоч дирекція В-ва була інформована, що основний капітал був асигнований з каси ЗП УГВР. Бандера, однак, зайняв позицію, що й каса УГВР, як і вся "революція" від 1940 року, повинні підлягати йому. Вся та сварка створювала для В-ва дуже непевну атмосферу, що й виявлялося в газеті крутими поворотами на перехресних стежках концепційних розходжень між ЗП УГВР і проводом ОУН(б).

Кілька тижнів після зустрічі з Бандерою, мене покликала Рада ДП-табору в Регенсбурзі, де я з цілою родиною був приписаний, обняти пост посадника по виїзді Ярослава Сербина до Канади. На вибір Таборової Ради мене посадником склалися дві причини: мій холмський православний родовід і мої протестаційні статті в "УТ" на трактування українців у переходовім таборі в Амбергу.*

* У своїх споминах на пості команданта поліційної станиці в Гангсгоферзідльонг, Регенсбург, Теодор Крочак ось так розповідає про ті надужиття в

Коли небезпека репатріації для підсовєтських українців проминула, в Регенсбургському таборі назрівав конфлікт між "західняками" і "східняками". Конфлікт на фоні психологічної натури і чисто матеріальної: провідні люди східньої еміграції хотіли мати свій пай в заробітках адміністративної схеми ІРО (Інтернаціонал Рефюджі Організейшин).

Ситуація в таборі ставала клопітливою і могло закінчитися скандалом. Східня еміграція була готова вносити прохання до ІРО на окремий український табір для підсовєтських утікачів. Полагодження того внутрішнього спору стало моїм першим завданням як команданта табору.

Завдяки великому тактові і терпеливості в переговорах інж. Олександра Панченка і його ад'ютанта Юрка Степового, нам пощастило знайти для кваліфікованих людей з опозиції відповідні платні посади в адміністрації табору і кризова ситуація була відхилена.

Тимчасом, члени дирекції та редакції "УТ" настоювали на тому, щоб я не виходив з дирекції В-ва і доїжджав на важливіші наради його органів.

Щоб не створювати кризових і ще більше заострених конфліктів з проводом ОУНб, дирекція й редакція на спільній нараді

Амбергу і про наші інтервенції:

"Чим більше виїжджало людей до переселеного центру в Амбергу, тим більше почали кружляти майже фантастичні історії про адміністративні надужиття чи документальні несправності... Це почало тривожити мешканців не тільки нашої оселі, але й інших таборів. В тому часі появилася серія статей в "Українській Трибуні", що виходила в Мюнхені, автором яких був мгр. П. Балеї, що невдовзі після того став посадником оселі після Ярослава Сербина, який виїхав до Канади. У своїх статтях мгр. П. Балеї представив у драматичній, але правдивій формі долю тисячів молодих українців, які були примусово вивезені на невольничу роботу до гітлерівської Німеччини..., а тепер знову остали жертвою бюрократичних іграшок та топтання по найелементарніших привілеях людської гідності. Ці знаменні статті били на тривогу. Два місяці я писав у своїх звітах (до ам. властей) про події в Амбергу... Після прочитання статей мгр. П. Балея, я написав звіт у дещо більше нервовому стані і... попросив команданта Мілітари Пост уможливити мені поїздку до Амбергу для дослідження правдивого стану речей...". П. Крочак дістав дозвіл і знайшов в Амбергу ще більше, ніж було написано. Звіт Т. Крочака поміщений у збірнику "РЕГЕНСБУРГЭ" ЗА РЕДАКЦІЄЮ ОМЕЛЯНА КУШНІРА, НТШ, т. 40, ст. 535.

вирішили увести Івана Вовчука в редколегію, але не як "політ-рука", а як співредактора в питаннях внутрішньої політики по лінії ОУНб. Ми знали, що це не задовольнить апетиту Степана Бандери на владу, але полягали на час і надіялися на покращання стосунків між ЗП УГВР і проводом ОУНб.

Останній зудар і ліквідація В-ва "Українська Трибуна"

Наближався час заповідженої Міттенвальдської конференції ОУН(б) осінню 1948 р. Хотілося мати крихітку надії, що на тій конференції дійде до якогось розумного замирення внутрі ОУН(б), хоч кожний з нас знав, що членська участь у тій конференції буде *вислідом добору проводом* — Бандерою і Стецьком, а не *вибору членами низових клітин*. Хотілося сподіватись, що адже здоровий розум і добро цілості візьмуть верх у міркуваннях Ст. Бандери і до якогось компромісу дійде.

Наші сподівання не оправдалися. Бандера і Стецько — то виходячи, то входячи з таємних нарад з довіреними дорадниками, щораз то гостріше ставили на заглушування, осмішування і вилучення всякої опозиції з рядів ОУН(б). Спроби надати нарадам хоч деякого глузду з боку таких промовців, як о. д-р І. Гриньох, ред. Вол. Стахів, Мирослав Прокоп та інші, не доходили до свідомості зібраних партійних гайдуків. Навіть далекойдучий компромісний виступ Романа Ільницького, з наміром рятувати свій нюрнберзький "Час", не змінив настрою публіки.

Захоплення серед дібраної публіки викликав виступ Мирона Матвієйка, тодішнього шефа СБ, в якому він пристрасно і самовіддано закликав "опозиціонерів стукнути копитами перед провідником" і беззастережно повинуватись його наказам.*

Під час тієї конференції і довго після неї, мене не переставала дивувати поведінка Миколи Лебеда, голови ЗП УГВР. Він не вважав за потрібне забрати слово, хоч його фактичні позиції в ОУН в минулому і формальні в УГВР повинні б зобов'язувати

* М. Матвієйко, висланий Бандерою до краю для зв'язку, став співробітником НКВД.

до ствердження власного погляду на ті розходження, в яких він якраз і був одною із деатованих сторін. З властивою йому іронічною посмішкою, він клацав фото-апаратом, утриваючи для історії виступи промовців і дільців. Виправдування деякими особами тієї його неутральности, мене не вдовольняли.

Після конференції відчувалась дуже згущена атмосфера в терені серед членства. Від опозиціонерів бокували навіть учорашні друзі. Треба було сподіватись офіційних кроків радикального характеру. З вище наведеного листування з Бандерою, мені було ясно, що зосереджений наступ буде йти на "Українську Трибуну", з наміром цілковитого опановання В-ва і обсадження його своїми "козельками". Довго не прийшлося чекати.

Одного дня телефон від Я. Кліма сповістив про окупацію редакційних приміщень боївкою СВ на чолі з Іваном Вовчуком і Константином Конопенком. Боївкарі посідали на редакційних столах й наказали редакторам забиратися геть!

— Що робити? — питає Славко.

— Клич негайно німецьку поліцію і вичисти приміщення від напасників. Завтра рано буду в Мюнхені...

На порядку нарад пленарного засідання дирекції й редакції поставлено внесок на виключення Вовчука-Козелька з редакційної колегії.

Мене викликає післанець до харчівні на партері. Сходжу і застаю Степана Ленкавського. Він був виразно схвильований, як і я, і намагався переконати мене, щоб ми зняли з порядку нарад виключення Вовчука, бо в противному випадку В-во не матиме шансів на дальше існування.

Я, очевидно, знав, що В-во — коли б навіть залишити його під тою самою назвою, не буде існувати таким, яким ми хотіли його мати і яким воно ставало, якщо козельки будуть унапрямувати його діяльність. І я рішуче, хоч і з боєм, відкинув пропоновану угодовість з політичним проводом, який *поставив собі за завдання утотожнювати цілість українського народу із своєю партією, а реальні умови, в яких опинився весь нарід і його еміграція, підмінювати утопією своїх сюжетних уроєнь.*

У мене не було найменшого сумніву, що в тій грі в покера тромфова карта була в руках проводу ОУН(б), бо кольпортажа йшла по організаційній сітці, і Бандері вистачило заарештувати партійним наказом доплив гроша до видавництва, щоб його фінансово завалити.

Воно так і сталося. Гроші в доларовій валюті і в поважній сумі — настільки поважній, що давала можливість перетривати кризовий час грошової реформи в Німеччині — опинилися в касі ОУН(б) і стали основним капіталом бандерівських газет і журналів, які негайно почали появлятися, як гроби по дощі, в Європі і на американському континенті. І коли не зважати на низький політичний рівень деяких періодиків тієї преси і не враховувати усього того в ній, що пропагує і виправдує політичну поляризацію цілої національної еміграції методами політичної остракізації, очорнювання та осмішування передових людей нашої науки, культури і політики, які не вкладаються в ідеологічно структурні концепції проводу ОУН(б), то преса ця, все таки придбала поважні позитиви у своїм балансі: вона відкрила публіцистичні можливості для багато дечого цінного і через те внесла в реєстр офіційних досягнень нашої еміграції і закріпила друкованим словом нові вартості. І не є це провина самої преси, тобто людей, що інструментальні в пресовій політиці ОУН(б), в тому, що ця преса під ідеологічно-політичним поглядом застрягла на рівні галицького загумінку 20-их і 30-их років; провина в цьому самого центрального проводу ОУН(б), якому — не зважаючи на еволюцію того ж самого середовища у воєнні роки на рідних землях — не під силу визволитися з-під гіпнози донцівської фразеології волюнтаризму, що уводив у той наш загумінок політично-ідеологічні первовзори з цілком інших історичних середовищ, інших політичних структур, культур і *реальних можливостей*. І Рішельє, і Муссоліні, і Франціско Франко, і Салязар — коли й мали на протязі свого життя значні успіхи, то по-перше: їхній волюнтаризм, тобто безоглядне підпорядкування своїй волі всіх і всього для досягнення уявлених цілей спиралося на існуючих уже реальних даних в їхніх *суверенних суспільствах*, а вони потрапили використовувати ті дані, як ніхто інший з їх сучасників, тоді коли в нас ті реальні дані треба щойно творити і то не рідко — з нічого; по-друге: соціально-політичні структури, що їх ці гльорифіковані Донцовом індивідуальності залишили по собі, були в кожному випадку напричуд короткотривалі, бо замало еластичні для сприйняття наростаючих нових сил живого суспільства. Бо ж вивершена зусиллям Рішельє структура автократизму монарха тільки посилила загострення внутрішньо-соціальних суперечностей у Франції і причинилася до тим нищівнішого вибуху нових суспільно-політичних сил під кінець 18-го століття, які рознесли ту струк-

туру і, зживши національну енергію Франції внутрішніми революціями та грандіозними війнами по всій Європі, фактично звели Францію до рівня другорядної потуги вже в сімдесятих роках 19-го століття.

Системи, що їх намагалися увіковічити Муссоліні, Франко і Салазар, не пережили смерти своїх творців і, як на глум, мусіли поступитись якраз перед тими політичними системами, для викорінення яких присягали ці волюнтаристи своє життя.

Натомість англійська система соціально-політичного порядкування, що своєю гнучкою прагматичністю і компромісовим узгоднюванням інтересів між існуючими і наростаючими політичними силами сягає 13-го століття, перейшла еволюцію від абсолютизму монарха до справньої демократії, зберігши всі суспільні стани — від монарха до звичайного робітника.

Ба, та коли б то наші генії від політики та вміли аналітично думати над прочитаним із сторінок історії замість повторювати завчені фрази з недодуманих висновків ідеологічних "божків".

Політична консолідація української діяспори очима спадкоємців передвоєнної ОУН

Степан Бандера не закріплював довго місця в Національній Раді, бо ані він, ані ідеологічна ексклюзивність його партії, яку він тій партії накинув, не підходили для конструктивної співпраці з групами інших ідеологічних положень і політичних концепцій.

”Ніякі аргументи не могли переконати Провідника в не-потрібності і шкідливості сепарації нашого руху від українського політичного життя, — писав д-р Борис Андрієвський, колишній голова Головної Ради ОУН(б)... І ”я й досі не знаю чи правильно зробила організація, увійшовши до *Української Національної Ради*, але я глибоко переконаний, що наш вихід з неї був величезною політичною і тактичною помилкою. Можливо, що арифметична конструкція УНРади не дала б нам можливості зрушити закостенілість її засад і ми однаково були б змушені вийти з неї пізніше. Але в такому разі ми мали б право сказати широкому громадянству, що ми все зробили, щоб направити справу і не на нас лежить відповідальність за вихід. Фактично ж ми, трохи побавившись у парляментаризм, раптово, без поважних на те причин, безславно залишили цю інституцію. Ніякі аргументи не могли утримати провідника від цієї помилки”.

Далі д-р Андрієвський розкриває ставлення ОУН(б) до загально громадських інституцій та її діяльність у них:

”Організація розуміла громадську працю дость своєрідно. Вона найменше цікавилася соціальною суттю громадського органу чи його суспільним призначенням, *здебільшого розглядаючи його як арену для політичної гри. Там, де ми відчували силу, опановували громадську організацію цілком, а ті організації, де наших сил бракувало, ми робили форумом боротьби з іншими політичними групами.*

У всякім разі наша участь у громадській праці обумовлювалася не соціальним обов'язком, а певними політичними й тактичними мотивами. Річ ясна, що йдучи до громадських організацій, ми ніколи не керувалися діловими міркуваннями, а через те й не цінували ми діловий елемент, здатний провадити цю нелегку працю. Одним помахом ми недавно повалили С[оюз] У[країнців] Б[ританії] в Англії, вигнавши людей, що фактично на своїх плечах винесли увесь тягар його організації й щоденної праці... А тепер (перша половина 50-их років, — П.Б.) ми занесли руку на У[країнський] К[онгресовий] К[омітет] і, агітуючи не сплачувати національного датку, рішені повалити його тільки за те, що він уділив якісь субсидії УНРаді і УГВР. Нас не цікавить політична робота УКК серед конгресменів, ми готові з'їгнорувати його культурну працю серед українців в Америці, ми не цінуємо навіть того, що УКК є єдина організація в світі, яка в межах одної держави об'єднала всі українські політичні групи, бо для нас УКК є тільки арена політичної гри, де ми зводимо бої з УНРадюю і УГВР. Я певен, що нам не дозволять повалити УКК, але фонди цієї організації ми значно зменшимо, а то значить, зменшимо видатки на культурні потреби, зменшимо силу спротиву московським впливам в американському політичному світі, звузимо можливість українцям-скитальцям в Європі емігрувати до Америки. Але то нас не цікавить, ми — наша єдина ціль — хочемо позбавити УНРадю і УГВР субсидій. Ми не були конструктивною силою в громадській праці..." (Підкреслення мої, — п.б. Стаття д-ра Андрієвського "На переломі" була написана і вислана до "Свободи" 1956 року, але публікована щойно 1981 року. Тут передруковується в прилозі до цього розділу.)

Проте довір'я д-ра Андрієвського до "розуму народу" не виправдало себе. Бандерівці вже зайвий раз доказали, що є більше ніж один спосіб зняти шкуру з кота. "Визвольний фронт" під проводом своїх ветеранів і за підшептом насадженої диверсії таки доконав повалення УККА як загально громадської установи, зробивши з нього свою партійну прибудівку з претензіями на політичну централю у США.

Яких користей міг сподіватися для себе провід визвольного фронту, тобто провід еміграційної ОУН(б) від цілковитого підпорядкування собі УКК як одного із своїх сателітів?.. Адже і перед тим уже контингент голосів з формацій "визвольного фронту" мав поважну перевагу над коаліцією всіх інших репре-

зентацій українських патріотичних організацій. Цей факт при мудрій політично доцільній тактиці міг статись об'єднуючим фактором, бо хто ж, як не найсильніший не потребує боятися компромісових розрішувань в несуттєвих розходженнях з погляду трагічного положення українського народу в сучасному. Але, щоб тим фактором статись, провід ОУН(б) мусів би позбутися почуття інтелектуальної меншевартости, приховуваної патріотичною бомбастикою, і увійти в одвертий, респектабельний і паритетний діалог з еміграційними формаціями інших політичних орієнтацій, з усіма громадськими інституціями освітнього, наукового й економічного порядку, а тоді наростала б і "органічна" консолідація в діаспорі і непомірно підносився б авторитет проводу ОУН(б) в Україні і серед посторонніх народів.

А вже цілком безглуздо в нашому наявному положенні нагадувати своєю тактикою політичні засоби однопартійних структур, що питомі автократичним та тоталітарним системам. Тимчасом наші емігрантські революціонери взяли ще раз курс на повторення таборових республік — цим разом на 2-ій Авеню в Нью Йорку. Бандерівська більшість на XIII Конгресі яскраво засвідчила про безмежне невігластво в питаннях власної праці. Те невігластво було найяскравіше занотоване редакцією "НЬЮС фром УКРАІНЕ" (протиукраїнська диверсійна газетка КГБ):

"...Тож не диво, що висліди XIII Конгресу оцінюються вже націоналістичними публікаціями США і Канади як провал Українського Конгресового Комітету. Правда, УККА правно ще існує, але від нього заносить уже трупом" (ч. 49, ст. 7, 1980, "Сеттінг Тінгс стрейт").

Про що властиво йшлося і що сталося в УККА?

То залежить кому йшлося. Інституціям люзьних демократичних структур постійно хотілося довести до трівогокого порозуміння між окремими суспільно-ідеологічними групами шляхом добровільних домовлень, поступок, особливо в користь формацій визвольного фронту, а членам ОУН(б) ішлося про те, щоб, дотримуючись демократичних ритуалів, довести до таких статutowих і процедуральних змін в УККА, при здійсненні яких саме прибрання тієї інституції до рук Стецькових визвольників, стане чисто формальною справою.

Як довго ОУН(б) було репрезентоване у проводі УККА Іваном Вовчуком, про якого згадує Антон Драган у своїй статті "Щоб не сонним снілось",* "з ним можна ще було говорити і домоворитись". Старість, а може прозоріння, яке пережив д-р Б. Андрієвський, схияло Івана Вовчука до компромісів. Але в краєвій езекутиві ОУН(б) у США, виринула нова зірка і закріпила свої позиції не тільки в партії, але й громадських інституціях. Цей "новородок" в організаційній сітці ОУН(б) називається Володимир Мазур. Про початкову кар'єру Мазура в ОУН(б) нічого певного мені не відомо. За часів німецьких (1945-49) Мазур або не був ще в організації, або не відігравав публічно настільки замітної ролі, щоб про нього можна було дещо сказати. Згідно з тим, що мені переповідали поважні члени організації, Мазур мав би бути сином розкоркуленого полтавця, який чудом урятувався і в час "великого ісходу" опинився на еміграції. Його зірка заблестіла на американському суходолі. Як православний, він оженився із сестрою архієпископа Константина і

* "Свобода", за лютий 1981 року.

як дівер (швагер) православного владики опинився екзекутивним директором асекураційного товариства "Народна Поміч". Як організаційний референт у "штабі" Ярослава Стецька і як директор асекураційного товариства, він забезпечив собі вигідне життя і здобув широке поле до попису; а вмілим стосованням панегіризму на адресу провідника Ярослава Стецька, здобув собі повне довір'я "верховного подружжя", а тим самим і решти організаційних "маршалів".

У споминах д-ра Андрієвського ми читали про те, як визвольний фронт "заносив руку на УККА", але це не дало потрібних організації вислідів. Іван Вовчук перестав бути корисним агентом у проводі УККА. Його треба було замінити новою силою з доброю діалектичною школою. Як до того дійшло, нам не відомо, але сталося, що Мазур мав образити Вовчука і Вовчук подав Мазура на Організаційний Суд. На партійних судах без публічної явности, справу, як звичайно, вирішується не за мовою фактів, а так, як потрібно проводіві партії, і Вовчука зустріла прислівна доля: Мурин зробив своє — мурин може відійти.

Наближався конвенційний рік 1976. Щоб добитися свого, визвольнофронтовцям мусіли знайти спосіб, як добратися до посади екзекутивного директора хоч би на один рік. Видного кандидата на повну чотирорічну каденцію, який мав би шанси здобути більшість конгресових голосів, бандерівці не мали, Головою, вже традиційно, був Лев Добрянський, а екзекутивним директором до 1976 року був Й. Лисогір; обидва наївні в питаннях міжпартійної інтриги в українській діаспорі схилялися на бік бандерівців. Їм імпонувала організованість і дисципліна у визвольнофронтовських об'єднаннях. Лисогір як головний передсідник УНСоюзу, по усталеній традиції, займав пост першого заступника голови і екзекутивного директора УККА. Чільними членами УККА були всі чотири асекураційні (братські) союзи в такому сеніоральному порядку: УНСоюз, Братський Союз, Провідіння і Народна поміч.

В бандерівському проводі, в якому душею став уже Володимир Мазур, зродилася дуже невинна ротаційна ідея, тобто винесено перед XII Конгрес пропозицію, щоб посаду екзекутивного директора займали президенти братських союзів — кожний на протяг одного року. А той безспірно визнаний факт, що президент Народної Помічі останнім перед черговим конгресом 1980, був незвичайно корисним у плянах визвольного

фронту. Це давало Мазурові в руки ініціативу в готуванні Конгресу і трибуну для відкриття його та унаправлення його відповідними вступними пропозиціями й особами до Президії.

Про успішність того підступного планування свідчить той факт, що УККА опинився політичною прибудівкою ОУН(б) з претензіями на громадську організацію, а про заподатливу працю організаційного членства в готуванні XIII Конгресу і переведенні, цікавий читач знайде у звіті д-ра Івана Флиса, головного передсідника УНСоюзу. Провідники визвольного фронту назвали той конгрес "Конгресом Переможців", а головну авторитетну роллю в тому Конгресі відіграла, як це видно із звіту д-ра Флиса, людина з-поза визвольнофронтовської сітки, д-р Лев Доблянський, Президент УККА.

Боротьба за владу в УККомітеті і за опанування його визвольним фронтом сягає середини 50-их років. Унагляднилася ця боротьба і винесла її на публічні форуми поява "третьої еміграції" в особах ген. Петра Григоренка, Леоніда Плюща, Надії Світличної, Валентина Мороза і Святослава Караванського. Тут буде нас цікавити як особа, так і його діяльність, ген. П. Григоренко.

З німецької преси нам відомо, що на першому інтерв'ю у вільному світі, коли німецький журналіст звернувся до Григоренка як до "бувшого російського генерала", Григоренко зразу зареагував, заявляючи, що ніколи він російським генералом не був, а тільки генералом Радянського Союзу, і що він українського роду, і любить свій нарід та бажає йому вільного і щасливого життя.

Довголітний редактор "Свободи", Антін Драган, ось так схаактеризував діяльність генерала в Америці:

"Ген. Григоренко в Америці — наскільки нам відомо — ніколи не виступав в імені українського народу, при всіх відомих нагодах обстоював самовизначення українського народу Актами 22 січня та висловлював свій власний погляд і власні "концепції" на різні справи. Як речник очолюваного ним, Закордонного Представництва Української Гельсінської групи, він обмежувався виключно до — сказати б — "правозахисної концепції" тієї групи, якій там прикладена ввесь час пістоля до скроні, а голова й багато членів якої перебувають у в'язницях, психушках та концентраційних таборах".

Очевидно, діяльність ген. Григоренка не обмежувалася на тому. Бувши людиною зрілого віку, освіченою, з великим досвідом у внутрішніх справах Сов. Союзу на рівні центральних органів військової та адміністративної системи, він знав, як ніхто інший з дисидентів, що опинилися на Заході, багато більше і ясніше про затаювані секрети більшовицької влади і про головні джерела її ефективності. Маючи за собою блискучу військову кар'єру — генерал оперативних акцій у Другій світовій війні і викладач у військовій Академії ім. Фрунзе, і безпрецедентну одисею дисидентства по через кагебівські тюрми і психушки, ген. Григоренко став зразу центральною фігурою не тільки серед третьої еміграції, але й привертав до себе також, як ніхто інший з українських емігрантів, увагу світової преси і чільних діячів західних демократій. Опинившись з дозволу сов. влади на Заході у 1977 році для лікування, він зразу опинився вигнанцем позбавленим радянського громадянства. Це ще дужче загострило цікавість цілого світу до його особи.

Поздоровівши під опікою прогресивних західних медичних інституцій, ген. Григоренко як уповажнений Московської і Київської Гельсінських груп, кинувся з невичерпною енергією у вир політичної праці, інформуючи світ про долю тих відважних людей, які піднесли голос проти нехтування сов. влади Гельсінськими домовленнями, що були підписані 36-ми державами включно із советами. В тих домовленнях Москва зобов'язалася толерувати релігійні секти, політичні переконання в опозиції до комуністичної влади і громадські об'єднання культурно-національного характеру, які не пропагуватимуть насильних засобів у своїй праці. Ця поступка західним делегаціям була зроблена московською делегацією за далекойдуче визнання державами Заходу заіснувалих границь Сов. Союзу в час воєнного перемир'я по 2-ій Світовій війні. Проте сов. владі й не снилося дотримуватись своїх зобов'язань. Захід знав про це, але з купецьким лукавством відмовлявся це бачити. Зовсім інакше потрактували політичні дисиденти різних народів Сов. Союзу вагу підпису советської делегації, покладеного під Гельсінськими домовленням. Вони вважали, що це дає їм легальність у критиці й у викриванні насильних актів у незмінній поліційній системі советської влади. В Москві вийшла на верх 11-ти членна група Ю. Орлова, а вслід за нею — Київська також 11-ти членна група очолена Миколою Руденком. Про ймена і трагічну боротьбу

тих справжніх героїв знає сьогодні весь культурний світ.*

У своїх публічних виступах ген. Григоренко висував і обстоював той факт, що вся політична влада в Сов. Союзі, ціла економічна система, військові сили з колосальною воєнною індустрією в руках партії, і що не російський нарід як такий поневоює всі народи, а комуністична партія у своїй цупкій автократичній структурі, якої жертвою впав і російський нарід та став інструментом, по традиціях царського режиму, культурного геноциду всіх інших підяремних народів; що в цілій структурі комуністичної партії немає жодних обмежень під національним поглядом і участь в партійній політиці на найвищому рівні політичного суверенітету запевнена всім вихідцям з окремих національностей під умовою, що комуністична партія буде їхньою батьківщиною, якої ідеологію, тактику й забезпечення її суттєвих інтересів як автократичного гегемона в цілій суспільно-політичній і економічній структурі великої імперії ставитимуть понад існування народів, з яких вийшли.

Все це було вже здавна відоме західним чільним політикам і політичним спостерігачам. В цьому також не було нічого нового — як це в дальшому побачимо — в політичній думці українського підпільного резистансу 40-их років, але все це йшло вперек ідеологічним настановам і політичній стратегії визвольного фронту під проводом Ярослава Стецька, якому й особисто поява ген. Григоренка, як українського державника, не була приємною. Безкомпромісовий удар тих двох різних концепцій і персональностей був уже рокований в констеляціях Зодіака, висловлюючись астрологічним терміном.

Справжню сенсацію в українському політикумі, здивовання серед порядних людей і громовицю у визвольнофронтовській

* "Українська група була оголошена 9 листопада 1976 року, а наступного дня ввечері на мешкання Миколи (Руденка) налетіли громила. У вікна летіли цегли і каміння. Викликана міліція не квалілася на місце, де це діялося — прибула вже після відходу погромників. Винних, як це буває в таких випадках, не знайшли. Уже з такого початку було знати, яка буде доля цієї групи. До її початкового складу увійшли: Олесь Бердник, Петро Григоренко, Іван Кандиба, Левко Лук'яненко, Мирослав Маринович, Микола Матусевич, Оксана Мешко, Микола Руденко (керівник групи), Ніна Строката, Олекса Тихий. По двох місяцях після організації групи до її складу ввійшов Петро Вінс. Таким чином, випадково це сталося чи ні, але початковий склад української групи кількісно дорівнював московській — 11 чоловік" (Петро Григоренко "Спогади", ст. 708).

пресі викликала вістка про участь Григоренка в редакції журналу російської еміграції "Континент". Засипаний запитами в пресі якраз отими поважними людьми, ген. Григоренко опублікував свою відповідь у "Народній Волі" (27 вересня 1879 р.) під наголовком "До питання державної незалежності і взаємин між народами СССР".

З уваги на численні полеміки й коментарі, що їх викликали окремі пункти цієї "Заяви" на сторінках "Народної Волі", ми дозволимо собі навести довші цитати з неї.

Накресливши коротко історію переміни російсько-царської імперії в імперію партократії комуністичного інтернаціоналізму та уточнивши характер советської влади як тотальної влади в руках суверенної партійної олігархії під назвою Політбюра, Григоренко зупинився на питанні визвольної боротьби народів СССР.

"Єдність партократії... та рівність (у рабстві) всіх націй імперії, диктують необхідність єдності всіх тих націй в боротьбі проти партократичної імперії", а для того "необхідно визнати Уставу ООН, Загальної Деклярації Прав Людини... Заключного Акту Гельсінської наради.

Дуже важливо всім націям, особливо тим, що колись були пануючими і через те мають великодержавні прагнення, постійно підкреслювати: а) Кожний народ має невідемне право бути господарем на своїй землі, тобто мати свою власну самостійну державу. Виходячи з цього, за всіма народами СССР визнається право на державну самостійність. Це право треба визнати без будь-яких застережень і передумов...

б) Кожна людина прагне свободи. Передумовою її вільного розвитку є забезпечення її громадських свобод і невтручання державних органів, що можливе лише в демократії і, що гарантує рівність перед законом всіх громадян, незалежно від національності, раси, релігії, статі, а національним меншинам — свободу розвитку їхніх національних, духовних та матеріальних цінностей... Боротьба всіх народів СССР, особливо російського, за права людини проти сваволі партократії і бюрократії за політичні права і свободи, проти соціальної несправедливості та економічного визиску, за свободу інтелектуальної творчості, а також національно-визвольні та релігійні рухи сприяють творенню спільного фронту всіх народів СССР на принципах рівності і взаємопошани. Тільки такий фронт може гарантувати їхню перемогу.

"Найбільшою перешкодою для створення єдиного фронту всіх націй ССРС є залишки російського великодержавного шовінізму (більше на еміграції, ніж в ССРС) і антируський провінційний націоналізм. Тому діячам національно-визвольних рухів треба доводити до неруських націй факт політичного, соціального і культурного поневолення російського народу, проводити лінію поділу між цим народом і кремлівською партократією, яка спирається на міжнаціональну партію і використовує історичні традиції російської державности і російський патріотизм; підтримувати російський народ в його прагненнях скасувати соціальне, політичне і культурне поневолення і здобути свободу у самостійній російській демократичній державі на етнографічних територіях...

"Виходить з цього, треба беззастережно вимагати здійснення принципу державної самостійности України, Білорусі та всіх інших союзних республік, повернення на етнографічні території і відновлення автономії Кримським татарам, німцям поволжя тощо, як найближча мета... Треба боротись проти проповідуваної керівниками КПСС концепції так званого "радянського народу" і також рішуче розкривати намагання російських шовіністичних кіл в ССРС і закордоном ідентифікувати з поняттям "Росія" усі республіки Советського Союзу, з поняттям "російський" — усі народи ССРС".

Все це найголовніше із тієї "Заяви" як передумови співпраці в редакції "Континенту". Нам посьогодні невідомо чи передумови ці були прийняті редакцією того журналу.

Інтерв'ю редакторів "Народної Волі" було дане в часі, коли у Вашингтоні відбувалися т.зв. Сахаровські Слухання, що були заініційовані данським активістом в європейському русі за людські права, Ойдвінд Фельдстед Андерсен. У пропущеній програмі тих слухань, які були визначені на дні від 26 до 29 вересня, не було зовсім передбачене національне питання в Сов. Союзі. Ген. Григоренко в ім'я дисидентських груп інших підсоветських народів добився у президії вставлення в програму слухань точку про переслідування неросійських народів під національним поглядом.

Два місяці пізніше писав мені про той успіх Григоренка відомий політичний діяч УГВР, Мирослав Прокоп, у приватному листі:

"...на конференції Гельсінських груп у Вашингтоні два місяці

тому він (Григоренко) єдиний врятував ситуацію, погрозивши організаторам (там були росіяни, Американська Гель група та інші), що виведе з конференції цілу свою групу, до якої входили не тільки українці, але й татари, вірмени, грузини та інші, якщо не буде поставлено на порядок нарад обговорення нац. питання в СРСР. Організатори поступились і заяви, які там були зроблені ним та іншими, мали першорядне значення. Коли б таку вимогу ставив хтось інший, а не Григоренко, його були б зігнорували, бо голос там мали росіяни”.

Нижче подаю короткий зміст із свідчення ген. Григоренка, що був публікований в “Гомоні України” і то якраз на тій же самій сторінці, на якій бандерівський журналіст, Мартин Сулятич обвинувачує Григоренка у пропонуванні “єдинонеділимської концепції”.

“Петро Григоренко виступив з закликом на тему “Національні права націй в СССР”. Він звернув увагу присутніх на пляновий геноцид в Україні, над балтійськими народами, кримськими татарами й іншими підсоветськими народами. Він теж говорив про штучний голод в Україні з його 6 мільйонами жертв, про примусове виселювання українців поза межі України й плянове заселювання України росіянами, про постійну русифікацію України, про надзвичайно високі кари, присуджувані українським політв’язням, які перевищують у кількох випадках 30 років покарання, про те, що КГБ вбиває постійно українських діячів, як Аллу Горську, Ростислава Палетицького, Гелія Снегірьова, Володимира Івасюка та інших. П. Григоренко закінчив своє слово: “...теорія зливання народів під соціалізмом є нелюдська теорія, вона тільки використовується на те, щоб закрити нею геноцид і соціалістичний колоніалізм. Наступні сахаровські переслухання мусять порушити ясно і певно справу советського колоніалізму й геноциду” (“Гомін України”, 5 грудня 1979 р.).

На тій же сторінці побіч М. Сулятич розправляєтся із “Заявою”, що її Григоренко опублікував у “Народній волі”, з якої виїнятки були цитовані вище. Сулятичові, наприклад, незрозуміле, чому для Григоренка поява протикомуністичного руху має першорядне значення для створення спільного фронту всіх народів, включно з російським і, що тільки такий фронт, в який включиться російський, має шанси на успіх; чому Григоренко приділяє російському народові особливе завдання. “Чому неро-

сійські народи змагають за національне визволення, але на думку генерала, російський народ не має змагати (!) також за національне визволення, якщо він державно-національно поневолений?" "Чому генерал не зазначив, що й російський народ має змагати за знищення імперії та побудову власної національної держави в її етнографічних межах...?" (!) Якраз навпаки: ствердивши наявність активного спротиву в російському народі проти партократичної імперії, Григоренко закликає неросійські народи **"ПІДТРИМАТИ РОСІЙСЬКИЙ НАРОД В ЙОГО ПРАГНЕННІ СКАСУВАТИ СОЦІАЛЬНЕ, ПОЛІТИЧНЕ І КУЛЬТУРНЕ ПОНЕВОЛЕННЯ І ЗДОБУТИ СВОБОДУ І САМОСТІЙНИЙ РОСІЙСЬКИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ ДЕРЖАВІ НА ЕТНОГРАФІЧНИХ ТЕРИТОРІЯХ"**.

Сулятичові також неясно, чому генерал пропонує "встановлення дипломатичних стосунків з державами світу — Україною, Білорусією, які є членами організації Об'єднаних Націй. "Чому генерал "намагається за всяку ціну зінтегрувати поневолені нації з російською в єдиному фронті для повалення комунізму?"

Все це, як і решта цієї критики, достоменно свідчило про цілковите незнання фактичного стану в сов. імперії, а зокрема в Україні, та про рівень політичної грамотности визвольногофронтівського журналіста.

Посилена кампанія проти Григоренка у визвольногофронтівській пресі послужила для публічного опрокинення не тільки політичних концепцій генерала, але й для поставлення його поза українську спільноту. Пише І. Флис:

"Одної п'ятниці перед суботнім засіданням Краєвої Ради УККА, відбулася нарада Визвольного Фронту у власному будинку при 2-ій авеню в Нью Йорку. Наступного дня на Краєвій Раді, і при відсутності багатьох інших членів Ради, члени Визвольного Фронту, виконуючи доручення, схвалили резолюцію, засуджуючи "концепцію" ген. Григоренка, що Україну, мовляв, поневолює "партократія, себто апарат комуністичної партії..." ("Безславний XIII Конгрес").

Резолюція бандерівської секції в Краєвій Раді була ось якого змісту:

"...Краєва Рада УККА стверджує помилковість політичної концепції ген. Петра Григоренка та її шкідливість для української визвольної справи і діяльність керованого

ним Закордонного представництва Української гетьманської групи піддержувати не буде”.

Ця резолюція викликала реакцію з боку інших членів Ради УККА, як також і в пресі. "Свобода" помістила негативне становище до резолюції у двох статтях: "Суперечна резолюція" і "Нарід має право знати". Про те, однак, наскільки міг і може провід ОУН(б) тероризувати публічну opiniю свідчить те, що в другій статті редакція "Свободи" вважала потрібним висловити застереження щодо правильності Григоренкових "концепцій", навіть покликуючись на Леоніда Плюща, близького співробітника генерала в Гельсінському представництві:

"Його (Григоренка) ствердження, що 'Сов. Союз — спадкоємець Російської колоніальної імперії' — в нашій оцінці не вистачає... Цю справу куди чіткіше і виразніше з'ясував інший дисидент, і ще в додатку максист Леонід Плющ, який у своїй доповіді на останньому СКВУ в Нью Йорку перестерігав власне перед московськими імперіалістами, які в усіх обставинах та всіма засобами, зокрема обманом, завжди змагатимуть до збереження російської колоніальної імперії..."

Протести членів Ради з-поза бандерівських формацій та голоси публічної opinii в пресі переконали й поміркованих членів ОУН(б), що внутрішня опозиція невигідна для "консолідаційного типу", закритого визвольним фронтом і, що рішення провладу прибрати УККА в свої руки було ПРАВИЛЬНИМ.

”Консолідаційна” праця проводу ОУНб задня більшости і над більшістю на XIII Конгресі 1980 року

В серпні 1979 року пост Екзекутивного директора УККА перейшов з рук голови ”Провідіння”, єпископа Роберта, до ”Народної Помочі” в руки Володимира Мазура, і зразу по всіх організаціях Визвольного Фронту і в самому проводі ОУНб пішла праця на цілу пару за згори укладеним пляном, щоб задовільнити демократичний ритуал абсолютної більшости для Визвольного Фронту на наступному Конгресі і перебрати всі командні пости цієї громадської організації. Про заходи й методи тієї праці Екзекутиви братських союзів — УНС-у і Братського Союзу — довідалися поневчасі. Ось як Іван Флис описує підготовчу працю в організаціях Визвольного Фронту:

”Провід ОУНб, зі свого боку, повів повну мобілізацію своїх членів. Кожній окрузі, кожному містові і кожній місцевості та кожній складовій частині Визвольного фронту приділено квоту делегатів, що їх вони мали доставати на конгрес. Реєстрація делегатів почалася того ж (першого) дня (Конгресу). Проте, це не була сама тільки реєстрація вже затверджених, кваліфікованих делегатів. Делегатам дозволено ”кваліфікуватись” (заплатити свої членські вкладки за три роки, заплатити за три роки вкладку від організації, яку він мав репрезентувати, і предявити свої повновласті для репрезентації організації), хоч така реєстрація і кваліфікованість мала — згідно з рішенням Екзекутиви — закінчитись у вересні 1980 р. Всупереч такій постанові, делегати реєструвалися і кваліфікувалися і в третьому дні Конгресу, 12 жовтня 1980 р.” (”Безславний XIII Конгрес”).

Цю картину доповнює Богдан Будянський в ”Українських Вістях” від 5 листопада 1980 р.:

”Далеко перед датою Конгресу на терені США тво-
рилися на скору руку юридичні фікції організації — членів
Конгресу УККА. Один відділ УККА у Фльориді (Голлівуд),
що мав шість членів, вислав на Конгрес вісім уповноваже-
них делегатів. Творилися свіжоспечені Народні доми —
клуби, гуртки тощо, з рамени яких висилалися делегати. В
Нью Йорку юридичною одиницею УККА оформили цер-
ковний хор церкви св. Юра і делегатом вислали члена
ООЧС-у, Цебрия. Теж у Нью Йорку один шинок (бару)
оформили юридичним членом УККА та вислали делегата.
На Конгресі при дверях не було ніякого контролю для
перевірки мандатів делегатів та запрошених гостей. У ба-
гатьох не було стрічок ні синіх, ні рожевих..., ходили
чутки, що було відбито на зіроксі кілька десятків виборчих
бальотів” (“Ще про розбиття УККА”).

Можна не сумніватись, що ідеологи визвольного фронту
покористувались порадою Ст. Бандери, яку він висловив у дис-
кусійно-полемічній статті п.н. “За завершену політичну струк-
туру”, що була публікована в “Шляху перемоги” (січень-лютий
1958 р.), такого змісту:

*“...принцип паритетности спричинюється до процесу роз-
дріблення і посилення його. Бо якщо в поважному полі-
тичному центрі дрібненькі й недіяльні угруповання мають
такі самі позиції і значення, як великі сильні та активні, то
ці останні є спокушувані, щоб ділитися на багато менших
груп і цим способом вирівнювати розбіжності між даною
структурою і справжнім укладом сил. Такі процеси дово-
дять до розкладу і миршавіння цілої спільноти”*
 (“Перспективи Української Революції”, ст. 500).

Воно очевидне, що для проводу ОУН(б) “вирівнювання
розбіжностей між структурою УККА і справжнім укладом сил”
в діаспорі було набагато ваговотішою метою, ніж запобігання
“розкладові і миршавінню цілої спільноти”.

В цій статті, до якої ми ще повернемося, Бандера цілком
одверто і виразно ставить ролю своєї оунівської фракції понад
всі інші фактори самостійницького фронту, спираючись на “пра-
вильність” своєї революційної концепції й на чисельність свого
членства та симпатиків у порівнанні з усіма іншими громад-
ськими, політичними, науковими, культурними та професійними
організаціями, що залишалися поза сферою впливу головного
проводу ОУН(б).

"Нехай це буде конгрес переможців!" — тими словами відкрив Володимир Мазур наради конгресу і виразно заявив, що його учасників скликано тим разом не для скріплення спільного фронту, а для поділу української спільноти в діаспорі на "переможців" і "переможених", тобто на "луччих" і "гірших".

"Щодо правильника в ході нарад, виявилось нечуване собіпанство Екзекутиви: "Всі повновасті вирішувати справу таємного голосування були в руках президента Конгресу, що ним став д-р Богдан Футей. Користуючись тим правильником, він ухилив усі внески на таємне голосування навіть і тоді, коли внескодавця підтримували 25 делегатів. Він, хоч і мав двох заступників, ні на хвилинку не випускав з рук дерев'яного молоточка..." (Іван Флис, "Безславний Конгрес", "Свобода", 1981).

Як пильного спостерігача й аналітика всіх позакулісових махінацій, в яких визвольно-фронтівці так досконало виробились у підірвній тактиці супроти загально-громадських інституцій з наміром прибрати ті інституції у свої руки і перетворити їх у свої політичні прибудівки, мене дивує брак ефективної реакції й рішучого спротиву з боку опозиційних партій та організацій. Опозиція прийняла все те, облизала свої рани і довгі роки веде безвиглядну балачку з руйнівками громадського ладу, що з таким зусиллям був зведений передовими людьми, передовсім, старої еміграції і завершений інституцією УККА, який ставав сурогатом держави в умовах діаспори і школою демократичних процесів у зрізничкованому, як політично так і соціально, суспільстві української діаспори в США. Адже бачимо по боці опозиції кваліфікованих правників-адвокатів з довголітньою практикою в американських судах. Чому не було зразу запротестовано формально і не віддано справу на судову дорогу?.. Адже всіх тих формальних і суттєвих надуживань діючою Екзекутивою і Президією Конгресу було б досить для уневажнення трьох таких конгресів.

Не хотіли виволікати нашого внутрішньо-громадського розколу на форум американської публічної opinio?.. Побоялися скандалу?.. Якраз навпаки — це, що сталося і залишилося — багато більший скандал і, що гірше — хронічна суспільно-політична хвороба. Судове уневажнення XIII Конгресу дало б українській громаді США ореол оборонця демократичних принципів, а лю-

дям доброї волі самопошану і довір'я до провідних людей в опозиційних організаціях. Воно вийшло б на добре і для Організацій визвольного фронту, бо спинило б сповзання по похилій площі провідницько-олігархічної й безконтрольної системи ОУН(б) до рівня самопанської мафії.

Мафіозний характер внутрішньої політики Визвольного Фронту позначився також і на організації матеріальної та всякої іншої допомоги Україні почерез одну загально-громадську Централю, яка адмініструвала б допомоговими акціями за принципом прайоритетности в ділянках суспільної опіки жертвам чорнобильської трагедії, технічного виряду госпіталям, школам, загально-культурним та видавничо-освітнім установам, а не за ідеологічно-політичним принципом: "кого люблю, тому дам".

Допомогові Комітети, що спонтанно потворилися в містах більшого скупчення українців у США, визнали потребу такої централі. Виглядало, що бодай в цій аполітичній — наскрізь гуманітарній акції — українська діаспора виступить консолідовано по-державницьки одним дружнім фронтом... Для прийняття статуту й організаційного правильника з'їхалися представники допомогових комітетів в 1991 році. Богдан Футей, користуючись авторитетом федерального судді, переконав делегатів, щоб існуючі комітети залишити цілком самостійними в їх допомогових акціях. Його аргументація податковими законами США не мала жодних підстав, але воно припало до вподоби нашій анархічній вдачі, і Футей ще раз вийшов "переможцем".

Чим міг керуватися суддя Футей в анархізуванні допомоги нашій батьківщині в її найкритичнішому періоді державного відродження шляхом демократизації політичної системи?.. Чиї інтереси заступав суддя Футей?..

Відповідь сама напрашується:

Провід "Визвольного Фронту", тобто бандерівської фракції еміграційної ОУН хоче мати вільну руку у фінансовій допомозі тільки тим формаціям у сьгоднішній Україні, які співзвучні з ідеологічною ексклюзивністю і наказно-провідницьким принципом у політичній структурі державного ладу.

Адже воно не повинно нікого дивувати, що політична формація, яка вважає себе єдино-правильним носієм визвольної політики українського народу хоче мати автономію в допомоговій акції по лінії своєї "визвольної політики". А ми ж знаємо, яка це політика: із каси "визвольного фронту" не капнув ні один цент на кошти Енциклопедії Українознавства, на фонд

українських кафедр при Гарвардському Університеті чи на діяльність Гельсінської групи й на Оборону Людських Прав в Україні, ведену зусиллям подружжя Ольшанівських. Коли б якась частина тих коштів, що їх ОУН(б) витратила на конференції і "конгреси" на форумі "потуг" третього світу та на кошти диверсійних революцій у громадських установах, ми давно вже мали б англомовну енциклопедію України, завершений проєкт досекулярної літератури, що був заініційований українським Гарвардом у Тисячоліття Християнства в Україні, та поважний стипендійний фонд для постійного поповнювання українських наукових сил у вільному світі.*

*Довідаюся із достовірного джерела, що націоналістичні фракції витратили на вибори в 1994 р. в Україні чотири мільйони доларів і вибрали 3-х депутатів до В. Ради. За такі суми грошей можна було видати підручники для шкіл, які ще до сьогодні навчають із советських видань.

Про демократичний ретуал без політичної доцільности

*(Це є центральна частина статті, що була
під тим же наголовком друкована в Україн-
ських Вістях у першій половині 1981 року.)*

Сьогодні нам навіть не під силу уявити собі того величезного зусилля й посвяти нашої зарібкової еміграції на просторах Північної Америки, щоб від піонірських часів і "рутенських" початків стихійного гону до організаційних форм громадського життя, почерез наступні зусилля піонірських нащадків дійти до повного вияву своєї громадської зрілості і національної свідомості, яку ми бачимо в діяльності Українського Народного Комітету, і згодом до широко і свідомо закроєної праці Українського Конгресового Комітету в обороні найвищих ідеалів і стремління своїх братів на українських землях.

Підкреслюю: коріння всеукраїнської громадської інституції, якою став Український Конгресовий Комітет з ріднородністю так громадсько-організаційних і культурно-освітних завдань, як і політичної ініціативи в інтересі стремління цілого українського народу, кільчилися не в політично зрілих та освічених прошарках рідного нам етносу, а серед найменше освіченого селянсько-робітничого елементу, що керувався в своїй організаційній праці радше здоровим інстинктом, ніж свідомістю своєї історичної ролі.

І ось нахлинула після Другої світової війни нова велика хвиля нової еміграції. В своїй масі вона не мала зарібкового характеру, але загально-політичний, бо складалася з людей, яким під поновною окупацією московсько-советського режиму загрожували найтяжчі переслідування. І здавалося, що з прибуттям тієї "політично-зрілої" еміграції настануть світлі часи, настане ренесанс у всіх громадських виституціях американських

українців... Хто слідкував за розвитком подій, хоч би тільки на форумі УКК, той знає, як ті початкові надії завели, а тому, хто не слідкував, поручаю перечитати дуже уважно статтю д-ра Бориса Андрієвського, колишнього голови Політичної Ради еміграційної ОУН під проводом Ст. Бандери. Стаття ця була написана ще в 1956 році, але на жаль опублікована в "Свободі" щойно після злощасної 13-ої Конвенції Конгресового Комітету у Філядельфії. Як сучасник, співучасник і безпосередній свідок подій і випадків, що стали предметом критичних помічень і висновків д-ра Бориса Андрієвського, можу з чистою совістю потвердити правдивість його помічень і правильність висновків.

На тему — хто демократ, а хто автократ, написано вже дуже багато за цей відносно короткий час по 13-му Конгресі, але в цій полеміці не видно ще вичерпного наświetлення різниць між демократією українських громадських інституцій базованих на американських законах та практиці і між демократією, якою хизується бандерівська ОУН, тобто "централізованою демократією", яка так дуже до вподоби всім вождям з-під авторитарних ідеологій — лівих і правих, і яка цілковито вдовольняє всіх рядових "селепків", яким не під силу особиста відповідальність за власну політичну неграмотність. Справа ж бо не в більшості чи меншості голосів у конкретному питанні на зборах даної *громадської установи*, а радше в питанні, за якою методою і якими організаційними засобами ця більшість чи меншість оформлювалася ще поки вона проявилася під час голосування.

Чому підкреслюю громадськість даної установи у протизвагу до політичності? З особистих зустрічей і розмов переконаюся, що мало хто з наших високо і менше освічених громадян бачить будь яку різницю — по суті і в наслідках — між суспільно-громадською організацією і чисто політичною. Раз дана організація висуває домагання політичної натури, — каже доктор, — вона й політична організація. Йдучи по думці такого спрощення виходило б, що коли католицька церква в ЗСА веде широко закроєну акцію на форумі конгресу за державні субвенції парафіяльним школам — що найвиразніше є політичною діяльністю церкви, — значить католицька церква це політична організація; коли Сієра Клюб веде на форумі політичних установ кампанію проти нафто-вертільних веж на прибережних водах західного побережжя, значить Сієра Клюб є політичною організацією; коли з великого американського університету виходить ініціатива політичної кампанії проти примусового рекрутування

молоді до війська, значить університет є політичною установою; або коли я голосую на республіканського кандидата на президента, я обов'язково республіканський політик.

В наслідок нашого довговічного поневолення сусідніми державами, наша невгаваюча політично-визвольна боротьба конспіративно-підпільними методами цілком не сприяла розвиткові тієї політичної зрілості, що притаманна соціально розвиненим і політично зрізничкованим суспільствам західньої демократії. Адже заповнене конституцією ЗСА право політичної ініціативи кожному громадянину і кожному громадському об'єднанню, у формі петції, не викликає жодних сумнівів у родовитого американця і ставить його та його суспільно-громадські об'єднання на рівні з езекутивними та законодавчими установами під поглядом політично-законодавчої ініціативи.

Яка ж, тоді, різниця між чисто політичним суб'єктом і загально-громадським?

Різниця цілком проста.

Повноправний суб'єкт громадського порядку в демократичному суспільстві об'єднує громадян різних політичних поглядів і переконань. Адже, це не тільки теоретично можливе, але й практикою доказане, що крім церковних діячів, які за державними субвенціями для своїх шкіл, є інших поглядів члени тієї ж церкви, які з не меншою рішучістю відкидають ідеї таких субвенцій, побоюючись, що разом з бажаними грішми прийде небажаний тиск державної бюрократії в справах навчання і виховання. Та ж сама опозиційна думка до згаданих ініціатив політичної натури існує й чинно виступає по клубах, по університетах і по всяких об'єднаннях американських громадян. Організація чи інституція громадського порядку потребує для свого виховного існування однієї тільки і найбільш загальної об'єднуючої ідеї. Наприклад: ми хочемо жити в самостійній і в незалежній від зовнішніх сил державі; ми хочемо всіма можливими способами допомагати нашому поневоленому народові в його боротьбі за відновлення власної суверенної держави. І як довго ми залишаємо на боці цілковите й детальне узмістовлення цього абстрактного поняття — держава, наша загально-громадська організація залишається здатною об'єднувати довкола цього найосновнішого ідеалу якнайбільше число політичних партій та організацій і координувати їхні зусилля чи то в протинаступі на ворожі цій ідеї позиції, чи то для запевнення собі симпатій і допомоги посторонніх чинників, які при відповідних умовах

можуть статись вельми допоміжним, а то й вирішним елементом у користь нашої боротьби.

Основною прикметністю загально-громадської організації це плюралізм по відношенні до партійно-політичних програм та світоглядів. Ця толерантність провідних органів такої загально-громадської організації до всіх інших і чужих персональному складові тих органів концепцій, це її найважливіший вклад у розвиток мирних внутрішньо-соціальних стосунків і парламентарних форм міжпартійного суперництва в демократіях західного типу. Така загально-громадська організація зводить разом людей різних політичних переконань, різних світоглядів — ба, навіть різних культур, уприступнює виміну думок-ідей, стає школою взаємної толеранції.

З хвилиною, коли така організація дається опанувати одній, скажімо, чітко політичній партії, а особливо організації ексклюзивного характеру, вона стається політичною прибудівкою цієї партії-організації, що тільки містифікується демократичною фразеологією, питомою загально-громадським інституціям.

Чи така переміна обов'язкова?

Вона обов'язкова, бо політична партія чи організація мусить мати чітко визначену політичну структуру держави, до якої вона зміряє, соціально-економічну систему, а в випадку партії з ексклюзивною ідеологією, також і світоглядову доктрину. Партії традиційно демократичного суспільства вміють до певної міри толерувати вахляр внутрішніх розходжень не принципового характеру, що проявляється внутрішньо-партійною опозицією. Коли ж внутрішньо-партійні розходження набирають принципового значення, партії загрожує розкол, як наприклад сучасний розкол англійської Лейбор-партії. Особливо вразливі в питанні розколу є партії ексклюзивного характеру, в яких поява будь-якої опозиції рівнозначна розколові, і абсорбована такою партією загально-громадська установа мусить всеціло статись її політичною прибудівкою — структурально, ідеологічно і методологічно, бо в протилежному випадку така установа широко-громадської толеранції в системі авторитарної партійщини мусіла б зразу статись зародком її внутрішнього розколу.

Ідеалом демократії (і я б додав: утопічним) є, щоб усяка ініціатива, так соціальної як і політичної натури виходила від низових громадських інституцій; від громад сіл і міст, від організацій культурно-освітнього порядку добродійного, релігійного, наукового та соціально-реформістського. У справжній демократії

політична влада на всіх ступнях публічної відповідальності спирається на громадські (civic) формації і підпорядковується ініціативі тих формацій на підставі ось яких положень:

Кожна потреба зміни урядового курсу — соціально-політичного чи економічного — найсильніше відчувається у підстав суспільної піраміди, а найменше на вершинах, бо весь тягар помилок, що їх роблять урядові чинники, спадає остаточно на плечі звичайного громадянина і на інституції, що впливають з його безпосередніх потреб. Його реакція ініціює ряд подій, які можуть мати на меті зміни: 1) тільки економічного характеру (страйки за підйжку платень), 2) соціального характеру (маніфестації за релігійну чи расову рівноправність), 3) чисто політичні (ініціатива та організація руху за уведення *державного закону* про соціальне забезпечення безробітних, хворих і літніх громадян).

Цей самий принцип громадського суверенітету над політичними формаціями ми бачимо, коли обсервуємо демократію в дії навіть з точки чисто політичних інтересів. Всі політичні партії, діючі за традиціями справжньої демократії, пропонують і захвалюють свого кандидата на президента чи сенатора і свою програму не тільки перед своїми партійними товаришами, але й намагаються знайти собі однодумців серед безпартійних та серед членів інших партій, проте жодна з них не має і не намагається мати ексекутивної контролю над кожним голосуючим членом. У висліді нерідко трапляється, що кандидат менше чисельної партії виходить переможцем, бо найточніше відповідав настроям і бажанням більшості в суспільстві, що з'їгнорувало межі партійного зрізничкування.

Цей суспільно-громадський супремат над політичними формаціями є в центрі сили справжньої демократії, бо дає можливість для внутрішнього діалогу різним поглядам, для легального і гласного переходу меншості в більшість і вможливорює контролю для підопічного сектора, тобто народу над раз закріпленою владою кожночасної більшості. Крім цього примат суспільно-громадських формацій над політичними, це єдина гарантія в суспільно-політичному житті народів, що сприяє внутрішній дискусії, інтелектуальному розвитку одиниць з амбіціями на провідні пости, на дозрівання усіх прошарків населення під політичним поглядом.

В атмосфері й за правилами тієї демократії формувалася суспільно-громадська інституція американських українців —

Український Конгресовий Комітет.

Другий рід демократії (в знаках наведення), хоч і кооптував собі демократичну фразеологію і до деякої міри ритуал демократичних процедур, свою силу й опертя знаходить не в суспільно-громадських формаціях, тобто не в найширших прошарках суспільства, а в політичній владі партії, що в пригожих собі умовах закріпила за собою вихідні позиції у формуванні послужних своєму проводові сателітних організацій — назовні суспільно-громадської категорії, а внутрішньо під політичною контролею партії в усіх головних рішеннях. В умовах ворожої окупації і революційного підпілля такий "демократичний централізм" (ленінський силогізм), це ефективний і випробуваний засіб пов'язати визвольну боротьбу добре зорганізованого і дисциплінованого підпілля з легально існуючими громадськими інституціями для взаємної допомоги і синхронізації активної боротьби цілого народу у слушний час.

Основну різницю між цими двома методами організації й організаційними структурами суспільно-політичного життя можна окреслити одним реченням: у першому випадку суспільно-громадський сектор вирішує не тільки про склад і діяльність своїх центрів, але й про якість свого політичного проводу; в другому випадку центр політичної ексклюзивно-ідеологічної партії вирішує про склад, зміст і кожночасний напрямок праці основних суспільно-громадських формацій, залишаючись самий без жодної ефективної контролю над собою не тільки збоку широких кіл громадянства, але й свого рядового членства. Навіть в умовах вимушеного підпілля, коли такий стан продовжує тривати десятки років, наслідки не тільки для самої політичної організації стаються небезпечні, але й для цілого народу. Коли ж в еміграційних умовах, сприятливих демократичній гласності громадських і політичних формацій, політична організація затримує свою анахронічну і нічим неоправдану структуру і методу "панування" і опановування громадські центральні демократичної гласності, вся громадськість стає перед доконаними фактами, яких аж ніяк не можна виправдати будь-якими користями для проводу тієї політичної організації — ні політичною доцільністю з погляду всецілості інтересів визвольної боротьби українського народу, ні аргументами на потребу скріплення самооборони перед просяканням ворожої диверсії в самостійницькі лави нашої еміграції.

Перше: яких користей міг сподіватися для себе провід Визвольного Фронту, тобто провід еміграційної ОУН(б) від цілковитого підпорядкування собі і включення УКК в систему своїх беззастережно послухних сателітів з категорії загально громадського порядку?.. Адже і перед тим уже контингент голосів з формації Визв. Фронту мав поважну перевагу над коаліцією всіх інших репрезентацій українських самостійницьких організацій в Америці. Цей факт при мудрій, політично доцільній, тактиці міг статися об'єднуючим фактором, бо хто ж як не найсильніший не потребує боятися компромісових розрішувань несуттєвих з погляду на трагічне положення цілого українського народу розходжень?.. Коли б тільки провідний персонаж найвищої організаційної інстанції ОУН(б) був у силі позбутися старанно приховуваного під патріотичною бомбастикою почуття інтелектуальної меншевартості й увійшов в одвертий, респектабельний і паритетний діалог з еміграційними формаціями інших політичних орієнтацій, з усіма громадськими інституціями освітнього, наукового та економічного порядку, тоді наростала б і "органічна" консолідація всесторонніх зусиль української еміграції, і непомірно піднісся б авторитет проводу ОУН(б) в очах еміграції, воюючої України і посторонніх народів.

Виставляти арбітрарно "семафори" для цілого українства — тут і в Україні, виправдуватися ідеологічною непорочністю 30-их років і перехвалюватися, що найвище поставлена особа центрального проводу ОУН(б) нічого не навчилася на протязі останніх 42-ох років найбурхливішої — просто апокаліптичної всесвітньої історії, це ніщо інше, як визнати банкрутство своїх власних інтелектуальних сил, яких аж ніяк не заступили кількістю голосів сліпо індоктринованого рядового членства. Це доказ тому, як безвідповідально провід еміграційної ОУН(б) розтрачував і розтрачує політичний капітал набутий високою ціною крові рядового й провідного членства ОУН останніх сорока літ у жорстокій боротьбі на рідних землях.

Одверто кажучи, то одиниці навіщені аж такою амплітудою мегальоманії — і то в обличчі всіх тих фатальних помилок

* Дивись "Визвольний Шлях", ч. 2 (лютий) 1980 р., ст. 131, стаття Ярослава Стецька, "Без національної революції нема соціальної", до якої порядком пояснення редакція "ВШ" дає ось, який коментар: "Ця стаття з-перед 42-ох років стверджує послідовну незмінність засадничих поглядів Автора в комплексі його націоналістичного думання, світогляду і програмових проєкцій..."

визвольно-фронтівської емігрантщини, — що не відчувають сорому закликати сучасну воюючу Україну орієнтуватися на них, а від своїх критиків вимагають вдячності за картання і наvertання їх на "єдино-правильну" путь власного примітивізму, — такі одиниці повинні б дискваліфікувати себе як кандидати на провідні пости будь-якої шануючої себе суспільно-політичної організації.

Друге: яку політичну доцільність могла бачити патріотична ОУН(б) з погляду всецілості інтересів визвольної боротьби українського народу?

В житті народів доцільність даної політичної дії бере верх над усіма програмово-ідеологічними та партійно-суб'єктивними міркуваннями. В класичному періоді Римської Республіки уряд диктатора був легітимною інституцією, коли в даній ситуації вимагала цього політична доцільність для добра республіки. В модерних демократіях Америки та Англії уводиться двопартійність у всіх справах зовнішньої політики без уваги на те, якою більшістю голосів урядова партія прийшла до влади, коли це доцільно у винятково поважних ситуаціях і складних розв'язках міжнародних проблем, від яких рішення може залежати війна чи мир із державами зовнішнього світу.

В першому випадку прямий абсурд: найвища інституція самоврядування республіканського типу передає суверенну владу своєму принципіальному запереченню — диктаторові... для добра батьківщини, бо це доцільно в загрозовій для цілого народу ситуації. В другому випадку урядова партія, якій нарід дав право репрезентувати суверенітет нації, ділиться суверенною владою з партією в меншості, бо це доцільно з національної точки погляду.

В котру ж категорію з цих двох укладається визвольно-фронтівський *coup d'etat* в УКК? Приклад римський можемо зразу відкинути, бо політична диктатура без суверенітету на власній території й ексекутиви примусу залишається пустим звуком. Щодо прикладу з політичного досвіду англо-саксів, то події на 13-ій Конвенції УКК пішли в цілком протилежному напрямку: партія, яка в умовах державности могла б здобути мандат національної репрезентації, відмовилася ділитися з меншістю за долю народу в небезпеці, що загрожує його існуванню.

І чи ж треба доказувати, що цей черговий "чин" революційної хлестяковщини, докананий руками (адже не головами!) політично невироблених, але здисциплінованих кадрів ОУН(б), заперечує

всяку політичну доцільність, з будь-якого боку ми б не підходили. З внутрішньо-громадського погляду — викликування ще одної нагоди для безпродуктивної витрати національної енергії це поборювання самих себе.

Це ще один непрошений гріх політичної еміграції, яка по сьогоднішній день не усвідомила собі властивої своєї ролі, тобто ролі, яку виконують для державно-суверенного народу його амбасадори. Особливо в нашій ситуації, де ми ще й тепер з таким зусиллям мусимо доказувати перед світом нашу національно-політичну ідентичність, ця роль є першорядної ваги. І тепер уявімо собі опінію об'єктивного спостерігача про амбасаду даного народу, яка виразно працює в користь його ворога, хоч і ревно відсвятковує всі його національні панахиди. Чи ж може в такий критичний час така очевидна відсутність всякої політичної доцільності в декларативно-революційній частині політичного авангарду викликати будь-яке довір'я в потенційного союзника щодо нашої політичної зрілості?..

Скаже наш еміграційний "Хлестяков": — Що нам зовнішній світ? Ми за власні сили!. Ото ж бо й є, що здобування для свого народу прихильності, активної допомоги і виразного признання йому права на самостійність у міжнародних стосунках — особливо від старих демократій Заходу, яких роль в майбутній розгрі світового масштабу буде рішальна — це і є першим і основним виявом та іспитом власних сил. Ні один колоніально поневолений нарід, навіть у багато кращому положенні, ніж наш обезвласнений, не став державним і самостійним без прихильності й допомоги зовнішніх сил. Навіть національно-визвольна революція 13-ти колоній в Америці не мала б шансів без активної допомоги з боку Франції і пасивної з боку Росії — тодішніх конкурентів Англії на світову скалю.

А вже цілком безглуздо в нашому наявному положенні своєю тактикою нагадувати політичні засоби однопартійних структур, що питомі авторитарним та тоталітарним системам. Тимчасом наші емігрантські революціонери беруть ще раз курс на повторення таборової республіки — цим разом при 2-ій Авеню в Нью Йорку.

Далі, кожний політичний провід, плянующи в майбутнє, мусить рахуватися з імпондерабіліями, яких і ясновидцям не передбачити. Тож крім максимального здійснення найбільш революційної програми в час наступного всенароднього зусилля треба мати й те на увазі, що небажані умови, яких сьогодні не

передбачити, дозволять тільки на половинні успіхи, тобто положення з точки погляду загально-національних інтересів стане краще, але не таке, якого сьогодні прагне кожна свідомо українська людина. Очевидно, ніхто не сумнівається в тому, що є між нами революціонери-патріоти, які радше згинули б у боротьбі, ніж погодилися б на щось половичне, але цілий нарід не може гинути — він мусить жити і користуючись новоздобутим оптимумом, кріпитися для наступного старту до остаточної мети.

І коли центральна суспільно-громадська інституція об'єднує організації зрілих людей щонайменше двох політичних концепцій, всі питання в сенсі: **ЩО І ЯК, КОЛИ І НА ВИПАДОК** — можна і треба обговорювати, розп'янувати і координувати на внутрішньому форумі такої установи, не виносячи й принципіальних розходжень на публічне видовище, залишаючи обосторонно все це на вирішення часові й майбутнім обставинам в найширшому значенні.

Коли ж таку центральну установу монополізує партія ексклюзивного характеру, яка не толерує ніякої іншої концепції крім своєї власної — максимальної, всяка інша концепція мусить силою факту виринати поза форумом змонополізованої установи і викликати взаємне заперечування викликання — словом публічне видовище, що в однаковій мірі понижує і "переможців" і переможених на втіху і злорадість того "народного приятеля, який доклав усіх зусиль, щоб своїми неперебірчивими засобами довести до ось такого скандалу і сповіщати цілому світові:

"В усякому разі на Конвенції (УКК) прали брудні простирали (можливо із-за недостатчі чистих...). Делегати навипередки виривали один одному мікрофон і не допускали один одного до слова. В ході часу пристрасті розжарювалися аж до того, що хапали одні одних за чуба. У висліді частина публіки залишила залю. Ті, що zostалися, вигукували вслід за тими, що виходили, прозиваючи їх лайливо. Оце вам свобода слова й вислову! Тож не диво, що виследи 13-ої Конвенції оцінюються вже в націоналістичних публікаціях ЗСА і Канади як провал Українського Конгресового Комітету. Правда, УКК правно ще існує, але від нього вже заносить трупом".*

Очевидно, винна в тому й протестуюча партія своєю хохляцькою незорганізованістю та рутенською слизавістю, але відповідальність за весь той скандал несе той, хто цілий час тримав

* "News from Ukraine", No. 49, pg. 7, 1980. (Setting Things Straight).

у своїх руках ініціативу, тим паче, коли ще й хизується своєю непомильністю.

Третє: щодо аргументів на потребу скріплення самооборони перед просяканням ворожої диверсії в самостійницькі лави нашої еміграції, то справа мається якраз навпаки, коли зважити відношення ворожих сил до наших, відношення засобів і організаційних структур обидвох противників. Вже від довшого часу відчувається в полемічних виступах натяки на існування диверсії на стратегічних постах нашого організованого життя, бо ж як інакше пояснити всі ті горе-патріотичні явно-пресові і секретно-обіжникові ініціативи проти різних інституцій і визначних осіб нашої еміграції, що роздмухують масові бойкоти дисциплінованих низів і радувати можуть тільки ворога? Тільки недоумки можуть вірити, що наші еміграційні організації мають вроджений імунітет проти ворожих диверсантів тоді, коли читаємо, що установи державних урядів з цілою системою контр-розвідочної сітки викривають час від часу ворожі агентури на ключевих позиціях державної оборони. В чому ж суть диверсії? Диверсія завжди і без винятку прикривається ультра-патріотизмом, ультра-гуманізмом, запопадливістю над збереженням чистоти джерел життя, в обороні соціальної справедливості та ідейної непорочності навіть і тоді, коли ця ідейна непорочність своєю сутністю є прямим запереченням ідеології ворога, але якої принциповість може він використати як засіб розкладу чи послаблення носія справжньої собі небезпеки. Наприклад, ні націоналізм новопосталих націй на чорному континенті не є співзвучний із советським марксизмом, ні добро народніх мас тих держав не лежить кремлівським можновладцям на серці, чого доказом жажлива доля населення Комбодії й Абіссинії, але Сов. Союз роздмухує й підтримує націоналістичні емоції, бо це послаблює, а то й заблюковує впливи Америки й західньої Європи — вчорашніх колоніальних народів, і сприяє творенню нових сателітів Сов. Союзу на цих стратегічних теренах.

Сутністю диверсії серед демократичних народів Заходу є зробити проблеми другорядної ваги першорядними в свідомості якнайширших народніх мас і тим способом відсунути на задній план всі ті питання, від позитивного і вчасного рішення яких залежить державна самобутність тих народів. Наприклад, не може бути й найменшого сумніву, що найбільшою трагедією західних народів була б цілковита програна Заходу в користь советського марксизму. Щоб перешкодити поширенню цієї сві-

домости серед найширших кіл громадянства, диверсія намагається висунути на перший план всенародньої турботливості питання другорядної ваги й роздмухувати цю важливість до розмірів світової катастрофи. Тим способом ворог "одним камнем вбиває дві качки": відвертає увагу світової opinio від валсних намірів і послаблює оборонний потенціал своїх західних противників. Наприклад, допомагаючи роздувати страх серед американського народу перед нуклеарною війною, диверсія наставляє публічну opinio американської демократії проти власного нуклеарного зброєння і в той спосіб послаблює оборонний потенціал свого головного противника і скріплює позиції для власного шантажу, а наставляючи цю ж opinio проти розбудови ядрової енергетики для промислово-домашніх цілей, ця ж дбайливо приховувана диверсія під суспільною заботливістю про чистоту джерел життя посилює економічні труднощі Америки і зупиняє технологічний розвиток. Все це, очевидно, не має жодного впливу на розрішування цих проблем у Советському Союзі — де ця заботливість зустрічається з лобовою атакою органів державної безпеки... Що може сповільнити розбудову воєнного потенціалу Сов. Союзу — це тільки порівняльна його відсталість у технології та неефективність марксистської економічної системи.

Підпільна боротьба Сов. Союзу проти політичних і патріотичних еміграцій поневолених народів іде в двох напрямках: ліквідація передових одиниць, які своєю виїнярковою фаховістю у слугний час могли б статись небезпечні режимові, або яких повне дозріння і впливи на своє оточення могли б ускладнювати й викривати добре наладнану систему диверсії в еміграційних громадах; другий напрямок це вперта і послідовна провокаційна робота спрямована проти всяких консолідаційних зусиль цілої еміграції — особливо проти "механічної" консолідації, тобто консолідації на широкий громадській базі, що толерувала б всю існуючу зрізничкованість в громаді під поглядом ідеологічно-світоглядомим і політично-концепційним. Ні, це не помилка. Якраз така консолідація, яку преса "Визвольного Фронту" охристила "механічною", аж надто комплікує диверсійну роботу, а то й може послаблювати наслідки цієї роботи. Пліуралістичний склад загально-громадської організації, особливо під поглядом політично-концепційним, накладає на ворога потребу збільшення диверсійних гнізд за числом головніших організацій, що нерозпримушувало б окремих диверсантів працювати один проти одного, щоб тільки конспірувати справжній характер своєї місії.

Тож диверсійна праця в центральних громадських організаціях плюралістичного характеру під поглядом ідеологічним і політично-концепційним вимагає від ворога більших людських резерв, більших витрат і є постійно наражена на малу ефективність.

Цілком інакше мається справа з "органічною" консолідацією на формі старої і загально визнаної централі суспільно-громадського характеру, тобто з такою консолідацією, яку зобов'язує один тільки світогляд, одна ідеологія і одна концепція визвольної політики. Очевидно, для такої "консолідації" так же само лицює консолідаційний термін, як і пасує термін загально-громадський до публічної організації, що стала звичайною прибудівкою одної політичної партії. Один уміло вмонтований агент на провідному пості в організації ексклюзивного провідницького типу, який при допомозі давно вже випробуваної методи кадила непомильному авторитетові партії та повсякчасною ревністю в обороні "революційної концепції" і "концепційних принципів" здобуде повне довір'я центрального проводу, буде в стані підказувати й унапрямувати політику партії в ім'я ідеологічної чистоти, "органічної консолідації" і непомилности аж поки ця "свята корова" непорушних принципів не вияловіє до того ступня, що починає працювати контр-продуктивно до щирих бажань і намірів усього ідейного членства. І в цьому власне найбільша небезпека від внутрішньої диверсії і провокації в користь ворожих інтересів, що все ідейне, жертвенне і заслужене на народній ниві членство працює по лінії провокації в найкращій вірі, що це єдине на потребу.

Чи призадумувався освічений син старого Футали, голови таборової ради в Регенсбурзі, пан Лев Футала, коли докладав пильної праці по низових відділах організацій Визвольного Фронту в користь відомого висліду 13-ої Конвенції УКК, або коли писав у новенькому органі (чи не теперішнього уряду УКК?), в "Національній Трибуні", свою апологетику на зразок стереотипного "неправдою є, зате правдою є" в обороні організацій Визвольного Фронту?

В автора цієї сумної розповіді немає найменшого сумніву в тому, що еміграційна ОУН(б), своїм організованим членством та при поважній допомозі своїх симпатиків в організаціях Визвольного Фронту і поза фронтом може сміло йти на розрішування всяких проблем у нашій еміграційній громаді демократичним ритуалом більшості на всіх конвенціях. Ніхто й не сумнівається в тому, що принцип більшості голосів є родовито

демократичним принципом, але й ніхто не заперечить цього, що самі тільки демократичні принципи стаються глибокопом матері-демократії, коли нехтується здоровим глуздом щодо доцільності даної пропозиції в кожному окремому випадку. Цей демократичний принцип сумлінно використовували автократи, як ось Ленін на партійному конгресі в Лондоні 1903 року, і психопати, як Гітлер у виборах до Райхстагу 1932 року. Тож не справа в більшості, а в політичній доцільності наперед плянованого *coup d'etat* на конвенції УКК. Адже апологет Лев Футала не заперечив того, що готування до того конгресу "переможців" ішли роками. На це в цього автора є доказ з особистого досвіду.

Ще перед конгресом СКВУ гостював у Лос Анджелес Ярослав Стецько з дружиною. З його ініціативи ми зустрічались декілька разів. З приватних розмов на очевидні теми я навіть виніс корисніше враження про голову проводу ОУН(б), ніж колись з кількох наших зустрічей на терені Німеччини. Навчився старий революціонер, думав я собі, прислухатися і толерувати критичні голоси.

Вже по конгресі СКВУ загостив до Лос Анджелес п. Володимир Мазур. Про нього я перший раз почув уже тут і по відході проф. Івана Вовчука з організаційної діяльності на спочинок. Через третю особу п. Мазур виявив бажання зустрічі зо мною. Я здогадувався, що це на поручення Ярослава Стецька.

Розмова зразу зійшла на тему політичної консолідації існуючих на еміграції сил. Мені здавалося, що я переконливо доказував потребу єдиного політичного фронту перед зовнішнім світом, хоч би те міжгрупове порозуміння мало бути найзагальнішого характеру. Здавалося мені, що п. Мазур не мав поважних застережень, але при прощанні заявив без жодного логічного пов'язання, немов у перехвалки, що наступні конгреси ми переводитимем самі, не вдаючись у жодні коаліції. МИ — тобто ОУН(б) з усіма організаціями Визвольного Фронту і симпатиками.

Здивований такою несподіваною реплікою, я відповів щось у роді "*oleum et diem perdidit*" і ми розійшлись. Повертаючись пізніше до тієї дивної заяви п. Мазура, я за кожним разом заспокоював себе: Стецько на таке не підє... Значить, я цілком не знав своїх колишніх організаційних друзів.

По чийому боці стояла воююча Україна 1940-их років — по Григоренковім чи по Стецьковім?

Великою компенсатою мого арешту гестапівцями у вересні 1941 року, що завершився Авшвіцом, був той подарок долі, який звів мене з такими мужами українського резистансу як Осип Позичанюк і Ростислав Волошин. Перший із Центральних земель, другий з Волині, з Рівного. Від жовтня 1941 року до серпня 1942 року днювали ми й ночували з кількома десятками друзів у великій камері на партері слідчої в'язниці Монтелюпіх у Кракові. Чого не передумали й не переговорили!.. Як і перший, так і другий — обидва вони це справді хрустальні характери обдаровані непересічним інтелектом і вродженою інтелігенцією. Обидвом їм удалося обдурити слідчих і стати в рядах Української Повстанської Армії. Обидва вони загинули в її рядах героїською смертю на полі бою. Обидва — члени УГВР.

На пості керівника Політичного відділу Головної Команди УПА, Осип Позичанюк написав у 1943 році працю п. н. "До питань боротьби за УССД". Для нас тут буде найцікавіше довідатися про політичну лінію Воюючої України супроти сусідніх народів, особливо російського ("Літопис УПА", т. 8, ст. 203).

"Виходячи з тверезої оцінки всього комплексу передумов і співвідношення сил, перш за все мусимо для себе (і не тільки для себе) визначити, яка ж тепер мусить бути основна напрямна нашої політики... Чи ми й далі йдемо по вузькій лінії розпалювання національного українсько-російського й українсько-польського антагонізму й діємо, як сила суто націоналітичного й вузько льокального характеру, не зважаючи на гасло про "народи сходу", а чи ставимо питання в площині боротьби "всесоюзного" значення під ідеологічно-політичним оглядом, у площину орієнта-

ції й підтримування революції соціально-політичної і національної в цілім СРСР, і насамперед в Росії, базуючись на всіх існуючих передумовах до того... Більшовики нас били і б'ють у всесоюзному масштабі, і насамперед своєю ідеологією. Ми мусимо їхню ідеологію й їхні методи обернути проти них самих і то у всесоюзному масштабі..., використовуючи всі його такі рясні протиріччя та розбіжності й мобілізувати найширші маси, і *насамперед російські* проти нього його ж методами, оскільки він мобілізує їх увесь час проти нас... (Мені) можуть сказати, що більшовизм сам сів на націоналістичного коника. Так, але це якраз показник його слабости та ідеологічно-політичного банкруцтва в масах, і насамперед у російських. Саме цей коник і скине його (мусить скинути), бо більшовизм сам створив для цього передумови... у народі... Ми протиставимо йому не "зоологічний" націоналізм, за який вони привчили маси ненавидіти нас, і не інтернаціоналізм, що його маси ненавидять після всієї більшовицької практики, а *поступову ідею національної співпраці, миру й єдності на принципі волі, незалежності та дружби народів, як рівний з рівним*. (Підкреслення за оригіналом — П.Б.) Ми більшовицьку палку, якою вони нас лупили як представників "націонал-фашизму", повертаємо проти них же як організаторів потворного націонал-фашизму, сівачів міжнаціональної ворожнечі, і *то не в інтересах російського народу, а в інтересах правлячої плутократичної інтернаціональної кліки, нової кляси узурпаторів, що діє за принципом "розділай і пануй"*... Ми ставимо питання... не під гаслом національної ворожнечі, а *національної єдності в боротьбі з режимом загальної павперизації, соціальної нерівности, жорстокої експлуатації, визиску, безправ'я, приречености на жертву в інтересах партійної верхівки (партократії — П.Б.) і т.д. Всюди акцент на російському народі як однаково використовуваним і фактично безправним*. Коротко, ми мусимо внести рішучі корективи в магістральну лінію української політики й чину... і згідно з цим поставити, як кажуть, "ребром" ряд питань і вголос відповісти на них.

1. А втім, з ким ми боремося, з більшовизмом чи з одвічним північним ворогом, "московським народом", "москалями", "лапотниками", "московським імперіялізмом" і т.д.?

2. За що ми боремося насамперед? Чи зразу ж з місця в галоп за вимріяну проблематичну українську імперію від Хусту до Казахстану, чи перше за розвал СРСР, за повалення більшовизму, за розвал більшовицької імперії, а тоді вже за конкретну

українську державу в максимально можливих межах, умовлених конкретними можливостями, ситуацією, у специфічних витворених складних умовах та передумовах. Чи орієнтуємося на ближчі дні чи починаємо з далекого майбутнього, чи орієнтуємося спершу на синицю в руках чи на журавля в небі?..

3. Як ми боремося? Чи сподіватись нам на зовнішнє втручання і тільки на зовнішнє, як це майже всі наставлені серед українських провідних кіл, без чого, мовляв, українська держава не постане. Чи сподіємося на те, що "Схід видасть належні сили і провід" і започаткує, мовляв, і вивершить і т.д., як багато хто любить заколисуватися. Чи, нарешті, ставши на шлях самостійного широко закресленого чину (в стратегічно-політичному розумінні), не сподіватись нам на зовнішнє втручання й не узалежнювати долю української держави від нього.

І нарешті.

4. З ким ми спілкуємося? З ким пліч-о-пліч боремося? Чи з усіма поневоленими народами проти російського народу, московської культури, російської агресії і т.д.? Тобто — противоставимося російському народові чи, навпаки, втягаємо його (і насамперед його) в єдиний фронт проти більшовизму, як політичної й соціальної системи, тотального режиму, що його російський народ ненавидів і ненавидить у такій же мірі, як і інші народи.; втягаємо, пам'ятаючи, що від того, в якій позиції до більшовизму стоятиме російський народ, залежить бути чи не бути українській державі.

Парадоксально, але так.

Ось так стоять питання і ми мусимо на них ясно і рішуче відповісти.

Ад. 1. Ми сьогодні боремося не з "одвічним північним ворогом", "москалями", "лапотниками" тощо (весь цей дешевий патріотичний мотлох треба вже рішуче викинути з ужитку в пропаганді й узагалі з політичної термінології, познімавши всі акценти з власного войовничого націоналізму, бо не націоналістичний галас нам потрібний, а націоналістична мета, в ім'я якої ми йдемо на все). *Ми боремося не з російським народом, а з більшовизмом. Ми хочемо завалити не Росію як символ російського патріотизму, не Москву (нагадуючи москалям усі історичні кривди — знайшли для того час! — а особливо більшовицькі кривди, перекладаючи відповідальність на весь російський народ) і не московську російську культуру, але тотальний більшовицький режим, більшовицьку (антинародну й антиросійську)*

культуру, червоний Кремль як організатора й керівника грандіозної тотальної імперіялістичної машини, в поваленні якої ми зацікавлені.

Імперію, бо організував і тримає не російський народ і не російська культура, але більшовизм і його доктрина, більшовицька (до речі, інтернаціональна за складом) партія, режим, ідеологія (інтераціональна), державний тотальний апарат (інтернаціональний, без чого та імперія не існувала б)...

Ад 2. Ми боротьбу ведемо не в вузьких суто українських націоналістичних рамках, а в імені єдиного народного фронту України і єдиного фронту поневолених народів, даємо їй якнайширший ідео-політичний розгін, пам'ятаючи, що "інтернаціоналістичний" більшовизм протистоїть українському націоналізмові не на вузько українському полі, а в масштабі всесоюзному, світовому, поборюючи всякий найменший прояв цього, як і всякого іншого націоналізму. Ми будемо протиставити більшовизмові гасла соціального й політичного переустрою... — гасла соціальної, політичної й національної революції і то в самій основі СРСР — в Росії насамперед... Ми боремося за конкретну українську незалежну демократичну державу..., і за російську, і за демократичні держави інших народів старого і нового СРСР. Гасло "воля народам, воля людині" мусить стосуватися і росіян. На цім мусить стояти спеціальний акцент...

Ад 3. Ми боротьбу з більшовизмом не узалежнюємо від зовнішнього втручання. Ми тримаємо свій курс... і при зовнішньому втручанні, і без нього... Зовнішнього втручання може й не бути..., то все таки СРСР розпадеться, бо мусить розпастися. І УССД постане, бо мусить постати... І не тому, що нам так хочеться, а тому, що це буде логічним вислідом усіх подій суспільно-політичного розвитку й революційної боротьби на сході... А якже з таким цікавим фактом, як розпад одної (куди сильнішої під кожним оглядом ніж більшовицька) імперії в 1917 році. І то розпаду цілком без втручання зовнішнього, що її розвалювало б, а навпаки — при втручанні, що хотіло її врятувати від розвалу. Як з тим фактом?

Отже ми ні в якому разі боротьбу за УССД не узалежнюємо... від зовнішнього втручання... Тим більше, що є підстави сподіватися, що англійське втручання дасть для УССД не більше, як дало німецьке. А то ще й може бути й так, що коли це втручання діятиме в розріз з інтересами російського, східно-українського та інших народів (коли не зуміє роз'єднати народ і

партію, для чого самого збройного втручання мало), то воно дасть зворотні наслідки в боротьбі з більшовизмом, як німецьке втручання, або втручання тих самих альянтів у 1917-20 роках у боротьбі з більшовизмом...

Виключну роль у розпаді імперії Романових відіграв російський народ. Він не тільки розвалив імперію..., але й стер на порох свій "вітчизняний", тобто — російський ультра-націоналізм денікіних, колчаків, юденічів, капелів, врангелів і т.д., і т.д... Корінь цього криється в низці поважних причин і у властивостях того народу, якого ми не знаємо й не хочемо знати, але мусимо знати, бо мусимо скористуватися з властивостей і нахилів того народу, від постави якого залежатиме доля більшовизму... Робимо акцент на тім, що більшовизм завдячує свій вихід на історичну арену цим властивостям, цього народу насамперед. Їм же він завдячуватиме й свою смерть так, як імперія Романових...

Якщо буде вестись боротьба ззовні проти російського народу, ототожнюючи його з більшовизмом..., ніяке зовнішнє втручання не повалить більшовизму. Бо цей народ — то каркас, на якому тримається цілий СРСР. І навпаки. Стане російський народ разом з іншими народами проти більшовизму... — то ніщо, навіть ніяке зовнішнє втручання його не врятує, як не врятувало імперії Романових...

Ад 4. Ми боремося рука об руку з російським народом проти більшовизму. Ми прагнемо цього... І то з російським народом насамперед. В цьому наша тактична задача і в цьому запорука нашого успіху. Нам немає ніякого діла до політичних обивателів, гурра-патріотів, що "будують Україну" непримиренними мріями, стоячи догори ногами. Так само, як немає нам діла до того, як після деструкції росіяни будуть будувати свою національну Росію і яка вона буде... Ми не збираємося з москалями дітей христити. Але ми не збираємося христити дітей з власними політичними "недоростками".

Зло, загроза нашому існуванню, сила нашого "північного ворога" сьогодні криється в більшовизмі, в його державно-політичному апараті, а не в російському народі. В ідеології більшовизму, в організації, в апараті управління й поневолення — ось тут корінь нашого лиха, бо той більшовизм піддержують не тільки росіяни, а й мільйони українців, учора з ідейности, нині з інертности, не маючи чогось ліпшого й вірогіднішого...), а не в російському народі. І це треба пам'ятати. В російському ж

народі, навпаки, криються поважні або й вирішальні передумови до розвалу того більшовизму...

Тож... чи розумно нам сьогодні підіймати питання національного антагонізму між російським і українським народами... *Лишаємо це Донцову розмахувати паперовим мечем...* Боротьба за УССД складається з двох етапів. Перший з них —розвал більшовицької імперії. Це початок. Тільки дурень починає справу з кінця. (Робити й думати інакше) — це значить бути, не скажемо ослами, а прямими ворогами української справи...

Багато наших гурра-патріотів саме така постановка питання щодо співдії з російським народом кине в сказ, викличе страшенне обурення й закиди авторові в більшовизмі і ще чорт зна в чім. Ми не полемізуємо з політобивателями. Взагалі тут нема чого полемізувати.

Отож, ми боремося пліч-о-пліч з російським народом проти більшовизму..."

На цьому й закінчимо цитувати із статті Осипа Позичанюка, наскрізь стратегічного характеру в боротьбі на повалення марксистської системи більшовицького або Ленінського оформлення на автократичних традиціях, що коріняться в Московському царстві Івана Грозного. Цікавий читач знайде повний текст цієї статті в *"Літописі Української Повстанської Армії"*, том. 8, сторінки від 203 до 240.

При цій нагоді наведемо малу поправку в біографії Позичанюка. Осип не "перейшов радянські й німецькі тюрми". Єдиною тюрмою в житті Позичанюка, це десятимісячна "резиденція" на Монтелюпіх у Кракові.

Він був сином щоденної зарібниці, тож "чистокровний пролетарій". На державних стипендіях він закінчив педагогічний інститут і нагороджений був оплаченою екскурсією до Москви і Ленінграду. Йому показували не тільки здобутки Жовтневої і післяжовтневої революції, але й культурні святощі передреволюційних періодів Московсько-Російського царства. На мармурових кладовищах він бачив гробівці російських поетів, письменників і науковців утримувані з музейною дбайливістю. Це піддало йому думки, по повероті до Києва, розшукати й оглянути гроби наших відомих поетів і літераторів. І тут він наглядно побачив усю забріханість советської системи: гроби наших славних покійників з похиленими хрестами і з виляючими фотографіями позаростали буряном і хашами. У так звані вихідні дні він збирав своїх учнів і разом з ними доводив ті наші чорно-

земельні саркофаги до с'як-так приличного вигляду. Ця національна кривда запала в душу молодого письменника червоточиною, з якою він опинився у Львові, коли був висланий у Львівський університет із завданням організувати комсомол. Завдяки своїй бездоганно культурній поведінці з акцентом на український патріотизм, він знайшов серед студентів щирих приятелів, і несповна чотирьох місяців нав'язав тісні контакти з оунівським підпіллям.

Коли більшовики відступали зо Львова, Позичанюк пішов у підпілля і згодом в одній із т. зв. похідних груп посувався у слід за вермахтом до Збруча. Групу наздогнало гестапо і він разом із іншими (почерез Львів) опинився в Кракові на Монтелюпіх. Десь біля тижня пізніше й за мною затріснулись двері тої ж камери.

Проблеми порушені й висновки прийняті Позичанюком в наведених цитатах були чи не щоденними темами дискусій в камері, в якій опинилися люди різної освіти, різного інтелекту та ідеологічної індокринації. Тож і не дивно, що погляди на порушені Позичанюком і Волошином проблеми (до яких і я зразу пристав) приймалися серед невеликої меншости в камері. Ця політична поляризація, що заіснувала у в'язничній камері, тягнеться червоною ниткою почерез усі колективи українського резистансу в Україні і поза Україною суцї.

Розв'язка кожної складної суспільно-політичної проблеми полягає на специфічній тій проблемі кореляції між головною метою тієї розв'язки і доступними засобами, і на точній синхронізації відповідних засобів із необхідними етапами на шляху реалізації наміченої мети. Іншими словами, в нестерпному стані речей в даному суспільстві визриває протиставний тому станові теоретичний ідеал оновленого суспільства, якого здійснення вимагає повалення того політичного руштовання, на якому тримається існуючий стан речей. Для зверження того руштовання необхідна організація суспільно-економічних сил при допомозі привабливого масам ідеологічного сценарія. Завданням діалектики є уведення всіх цих факторів у логічно координований історичний процес, тобто проектування стратегії руху.

Для Маркса нестерпним станом речей, як у псевдофеудалізмі, так і в демократії дев'ятнадцятого віку в Європі, була капіталістична система, сперта на приватну власність на землю і на засоби продукції індустріального суспільства. Ідеалом Маркса стало безкласове суспільство зневласненого робітництва, яке

мало відограти ролю революційної суспільно-політичної сили в поваленні всіх соціально-політичних і економічних структур західно-європейської буржуазії, що оволоділа великими капіталами масової продукції на правах приватної власності.

В романтичному періоді Марксової політичної діяльності в Пруському королівстві, спроба лобовою атакою на позиції пруської буржуазії в роках 1848-50 провалилася і закінчилась неславним судовим процесом проти членів Комуністичної Ліги в Колоні. Дещо пізніше, Енгельс в кореспонденції з Марксом визнав, що коріння німецької буржуазії в середньовічному місті надто сильні для лобової атаки пролетаріату в його прозелітній стадії розвитку. В році 1851 Маркс виклав принципи своєї політичної філософії в боротьбі до "диктатури пролетаріату", тобто до абсолютної політичної влади в руках проводу пролетарської революції для повної ліквідації приватної власності і всіх власницьких кляс. Серцем тієї філософії стала експлуатація міжкласової ворожнечі капіталістичного суспільства у виді коаліції із слабшим противником для поконання сильнішого. Засади цієї філософії Маркс стосував на форумі Першого Інтернаціоналу в справі ірландсько-англійського конфлікту і в ширенні комуністичної ідеології в Німеччині, але без великого успіху через свою неоковирність у політичній тактиці. Його безкомпромісовість у раз виведеному ідеологічному сценарії комуністичного суспільства, ворожість до інтелігенції в рядах комуністів і приzirливе трактування академічних кіл Німеччини, бльокували ширення марксизму серед освічених верств. Щойно його перемник, Ферденанд Лассаль, якого Маркс називав плагіатором і вульгаризатором його ідей, присвоїв марксизмові соціал-демократичну налічку, давав перевагу еволюційним методам над революційними в переході від капіталізму до комунізму, організував першу соціал-демократичну партію 1863 р. і агітував інтелігенцію йти нога в ногу з робітничою клясою.

В теоретичній літературі цю ініціативу Лассалья підхопили обидва основники т. зв. "ортодоксальної школи" марксизму, Едуард Бернштайн і Карл Каутський. Не відрикаючись революційно-насильницьких засобів у майбутньому, вони програму Соц-демократичної Робітничої партії Німеччини переставили з революційної на еволюційну, щоб задовільнити вимоги нової імперської конституції і мати своїх послів Райхстагу. В теоретичній літературі тієї школи на теми соціально-політичні — особливо у писаннях К. Каутського — політичну тематику

можна окреслити: еволюційними засобами в сучасному до майбутньої революції з усіми наслідками передбаченими в "Комуністичному Маніфесті" і в Програмі Комуністичної Партії з-під пера Маркса у 1848 році. Німецька "ортодоксальна школа" дала рішучу перевагу ідеології марксизму над політичною філософією Маркса в боротьбі за владу. Живі ще і здорові патріархи "наукового соціалізму" дорікали обидвом теоретикам "ортодоксальної школи" за те, що з наміром притягнути до руху молодь буржуазної інтелігенції, вони "червоного диявола" комунізму представляли "червоним опудалом", побоюючись, що тим шляхом вихолощений з радикалізму автентичний марксизм поступиться перед "утопічним соціалізмом західної буржуазії" і врешті скапітулює перед "буржуазною демократією". Е. Бернштейн запевняв обидвох патріархів у вірності партії їхнім основним ідеям і виправдував свою тактику:

"Нехай не буде непорозуміння, ми не хочемо залишати ні (соціал-демократичну) партію, ні нашу програму, але на це будуть ще роки часу для її переведення, коли ми під сучасну пору, зосередивши свої сили і енергію, досягнемо певні необхідні цілі, які за всяких умов мусимо здійснити, поки можна буде думати про переведення в життя більше далекосяжні наміри".

При кінці 19 століття й на початку 20-го молоде покоління Галичини під Австрією й України під Росією було індокриноване утопічним сценарієм ідеологічного марксизму, приймаючи "на слово" назвичайно популярних теоретиків "ортодоксальної школи", не завдаючи собі труда заглянути до оригінальних праць Маркса й Енгельса. Навіть такий визначний діяч українського соціал-демократизму, як Лев Юркевич пробував повчати Леніна про справжній марксизм. Єдиний Іван Франко прозрів наскрізь лиховісний вплив марксизму, коли писав:

"Дуже сумно, що на цю доктрину ловиться в значній часті гарячіша українська молодь, хоча соціал-демократизм стає ворожо, як проти усяких об'явів суспільної самодіяльності та децентралізації, так само і проти українського національного руху, і з того погляду являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавіє і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так би мовити, в'яже руки, то соціал-демократизм краде душі, наповнює їх пустими і фальшивими доктринами, і відвертає від праці на рідному ґрунті")...

(“Я певний, що в ХХ віці люди не схочуть вірити, що така безглузда і негуманна доктрина могла коли-небудь розгачувати голови й серця молоді, у котрої на устах раз-у-раз любов до народу і любов до поступу”).

Великий Каменяр ані на йоту не помилявся щодо марксизму в будь-якій редакції, але таки дуже-а-дуже помилився щодо “людей ХХ віку” — щодо своїх земляків.

Почерез розполітизовані старшинські кадри Січових Стрільців, велика доза Марксових ідей, нікудишніх в соціально-політичній і економічній структурі національної держави, опинилися в програмових статутах українського організованого націоналізму і покутує в них по нинішній день. У 20-х і 30-х роках, завдяки потужному впливові донцівського волюнтаризму на ідеологію українського націоналізму, Марксова політична філософія залишилася поза увагою наших теоретиків визвольної боротьби, зате абсурдні для національної держави ідеологічні абстракти Маркса, як “безкласове суспільство”, стали змістом Великої Мети. “Уміти хотіти” притьмило “вміти зробити” і визвольна політика останньої еманції українського націоналізму під проводом Ст. Бандери і Я. Стецька взяли курс на лобову атаку проти російського імперіялізму і комуністичного інтернаціоналізму одночасно. Хто тільки пробував зговорюватися із співзвучними елементами серед росіян проти всемогутньої партократії, наражувався на тавро “єдинонеїдицця” і на остракізацію з рядів “справжніх” патріотів. Чільну науку від “наукового соціалізму” про прайоритети в боротьбі проти сильного ворога з виглядом на успіх, тобто програмування етапів, намічування собі в таборі ворога того сектора, з яким по дорозі для повалення грізнішого, не забуваючи одночасно, що нинішній союзник це потенціонально завтрішний ворог, революційній ОУН не під силу було засвоїти собі, не порушивши “ідеологічної чистоти революційної концепції”. Ленінський шлях до влади, рясніючий найнеправдоподібнішими аліянсами й ліквідованими союзниками по перемозі, для проводу бандерівської організації залишався мертвою сторінкою історії.

Осип Позичанюк і Петро Григоренко вийшли з іншої “школи”, в якій ленінська діалектика була предметом щоденного навчання. Як перший, так і другий не потребували теоризувати про противника, проти якого вони повстали — вони знали його із щоденного життя. Вони знали, що так, як в році 1917, провал совєтської імперії тепер мусить наступити в імперському центрі і

руками російського народу. Тому й вважали, що притягнення у спільники відповідного числа революціонерів чи тільки ревізійоністів з-поміж росіян це передумова всякого успіху українського народу в його боротьбі за незалежність. Відокремлена київська ініціатива не мала найменшої надії на успіх. Проти неї повстали б і ті російські патріоти, які рішучо протибільшовицькі, бо остаточна мета російського резистансу не тотожна з українською. Про це виразно писав Позичанюк у вище цитованій праці:

”Щодо внутрішньоросійських національних справ, то наш інтерес тепер так далеко не сягає. *Тепер він кінчиться там, де кінчається спільний антибільшовицький фронт.* Нам ідеться про те, щоб росіяни допомагали повторити 1917 рік і розвалили тотальну імперію Сталіна...” (Підкреслення мої — П. Б.).

Це якнайвиразніше свідчить про те, що спільний з росіянами протибільшовицький фронт, це ще не фронт за політичне усамоствінення українського народу. Григоренко аж так виразно не висловився. В його політичній ситуації ”поміж двох сил” така одвертість була б дуже недипломатичною вихваткою. Але це не робить жодної різниці. Він міг цілком щиро вірити, що визвалені демократичні російські сили подадуть дружню руку українським самостійникам. Адже мав він дружиною чистокровну росіянку, Зінаїду, яка в найскрутніші часи поділяла його долю, знаючи про його самостійницькі позиції. І хто знає чи вийшов би він живим з ”психушки”, якщо б не саможертвенні й невсипущі заходи Зінаїди в його обороні. Тож з почуттям глибокої пошани до цієї ЖІНКИ повторюю за одним із дописувачів до ”Українських Вістей”, що організатори вітальної зустрічі з міністром оборони, Константином Морозовим, виявили брак політичної культури, не запросивши Зінаїду Григоренко в почесні гості на ту імпрезу. — (А. Лисий, ”Пригадуючи забутих”, 24 травня 1992).

Un coup d'etat "Визвольного фронту" в Українському Народному Союзі

Заходи припрягти Український Народний Союз до свого партійного воза почалися з боку ОУНБ вже в 1956 році і то на найвищому щаблі партійної ієрархії. Про той випадок розповів редактор-емерит "Свободи", Антін Драган на конвенції УНС у 1982 році:

"На початку 1956 року наші громади у ЗСА і в Канаді відвідував один наш видатний і провідний політичний діяч з Європи, виголошуючи доповіді власне на тему наших внутрішніх суперечностей. Текст тієї доповіді він передав для друку у "Свободи", але ми відмовилися від надрукування й опісля, на інтерпеляцію з Європи, в листі з 9 травня 1956 р. вияснили чому. Думаю, що ця справа не менше актуальна сьогодні, отже зачитую дослівно наше вияснення із згада-ного листа. Там м. і. сказано:

'...Невже ж нашу громаду і наше життя може піднести та одушевнити до праці і жертвенности приїзд представника з Європи на те, щоб на нашому терені розправлялись із своїми опонентами?.. У нас інші проблеми: народ розбагатів, обріс салом, вганяє автомобілями, або сидить біля телевізорів і... пропадає для української справи взагалі. Не внутрішні суперечності та їх публічне обговорювання можуть нам тут у чомунебудь допомогти, а тільки якесь палке й гаряче українське слово, якесь наше справжнє євшан зілля, подих рідного запаху... Не гнівайтесь, Дорогий Інженере, що так одверто говорю про ці справи, але в нас це проблема неабияка. Нова наша 'політична еміграція' більше втопилася в морі нових обставин, аніж давніша — 'заробітчанська' потрапила це зробити за 50 років. Америка потребує інтеграції, а не асиміляції. Як на глум нам, тепер постало тут спеціальне товариство з діда-прадіда американських учителів і батьків, яке веде інтенсивну акцію зао-

хоти для плекання мови, культури, звичаїв і традицій, привезених поодинокими групами з їхніх 'старих країв'. Наші прекрасні звичаї, якими одушевлюються американці, щораз більше обмежуються до щораз рідших показів на сцені, а найкращі зразки нашої культури сходять до екзотичних музейних експонатів. Це є очевидна тенденція розвитку і чи на такому тлі і в таких обставинах можна і треба нам витратити час та енергію на внутрішні порахунки?! У великодньому виданні гумористичного "Лиса" наш незрівняний ЕКО помістив на першій сторінці таку карикатуру: десять осіб балакають собі в малі дзвоники, або калатають в калатала, а великий дзвін з Тризубом на самій горі мовчить, бо 'нема кому дзвонити'. Справді, пошліть нам когось такого, щоб допоміг нам 'вдарити' у наш Великий Дзвін...".

"Дорогим Інженером" був Степан Бандера, а статтею, про яку йшла переписка найправдоподібніше була та, що друкувалася в Мюнхенському "Шляху Перемоги" від 21 березня 1954 року, п. н. "Чому не дійшло до поєднуючої дії "Трійки?". За цю статтю промовляє зміст, що цілковито присвячений боротьбі за владу в "Трійці" — між "двійкою" (Ребет-Матла) і третім членом "Трійки" — Степаном Бандерою, як також формат її підхожий для двох чисел щоденника "Свобода". Проти іншої статті, що її центральною темою також полеміка з внутрішньою опозицією, п. н. "Проти фальшування визвольних позицій" у трьох підрозділах, говорить її розпухлість аж на 16 сторінок великого книжкового формату. Вона також була публікована в "Шляху Перемоги" в числах за травень-липень 1954 р. До окремих питань порушених у цих статтях ми повернемося при іншій нагоді.

Між роком 1956 і 1959 — роком трагічної смерті Степана Бандери, особливих контактів ОУНБ ні з Екузекутивною УНС, ні з Редакцією "Свободи" не відмічається. Від смерті Бандери до 1968 року ОУНБ очолював Степан Ленкавський. На тому періоді видна печать вдачі провідника — зрівноваженої, неавантурничої. Потрясені трагічною смертю свого провідника, члени окремих референтур центрального проводу вовтузились з внутрішньою реорганізацією. Щойно шостою Конференцією ОУНБ 1963 року Ленкавський був формально затверджений провідником. В році 1968, на т.зв. Великому Зборі ОУНБ, головою проводу був обраний Ярослав Стецько.

З приходом Я. Стецька на пост провідника, в пресі ОУНБ посилилась ідеологічно-революційна політика визволення Укра-

їни. У 20-их і початкових 30-их роках в Галичині (в Краю), Ярослав Стецько ще за своїх студентських часів мав славу націоналістичного ідеолога в роді Мартинця і Сціборського, тільки в територіально вужчому пляні. Степан Бандера також у своїй політичній діяльності давав перевагу ідеології над політичною доцільністю, але він навчився послуговуватися політичною діалектикою, яка служила йому не так у визвольній боротьбі проти ворога, як для витиснення "ворожих" ідеологій з громадських установ і опозиції, що появилася в ОУНБ у діаспорі. Ярослав Стецько був абсолютно позбавлений від природи таланту до дипломатичних хитростей. В усіх його публіцистичних виступах по ідеологічній лінії, образ "визволеної України" був поданий в такому оптимізмі і так ідилічно, що той здештований український нарід і та оновлена націоналістичною революцією держава виринала перед одушевленим автором-ідеологом і його читачем ідеологічно-суспільним монолітом з найсправедливішим економічним ладом. Коли ж політично дещо грамотніший читач хотів би довідатись про засоби, пропоновані Ярославом Стецьком для досягнення того націоналістичного моноліту в Україні з двадцятикількома відсотками національних меншин — в подавляючій кількості росіян — він, крім оклепаних фраз про всенародній революційний зрив під політичним проводом "Визвольного Фронту", і про херувинного — позбавленого й тіні користолюбства — націоналіста-революціонера, той читач нічого точного не знайде. Але це зовсім не перешкоджало ширитися тій ідеології, мов пожежа в час степової посухи, бо скільки ж то виховалося в нашому організованому націоналізмі людей, яких заставляло б задуматись над таким простим питанням: Яка ж це мусіла б бути революція, щоб обезвласнений, здештований, терором позбавлений національної свідомости та історичної пам'яті в масах нарід, поставити проти до зубів озброєної совєтської імперії і всесоюзної монолітної комуністичної партії, і... перемогти! — не маючи будь-якого запевнення на зовнішню допомогу?..

Не щастило також Стецькові в конкретних випадках практичної політики у внутрішніх питаннях української діаспори в США. У своїх полемічно-агресивних виступах він аж надто виголював наслідки "органічної консолідації" для своїх противників. Зате набагато зручнішою була в таких випадках його дружина, Слава, своєю дипломатією при "закритих дверях".

При такому психологічній натурі укладі верховного провід-

ника ексклюзивної під ідеологічним поглядом партії напрошується поява "майордому" із цілком протилежними здібностями і наскрізь практичної діалектичної школи.

* * *

По "визволенні" засобами демократичного ритуалу Українського Конгресового Комітету Америки від "дискредитованої демократії" проводом Визвольного Фронту, лишилася ще одна центральна установа, найважливіша під кожним поглядом організованого громадського життя в США — Український Народний Союз. Насправді, всі кампанії ОУНБ проти УККА були фактично посередніми кампаніями проти УНСоюзу, як проти фінансової інституції, на субвенціях якої спирався річний бюджет УККА. Підпорядкування УНСоюзу і зведення його до економічної прибудівки ОУНБ, на взір "Української Народної Помочі", дало б у руки визвольно-фронтівського проводу домінуючу позицію в українській діаспорі США, що мало б великий вплив на менші поселення в інших демократичних державах. Головна Управа і Екзекутива УНСоюзу в безконтрольних руках ідеологічно індоктринованої й політично мало грамотної партократії позбавило б усі інші громадські та політично програмовані організації й партії авторитетного репрезентанта перед урядовими колами Америки та фінансової підтримки, і відкривало б для ОУНБ реальні можливості до довго омріяваної "органічної консолідації", тобто до однопартійного моделю, ідеологічно ексклюзивного, провідницько-інтегрального націоналізму в центрах громадського й політичного життя діаспори.

Краєвий провід ОУНБ у США вже від довшого часу дивився ласим оком на УНСоюз. За часів Лисогора на пості головного передсідника, визвольно-фронтівці мали досить добрі стосунки з Екзекутивою УНС. У міжконвенційних роках між 1974 і 1978 визрівала стратегія проводу ОУНБ в справі анексії УККА в ряди сателітів, тобто визвольнофронтівських організацій. Ключем до цього була ліквідація "персональної унії". Екзекутиви УНС з Екзекутивою УККА, бо доки головний передсідник Екзекутиви УНС лишався по традиції першим заступником голови УККА і його екзекутивним директором, успішне переведення "пучу" в екзекутиві Конгресового Комітету не мало вигляду. Тож на конгресі 1976 року з ініціативи членів і прихильників Визвольного Фронту була ухвалена ротаційна система на пості екзекутивного директора УККА. Це давало в руки головного

предсідника Української Народної Помочі, Володимирові Мазурові вільну руку на протязі передконвенційного року в організації своєї більшості, в уконстантованні президії Конгресу та в ухваленні його правильника. (Дивись розділ — "Консолідаційна" праця проводу ОУНб...)

* * *

Перше поважніше загострення стосунків між Екзекутивою УНС і проводом ОУНб, яке широким відлунням розійшлося по українській громаді в Америці настало у висліді боротьби Визвольного фронту за націоналістичну душу Валентина Мороза, якого — після видворення його советами до США — Державний Секретаріат США передав під опіку Екзекутиви УНС як найбільше відомий і довірений громадській інституції. Про цю боротьбу цікавий дослідник довідається із до наївности щирого репортажу Івана Флиса, тодішнього голови Екзекутиви УНС п.н. "Одинадцять днів з Валентином Морозом", що був друкований у "Свободі" в числах від 172 до 175, 1979 року. Тут наведемо декілька виїнятків, характеристичних для "дипломатичної фінезії" провідних осіб "Визвольного фронту".

Кокетування В. Мороза бандерівською знаттю почалося запрошенням його на репрезентативну вечерю у п-ва Грицьковянів, в Нью Йорку. Іван Флис, побоюючись, що "Мороз може попасти під вплив будь-якого одного політичного угруповання", вперто настоював на своїй присутності у тому товаристві.

Мороза вітала пані Слава Стецько хлібом і сіллю в оточенні таких знаменитостей: Уляни Целевич, Ігната Білинського, Дарії Степаняк, Аскольда Лозинського (головного радного УНС) та інших. Вечеря була смачна і проходила в теплій і увічливій атмосфері. Від пані Слави голова УНС довідався, що "бандерівці це не є партія, але рух та що вони є БУДІВНИЧИМИ НАЦІЇ", але це Флиса аж ніяк не зворушило.

Багато характеристичніші для "дипломатичних тонкостей" провідних осіб Визвольного фронту були зустрічі Мороза і Флиса із Славою Стецько і Володимиром Мазуром 2 травня. Про головну подію того дня, яка нас тут цікавить дамо слово Голові Екзекутиви УНС.

"Після снідання я завіз п. Мороза до дому п-ва Грицьковянів, де він мав зустрітись з пані Славою Стецько. Там був п. Мазур. Пані Стецько негайно взяла за руку і попрова-

дила його до окремої кімнати. Двері були закриті. Я сидів та розмовляв з п. Мазуром. З уваги на натиск часу, я наполягав, щоб п. Мазур перервав пані Славі... Він вчинив це і тоді він пішов до кімнати з Морозом. За той час ми балакали з пані Стецько, не заторкуючи ніякої важливішої справи”.

Із стилю і з духа розповіді не видно, щоб ті “совещання” Морозові двома тузами “будівничих нації” за закритими дверима збуджували у Флиса почуття конспіративності, зверненої проти його особи та організації, що він її репрезентував.

”В дорозі до приміщень УНС, — пише далі І. Флис, — пані Стецько і п. Мазур зайняли задні місця в моєму авті, а ми з п. Морозом були на передніх місцях. Ідучи автом..., пані Стецько висловила мені дивну заяву:

”Пане голово, нам повідомлено, що Ви, під час Ваших відвідин в Лос Анджелесі біля 22 січня цього року, склали заяву, що бандерівці під час Другої світової війни насильно постачали нацистам контингенти українців для їхньої робочої сили”.

Це була чистої води провокація з боку української “будівничої нації”. Автор цих рядків був присутнім на всіх публічних виступах і приватних розмовах д-ра Івана Флиса і щось подібного він не міг сказати. Але Іван Флис не з’їхав під тротуар і не попросив своїх комівожерів висісти серед дороги. Він “зберіг свій спокій”, тільки дивно йому здавалося те, що “пані Слава Стецько заявила це в присутності п. Мороза”.

”Щойно на другий день, — продовжує Іван Флис, — я збагнув у чому справа. Пані Стецько намагалася здискредитувати мене, предсідника Українського Народного Союзу, під опікою якого тепер перебував Валентин Мороз”...

Не звертаючи уваги на заперечення Флиса щодо німецьких контингентів української робочої сили, п. Стецько намагалася притулити до Мороза когось із своїх політруків-сексотів в характері приватного секретаря пана Валентина та ще й на повне утримання УНСоюзу. Але тут пані Славі не повезло — предсідник УНС відмовився бачити “ім’я йому рек” і запропонував свого кандидата на секретаря панові Морозові.

Морозові складали чолобитню і намагалися приєднати його собі: ОДВУ, Закордонне представництво УГВР (М. Лебедь, Р. Купчинський), Гельсінська Група (конференції з П. Григоренком), але нікому не пощастило так, як бандерівцям взяти зарозу-

мілого егоцентрика під свою опіку, переконати його у своїй "революційності" і "єдиноправильності", надхнути його при- зирством до "українських маслосоюзів", під'юдити його до без- відповідальних публічних виступів і, скомпромітувавши його пе- ред цілим світом, відректися його — опльованим ними ж.

Боротьба Визвольного Фронту з Екзекутивою УНС відбу- валася якраз рік перед конвенцією Українського Конгресового Комітету і насправді була генеральним маневром перед голов- ною атакою на позиції УНСоюзу в керівних органах УККА. Головні позиції УККА були вже в руках бандерівців, в терені відбувалася гарячкова продукція більшості на XIII Конвенцію 1980 р., шептана і голосна пропаганда проти осіб з Екзекутиви УНС, особливо проти І. Флиса і М. Куропася, велася непере- бірливими засобами по лінії інтенції оригінального Декалогу: ворогів своїх поборюватимеш брехнею, підступом і зрадою — і всьому тому патронував та явно заохочував сам провідник ОУНб Ярослав Стецько. В травні 1979 року, висилаючи привіт Українській Народній Помочі під незмінним головуванням Володи- мира Мазура (він же в тому році і екзекутивний директор УККА), Стецько закінчив свій привіт таким зверненням до своїх слухняних підданих:

"Українська Народня Поміч, це єдина асекураційна організація, яка фактично підтримує визвольно-революційну боротьбу українського Визвольного Фронту. Вона заслуго- вує підтримки всіх тих, хто приналежний до ОУНр. Існують ще інші, подібні організації, як нпр. Український Народний Союз, але їх очолюють проводи, які ставляться негативно до революційно-визвольної боротьби під проводом рево- люційної ОУН. Тому обов'язком всіх тих, що приналежні до ОУНр, є — перш усього і всіми силами — підтримати цю організацію і переключитись в її члени"

"На нашу думку, Українська Народна Поміч підтримала цей заклик, дозволивши надрукувати його у своєму пресовому органі. На домагання Екзекутиви УНС, щоб Народна Поміч відкликала цю заяву, вона відмовилася, але зобов'язалася на майбутнє таких закликів не містити у своїй пресі. Коли зміст такого домовлення був оголошений у "Свободі" й "Українському Тижневику", Українська Народна Поміч негайно заперечила таке домовлення та оскаржила нашого звітодавця у брехні. Не бажаючи стинати голови поданням імен осіб, що робили заяви, представники УНС рішили залишити цілу справу, але вже більше

не зустрічатися і не дебатовати з Українською Народною Поміччю”, — писав у своєму конвенційному звіті Іван Флис.

* * *

Одверто організований наступ Визвольного Фронту на Екзекутиву УНС залучення Союзу в ряди своїх псевдо-громадських сателітних організацій почався по XIII конвенції УККА, у висліді якої Конгресовий Комітет став політичною прибудівкою ОУНр, втратив свій загально-громадський характер репрезентанта політичних тенденцій української громади в США, про перебіг якого звітував голова Екзекутиви УНС, Іван Флис, у “Свободі” під наголовком “Безславний XIII Конгрес”, в жовтні 1980 р. Те звітування (Дивись у поп. розділі) страшенно озлобило провідних осіб Визвольного Фронту і те озлоблення просочувалось до низових клітин визвольно-фронтівських організацій. Коли ж УНС очолив протестну акцію проти деградації Конгресового Комітету до ролі політичного сателіта ОУНр, тобто “Комітет правопорядку в УККА”, промінені члени і прихильники Визвольного Фронту, що були вибрані на 29 Конвенції до Головної Управи УНСоюзу, об’єдналися в т.зв. Комітеті правопорядку в УНС, знані також як “Одинадцятка Визвольного Фронту”. Інтелектуальними репрезентантами тієї “Одинадцятки” стали адвокати Богдан Футей та Аскольд Лозинський і професор Іван Телюк. Діючи позастатутowo (щоб не сказати протистатутowo), “Одинадцятка” обвинувачувала офіційно і публічно Екзекутиву УНС в політизації праці союзових органів замість того, щоб притримуватись чисто асекураційної діяльності “звичайного братсько-асекураційного товариства”. Втручання Екзекутиви УНС у політичні справи і нефаховість в організаційній праці довели, — на думку “Одинадцятки”, — до поважних втрат в членстві, відходу людей на місцях від організаційної праці, та до фінансових затрат.

Про внутрішній режим і однодушність “Одинадцятки” на форумі органів УНС пише М. Куропась у своєму конвенційному звіті:

“Ні один із визвольно-фронтівської одинадцятки, будучи членом Головної Ради УНС, не виступив проти обурливої і безпідставної обмови Я. Стецька. Навпаки — від того моменту визвольно-фронтівська одинадцятка стала вести себе в такий спосіб, який сильно вказував на те, що їхня лояльність не була по боці УНС, а корилася диктатові

свого (політичного) провідника. Між іншим — всі одинадцять: 1) голосували солідарно в кожному окремому випадку на протязі останніх чотирьох років. Взявши до уваги ріднородність обговорюваних питань і різnorodність причин, із-за яких вони опинилися членами УНС, є трудно зрозуміти, як одинадцять членів Головних Урядів могли з такою послідовністю говорити в один голос, якщо не мотивовані наказом згори; 2) принципово відмовлялися говорити по-англійськи під час засідань Головної Управи. Коли ж котрись із одинадцятки забувався, Аскольд Лозинський звертав йому увагу на "помилку" і даний член вибачався, і далі говорив уже по-українськи; 3) настоювали на тому, що тільки Визвольний Фронт, домінуючи в УККА міг займатися політичним вихованням. Коли ж ми плянували наш другий Український День Прав Людини на Капітолі (у Вашингтоні), визвольно-фронтівська одинадцятка мала лице ставити вимогу, щоб та подія була спонзорована Конгресовим Комітетом. Ця одинадцятка хотіла, щоб УНС взяв на себе всю працю і кошти, а УККА — славу".

В терені організатори Визвольного Фронту заходилися фабрикуванням делегатів на найблищу конвенцію, користуючись досвідом з-перед двох років. Почали організуватися з місцевих членів і прихильників Визвольного Фронту нові відділи, навіть там, де вже існували старі. В усіх таких випадках, Екзекутива УНС, навчена досвідом у Конгресовому Комітеті, не визнавала таких чисто партійних відділів. Проте, ситуація для союзового естаблішменту не виглядала дуже рожево. Бандерівці поклалися на авторитетну професійність визвольно-фронтівської опозиції в УНС, на шанси переперти засаду явного голосовання, на факт зменшення членства і на фінансові збитки, спричинені економічною кризою в США, якої наслідки опозиція намагалася переадресувати на охлялість і нефаховість головного проводу УНС. Враховуючи всі ті негативи в некористь УНС, Ярослав Стецько — ще перед початком конвенції — мав уже готову вітальну промову на вшанування "переможців" на союзовій конвенції. Але тим разом бандерівці недоцінили тугости й солідарности членів Екзекутиви, лояльності "Батькові Союзові" серед поважної більшости делегатів, як також здібности тих делегатів побачити, що — як каже народна пословиця — "сама свиня мішок дере і сама квічить", коли головним аргументом опозиційного нагнітання став спадок у напливі членів. А рядові члени й симпатички Визвольного Фронту, виручені тайним голо-

суванням з-під безпосереднього нагляду своїх "босів", голосували по-совісті. Ставленник бандерівців, Йосиф Лисогір, на Голову Екзекутиви перепав. Стара Екзекутива була перевибрана в цілості. З визвольно-фронтівської одинадцятки були вибрані до Головної Ради: Текля Мороз, Анна Гарас, Аскольд Лозинський і Василь Дідюк.

Уважливість членів Екзекутиви до подій в терені перед конвенцією, статутний ригор у веденні нарад, підготовленість у звітуваннях лоялістів Союзу і вислід виборів до головних органів союзного правління показують, що й УККА можна було зберегти загально-громадською централею, коли б організації й товариства, що вийшли з системи УККА разом із УНС, доклали стільки уваги і зусилля, що перед і під час Союзової конвенції.

”Героям слава!”*

Громадянство, яке не має організованої opinii (тобто організованої інтелігенції, яка б жила з об'єднання, а не з роз'єднання громадянства), не може мати найменшої відпорності на сторонні чужоземні впливи і не має такої ворожої провокації, яка не могла б удатись серед такого громадянства, збільшуючи в ньому хаос, анархію і взаємну ворожнечу.

*(В. Липинський,
”Листи до братів хліборобів”, ст. 458)*

Українські Вісті від 19-го, а Свобода від 29 лютого м.р. передруком з Америки, познайомили своїх читачів із ходом авдієнції представників ООЧСУ, в особах проф. Миколи Чировського, mgr. Євгена Гановського, mgr. Ярослава Рака і д-р Аскольда Лозинського в Митрополита Української Католицької Церкви в США Владики Степана.

Вся ця акція новопокликаного проводу ООЧСУ, очевидячки запланована центральними фігурами проводу Визвольного Фронту, мала на меті довести до замирення ”революційної” ОУН з ієрархами Української Католицької Церкви в США, які своїм ”Зверненням” викликали напасливу відповідь у стилі ”Вістей з України” з-під пера одного дуже впливового ”аноніма” з того ”революційного” середовища, що заховався за криптонімом ВРМ.

Питання напрошується: чому не виявило середовище Ярослава Стецька подібного заходу в бік Української Автокефальної Православної Церкви під юрисдикцією Митрополита Владики Мстислава? Адже й сьогоднішній стратег по лінії внутрішньоємі-

* Ця стаття була друкована в ”Українських Вістях”, 17 березня 1985 р., п.н. ”З приводу одної авдієнції”.

граційної політики, і головний "агітпроп" цього "революційного" середовища — обидва вони "східняки" і номінально православні. Маю на думці Володимира Мазура і Леоніда Полтаву. Відповідь, здається мені, очевидна: верховна номенклатура Визвольного Фронту вважає свою анексію забезпеченого товариства православних українців "Народньої Помочі" за невідкличну, тоді коли контролю над "Провидінням" католицька ієрархія ще цупко тримає в своїх руках. Чи це справді так, відповідь на це питання залишимо за владиками Православної церкви.

Цей факт одностороннього заходу для примирення з тією церквою, що об'єднує галицький елемент з одночасним оминанням Української Православної Церкви, до якої належить велика частина нашої емігрантської громади і то частина, що й під інтелектуальним поглядом височіє на всіх ділянках нашого громадського й культурно-наукового життя — цей факт дає багато чого до думання.

Коли підходити до цього питання з "п'ємонтської" точки зору, якого, як правило, провід Визвольного Фронту дотримується, то це здається цілком звичайним явищем, боже переважаючи більшість рядового членства і середньоешелонної номенклатури є галицького походження й католицького віросповідання. Коли ж приглянутися до цього із всеукраїнських позицій, на які провід Визвольного Фронту формально покликається, з нього віє недобрий дух.

Справа ось в чому: Ієрархія Католицької Церкви стримала репрезентацію "Провидіння" від участі в Координаційній Раді, але на форумі СКВУ солідаризувалася з усією громадою й солідарно та розумно поставилася до провокативних домагань делегатів Визвольного Фронту і тим не тільки врятувала соборність емігрантської громади, але й підтвердила територіальну єдність усіх українських земель.

Цілком зрозуміло, що така солідарність не до смаку кремлівським можновладцям сьогоднішньої "советської імперії російського народу" і налагодження союзних стосунків Визвольного Фронту з УКЦ було б тим можновладцям дуже на руку не тільки для поляризації внутрішньогромадського життя нашої діаспори, але й в боротьбі з українською іредентою на форумі інтернаціональних стосунків. Приєднання Української Католицької Церкви до позицій Визвольного Фронту, тобто "революційної" ОУН, створювало б дуже вимовне враження на зовнішній світ не тільки ідеологічно-політичного поділу української емігра-

ції, але й релігійного та територіального по лінії Збруча.

Я зовсім не хочу сказати, що будь-хто з названої делегації ООЧСУ до митрополита Степана свідомо діяв по лінії інтересів Кремлю; до таких наслідків не додумався й сам Ярослав Стецько. Проте, погоджуючись з відомим висловом ген. П. Григоренка, що політичні стратеги Визвольного Фронту роблять все те, що потрібно Москві, я схильний думати, що хтось з маршалів тієї політичної формації намагається простовувати цю лінію. Бо коли б і справді йшлося визвольнوفронтівцям про замирення з українськими церквами і про проведення "бандерівської нації" назад в українську ("в одну громаду скуті..."), тоді годі було б оминати православну єрархію Української Автокефальної Православної Церкви, за почином якої і покликом її первоієрарха, митрополита Мстислава, українська громада продемонструвала у Вашингтоні 20-ти тисячною організованою масою тоді, коли кілька місяців перед тим з рамени "бандерівської нації" демонстрували в цьому ж Вашингтоні групою коло 350 осіб.

Треба, одначе, підкреслити й певні позитиви з чисто формального боку згаданої делегації, склад якої вказує на те, що Визвольний Фронт привчається до засобів "високої дипломатії": тактика персональних змін у проводі з наміром зм'якшення серця ображеного контрагента. Шкода, тільки, що ця тактика стосується покищо тільки середньої номенклатури партійної знаті, а не докотилася ще в прем'єрський кабінет.

Йдеться про те, що провідницькі пости залишаються за тими самими людьми досмертно, або до дня, коли зроджується сумнів у "чистоту ідеологічних позицій". А такого не сталося ні з боку п. Футала, ні п. Гановського. І чи не вплив це американського політичного стилю в зовнішній політиці, особливо супроти Советського Союзу, де кожночасна зміна на престолі "генсека" викликає й нові делегації, й нові надії на мирне співжиття та взаємно корисні інтереси. Одначе, дуже розумне й позитивне ставлення митрополита Степана до завдань нашої громади й особливо розуміння великої ролі церкви для народу в діаспорі, поставили делегацію перед ділемою, якої вона не була уповноважена рішати: або героїчна партія перестане визволяти "Провидіння" від української католицької громади і зверхности її ієрархів, або стан "холодної війни" буде продовжуватися.

Цинізмом і легковажністю до свого митрополита вдаряють окремі репліки репрезентантів ООЧСУ. "Молодь в СУМ-і не виховують в ненависті і ніколи їй не говорять про наші непо-

розуміння". Про лицемірство цієї заяви свідчать не тільки загально відомі факти відокремлювання членства ОУНР та її прибудовок формально-громадського характеру від великої української громадськості, яких тут перелічувати не будемо, хіба лише згадаємо, що під кінець сімдесятих років вони розтринькали той капітал, промінявши його на дешевеньку та й безкорисну революційну фразу; вони позбулися з-поміж своїх рядів людей інтелекту й зрілої політичної думки і побачили, що втратили засоби авторитетного впливу на працю в тих громадських організаціях і вони вирішили вжити кулак у формі оцієї більшості, яку один із їхніх горезвісних стратегів назвав в одній полемічній дискусії "селепками". Але панове прорахувалися. "Селепки" доказують, що вміють краще спостерігати й глибше думати від своїх проводирів.

Факти, довершені громадськістю цілої нашої діаспори в останні роки показали, що політичний примітив залишився серед нас уже в меншості. В дзеркалі подій останнього року, що виявили і духову міць, і здоровий національний інстинкт, ви, панове, побачили своє "блискуче відокремлення"; ви наочно переконалися про роль Церков в житті розпорошеного по світах народу й оторопіли, узрівши, що ведені "осібняками" типу горезвісного псевдоніму "ВРМ" з "Національної Трибуни", ви опинилися над небезпечною прірвою для свого політичного існування, бо розумніші поміж нами, "селепками", починають бачити, що героїчна революція за плечима "дядька Сема" сповзас до ролі національної мафії.

Факт, що організації Визвольного Фронту не залишили нарад IV Світового Конгресу Вільних Українців, ще не означає, що "якнайбільша гармонія в українській громаді" лежить на серці сучасного проводу "революційної" ОУН, як це др. Чировський пробував насвітлити перед митрополитом Степаном. Ви прекрасно побачили, що в умовах, які склалися в українській діаспорі безпосередньо перед і під час Конгресу, ваш вихід із залі нарад був би політичною смертю проводу "революційної" ОУН.

Вам би слід повчитися і з того незаперечного факту, що й фізичне існування єврейського народу, і його національну свідомість, і духову цупкість, і всесторонню грамотність не врятував і не зберіг ні міняйло грошей, ні гендляр, ні орендар, ні доробкевич-мільйонер, і навіть не пророк, а тільки рабін. Він на протязі двох тисяч літ був і залишається отим первочиним

пануючого нині в світі єврейського інтелектуалізму. І замість спихати нашого "рабіна" до ролі обрядового кадильника, нам за всяку ціну треба допомогти йому підтягнутися до інтелектуального рівня його єврейського прототипа і тим самим ще дужче скріпити його роль в різногранному житті розпорошеного народу.

Далі. Навіть не дуже грамотна в політиці людина знає, що і авторитетність передового політика, і тривалість його успіхів в окремій ділянці всенародного значення, що стосується міжнародних союзів на основі спільних інтересів даного періоду, мусить завжди спиратися на всенародний мандат, тобто його уряд і політичні акції мусять бути схвалені міжпартійним узгодженням і загальногромадською апробатою. Ця засада в однаковій мірі стосується державних народів і національних громад в діаспорі. Посягати ж на "монопартійну монополію" в опереті на сумнівної тривалості й вартості інтернаціональні альянси, як АБН, ВАКЛ, тощо, це те саме, що садити дерево догори корінням. Це мусить прекрасно відчувати голова АБН Ярослав Стецько і тому, власне, він намагається, хоч і заднім, безвиглядним і не дуже почесним ходом, підкорити всю нашу еміграційну громадськість під свій диктат, бо тільки тоді його репрезентація українського народу на всіх тих форумах могла б набрати політично-правної важности. І коли б Стецько, а ще перед ним і Бандера, мали гостре відчуття дійсности, витримку в практиці й вишуканість в стилізації своєї політичної програми, яку, наприклад, виказав Маркс в організації 1-го Інтернаціоналу, то "революційна" ОУН мала б всі можливості втримати отой всенародний характер української репрезентації в АБН, який вона мала в час монтювання АБН в 1943-44 роках.

Аналогічність еволюції АБН, як і всієї бандерівської ОУН від 1944 до 1983, настільки істотна в зіставленні з розвитком внутрішніх стосунків в 1-му Інтернаціоналі, що аж напрошується порівняння. Ф. Енгельс в листі до Зорге від 12-17 вересня 1874 року писав про організаційні початки 1-го Інтернаціоналу:

"Справді, в році 1864 теоретичний характер (пролетарського) руху був ще дуже неясний по цілій Європі; маю на думці маси. Німецький комунізм не існував ще у формі робітничої партії, прудонізм був ослаблений, щоб настоювати на своїх особливих примхах, бакунінське сміття тількищо світало в голові Бакуніна: навіть провідники англійських профспілок думали, що програма, викладена (Марксом) в

передмові до статуту (1-го Інтернаціоналу), давала їм підстави приступити до руху...”.

Щойно маніпуляційні намагання Маркса, в оперті на чисельну німецьку репрезентацію, довести до ”органічної консолідації” всіх соціалістичних сект під прапором власного ”наукового соціалізму” довели до сильного внутрішнього тертя, виходу представників англійського робітництва і в зударі з найсильнішою опозицією романських народів, яку очолював анархіст Бакунін, дійшло доповної ізоляції Марксової партії, що в свою чергу спричинилося до ліквідації тієї інтернаціональної організації відразу ж після видворення анархістів Бакуніна на конгресі 1872 року.

Витриманіші й практичніші в політичній діяльності учні й переємники Марксової політичної філософії, Бернштейн і Каутський, добре навчилися з помилок в практичній політичній роботі Маркса і, засновуючи 2-ий Інтернаціонал, ”приноровили теорію (історичного матеріалізму) до політичних і економічних умов даної країни”, не зрікаючись основних програмових позицій ”Комуністичного Маніфесту” в майбутньому, тільки промовчуючи дразливу точку ”диктатури пролетаріату” під сучасну пору та перехресшуючи ”Комуністичний Маніфест” на ”Соціалістичний” у своїй офіційній літературі.

Чи зуміють наші визвольники дечого навчитися з цієї лекції історії? Заледве. Найновіша діяльність їхнього вождя та його послідовників не заповідає нічого кращого.

Сьогодні в Антибільшовицькому Бльоці Народів не є репрезентовані ні український народ, ні навіть українська діаспора в вільному світі, а тільки і виключно ”революційна” ОУН. І якщо всі інші репрезентації в АБН від окремих народів мають такий же самий однопартійний характер, то вся ця організація повинна б називатися ”Антибільшовицький Блок Націоналістичних Партій Поневолевих і Загрожених народів”. Коли ж всі інші репрезентації мають справді коаліційний характер, тоді репрезентація ”революційної” ОУН далеко неповноцінна в порівнянні із своїми партнерами і треба б тільки дивуватися з того, що вони визнають гегемонію над собою такого неповноцінного партнера.

Третє: Неможливо собі пояснити цієї політичної неграмотності проводу ОУНр, яка не дозволяє індивідам, що ціле життя присвятили політичній діяльності, зрозуміти, що пропонувані тактичні ходи з метою ”органічної консолідації” на принципі

"ціль освячує засоби", питомі тільки й виключно соціальним революціям заради радикальної зміни на пості оберігача суверенної влади, а не національно-визвольним рухам для здобуття й закріплення політичної суверенності власного народу. Історія не знає ні одного випадку, де зазіхаючи на провідну роль революційна організація здобула собі лаври перемоги над ворогами шляхом підступу, брехні й шахрайства супроти власного суспільства.

Організація, що оминає внутрішню різнопроблемну й різноплощинну дискусію, а на критику із-зовні відповідає остракізмом і анатемою, мусить скотитися до рівня політичного примітивізму і стати ельдорадом для ворожих диверсій. Це найпевніший шлях у політичну ізоляцію і орденство. Ворогам якраз і йдеться про те, щоб такий "орден" ізолювати від решти суспільства, політично скомпромітувати перед своїми і чужими, і під наркозою героїчно-революційних гасел зіпхнути, в ідеально пригожих для того умовах, "революцію" до ролі "виключної групи".

Четверте: порівнювати свої тоталітарного типу методи опанування цілого громадського, політичного й культурно-наукового життя української діаспори, особливо української громади в США, з пропагандивними засобами тутешніх політичних партій у передвиборчих кампаніях, це вершок неграмотности як в політичному, так і в правному аспектах. Боротьба американських партій за деколи обмежену репрезентацію суверенности американського народу відбувається в межах загальновизнаної й зобов'язуючої конституції, і її контролюють взаємно колосальні засоби в руках обох конкурентів. Ця боротьба має за собою вікові традиції. Вона, боротьба, є чисто політичного характеру за виконавчу владу, і не руйнує національної сукупности американського народу, ані підриває довір'я світових потуг до його політичної зрілості. Апогей тієї неперебірливої в засобах конкуренції за пост президента що чотири роки, з хвилиною вибору його цілим народом узаконеним порядком, враз спадає й зникає безслідно і нормальний процес опозиційної діяльності переможеної партії на форумі державних інституцій — Конгресу й Сенату — продовжується далі. Переможній урядуючій партії й не сниться ставити перед опозицією вимогу "органічної консолідації", тобто цілковите підкорення урядуючій партії, бо в політично зрілих суспільствах така вимога "органічної консолідації" суперечить елементарним умовам для демократичних про-

цесів, головною метою яких є забезпечування реальних можливостей для переходу меншості в більшість шляхом постійного корегування своїх програмових позицій до потреб і сентиментів більшості громадян всього суспільства. Ставка ж з боку "революційної" ОУН на "монопартійну гегемонію", тобто на "органічну консолідацію" в розумінні центрального проводу цієї партії, не має нічого спільного із справжньою органічною консолідацією політично зрілого суспільства; це намагання в напрямі тоталітарної консолідації під безконтрольним і сумнівної політичної зрілості проводом партії з ексклюзивною ідеологією. В межах такої монопартійної консолідації всяка опозиційна думка стає безперспективною і в суті речі — неможливою. Всяка громадська організація, а особливо центрового характеру, ставши політичною прибудівкою партії тоталітарно-ідеологічного характеру, якраз силою своєї природи перестає бути форумом політичної консолідації для всіх інших партій.

П'яте: бандерівська більшість на XIII Конвенції УККА яскраво свідчить передусім про безмежне невігластво Головної Управи ООЧУС в питаннях власної праці. Те невігластво найяскравіше занотувала редакція "Вістей з України":

"...Тож не диво, що висліди XIII Конгресу оцінюються вже в націоналістичних публікаціях США і Канади як провал Українського Конгресового Комітету. Правда, УККА правно ще існує, але від нього вже заносить трупом..." ("News from Ukraine", No. 49, pg. 7, 1980. "Setting Things straight").

Отож бачимо дві радості, висловлені непримиренними одна до однієї сторонами. Чи ж можна сумніватися в тому, котра із тих двох сторін має справжні підстави для своєї радості? І чи треба йти до ворожбита, щоб дізнатися, звідки те надхнення для Пірової перемоги "революційної" ОУН нахлинуло?..

Ні, шановні оборонці аж чотирьох свобод (але не для України), ліквідація УККА заходами п.п. Мазура й Білинського не була початком блискавичного розросту визвольно-фронтівської "імперії" на американському континенті; це був початок пробудження громадського інстинкту самозбереження перед підкопом під національну солідарність в діаспорі. Тим руїнницьким актом супроти нашої центральної інституції, що роками й десятиліттями літ творилася працею й посвятою найжертвенніших людей, і що була сіллю в оці наших ворогів, ви насторожили, а то й відвернули від себе, своє власне членство й велике число ваших

симпатиків.

Доказом цього — є цілковита невдача окремо організованих вами демонстрацій в річницю Великого Голоду в Україні (Вашінгтон, Сан Франціско); це провал вашого нахабства з метою прибрати до своїх рук Український Народний Союз на останній конвенції; це ваша капітуляція на останньому конгресі СКВУ, вимушена переважаючою більшістю делегатів з усіх країн нашого поселення; це параліч всякої громадської й культурно-освітньої праці в провінційних осередках, з яких вам пощастило позбутися освічених і заслужених одиниць.

Стороння людина могла б поставити оправдане питання: невже ж у вас усі визвольнофронтівці? А де ж ділася решта громадянства?

Відповідь на ці питання ми поділимо: тут велику роль відіграє земляцьке підсоння, в якому визрівали окремі групи нашої громади. Поселенці й емігранти із Західніх земель, особливо з Галичини, що їх вже десятками літ "обробляють" доморослі вожді про їхнє п'ємонтство, про "безкомпромісову революційність" — революційність властиво проти цілої громади в діяспорі — наставлені більше агресивно та з виразними організаційними схемами, що їх винесли на еміграцію з рідних земель. Західні землі були на протязі першої половини 20-го віку під сильними впливами ідеологічних течій, що панували на Заході як відсіч на войовничий марксизм у советському оформленні. Східні землі опинилися під приголомшуючою пропагандою Москви, скерованою проти всього західнього, проти "гнилого заходу", проти Риму і всього, що репрезентувало чи тільки нагадувало про Рим. Ця негативно-ворожа практика всіх галузей виховання, навчання й ідеологічно-політичного наснажування часів царату, десятикратно зросла за царювання більшовицьких царів. І хоч свідоме українство відкинуло цю московську отруту, як і неfortunну антидоксину на цю отруту від Заходу, а все ж таки глибоко в нашій підсвідомості залишається оте відлуння прищипленого нам ворогування, яке проявляється в різних формах взаємного недовір'я, підозр і відчуження. І хоч деклямуємо ми про соборність, ця соборність і надалі залишається декларативного характеру, як не завжди, то аж в надто частих випадках. В практиці ми надалі творимо й живемо в окремих геттах. Ось для прикладу з терену Лос Анджелес.

Чисто громадська, заслужена й шанована організація, Відділ Союзу Українок на цьому терені, стала в практиці союзом

галичанок. Ми, — каже мені голова віділу, — зверталися до жіноцтва обидвох православних церков і запрошували вписуватися в члени, але це не дало позитивних наслідків. Виходить, у східньо-українського жіноцтва немає достатньо розвинуеного патріотизму й організаційного хисту.

Про організаційний хист і патріотизм скажемо дещо нижче. Тут тільки зробимо заувагу чисто психологічного та емоційного порядку. Проводові тутешнього відділу не пощастило увести добре продуману тактику в своїй поточній діяльності. Справа в тому, що вся ця діяльність зосереджена у підвалі греко-католицької церкви: засідання управи, збори, доповіді й товариські гутірки — все при тій церкві. Галичанки, що винесли з рідних земель організаційну схему товариства "Союзу Українок", не відчують, на жаль, що цієї організаційної спадщини східні українки не винесли на чужину, а послідовне асоціювання цілої діяльності тутешнього відділу СУ з католицькою парафією ледве чи сприяє зрідненню православних східнячок з так виразно й "блискуче відокремленою" організацією. Адже при обидвох православних парафіях є прекрасні аудиторії і велика зала УКО. Мені здається, що послідовне і вперте чергування названими аудиторіями в діяльності СУ мало б багато більший вплив на ламання психологічних бар'єрів і на притягування нового членства. Таке чергування в користуванні домівками в офіційній діяльності Товариства, без сумніву, причинилося б і до товариського співжиття між східняцькими і західняцькими родинами.

Не без того, що на наші внутрішні стосунки має деякий вплив ворожа диверсія із-зовні, проте найголовнішою причиною взаємного недовір'я й відчуженості є різниці психологічні, що розвивалися на протязі віків під різними окупаціями і тут виявляються в побуті, в релігійних практиках, а саме головне — в різній градації громадської організованості та світоглядово-політичних афіліяціях.

Емігранти з західніх земель, особливо з Галичини, мають за собою сто років організаційного досвіду в умовах безпорівняльно сприятливіших для організованої самодіяльності, самоосвіти, національно-освідомлюючої праці аж чотирьох поколінь фахової інтелігенції, яка, вийшовши з народних надрів, віддавала велику частину свого часу й матеріяльних засобів для організації громадських, самоосвітніх, політичних і підпільно-революційних формацій. Словом, галицький елемент є продуктом столітньої

натужною і всесторонньої праці найсвідоміших та найідейніших людей не тільки льокального, але й зазбручанського походження. У великому ісході на Захід, українці Галичини винесли із собою і ті організаційні схеми, з якими вже зрослися, і відразу після поселення ті схеми входили в життя і те життя оформляли.

Українець із-за Збруча вийшов на Захід з багато гірших умов для особистого, громадського й національного себевияву. Жорстокі валуївські русифікаційні засоби царського режиму, жажливі літа ленінсько-сталінської диктатури, яка розстрілами, засланнями та голодомором знищила одну четвертину українського населення, унеможлилювали послідовну національно-організаційну й освідмлюючу працю не тільки серед народніх мас, але й серед студіуючої та фахової інтелігенції. Рядові українці з-за Збруча опинилися на Заході в стані цілковитого розпорошення, без громадського-організаційних схем і традицій. За ними не було тієї столітньої безперервної праці їхніх найкращих синів і дочок над піднесенням їх від рівня інтуїтивної етнічності й традиціоналізму на вищий щабель свідомої політичної діяльності. Окремі й короткотривалі спроби кращих синів і дочок тієї великої частини нашого народу були безпощадно знищувані валуївськими методами політичного насилля та сталінським кривавим терором, якого ще світ не знав.

Крім того, ціла східньоукраїнська еміграція опинилася зараз по закінченні війни під загрозою репатріяції, що не загрожувало українцям з-під польської займанщини. В тих смертельно загрозливих умовах для східнього емігранта в 1945-1946 роках не було місця на ніщо інше, як тільки зберегти себе від репатріяції приписуючись як хто тільки міг до "українців з-під Польщі".

Силою факту організація таборового життя і репрезентація перед окупантською владою опинилися в руках "західняків". Перші внутрішні тертя в конкуренції за "владу в таборових республіках" мали характер політичної ривалізації між "бандерівцями" і "мельниківцями". Проблема "східняків" і "західняків" на той час залишалася підшкірною. Конспірація східньої еміграції перед владою аліантів і перед зовнішнім світом викликала безкритичне враження у "західняків", що "східняки" не мають організаційного хисту, ні ідеологічного вироблення й стійкості, а тільки "широку степову вдачу".

Щойно з відхиленням репатріяційної загрози, і то в великій мірі завдяки відважній демонстрації великого "східняка" Івана Багряного, брошурою "Чому не хочу вертатися...", почала

східньоукраїнська еміграція прокладати свої перші стежки організаційного себевиаву.

Я добре пам'ятаю витівки "революційної" ОУН, починаючи з 1948 року, і всі вони йшли по лінії "блискучого відокремлення" і мене не здивувала заборона верховним командуванням "революційної" ОУН Спільці Молоді в Америці взяти організовано участь у великій всенародній маніфестації, що відбулася у Вашингтоні 2-го жовтня 1983 року в 50-ту річницю великого штучного голоду в Україні 1932-33 рр. Ця заборона залягла чорною плямою на цілу "революційну" ОУН, а на її провідника, Ярослава Стецька, зокрема. Цей вияв собіпанського анархізму з боку визвольнорухових провідників ледве чи зможе забути східньоукраїнська частина нашої еміграції. Мене ж особисто невимовно дивує те, що цю заборону велика частина української вільної преси збула мовчанкою!

Такі горезвісні рішення партійної безпочитальності відгребують з попелу померкліх літ усі ті безглузді "революції" й "окупації", насилування й руйнації національних громадсько-харитативних установ в ім'я "ідеологічної непорочності", а фактично через парубочку неохочість в політичній роботі державницького масштабу.

Пригадується: партійницьке насилля над Українським Червоним Хрестом в Мюнхені 1947 року, а після "перемоги" виявилось, що не було "своїх людей" для відповідної обсади здобутої твердині; зруйнування дуже плідного видавництва "Українська Трибуна" тільки тому, що тодішній склад управи і редакції відмовилися обмежити свою діяльність тільки до партійної пропаганди під диктатом непомилкового вождя, для якого кожна його думка була єдино "правильною" думкою; інвазія й остаточне перебрання Союзу Українців Великобританії (СУВ), що й довело до розчленування української еміграції на тому терені на українців і бандерівців; безосновно неприязне ставлення бандерівського "окупаційного" правління СУВ до гетьманича Данила та зруйнування політичної консолідації на форумі Національної Ради при Держцентрі УНР 1952 року, коли виявилось, що "палатною революцією" з середини не вдається захопити УНР-іського центру, саботажна кампанія проти УККА тільки через те, що президія тієї громадської установи насмілилася виплатити із свого мізерного бюджету символічні суми фінансової допомоги для ЗП УГВР і екзильного уряду УНР; кампанія проти Енциклопедії Українознавства і проф. В. Кубійовича тільки

через "неточні" статистичні дані про голодомор в Україні 1932-33 рр. і термін "переємство" в стосунку УРСР до Української Народньої Республіки, що триває по сьогоднішній день; наклепницькі спроби підірвати авторитет новозвільненого верховного архієпископа Української Католицької Церкви — патріарха Йосифа Сліпого — ширенням підозри до нього як до особи "з прополосканим мозком". Але хтось-десь розшолопав, що карта ця не пройде і коштуватиме надто дорого емігрантській революції, тоді почалися покайні паломництва Ярослава Стецька та його дружини до Риму...

Неуважно продовжуючи кампанію революційности проти опортунізму (улюблене слово Леніна, — *П.Б.*), "революційна" ОУН вирішила закласти власну партійну академію наук під назвою Асоціація Діячів Української Культури. Під цією скромною назвою згуртувалися не менше скромні науковці, як Леонід Полтава, д-р Богдан Стебельський, д-р Анатолій Бедрій, д-р Є. Рослицький та інші. Маючи за собою сумнівні підстави власної науковости, Визвольний Фронт почав творити й допомагати в творенні нових наукових інститутів, які б "правильно" репрезентували українську науку перед світом і одночасно поборювали "шкідливу" науку по чужих університетах, хоч і "за наші гроші". Ця послідовна кампанія проти Українського Гарварду не має нічого спільного ні з наукою, ні з науковістю. Це не наукова критика, оперта на солідній аналізі спірних праць, ні навіть не наукова полеміка на підставі нових матеріалів, теорій чи тільки окремих тез щодо доцільности даної тематичної обробки в сучасному розпрошенні й беззахисності в політичному значенні. А така поважна речева критика за всіма правилами наукової методики якнайбільше потрібна не так для захисту "нашої правди", як для росту й розвитку новозаснованих наукових катедр у середовищі американського університету особливого характеру, традицій і наукового стажу. На превеликий жаль, нашому комісарові від науки зайняти таку позицію опонента не під силу і він мусить вдатися до змовницьких метод. Ось для прикладу: 28-го лютого 1981 року в Торонто зібралася сметанка української інтелігенції на бенкеті з нагоди інавгурації Наукового Інституту ім. Симона Петлюри, як науково-дослідчої та освітньої добродійної федеральної канадської корпорації. Вітав Інститут голова Ради для справ Культури при СКВУ, д-р Богдан Стебельський — він же й голова НТШ-Канади та Асоціації Діячів Української Культури. Приголомшивши свою аудиторію ефективними ци-

татами із спадщини Симона Петлюри й Тараса Шевченка, голова Ради при СКВУ дав волю своїм симпатіям до українських студій при Гарварді й до їх керівника, кажучи:

”На з’їзді СКВУ був науковий панель, де поставлено питання, якою повинна бути українська наука. Тоді впали слова з уст представника Гарвардського університету д-ра Прицака, що є одна правда, яка зобов’язує всі народи” (5).

Тут ми зупинимось над словами з уст д-ра Прицака: невже ж не може бути двох, трьох, а то й більше правд в кожному питанні, починаючи від космологічних проблем даного феномена, бо причин може бути багато; незалежно від того, скільки їх буде, тільки вони, а не інші, зумовлюють появу даного феномена, бо причина чи причини іншого характеру викликали б феномен іншого типу. То ж ясно, що існує одна правдива відповідь на кожне окреме питання, незалежно від того, чи в даному часі і при даному знанні з космології, археології, історії чи соціології ми здатні відкрити цю єдину правду-істину, чи ні. На протязі будь-якого часу будь-яке наукове питання може мати декілька теоретичних відповідей, з яких тільки одна, або й жодна, віддзеркалює правду. І завданням справжньої науки є відкрити цю правду-істину в кожному феномені, не зважаючи на насилля з боку властей імущих, що паразитують на догідній собі теорії, байдужі до правди.

Проте голова Ради при СКВУ хоче слова з уст д-ра Прицака розуміти по-своєму й пояснює:

”...тобто, що та правда, яку нам подають в Україні, зобов’язує і український народ (!!!), і та правда, яку подають американські університети за школою російських професорів історії, це також правда одна. А де ж наша правда?”

Ось бачите, шановний читачу, як безшабашно д-р Стебельський ”обернув kota хвостом” і вложив в уста д-ра Прицака своє розуміння правди. А благочестива публіка-сметанка торонтської інтелігенції — цей очевидний глум над правдою у виступі теж науковця, д-ра Б. Стебельського, ентузіастично оплескувала.

Не годиться, д-ре Стебельський, аж так знецінювати та споневіряти науковий цензур доктора, незалежно від того, де, коли й за які осяги Ви його набули.

Здавалось би, що ця ”глибока” інтерпретація Прицакової тяготи до єдиної правди мусіла б бути межовим осягом інтелектуалів з Асоціації Діячів Української Культури. Якже нехитро було б з нашого боку, шановний читачу, ставити такі вузькі

рамки для інтелектуальних спроможностей членів цієї славної Асоціації та їх лицарскости супроти не таких-то вже революційних земляків своїх.

Ото ж ми знову в Канаді, місто Лондон, на святі для відзначення символічного дня в історії нашої відродженої державности. Спонзором свята був Відді КУК, очолений д-ром Є. Рослицьким. Головний доповідач — д-р Анатолій Бедрій. Обидва вони визначні члени тієї ж славної Асоціації. Публіка не "опанована" ще революційними гаслами "визвольного фронту", то ж помимо втертих вже фраз з поминальних доповідей минулих літ, треба обов'язково внести щось революційно нове, щось таке, що піднесло б престиж Асоціації, скріпило б довір'я до інтелектуальних здібностей її членів і викликало подив до їх великодушности, шляхетности. Очевидно, всі ті вартості могли б набрати якнайбільшої рельєфности тільки в протиставленні до вражаючого контрасту. І д-р Бедрій непомилково знаходить такий контраст. Він авторитетно заявляє, що генерал Петро Григоренко є советським агентом, і що "на те є вже докази".

Зважте, шановний читачу, що людина з науковим цензусом доктора кидає публічно цю клевету якраз в той час, коли оклеветаний лежить в критичному стані, звалений паралічем: сам він вже не зможе оборонити свою честь.

"Слава д-ві Бедрієві! Слава Асоціації, що виплекує такі благородні уми, такі інквізиторські інстинкти!"

Д-р Бедрій безсумнівно досягнув своєї мети. Але ми таки дуже сумніваємося в тому, чи він здає собі справу з цього, на що він нехотячи натякає. А саме: якщо д-р Берій має справді "на те докази", байдуже, справжні чи сфабриковані, тоді ті докази мусіли б іти до нього в прямій лінії від центрального бюро КГБ в Москві, бо ж ген. Григоренко-агент — це ж "самий крупнейший сексот" і про це будь-якій підрядній станиці таки не знати. Невже ж справді, д-р Бедрій, ви користуєтеся аж такими зв'язками? А чи думали ви, що хтось на підставі вами сказаного може додумуватися до таких можливостей?..

Зупинимося тут, шановний читачу, щоб дати волю уяві. Уявімо собі, що Ярослав Стецько здобув справжню суверенну владу, а названі вгорі "маршали" очолюють відповідальні пости в його уряді. Що ж тоді, діється з проф. Пріцаком і з ген. Григоренком? Давайте, звернемося по ілюстрації до російської історії 18-го століття.

В одній з попередніх моїх статей я вже згадував, що імперсько-царську Академію Наук творили й розбудовували

головним чином німецькі вчені. Одним із них був Гергард Фрідріх Мюллер, офіційний історик Російської імперії. Копаючись у джерельних матеріалах, призбираних своїм попередником, Готлібом С. Басром, він розвинув нормандську (тобто варязьку) теорію початків Київської Руси. З святочною доповіддю на цю тему він виступив у вересні 1749 року в битком набитій залі Академії, але він не дочитав і до половини. Його закричала патріотична публіка. "Ганьбою вкриваєш ти російську націю!" — кричав один з автохтонних академіків, його колега. Справа опинилася перед президентом Академії, Кирилом Розумовським, і перед царицею Єлисаветою Петрівною. Проф. Мюллера дослівно "зругал" батько "російської науки" Михайл Васильович Ломоносов, прототип члена Асоціації ДУК, і його знято з катедри.

Знову умовно, вставмо проф. Прицака в уявлену проєкцію режиму Ярослава Стецька і запитаймо себе: що могло б зустріти нашого професора? Користуючись досвідом у набагато ефективніших засобах державної контролю 20-го століття, нам необхідно б засудити Прицака до концтабору на виправлення, його катедру передати д-ві Б. Стебельському, а його єретичні праці вилучити з публічних бібліотек, а то й спалити.

А що ж нам робити з ген. Григоренком? Обвинувачення проти нього точнісінько таке, яке було проти советського маршала Тухачевського: зрада! Служба ворогові в найнебезпечніші часи. Правда це чи неправда, але раз впали такі слова з уст режимного достойника, значить ген. Григоренко чимось невідгідний олігархії при владі і, щоб зберегти обличчя перед нами, "селепками", його треба стягати з ліжка, видавити підпис під признанням до вини і повісти. Його ж помічникам, Л. Плющеві й Н. Світличній, дати по десять років каторги.

* * *

Ви, кажуть мені в приватній розмові простодушно довірливі люди, не думаєте, що все це робиться поза плечами Стецька, без його відома? Він же не виглядає на такого...

Це нагадує мені давним-давно минуле серед передреволюційного простолюддя: "Ех, коли б то батюшка цар знав, як його палачі знущуються над простим народом, він спалив би їх полум'ям свого гніву". Народ не хоче вірити в дурість своїх царів. Але цим разом я не піддаюся. Розкладаю "Шлях Перемоги" від 18 грудня 1983 року і читаю недовіркам у голос:

”Чи Пілсудський, або де Валера, Хмельницький чи Мазепа, Коновалець чи Богун, Чупринка чи Бандера мали аплявз... усієї псевдоеліти рабів і опортуністів, кочубеїв і іскр, скрипників і феденків, винниченків і махнів?”

— Хто це пише? — питається мій простодушно довірливий співбесідник.

— Ярослав Стецько, — відповідаю.

— А про кого він це?..

— Тут, — пояснюю, — він про себе і про нас. Себе він ставить поруч Пілсудського, Хмельницького, Мазепи, а нас з вами приписує до ”псевдоеліти рабів і опортуністів, кочубеїв” і тому подібних.

— Жартуйте!

— Ні, не жартую. Ви ж не перебивайте і слухайте до кінця:

”...Не єдність за всяку ціну, не єдність механічна, не єдність на базі капітулянтських ідей і концепцій...”

— А хто ж це за капітулянтські концепції? — не витримую мій співбесідник.

— Ми з вами.

— Та що ви!..

— Прошу вас, не переривайте, і вислухайте терпеливо до кінця:

”...не партократії чи неокомунізму — усесерівства чи культ-обміну — але єдність вищої якості, єдність росту на вершини, єдність на базі героїчної моралі, безкомпромісової ідеї, культу героїв нації...”

— Чекайте, я не розумію...

— Він також не розуміє. Все це завчені фрази ще в Академічному Домі у Львові, — пояснюю. — Слухайте!

”За ціну єдності немає толерування ганьби, єдності за ціну топтання ідеї свободи й незалежності нації, немає єдності за ціну толерування махнів і коцюбинських, немає єдності, коли партократів, які ціле життя вислугувалися окупантові й робили погроми на УПА, замість тепер направляти свої злі чини супроти нації — їх висувається як лідерів чи речників нації”.

— Кого це він має на увазі: ”робили погроми на УПА”?

— Це, очевидно, він про Григоренка. Він страшенно лихий на нього за те, що ген. Григоренко прирівнює Стецькову партократію в діяспорі з партократією в советах.

— Адже пригадую, що в одній із своїх публікацій Григоренко дякував своїй судьбі за те, що він не мусів бути навіть свідком безпощадної боротьби з УПА по боці советів, бо в тому часі він був уже на нефронтовій праці, — пригадує мій співрозмовець. — Кому ж, тоді, вірити?

— Григоренкові, бо він каже правду. Але слухайте далі!

”Немає дискусії з Ефіяльтами, Кочубеями! Звеличання постійного перекінченства не може пройти безкарно! Мій апель до вас молодих: стійте на сторожі ідеї, бороніть героїв, як зіниці в оці..., не йдіть на компроміс з капітулянтами...”

— Дозвольте, — знову зупиняє мене мій співбесідник. — Ефіяльти, Кочубеї, компроміс з капітулянтами — хто це мав би бути?

— Ми з вами, — відповідаю.

— Та ні, я поважно. Кого він має на думці й на чию адресу він це говорить?

— Він це до членів і симпатиків Визвольного Фронту і до Спілки Української Молоді. Бачите, це маячення непроминаючого залізного студента Академічного Дому тридцятих років було опубліковане напередодні конгресу вільних українців на Заході, тобто Конгресу СКВУ. Це провідник Визвольного Фронту й СУМА навчає своїх підвладних, яким шляхом іти до згоди з великою українською громадою в діаспорі. Він це робить в ім'я ”органічної єдності” самих тільки героїв. Почуваєте себе героєм — приставайте!..

— Та що це він... збожеволів!.. А що ж на це інші головачі в його організації?

— Кого ви маєте на думці? — допитуюсь.

— Ну, скажемо, Базарко, Безхлібник, Бойко..., Коваль...

— Климишин, Рак, Мірчук, Макар, Кравчук, Заблоцький, — підказую.

— Еге ж, — потакує мій співбесідник. — Адже всі вони колишні страдники по всіх тюрмах і концтаборах, та кляли колись свої молоді голови на одну карту, а сьогодні всі вони магістри та доктори. Неможливо, щоб котрийсь із них аж по сьогодні не навчився політично думати та з розумом діяти!..

Чи чуєте ви, колишні страдники-побратими цей голос довірливих, жертвених та слухняних низів своїх?.. Вас сьогодні порозставляли на другорядних партійних посадах без жодного голосу і впливу на політику славної колись організації і ви,

обв'ючені пустими рангами і титулами, навіть не помічаєте, як сковзаєте набагато нижче від тих, яких ви колись "величали" опортуністами й обкидали на вічах помідорами та запортками.

Але ж ті краєві "опортуністи" йшли не раз на угоди й домовлення з окупантом, щоб тільки рятувати вас, хлопців, від шибениці. Ви ж сьогодні не рятуєте нікого, а навпаки, байдуже придивляєтесь, як ваш провідник, в асисті собою дібраних сумнівної вартости "маршалів", володарює в поселеннях нашої діаспори. І організацію, славну колись з того, що проникала ціле громадське життя, не руйнуючи його, ізолює від народу, знеславлює її в очах своїх людей і чужого світу, та крок за кроком стягає її до рівня національної "нової кляси" під каламбуром фраз емігрантсько-опереткової революційности.

Невже ж ви справді хочете наслідувати царсько-більшовицькі методи насильства над нашими вченими?.. Невже ж ви й далі будете обкидувати болотом злоби і зависти наших людей світової слави тільки за те, що збагнули вони глибше трагічне положення нашої країни й розглядаються за всякими можливостями, щоб її рятувати; людей, які раз прозрівши, без вагання пішли на тортури, на каторгу і на беззахисне вигнання?..

Найвищий час, панове, опам'ятатися.

Післяслово

"... І тому Нація Українська повстане лише тоді, коли в незалежній Державі Українській Ви всі місцеві інтелігентські підюджувачі соціальної та національної зненависти будете посаджені всі в клітку, і коли Ваше зненависне на себе гарчання у цій клітці буде живим образом того, якою була й якою не повинна бути Україна".

В'ячеслав Липинський, "Листи до братів хліборобів", Вступне Слово для читачів з ворожих таборів, ст. XV.

I

Безкровну революцію в Сов. Союзі і перетворення УРСРеспубліки в 1991 році в Українську Державу без ідеологічних наличок, українська патріотична діаспора привітала як щось надзвичайне й неочікуване, хоч як палко бажане й омріяване.

"І хто б то сподівався 5 років тому, що щось таке можливе в імперії зла?" — чуємо при кожній зустрічі від старих знайомих. А ми ж так революційно вибиралися по-геройськи виносити наших національних ворогів на паперових багнетах з України — аж тут раптом уся наша революційна романтика лопла як миляна банька, і Україна проголосила свою суверенність і політичну незалежність майже одноголосно під проводом якраз отих ідеологічних ворогів, яких наша націоналістична безкомпромісовість списала з політичних активів українських визвольницьких сил. Без проливу крові власної й чужої, без братовбивчої боротьби, без розбрату між автохтонним населенням і осілою меншістю із сусідних народів, виринула Українська Республіка з промисловими кадрами, технічним

устаткуванням, з технологічним потенціалом і з власною армією, що вилущується із тих всесоюзних військових сил, які ще вчора ми називали окупаційними. І ЧИ НЕ ЧУДО?!

Ні, не чудо, а послідовний розвиток діалектичних процесів у просторі, що був накреслений Версальським Мирним договором по Першій світовій війні з одного боку, а з другого — більшовицькою революцією на просторах царської імперії. Нахабна агресія Комінтерну в покореній Німеччині й покривджений Італії викликала інстинкт національної самооборони в тих державах і то в найбільш рудиментарній формі — "клин клином". Прихід до влади Муссоліні в Італії і Гітлера в Німеччині та їхні початкові успіхи в консолідації внутрішніх сил і зовнішній політиці визначили неминучість мілітарного удару ідеологічних кузенів — більшовизму і нацизму.

Українські землі, від 1920 року поділені на чотири дуже нерівні частини, опинилися в положенні нинішніх курдів: будь-який рух в напрямі незалежності в одній частині, викликав ворожу реакцію у всіх чотирьох державах-окупантах. А проте, була велика різниця між окупованими землями у виді адміністративних провінцій в Польщі, Чехословаччині і Румунії, і тими, що увійшли в склад Сов. Союзу як Українська Радянська Соціалістична Республіка. У цій республіці український нарід не переставав жити в державницькій формі з елементарними атрибутами сучасної держави: територія у власних кордонах, нарід, що визначив себе історично й культурно з тенденцією до політичної самостійності і конституційно визначена державна влада, але без політичної ініціативи і дволика: по внутрішньо-республіканському відношенні — наказно-адміністративна одиниця московського центру, діюча під політичним насиллям проти основних інтересів народу, який репрезентувала на форумі зовнішньої політики як суверенна республіка із власним представником в Об'єднаних Націях.

Ця державницька структура, в якій перебував український нарід за Збручем, не маючи рішального впливу на її зміст, була ігнорована політичною думкою, що розвивалася поза межами Сов. Союзу. Особливо ідеологи українського організованого націоналізму зводили у своїй пропаганді цю державницьку по формі структуру до рівня звичайної колонії советської імперії російського народу. Політичних публіцистів, що на підставі історичних прецедентів уважали Радянську Республіку переємницею Української Народної Республіки, політики і публіцисти

націоналістичної школи трактували на рівні з богохульниками. А проте, під аспектом чисто політичним, державницьким, переємність Радянської Республіки по розгромі УНРеспубліки не дається заперечити. Від самого початку, тобто від проголошення Української Радянської Республіки на Першій Всеукраїнській З'їзді Рад, 25 грудня 1917 року, якої самостійність визнав радянський уряд Леніна в Москві, ця республіка по черзі усі пізніші переформування, ні на один день не переставала виступати як "суверенна" республіка українського народу.

Ще в січні 1917 року, Ленін в листі до Інез Арманд, висловлював надію, що чейже "доля Росію врятує від 'австрійського типу' розвитку", тобто від автономізації Росії за національним (етнічним) принципом на федеративній основі. Однак вияв українського націоналізму на протязі часу від березня до листопада 1917 року, який остаточно оформився Третім Універсалом 16 листопада, переконав Леніна, що Україну, навіть збільшовичену, не можливо буде втримати при Росії на правах автономного "коронного краю" і він визнав Українську Радянську Республіку самостійною, ідеологічно заприязненою в орбіті московського центру. Перший уряд тієї республіки в особах Є. Бош, В. Затонського і М. Скрипника, покликаний названим з'їздом 25 грудня 1917 року, не виступав проти проголошеної універсалом державности України, а тільки як "пролетарський" уряд У.Р.Республіки проти "буржуазного" уряду УНРеспубліки. В правно-політичному розумінні це була переємність чистої води революційним порядком за усталеним ритуалом марксистської політичної філософії: від "буржуазної" революції (березень-грудень 1917) до "пролетарської" (соціалістичної) революції в Україні.

Визнавши офіційно існування українського народу в царській імперії і суверенність Укр. Рад. Республіки, Ленін радикально відокремив більшовицьку національну політику не тільки від старо-режимної царської, але від усіх інших російських груп і партій, для яких територіально-адміністративна, ідеологічна й політична єдність російської імперії була непорушною догмою. Тим актом він, очевидно, визнав заіснувалу реальність революційних перемін в Україні на протязі семимісячного періоду і зробив свою партію чемпіоном національного самовияву народів, які для старого режиму не існували, а меншевицьким режимом Керенського були ігноровані. Оце обставинами накинене Ленінові визнання українського народу державною нацією

лягло в основи незвичайно драматичного діалектичного процесу від грудня 1917 року до грудня 1991 року, який відбувався між російським центром у Москві й українським у Києві — на форумі єдиної й неподільної комуністичної партії, яка від року 1922 стала називатися Всесоюзна; бо все, що виринали й відбувалося в аспекті соціальнім, економічним, культурним чи політичним розрішувалося і вирішувалося на тому форумі на протязі тих 74 літ. В центрі цього діалектичного процесу завжди стояли: безпосередньо Ленін і посередньо Маркс, тобто їхня літературна спадщина по відношенні до остаточної мети в інтернаціональних стосунках після пролетарської революції і закріплення пролетаріату нацією.

Змістом цього процесу була невгаваюча сублимна боротьба КПБУ (згодом КПУ) внутрі ВКП за своє автономне існування, що тісно пов'язувалося з існуванням українського народу в його державницькій структурі. Як і Всесоюзна Комуністична Партія більшовиків, так і її філія, УПБУкраїни (УКП), покликувалися на тих самих "свідків" — на Леніна і Маркса. Свої свідчення ті свідки писали в залежності від різних обставин і за різним прицілом: раз на ідеологічно-стратегічні позиції загірної комуні до неподільної влади для глобального експерименту над історичною людиною, раз по політично-тактивній лінії з прицілом на всесторонній розвиток занедбаних і пригнічених буржуазією "неісторичних народів". І коли зведені на одній стрічці, ті свідчення взаємно себе виключали. То ж вирішувалися всі окремі періоди того процесу засобами політичного й фізичного насилля сильнішого над слабшим.

Той невгаваючий процес боротьби внутрі всесоюзної комуністичної партії Києва з Москвою за свою автономію, за право самостійно вирішувати свої внутрішні справи, українські політичні партії поза межами Сов. Союзу воліли не добачувати. Особливо український організований націоналізм (ОУН) бачив і представляв всесоюзну комуністичну партію як один моноліт, а київську філію тієї партії трактував, як найпідліших зрадників українського народу, як останніх холоуїв Москви, бо стосунок українського націоналіста до українського комуніста визначався в ідеологічній площині з глибоким ресентиментом до ролі, яку ті комуністи відіграли в агресії московського центру проти Укр. Нар. Республіки в роках 1917-1920.

Сьогодні з уваги на те, що сталося в Україні в останніх роках, особливо в році 1991, і з уваги на вирішну роль партійної

номенклатури в Україні в проголошенні Української Незалежної Держави 24 серпня, і ролю членства тієї партії — вже після її розв'язання — в цілому державному апараті по нинішній день, всім ідеологічно-політичним партіям в Україні і в діаспорі, публіцистиці й історіографії, необхідно приступити до переоцінки значення українського комунізму під жахливим більшовицьким режимом Москви — його чисто політичної ролі у відстоюванні своєї республіканської окремішності на протязі 74 років. Без такої об'єктивної, вихолощеної з усяких "ізмів", переоцінки, нам соціальна, внутрішньо-політична й економічна структура в сьогоднішній Україні, адміністративний режим та історичне значення цього режиму для стабілізації державної незалежності, залишаться не повністю зрозумілими, а то й фальшиво розцінюваним станом речей. Всяка переоцінка, з будь-яких ідеологічних позицій, щоб дійти до потрібних сьогоднішній Україні висновків, мусить виходити з цього безспірного факту, що тенденції до власної суверенності на власній території серед верхівки КПУ ніколи не переводилися і, що в сучасну пору весь тягар суверенітету і відповідальності за цей суверенітет стоїть на тому ж людському апараті, на якому стояла недавно ще УРСРеспубліка.

На potwierдження цієї думки нехай вільно мені буде покликатись на свідчення чужоземного автора, який уже в 1939 році був добре поінформований про Україну та її змагання до самостійності.

"Багато українських комуністів щиро вірили, що українська автономія буде респектована і, що українська партія, українська економічна організація й українська червона армія будуть існувати незалежно від Москви. Вони скоро розчарувалися. При допомозі конституції від 1924 року, яка поклала основи під т.зв. Союз Соціалістичних Советських Республік, Україна була в цілості позбавлена автономії і вся політична мілітарна й економічна влада була централізована в Москві... Внаслідок невдоволення з такого порядку речей в самій партії в Україні, вже в роках 1925-26, під проводом Шумського, Максимовича і Хвильового — відомого письменника — появилася в українській партії опозиція і домагалася виготовлення національної комуністичної програми... Існування опозиційних груп було виразно протисовєтською роботою як у містах, так і по селах...

”В 1933 році, Скрипник, старий більшовик і приятель Леніна, який займав ряд високих посад, включно з постом заступника голови ради комісарів в Україні, був звинувачений у конспірації з наміром стати на чолі незалежної України, і коли був покликаний до Москви звітувати про свою діяльність, наклав на себе руку.

”Постишев, росіянин, був посланий з півночі здушити ребелію. Прибув він з великою свитою росіян і з великою силою російського війська. Націоналістів стали знаходити в усіх прошарках по цілій Україні. Близько половина ком. партії в Україні була вичищена разом із сотками урядовців. Українські комуністи, що їх помилювано, поздоровляли Постишева за його добру працю, а він — вірячи в щирість тих похвал, був дуже вдоволений із себе... В кінці й Постишев мусів признати, що націоналізм завжди перемагав. Після того він був відкликаний до Москви і зник десь на далекій Півночі.

”В січні 1937 року, Лазар Каганович, дівер Сталіна, був посланий в Україну з почетом контрольорів і чекістів. Він розкрив, що серед українських комуністів залишилося ще багато націоналістів, які тільки прикидалися комуністами. Незабаром розкрито нову конспірацію. Тим разом головним злочинцем виявився сам Любченко (Панас), голова ради комісарів. Був час, коли він був непримиренно ворожий до укр. націоналістів і навіть виступав прокурором на процесі сорокап'яти,¹ ним заарештованих провідних людей. Раптом він підніс протест проти уведення російської мови в початкових школах, бо це утруднювало дітям вивчати свою рідну українську мову... На конференції ком. партії він дорікав, що чужі елементи, тобто російські, саботували українізацію, яку, на його думку, треба було проводити з цілою енергією. Тоді Москва вислала нового репрезентанта в Україну, експерта-чекіста, який називався Ізраель Леплевскі. Знову було викрито, що укр. націоналісти отримали чільні посади на всіх заводах та інституціях..., і Любченко рішився радше на самогубство, ніж стати перед судом. Його наступник, молодий комуніст, званий Бонда-

1. ”В році 1929 ГПУ викрило широкозакроєну революційну організацію під назвою Спілка Визволення України. Сорok п'ять провідних людей було заслано на довголітні ув'язнення і багато обвинувачених у спілці з ними було розстріляно” (Л. Лавтон...).

ренко, був настільки нерозумний, щоб прийняти запрошення в Москву, і з того часу не було про нього чутки.

”Якийсь час рада народних комісарів була без голови. Тоді добре знаний російський чекіст, Коротченко й другий добре відомий рос. чекіст, званий Хрущов, були назначені. Хрущов став секретарем ком. партії України. Приблизно в тому часі Петровський, старий більшовик і приятель Леніна, і який від початку був президентом Української Радянської Республіки, був арештований і зник. Інші комуністи, такої ж популярності, пропадали безслідно... Отож в Україні на протязі семи останніх літ (1932-39) заговори повторювалися в коротких проміжках часу й не мало було резигнацій. Ті маніфестації були не тільки протисовєтські. Вони завжди мали дальшу мету: **ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ**”.²

II

1. Округлою сімсот літ тому, англійський король Іван, прозваний без-Землі (1167-1216), через надмірне оподаткування всіх станів на війну з французьким королем за свої ленні володіння у Франції зразив собі населення всіх станів, а зарвавшись з курією римською за право єпископської інвести-тури, стягнув на Англію інтердикт і на себе папську клятву. Позбавлений союзників та ізольований від нижчих верств англійського суспільства, король, під загрозою лишитись трону, підписав Велику Хартію вольностей і тим актом започаткував еволюційний процес політично-правної емансипації суспільних станів згори на діл. Хоч міський патріціят і волосне лицарство й надалі залишалися безправною клясою на рівні державного суверенітету, вони підтримки королеві не дали. Якщо б за пановання королів, Івана і Генрика III, англійська Церква була вже автокефальною, як це сталося за пановання Генрика VIII (1491-1547), і міський патріціят разом із міським плебсом та волосним лицарством стали по боці короля, в Англії першої чверті тринадцятого століття сталося б те, що сталося в Московському царстві Івана IV Грозного в другій половині XVI століття.

2. В Москві процес кілчення формальної легалізації родової

2. Lancelot Lawton, "Ukraina: Europ's Greatest Problem", reprinted from East Europe and Contemporary Russia (Vol. 3, No. 1, Spring, 1939).

аристократії як законної суспільної верстви, повноправної в рішеннях політичної влади на рівні державного суверенітету, почав виразно проявлятися під час малоліття Івана IV (1533-1547), коли Вибрана Рада бояр була інституцією найвищої політичної влади від імені малолітнього монарха.³ Завдяки довголітньому досвідові державних мужів, що складалися на Вибрану Раду той чотирнадцятирічний період належить до найсвітліших літ в історії Московського царства. З такою думкою погоджуються навіть і ті російські історики, які обстоюють необхідність опричнини, а проте завдяки об'єктивним умовам, на визрівання яких склалися татарські впливи політичної сатрапії, візантійське розуміння теософського походження монаршої влади, цілковита беззахисність найвищого православного кліру перед царською самоволею і абсолютна лояльність цареві з боку чернецтва і нижчого світського духовенства, цареві Іванові пощастило при допомозі сюрреалістичних засобів політичної пропаганди ізолювати від нижчих станів боярський прошарок і при активній допомозі тих станів фізично ліквідувати родову аристократію.

"Опричнина, — пише Александр Янов,⁴ — мала сильний вплив на весь наступний розвиток російської політичної культури... Якраз із тих часів невитравне тавро було випалене на чолі тієї культури".

Це тавро жорстокого автократизму в природі провідних верств російського народу постійно завертало розвиток всенародної економії до грабіжницької політики кочового суспільства, арештувало його історичний розвиток аж по сьогоднішній день⁵ і зловісно появляється на чолах провідників сьогоднішнього російського демократизму.

3. В серпні 1991 року, суверен на території Сов. Союзу, у виді центрального комітету всесоюзної комуністичної партії в Москві, виявив своє повне банкрутство під поглядом еконо-

3. "Автократія московського царя зударилася, як це траплялося вже і перед тим, з домаганням фєвдальної верхівки політичних прав... Фєвдальна аристократія могла кожної хвилини вчинити бунт проти свого суверена, Великого Князя" (П. А. Садіков, Очеркі по історії опричнини", ст. 6).

4. А. Янов, Иваниана", "Континент", ч. 9, 1976.

5. Під історичним розвитком розуміємо еволюційний процес суспільно-політичних і правно-економічних перемін в суверенному суспільстві, у висліді яких суверенітет монарха переходить на суверенітет народу, або на місце суверена з Божої ласки — суверен з волі народу.

мічним, ідеологічним і політичним. Київський феодал у виді Комуністичної Партії України, розпоряджаючи подавляючою більшістю голосів у Верховній Раді, проголосив на її форумі УРСР самостійною і від нікого незалежною Українською Державою без ідеологічної налички і, при ентузіастичній підтримці демократичної опозиції, поклав на себе обов'язок реалізувати цю незалежність у політичній практиці. А тому, що сталося це на сесії найвищої законодавчої інституції в державному пляні, а не партійному, цей акт являється всенародним виявом волі Української Нації. Між іншим, з усіх подібних актів 20-го століття від імені народу, це єдиний, що був проголошений політичною формацією, в руках якої ієрархічна комплекtnість політично-адміністративної влади на цілій державній території зберігається по закону спадкоємства від попередньої державницької формації — від Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Всі три наведені події великої ваги в європейській історії, хоч і відділені одна від одної століттями часу і в різних, під культурним і політичним поглядом, умовах, мають одну спільну рису: у всіх трьох випадках наростає напруження й конфлікт між політичним сувереном і упривілейованою верствою підопічного суспільства за її політично-правну емансипацію — чи то у формі заміни привілеїв на невідомі права упривілейованій верстві на рівні державного суверенітету, чи то за заміну феодалної залежності на повну самостійність. В усіх трьох випадках були: сильний спротив суверена й перевага засобів насилля по його боці. І як довго суверен не позбавлений тих засобів, які він знаходить у традиційній залежності нижчих суспільних станів (Класів), шанси перемоги залишаються завжди за ним. Коротко — задля своєї перемоги, суспільна верства, що прагне своєї політично-правної емансипації, мусить використати ізоляцію суверена від підопічного йому суспільства.

Основна різниця між двома першими випадками і останнім українським ("Київський феодал") є в самому характері політичного визволення — аж до повного суверенітету — з-під довгорічної влади автократичного суверена і закріплення державного суверенітету серед суспільства з тавром довго-вічного підневільного існування. Коли в випадку середньовічної Англії і Московії раннього періоду модерної історії, родовій аристократії йшлося про узаконення її участі в рішеннях на найвищому державному рівні, то в українському випадку така політично-

правна участь "київського фєвдала" вже існувала "де юре", але була "де факто" постійно обкροювана і насильно здушувана. Київ, маючи за собою не один сумний досвід у правно (на папері) гарантованих фєдеральних стосунках з московським центром, категорично відкинув ідею фєдералізму і проголосив повну політично-правну незалежність і економічну самостійність. Початкові надії на співдружні стосунки з Російською Федеративною Республікою на підставі міжнародного права виявилися сновидними. Традиційна доктрина політичної експансії попередніх режимів і узурпована ідея про "старшого брата" були дуже швидко реадоптовані впливовими колами нової російської демократії. І хоч нова урядова коаліція демократичних партій в Росії була примушена так внутрішніми, як і зовнішніми обставинами, формально визнати незалежність України, де факто московський центр те визнання ігнорує і найрозмаїтшими засобами — тайно і явно — послідовно працює на послаблення влади Києва на його власній території і на міжнародному форумі, не втрачаючи надії на допомогу традиційно питомого українським визвольним рухам дейнеківства⁶ в найкритичніший час для самостійного існування країни з населенням і економічним потенціалом більшим ніж у Франції.

Від проголошення самостійности України проминув округло рік і те, що ми бачимо у внутрішньо-політичних стосунках неповнокровної ще держави, в стосунках підопічного суспільства, репрезентованого парляментарною меншістю у Верховній Раді, з урядовою більшістю колишньої "фєвдальної номенклятури", ми не бачимо ще справжнього політичного розуму, який керувався б у той критичний час виключно політичною доцільністю, а не модними демократичними ритуалами, яким місце тільки в повнокровних державах з довголітнім демократичним досвідом і прив'язанням до демократичних традицій. Особливо небезпечним міг би виявитися ритуал демократичних виборів до Вер. Ради під сучасну пору. Передвиборчі кампанії партій

6. "... в роках 1657-58 нар. повстання селян ДЕЙНЕКІВ Лівобережної України проти гніту козацької старшини і гетьмана І. Виговського... На початку 1658 р. дейнеки об'єдналися з повсталими козаками М. Пушкаря і запорожцями Я. Барабаша. В бою під Полтавою 1658 р. наймане військо І. Виговського та загони кримських татар розбили повстанців. Незважаючи на поразку, дейнеки вели боротьбу до остаточного вигнання І. Виговського з Лівобережної України (1659). "Укр. Рад. Енцикл. Словник", 1966.

розкрили б таку скриню Пандори, з якої скористали б тільки вороги Української Держави. Сучасна критика президента й його уряду фракцією РУХ-у, що під впливом Чорновола скидається радше на заговор на повалення існуючої влади, ніж на доброзичливу критику, не пропонуючи абсолютно нічого конкретного й кращого. Режимові уряду, що проголосив державну незалежність потрібно щонайменше 4-5 років, щоб увійти в ритм духу часу, щоб лояльно перейти в стан опозиції до наступного режиму в новому суспільстві.

В сьогоднішньому пливкому економічно-політичному стані, з незакінченою організацією війська, поставити бюрократичну номенклатуру доби советів перед дилемою — або остракізм в новому суспільстві з тавром підсудного, або ще раз під захист в обіймах чужої метрополії, було б, з державницьких позицій, фальшивим кроком. Цей з досвідом в державній бюрократичній праці елемент являє собою велику стабілізуючу силу в періоді таких стрімких зламів у всіх ділянках суспільного життя. На жаль, спостерігаємо, що навіть такі розважні провідники демократичних сил, як Горинь і Драч — щоб тільки не пасти задніх — напірають на якнайскоріший перевибір Верховної Ради.

III

Цю політичну ситуацію, що витворилася по розвалі советської імперії, передбачував і, передбачуючи, переживав у такому психічному напруженні, що всі подробиці цієї історичної драми, які нагадували йому цілий ланцюг тотожних зусиль, зруйнованих дейнеківством нашого політичного примітивізму, він передав нам у бичуючому стилі сердитого пророка. І коли ми приглянемося до нічим невинуватених курйозів української дійсності сьогодні й побачимо наскільки ми й надалі залишаємося в полоні руйницьких інстинктів традиційно нашого гуляйполя, ми зрозуміємо той гнів і тую безжалісну правду у зверненні найбільшого нашого політичного мислителя, В'ячеслава Липинського, про безвихідність із двополярності ідеологічного патріотизму нашої інтелігенції. Те звернення було написане в 1926 р.:

”І пам’ятайте Ви, українські інтелігенти, що народ український визволитись може лиш тоді, коли він свою голову з пащі московської і польської метрополії вирве.

Голова його, це пани. Не тільки сучасні, а **ВСЯКА ВЕРХНЯ — ПРОВІДНА І ПРАВЛЯЧА ВЕРСТВА**, яку Ви — представники народу — своїми "очима завидючими і руками загребушими" всякий раз, як починає творитися Держава Українська, назад у Москву та Польщу заганяєте. **ВЕРСТВУ ЦЮ ВИ МУСИТЕ ДО НАРОДУ ПРИТЯГНУТИ І З НАРОДОМ В ОДНУ НАЦІЮ ЗВ'ЯЗАТИ**. А зробите це лиш тоді, коли панські сепаратистичні українсько-державницькі стремління всіми силами своїми, всім Вашим впливом на народ, піддержите. Без цього вся Ваша українська — соціалістична, націоналістична чи як би Ви її не називали — праця, буде конвульсіями живого кадовбу з прищемленим верхом. І не називайте екстрементів, які Ви, безвершники, будете в цих конвульсіях виділяти — "Україною", бо реальної України — Держави Української — з них не буде ніколи, ніколи" ("Листи до братів хліборобів", **ВСТУПНЕ СЛОВО**, ст. IX).

Тими "панами" сьогодні, тією "верхньою провідною правлячою верствою" — без найменшого сумніву, являється верхнє членство розв'язаної Комуністичної Партії України. Це "політична аристократія" сьогоднішньої — з однорічною давністю — Української Держави. Вона фактично керує життям та адмініструє інституціями держави та національної продуктивності. Вона, покищо, робить це так, як уміє, як навчена три-чвертьстоліттями метропольного керівництва з Москви. Переставитись її з того, що вона знає і вміє робити, на те, чого вона не бачила й не знає і що психологічно чуже їй, це в однорічному періоді понад людські сили. Але вона знає, що мусить переставитись, бо хоче "самозберегти себе" в Українській Державі. Так, пане Чорновіл, інстинкт самозбереження, це командна сила в кожному живому і, *коли ця політична "аристократія-пани" спостерігає, як модерно-демократична дейнеківщина, з товстими палицями в руках, готується на самосуд над цими "панами", як тільки "настане справжня демократична незалежна Україна ("нам замало самостійної, ми хочемо демократичної!") зі своїми кордонами (?!), армією, економічною безпекою, зі своїми грішми..."*, цим "панам" не дуже-то спішно заводити цю "справжню" дейнеківську демократію. Для нашого політично мало грамотного дейнеківства — це ж таке просте: **НЕГАЙНО ПОЗБУТИСЯ ІСНУЮЧОЇ ДЕРЖАВНОЇ НОМЕНКЛЯТУРИ І АВТОРИТАРИЗМУ**" в особі президента Кравчука й його обласних представників — і все упаде на своє місце.

Сильветка того радянського судді, що читав останній безсоромний вирок українському дисидентові, заступає Чорноволові вид на сьогоднішню дійсність і залежні від цієї дійсності майбутні перспективи. Він так закусив зуби на зневажливих йому "панів", що не цурається демагогії з архівів нашого традиційного популізму: він знецінює акт проголошення 24 серпня Верховною Радою в користь всенародного референдуму, лукаво затаюючи той факт, що не було б тієї одідишеної від радянської республіки номенклатури — не було б і того надсподіваного висліді; бо, щоб ми й як не намагалися звеличувати впливи нашої "національно-свідомої демократії", безспірним залишається той факт, що вирішні впливи як на вибір президента, так і на вислід референдуму мала номенклатура "панів". Воно аж ніяк не переконливо доказувати, що номенклатура при владі, рішившись (хоч як обережно) на шлях самостійності, могла б бути проти власної суверенності.

Вище наведена довша цитата з доповіді Ланселота Лавтона про популістсько-дейнеківські джерела прийнятого "на віру" комунізму інтелігентським пролетаріатом України в роках 1917-20, про його швидке переставлення на національні джерела умами його кращих представників, і про реакцію московської метрополії, її все посилюваний тиск на формування і неустанне перереформовування його в інструмент советської — а фактично російської — великодержавності, її неперебірливі засоби терору внутрі КПУ, жертвою якого впали найкращі члени тієї партії — воно не випадкове, а з метою унагляднення політично-думаючій українській людині того факту, що у вісімдесятих КПУ не могла бути іншою ніж вона була і те, якою вона все ж таки була, вона завдячувала своєму етнічно-українському кореневі і цупкості його державницьких тенденцій. Зваживши на перманентні вичищування КПУ з "націоналістичних і сепаратистичних ухилів" московським центром, революційне перенаставлення Верховної Ради під проводом Л. Кравчука на незалежну Українську Державу на модель В. Липинського не має собі рівного прецеденту в нашій історії. І тому, власне, "реконсиляція" інтелігентських кадрів радянської школи і націоналістичної у спільній праці над закріпленням молоді української державності є імперативом дня. Без цього самостійність і визрівання народу в націю буде постійно під загрозою як зовнішніх, так і внутрішніх ворожих сил.

Вересень 1992.

Додаток

На переломі

*Проф. д-р Борис Андрієвський
(Стаття написана в 1956 році)*

I

Нехить до сенсації відбирала в мене всяку охоту писати в пресі про мої розходження з ОУН(р). Та, проте, листи від моїх колишніх однодумців приневолили мене до публікації цієї статті; мої розходження з Організацією не є продуктом останніх подій, черговий розкол ОУН(р) лише ствердив слушність концепції, що вже від довшого часу стала моєю вірою.

Пишучи цю статтю, я не хочу плювати на те, у що я вчора вірив і, посідаючи високі пости, поділяв повну відповідальність за політику, практику і тактику Організації. Навпаки, з найбільшим признанням я й тепер ставлюсь до бандерівської молоді, що метушиться по всіх континентах світу і, як уміє, боронить українську справу. І не вони винні, що часто-густо ця робота не йде на користь цій справі. Я також далекий від думки плямувати Степана Бандеру, патріота, безперечно відданого справі визволення України, хоч мушу голосно заявити, що найбільше він і система, що він її безоглядно обстоює, всупереч вищій національній рації, винні в розбитті українського націоналістичного Руху.

Обґрунтовуючи свої думки, я користуватимуся лише загально відомими фактами, не дозволяючи собі підсилювати їх змістом дискретних розмов, чи листів Бандери.

Я свідомий того, що не всякий, виходячи з Організації, має моральне право оприлюднювати гірку правду. Але я маю те

Д-р Борис Андрієвський — відомий хірург і Голова Політичної ради ОУН(б).

право, бо протягом усіх років мого перебування в Організації я попереджував, настоював і вимагав змінити фатальний курс. Мій голос був голосом вопіючого в пустині.

Як сталося, що колись єдиний могутній Український Націоналістичний Рух, розколюючись із закономірною циклічністю з 1940 року, перетворився на ряд відламів, що кожен із них у свою чергу заховає причини до дальшої атомізації? Як сталося, що носії універсальної націоналістичної ідеї перетворилися на патріотів своїх партій, діставши від громадянства влучну назву "івців", для яких партійні інтереси стали *suprema lex*?

ПЕРШИЙ РОЗКОЛ

Уже в часи полк. Коновальця в Організації зростали опозиційні настрої. Видно було, що сама провідницька система неспроможна реалізувати увесь комплекс завдань наказом згори і брак ширшої критики гальмує нормальний розвиток Організації. Особливо це відчували низи, що стояли в безпосередній акції, до речі, думаючи, що причина лежить у відриві Проводу на еміграції від маси організації на Землях. Лише передчасна смерть полк. Коновальця не зробила його свідком вибуху кризи, що цілим тягарем лягла на плечі його наступника полк. Мельника.

Полк. Мельник, вояк, вірний принципам поперед створеної системи, вважав для себе за вищий закон оберігати чистоту і непорушність цих принципів, через те він розцінював виступ опозиційної групи Бандери, що складалася переважно з членів Організації на Землях, як звичайний бунт, який в умовах еміграції годі було ліквідувати. Незаперечним фактом є, що і прихильники Бандери вірили, що причина кризи лежить у відриві Проводу від мас та у невідповідному його складі. Їм здавалося, що зміна вождя усуне всі недомагання і болячки. Принаймі кличі, "хай живе вождь Степан Бандера", що ними рясніли летючки того часу, наочно показували, що змінилися вожді, але сама система залишилася незмінною.

Настали часи німецької окупації, що поставили перед Організацією величезні завдання. Обезголовлена Організація, бо Бандера уже першими днями опинився за ґратами в кацеті, спромоглася просунутися на Східні Землі, організувати збройну боротьбу проти німців (УПА), створити зародок уряду (УГВР) і

покласти початок солідарности між поневоленими народами (АБН).

Звичайно, в цій колосальній роботі було пороблено чимало помилок, часом навіть трагічних, але Організація усвідомила, що сила в ній самій, а не в вождеві, бо позбавлена Провідника вона в основному дала раду всім тим пекучим проблемам, які висунуло життя під окупацією. А крім того, досвід похідних груп на Східніх Землях виявив, що самий принцип вождизму на сході є чужий і мало зрозумілий. Українці Східніх Земель хотіли знати, що несе з собою та чи інша партія і найменше цікавилися партійними вождями.

Отже ці мотиви і лягли в основу радикальної зміни структури Організації, що відбилася в постановах III Надзвичайного Великого Збору Націоналістів. Відповідно до цих постанов владу вождя-провідника обмежувалося вибраною Головною Радою, що мала давати політичні напрямні Проводові; більше того, на Головну Раду покладалося і контрольні функції. Зформульовані без належної юридичної чіткості, ці постанови, однак, відбивали цілком нові тенденції і фактично ліквідували вождизм як систему, запроваджуючи новий лад, перевагу якого наочно показали тверді дні німецької окупації.

ДРУГИЙ РОЗКОЛ

По закінченні війни чимало членів Організації опинилося на еміграції разом зі звільненими з кацетів (Бандера, Стецько, Ленкавський і ін.) і з тими, що прибули з Краю (Лебідь, о. Гриньох, Д. Ребет і ін.). Уже з перших днів почалася незгода між групою Бандери та групою прибулою з краю. Ця незгода скоро набрала характеру відкритого конфлікту, поляризувавши противників з одного боку навколо Проводу ЗЧ ОУН, а з другого ЗП УГВР. Відкидаючи особисті моменти, що безперечно мали місце у цій боротьбі, треба признати, що основною причиною конфлікту було різне розуміння принципів побудови Організації, хоч це, до деякої міри, завуальовувалося певними ідеологічними розходженнями. Бандера, будучи ізольований в кацеті і не перейшовши еволюції Організації, що відбулася під час німецької окупації, вважав себе покликаним бути Провідником з тим обсягом влади, яку йому було дано після першого розколу, в той час як УГВР-івська група обстоювала принципи, виголошені на III Надзвичайному Зборі.

II

Таким чином 1948 рік приніс із собою другий розкол Організації, який Бандера, а разом із ним і всі ми також, вважали за звичайний бунт. Історія повторилася. Уже в процесі конфлікту відійшла від Організації група східних українців і міязми конфлікту роз'єднали навіть бійців УПА, що лише недавно прийшли з поля бою і сопух унутрішнього розламу понесли вітри аж до Рідної Землі.

2-га Конференція, цілим змістом якої був конфлікт, обрала Провідника і Головну Раду згідно із статутом III Надзвичайного Великого Збору, а згодом призначений Провід ЗЧ ОУН цілком складався з членів, що під час боротьби беззастережно станули по боці Ст. Бандери. Назовні виглядало, що Провідник став на принципах побудови Організації, ухвалених на III Надзвичайному Великому Зборі, і, маючи навколо себе об'єднану, очищену від опозиційних елементів Організацію, візьме конструктивний курс у внутрішньому і зовнішньому політичному житті українства.

Але вже найближчий час виявив, що Провідник рішений затримати всю повноту влади в своїх руках, в такій мірі, як це було після першого розколу. Головна Рада, що в міжконференційний час "мала давати Проводові політичні напрямні й контролювати його", відігравала роль фікції, якій, часом, навіть заборонялось сповнювати другорядні практичні функції. Примат "гори" замикав рота в Проводі навіть розумним людям, що, бачучи політичні неподобства, негодні були нічого зробити. Усяку критичну думку трактовано як "опортунізм".

А між тим Організація на еміграції стала перед цілим рядом важких проблем, розв'язання яких мало визначити її місце в українському політичному світі, в громадському секторі і в міжнаціональних відносинах і окреслити позиції в пекучому питанні східного українства.

ОРГАНІЗАЦІЯ Й УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ СВІТ

Та найголовніше треба було вирішити, чи ми підемо шляхами ексклюзивності, одсепаровуючи нашу Організацію від українського політичного світу й змагаючи до його підкорення, бо, на думку Провідника, поза нами були тільки опортуністичні елементи, що можуть бути лише погноєм для нашого політичного росту; чи ми ввійдемо в систему українських політичних

партій, здобуваючи собі питому вагу відповідно до симпатій серед широкого громадянства. Ексклюзивність Націоналістичного Руху в минулому можна цілком виправдати тими політичними обставинами, в яких опинилося українське громадянство по Першій світовій війні, але ексклюзивність серед політичної патріотичної еміграції по Другій світовій війні, що має в основному ті самі цілі, що і націоналізм, не знаходить ніякого виправдання.

Ніякі аргументи не могли переконати Провідника в неможливості і шкідливості сепарації нашого руху від українського політичного світу.

А між тим позиції Організації в широких масах громадянства стали більш сприятливі. Прихід загону УПА і матеріяли з Краю 1950 р. подали цілому світові наочні докази, що боротьба УПА і спротив українських мас під проводом націоналістів на Батьківщині є реальним фактом, а не вигадкою бандерівців.

Ще виразніше еволюція поглядів на революційну боротьбу і дію УПА позначилася у націоналістів-мельниківців. Психологічні рани боротьби між двома таборами націоналістів (бандерівці-мельниківці) під час німецької окупації роз'ятрювалися дальшим антагонізмом і на еміграції; в цій боротьбі обидві сторони не дуже перебирали засобами і тільки тим можна пояснити появу нещасливої брошури "Ліс у правдивому освітленні". Але наші заогнені відносини з УГВР-івською опозицією притуплювали гостроту спору з мельниківцями і, не випадково, автор "Лісу у правдивому освітленні" виступив в ролі арбітра, очоливши комітет вшанування пам'яті ген. Чупринки. З другого боку, факт існування революційного підпілля на Україні примусив націоналістів-мельниківців змінити тактику і від негачії його перейти до визнання УПА і констатації їхньої участі в революційній боротьбі на Рідних Землях.

Вважаючи на цей новий курс, члени Проводу ЗЧ ОУН поставили вимогу перед Провідником розпочати переговори з мельниківською організацією і дійти до певного політичного порозуміння. Під тиском тих вимог Провідник згодився на розмови і за деякий час представники обох сторін дійшли до повного порозуміння, виробивши платформу синхронічної політичної дії. Аж коли настав день ствердження цього пакту підписами обох сторін, наші представники дістали наказ від Ст. Бандери... відмовитися від підпису.

Аналогічна ситуація мала місце в переговорах з ЗП УГВР.

Вимога Проводу Організації в Краю про ліквідацію конфлікту між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР викликала певний резонанс в масах нашої Організації. І знов на вимогу окремих членів Організації Провідник мусів згодитись на переговори. Такі переговори почалися і наші представники, діючи точно за інструкціями самого Провідника і, звітуючи йому про перебіг кожного засідання, діставали від нього принципову згоду на всі ті точки, з яких складався документ порозуміння. Справа зайшла так далеко, що на місцях стихійно настала атмосфера політичного перемир'я. Та марні надії ліквідувати найбільше болючий конфлікт розбилися знову в такий самий банальний спосіб — коли наші представники мали вже закінчувати переговори, вони дістали наказ від Провідника відмовитися від дальших розмов.

Нарешті останні переговори з ЗП УГВР, що провадилися вже на базі певного наказу від Проводу Крайової Організації, мали той самий кінець, хоч Провідник цим разом персонально ввійшов до колегії трьох і навіть підписав спільний документ (Плян і деякі уточнення до діяльності тимчасового керівництва ЗЧ ОУН від 28 грудня 1953), щоб уже в листі від 2 січня 1954, тобто через 3 дні цілковито його дезавувати.

Спільним для всіх тих переговорів є те, що Провідник годився на пертрактації тільки під натиском членів Організації, а не за власною ініціативою, рівнож і той факт, що за розбиття переговорів завжди обвинувачувалося противну сторону, а нашу відмову обґрунтовувалося ідеологічними категоріями, що не мали аж ніякого принципового політичного змісту.

Свідомо ведучи Організацію шляхами ексклюзивності, Провідник виключав усяке порозуміння з іншими політичними групами, щоб не применшити нашої і його ролі в внутрішньому і зовнішньому політичному світі. Виходячи з цієї основної засади, ми могли б йти на порозуміння тільки з політично слабшим контрагентом, з яким громадська опінія не зв'яже успіху спільної акції і цим не зменшить ролі Організації і самого Провідника. І справді, єдине порозуміння, що ми його досягли, і то в неписаній формі, був альянс із гетьманською організацією. З цього погляду соціально політичні категорії не відіграли жадної ролі і не стали на перешкоді порозумінню революційної і консервативної організації.

Нормально в часи небезпеки для Нації кожна політична партія автоматично включається до єдиного фронту і ніякі особисті чи партійні розбіжності не в силі перешкодити у цьому

здоровому процесі. Ми діяли цілком інакше, якщо згадати про нашу поставу якраз в часи такої небезпеки.

Виступ КЦАБу і його диверсія проти українства, що позначилася творенням серед української еміграції шости "федералістичних партій", та фінансовою підтримкою цих новотворів (приватними) американськими колами, створювали для української визвольної справи величезну небезпеку. Не знати було як отой "східняк", що ми його паплюжили в таборах ІРО за його "да" і "нет", зареагує на московську провокацію, не знати було чи хтось з наших напівголодних професорів чи письменників не піде на добре оплачений долярами шматок хліба і під плащиком неутральності й лояльності не почне працювати в КЦАБівській радіостанції чи в інших московських інституціях.

І коли в зв'язку з диверсією КЦАБ'у, за ініціативою українських журналістів було скликано нараду всіх політичних партій, щоб створити єдиний протимосковський фронт, ми взяли в ній участь. Нарада виробила спільну відозву, що була з усіх поглядів цілком сприйнятна і для нас. Та, проте ми, цілими тижнями дискутували її на Проводі і... не схвалили. Лише багато пізніше ми взяли участь у новій нараді політичних партій за умов мені вже не відомих.

Але наше громадянство в цей критичний момент виявилось дозрілим, а "східняки" навіть заняли передові позиції в цім антимосковськім фронті. Я був гордий, що я "східняк" і що мої брати із Східньої України були не гіршими патріотами, як мої брати з Галичини. Та мене огортав гострий сором, що Провід моєї Організації, навіть при зустрічі з ворогом, не хотів стати до одного фронту. Ця нарада показала, що українське громадянство починає нас переростати.

МИ І СХІДНІ УКРАЇНЦІ

Капітуляція Німеччини застала на німецькому й австрійському теренах велику масу східніх українців, які за велінням національного інстинкту оселилися в українських таборах УНРРА-ІРО. Ці табори стали для східніх українців великою, хоч і гіркою, національно-політичною школою, де вони перейшли швидко й різко до метаморфозу; люди, що кожне третє слово змашували російським "матом", цілком викинули зі свого лексикону огидну лайку, люди, яким українська й російська

мови були "всьо равно", щодалі ставали національно більш свідомими.

Ані ми, ані інші галицькі політичні організації не знайшли дороги до душі східнього українця в таборах і він інстинктивно потягся до УРДП. Не зважаючи на свої ідеологічні блукання, УРДП має величезну заслугу перед українством, бо тільки ця політична організація була спроможна затримати мало свідомого "східняка" й колишніх власовців по цей бік барикади. Перевиховавши свої кадри, на початку з визначним антигалицьким присмаком, УРДП розбила ставку КЦАВ'у на підсоветське українство, завівши цим надії московських імперіалістів. Згодом вивітрилося в УРДП і протигалицьке наставлення, уступивши місце соборницьким настроям, і ніхто інший як ця партія, устами своєї газети голосно заявила — "хто підніме руку на Львів, той матиме справу з... Києвом".

Провід нашої Організації не зрозумів ваги східнього українства. Своєю поставою до східніх українців ми викликали антигалицький комплекс і певно відкинули б їх до московських покровителів, якби не постала ця суто східняцька партія. Навіть тоді, коли вже виразно зарисувалося протимосковське обличчя УРДП, ми провадили в своїй пресі неперебірливу кампанію проти неї, цілком одсепаровуючи себе від мас підсоветського українства. Часом доходило до курйозів, що й досі мені не є зрозумілі.

Прочитавши статтю Івана Багряного про промосковське наставлення українського відділу "Голосу Америки", що відкривала перший вогонь по аранжерах московської пропаганди українською мовою, я й собі написав статтю на ту тему, вставивши речення — "як правильно зазначив Багрянний у своїй статті". Моя стаття зацікавила одну з наших газет і редактор, східній українець, людина з неабияким інтелектом, згодився її надрукувати з умовою, що я викреслю це сакраментальне речення. Я рішуче відмовився, поставивши вимогу — або друкувати статтю без жадних змін, або її мені повернути. У дискусії, що тривала десь близько трьох тижнів, редактор мені виразно заявив, що це є "настанова гори". Статтю було надруковано без змін, але в моїй свідомості залишилася незвичайна вузькість "гори" і елементарне нерозуміння нею проблеми Сходу.

Незаперечним фактом є, що ціле покоління підсоветських українців училося в українських школах, створених наполегли-

вістю націонал-комуніста Скрипника, формувалося у вогні боротьби націонал-комуніста Шумського проти великодержавного московського комунізму, й виховувалося під величезним впливом Хвильового. У дивний спосіб ці постаті поєднали в собі елементи повного політичного банкрутства і великої культуртрегерської місії, вивівши українство із сфери гопака й примітивної просвітянщини на рейки Нації, що замилювалася теорією Айнштайна, змагалася з європейською наукою і рішена була будувати свої великі міста, літаки, кораблі. Вони прищепили новому поколінню гордість господаря, свідомого соєї сили і свого багатства.

Провід Організації неспроможний був вирізнити Хвильового — політичного банкрута і Хвильового — революціонера-культуртрегера і, йдучи лінією найменшого опору, почав неперемінливо паплюжити хвильовистів і Хвильового. Східне українство наїжилася й сприйняло цю кампанію як галицьку диверсію проти нього самого. А до того й прихильники хвильовизму в вирі полеміки допустилися непотрібної гльорифікації Хвильового, зі свого боку заплутавши таку просту і ясну справу.

Якщо кампанію проти Хвильового й хвильовистів можна було виправдати певними ідеологічними мотивами, то кампанія проти Ю. Дивнича (С. Панас: Дивні "діла" Юрія Дивнича, Укр. Самост. 23 серпня 1953) вже мали виразний характер диверсії проти підсовєтської інтелігенції. Читаючи цю скандальну статтю, я мимоволі згадував, як я голосував за закриття церков, за розстріл групи українських письменників в 1934 році, нарешті, як я діставав як науковець 1 кілограм хліба на день, а в той же час мільйони українських селян і селянських дітей гинули голодовою смертю.

Отже, різниця між підсовєтським письменником Дивничем і підсовєтським лікарем Андрієвським тільки кількісна, а не якісна, бо від кожного письменника, що хотів друкувати свої твори, вимагалася більшої політичної активності, як від лікаря.

Примітивний автор "Дивні 'діла' Юрія Дивнича", за мовчазною згодою Організації привласнив собі право судді над підсовєтською інтелігенцією. Отже, Організація повністю поносить відповідальність за цей пасквіль проти української підсовєтської інтелігенції.

Як відомо, характерною прикметою східнього українця є потяг до ширшого об'єднання. Чи ця будівнича риса була народжена гірким досвідом боротьби українських партизан

1914-1923 рр., що, через отаманію, взаємну ворожнечу і брак центрального керівництва були цілковито знищені більшовиками, чи вона виросла з трагічних днів колективізації, чи, нарешті, вона впливала з досвіду державного будівництва, хоч і не своєї змістом, УСРР — сказати важко. Що найпевніше, усі ці три причини відіграли свою роль і виробили тип людини, що не може зрозуміти, чому українські політичні партії, маючи спільну мету, не можуть порозумітися й об'єднатися. І, звичайна річ, переважна більшість східних українців стала моральною й матеріальною опорою Української Національної Ради, що являла собою продукт порозуміння більшої частини українських політичних партій. Свої симпатії до УНРади вони цінували головно як символ об'єднання, що постав після довшого часу цілковитого розбиття і відповідав їхньому духовому наставленню.

Я й досі не знаю, чи правильно зробила Організація, вийшовши до Української Національної Ради, але я глибоко переконаний, що наш вихід з неї був величезною політичною і тактичною помилкою. Можливо, що арифметична конституція УНРади не дала б нам можливості зрушити закостенілість її засад і ми однаково були б змушені вийти пізніше. Але в такому разі ми мали право казати широкому громадянству, що ми все зробили, щоб направити справу і не на нас лежить відповідальність за вихід. Фактично ж ми, трохи побавившись у парламентаризм раптово, без поважних на те причин, безславно залишили цю інституцію. Ніякі аргументи не могли утримати Првідника від цієї помилки.

IV

За теперішній стан УНРади також поносимо відповідальність і ми, бо ми нічого не зробили, щоб поліпшити справу. Ми навіть зігнорували відому статтю урядуючого голови УНРади Івана Багряного, який в ім'я єдиного національного фронту, сам будучи прихильником цієї формації, пропонував обговорити можливість створення іншої форми національної репрезентації, що об'єднала б усіх українців.

Вийшовши з УНРади і провадивши боротьбу проти неї, ми зробилися в очах широких мас східних українців ворогами й розбивачами.

Одрізвавши всі пляни до східнього українства, ми залишилися

регіональною галицькою партією, що не має сил і права претендувати на універсальні загальноукраїнські позиції. І не випадково, дошукуючись причин одходу східних українців з Організації, я дістав примітивне і убоге вияснення, що "східняки не мають націоналістичного виховання, через те вони приходять і відходять".

Та справа з проблемою східних українців не є така безнадійна, як то виглядає на еміграції.

Матеріяли 1950 року, що надійшли від Проводу Націоналістичної Організації на батьківщині, виявили глибоке зрозуміння ваги східних українців у революційному процесі. Зокрема Полтава, у блискучій статті, присвяченій стратегії визвольної боротьби, змалював націоналістичну організацію в Галичині як фортецю, що висуває далеко на схід України свої аванпости. Він просто узалежнив кінцевий успіх визвольної боротьби від зрозуміння східньо-українського масиву і від активної участі східних українців у революційному процесі.

Міркування Полтави були не тільки теоретичною концепцією, вони перетворилися в систему всієї практичної роботи підпілля. Досить згадати наказ СВ про розстріл кожного агента НКВД — галичанина і заборону смертного вироку для агента — наддніпрянця; цей наказ пропонував спробувати перевиховати агента-східняка; у цих людей слово не розходилося з ділом.

Ми стали еміграційною партією, політично далекою від нашого пня на батьківщині.

ГРОМАДСЬКА ПРАЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

Організація розуміла громадську працю досить своєрідно. Вона найменше цікавилась соціальною суттю громадського органу чи його суспільним призначенням, здебільша розглядаючи його як арену для політичної гри. Там, де ми відчували силу, опановували громадську організацію цілком, а ті організації, де наших сил бракувало, ми робили форумом боротьби з іншими політичними групами. У всякім разі наша участь в громадській праці обумовлювалася не соціальним обов'язком, а певними політичними й тактичними мотивами. Річ ясна, що, йдучи до громадських організацій, ми ніколи не керувалися діловими міркуваннями, а через те й не цінували діловий елемент, здатний провадити цю нелегку працю. Одним помахом ми недавно повалили СУБ в Англії, вигнавши людей, що

фактично на своїх плечах винесли увесь тягар його організації й щоденної праці.

Та найяскравішою демонстрацією того були перевибори СХС у 1950 році. СХС, корисна харитативна організація, що стала в пригоді великій масі українців, спромоглася в процесі своєї діяльності створити видатний актив, що фактично й керував цією інституцією. Але, на біду, молодикам-бандерівцям, що мали великі заслуги в боротьбі з УГВР — опозицією і були ворогами найменшого порозуміння з нею, спала на голову геніяльна думка на всі 13 постів екзекутиви й контролі висунути... 13 членів організації. Ми відбули спільну нараду за участю Провідника. Ніякі аргументи СХС — діячів, членів Організації не переконали Провідника і він, погодившись на пропозицію представника області, видав наказ проводити на виборах 13 членів Організації. Справа закінчилася компромітацією, бо обурений СХС актив навіть разом з деякими членами Організації, відбили цей замах на громадське добро.

А тепер ми занесли руку на УКК, і, агітуючи не сплачувати національного датку, рішені повалити його тільки за те, що він уділив якісь субсидії УНРаді й Угвр. Нас не цікавить політична робота УКК серед конгресменів, ми готові зігнорувати його культурну працю серед українців в Америці, ми не цінуємо навіть того, що УКК є єдина організація в світі, яка в межах одної держави об'єднала чисто всі українські політичні групи, бо для нас УКК є тільки арена політичної гри, де ми зводимо бої з УНРадою і УГВР. Я певен, що нам не дозволять повалити УКК, але фонди цієї організації ми значно зменшимо, а то значить, зменшимо силу спротиву московським впливам в американському політичному світі, зменшимо видатки на культурні потреби, звуємо можливість українцям — скитальцям в Європі емігрувати до Америки. Але то нас не цікавить, ми — наша — єдина ціль позбавити УНРаду й УГВР субсидій.

Ми не були конструктивною силою в громадській праці.

ТРЕТІЙ РОЗКОЛ

Ми дійшли до повного краху цілої системи Організації, до банкрутства вождя цієї системи і водночас раба її. Політична безвихідність, в яку зайшла Організація, вже давно відчувалася багатьма відповідальними членами, але надія, що ОУН на землях полагоди́ть конфлікт на еміграції і виведе її на нові

шляхи, жевріла в душі кожного і задержувала в кожному почуття послуху.

Але так не сталося. Провідник не виконав наказу ОУН і, прикриваючись словами вірності їй, заніс руку на саму Організацію Націоналістів на Землях. З погляду системи, яку він обстоює, це є послідовно і зрозуміло; бо його прерогативою є карати й милувати всіх членів Організації, де б вони не були — чи в тяжкій боротьбі проти ворога чи тут на еміграції.

V

Та дарма. Невблаганна історія і життя з його непорушними законами суспільного розвитку вже винесли свій суворий вирок. І як би довго ще не діяли автоматизми сліпого послуху в бандерівській організації, однаково настане черговий розкол, бо не можна підмінити ідеї тільки ірраціональною вірою в вождя, а фактично так воно є, створюючи тим духову порожнечу, відійдуть од усякого політичного й громадського життя. Пишучи ці рядки, я з боєм думаю саме про них і вони мене примушують шукати виходу для себе і для них з цієї найтяжчої кризи, яку будь-коли переживав Український Націоналістичний Рух.

ЩО Ж ДАЛІ?

Чи це вже кінець українському націоналізмові, як ідеології, чи це кризова стадія його, що уступить місце новому піднесенню?

Чи кризу викликано факторами ідеологічного порядку, чи дефектами самої організації, що є носієм націоналістичної ідеології?

Розмір статті не дозволяє мені розглянути порушену проблему в усій глибині, обмежуючи її до констатації кількох принципових засад.

Перш за все, треба собі ясно ставити справу, що націоналізм, як жива, динамічна ідеологія, не може бути замкнена у статичну непорушність. Вона не може бути догматичною і в усякім разі не є комплексом точних приписів для кожного дня. Націоналізм як ідеологія дає лише основні засади, що їхнє реалізація абсолютно мусить бути пов'язана з часом, простором і соціально-політичними обставинами.

Візьмемо для демонстрації одну з засад націоналізму — ексклюзивність. У цій статті я мав нагоду подати два періоди, різних своїми соціально-політичними обставинами. Якщо в

однім із них ексклюзивність дала найбільший політичний ефект, то в другому той самий принцип викликав конфлікт з цілим українським політичним світом (не тільки з демо-лібералами), конфлікт з громадянством, конфлікт з частиною нашого народу (східняки), конфлікт з поневоленими народами (крах АБН) і конфлікт в самому націоналістичному таборі.

Але це все аж ніяк не відкидає й не дискредитує самого принципу, бо уявім собі, що в певний історичний період часу знову заломилися б наші визвольні змагання і, як то завжди буває, занепала б мораль нашого громадянства, що пішло б на службу до загарбника. В такому разі, чи націоналістична організація мала б право знову витягнути з ідеологічного арсеналу гостру зброю — ексклюзивність. Безперечно так, бо націоналістична ідеологія є з засади революційною, а революція освячує і гостру зброю. Отже, справа не в самій зброї, але в умінні нею користуватися, умінні вибрати час і місце для її вжитку, бо воляк, що не вміє вжити зброї і нездатний вибрати час і місце для стрілу, може насамперед поранити самого себе, або стрілити по побратимах.

Націоналізм, як універсальна ідеологія, не обумовлює сталої форми незмінної структури самого націоналістичного руху. Принципи організаційної структури руху найбільше впливають зі складу його членів, зокрема з інтелектуального й політичного рівня провідного активу, без якого існування націоналістичного руху є неможливе.

З цього виходить, що провідницька структура Руху аж ніяк не є сталою формою побудови його, не є обов'язковий атрибут націоналістичної ідеології, навпаки, ціла історія українського націоналістичного руху є водночас історією боротьби з провідницькою системою, що виявилась неспроможною забезпечити єдність і нормальний розвиток.

Помилково думати, що демократична структура, яка має заступити провідницьку, мусить бути обов'язково зв'язана з кволістю, ваганням і м'якотілістю. Демократія може обраного провідника наділити великим обсягом ексекутивної влади. Але вона має ту незаперечну перевагу, що розв'язання комплексу проблем падатиме не на плечі одної людини, а на вибраний провід, ухвали якого є обов'язкові для провідника. Не кліки і канцлери вождівської системи формуватимуть політичну лінію, а вибраний штаб людей, здатних відстоювати свою думку; не призначені на вподобу вождя проконсули теренові звітуватимуть

в інтенції "гори", а найліпші вибранці низів свідомі своєї відповідальности перед цілою Організацією; не призначені за наказом вождя конференції; а вільно вибрані Збори націоналістів становитимуть вищу законодавчу владу Організації.

Отже, націоналізм, як ідеологія, не переживає кризи. Його животворча сила піднімає українців на боротьбу за власну державу, а організований націоналізм, порівняно із стихійним, скорочує шлях до визволення.

Але кризу переживає Український Націоналістичний Рух, що в основі її лежить боротьба за нову прогресивну форму побудови самого руху; і від того, як скоро націоналісти переконаються в потребі прийняти цю форму, залежатиме, коли виконає український націоналізм свою історичну місію.

Український Націоналістичний Рух може бути тільки єдиний, без відламів і "івців", бо історія нам показує, що розбитий націоналізм стає регресивним фактором, що не тільки не допомагає, але вже гальмує нормальний розвиток українського громадянства. Та шлях до єдності йде тільки через глибоку кризу кожного націоналістичного відламу, а вона назриває, вона вже є.

Так само цей Рух за складом своїх членів і духовістю не може бути регіональним, провінційним, не може репрезентувати тільки одну область України. Ставлячи універсальні, загальноукраїнські ідеї, він повинен об'єднати синів Східньої й Галицької України, синів Буковини й Срібної Землі.

Ми стоїмо на переломі. І тільки від українських націоналістів залежить, чи процес дальшої атомізації поглибитись і викине нас на політичний смітник, чи ми, позбувшись вождизму, групового патріотизму і, стряхнувши з себе прах "івців", об'єднаємось у могутню когорту єдиного соборного Українського Націоналістичного Руху. Од нас залежить.

Д-р Борис Андрієвський написав цю критику на партійницьку політику Степана Бандери 1956 року і вийшов з Організації. Ця стаття була надіслана редакції "Свободи" того ж року, але перележала в архівах В-ва аж до 1981 року, тобто 26 років. Щойно скандальний XIII Конгрес УККА причинився до її публікації.

Фарватер п'ятої колони

Іван Багряний

Відома комуністична газета в Америці, що називається "Українські щоденні вісті", в числі 119 за травень місяць ц.р., заатакувавши УРДП, з усією агресивністю й неперебірливістю в засобах, напала на орган цієї партії "Наші позиції", а також на доповідь генерального секретаря, потім на газету "Українські вісті", сказано розправляючись із статтею $2 \times 2 = 4$ та її автором. Експресія, метода й добір епітетів у цій писанині гідні саме органу комуністичних московських поплентачів, носіїв і адептів ідеології, яка має основну заповідь — "Мета виправдовує засоби". А головне — нахабність і оскаженілість нападу прямо пропорційні завданню, яке перед газетою постало, прямо пропорційні серйозності об'єкта, з яким цій газеті доручено розправитись. Засоби відповідні до мети, що її поставив перед цією газетою повелитель. Тією ж конкретною метою було — здискредитувати, зганьбити, обпаскудити й таким чином, мовляв, ідейно розгромити партію й рух, іменованій УРДП, що його ідейно політична сила, очевидно, не дає спокою тому — московському ВКПб. Звідси й оскаженілість. Судячи з тієї оскаженілості, наша партія стала на передову лінію і завдає багато клопоту комуністичним вельможам та їхнім шавкам. Це нас тішить, і вся гавкотня тих шавок нас веселить. "Собаки брешуть — значить ідемо". Але не для цього ми тут це нагадали. Для іншого. Не будемо повторювати всіх провокаційних вибриків і лайливих шедеврів цієї комуністичної газети, скажемо лише, що вся її писанина зводиться до того, аби за всяку ціну довести, що УРДП і "УВ", і автор статті " $2 \times 2 = 4$ " є... як вони пишуть, не що інше, як "агент Державного Департаменту й працює за його — Департаменту — інструкціями".

Ось так. Очевидно, якби ця комуністична газета поставила собі іншу мету, то це було б зовсім ненормальне. А так усе нормальне. Комуністична преса й комуністична ідеологія повсякчас бореться з супротивником методом провокації, а комуністичні холуї й поплентачі все на свій аршин міряють, орієнтуючись на свою агентурну практику.

У такому ж дусі веде наступ на той самий об'єкт і інша комуністична газета вже в Канаді, т.зв. "Українське життя". Вершок нахабної провокації показала ця комуністична рептилька в числі 5 (392) за 3.2.1949 р. у великій статті якогось Осипа Мстиславця, а внизу ще й поставлено "Львів, листопад 1948 р.", мовляв, — це ж голос з української землі. Іntenції цієї газети (де особливо і недвозначно дається реванш брошурі "Чому я не хочу повертатись на Родину" згідно середовищу, в якому обертається її автор), ті самі, що й у першій газеті — очорнити, зганьбити, і на цей раз нацькувати охоронні органи світу демократії і, по змозі, зліквідувати чужими руками, закидаючи фашизм, гітлеризм, коляборацію з ворогами "союзної держави" і мобілізуючи супроти нас власть імуших.

Звичайно, ані такі "Укр. щоденні вісті", ані "Українське життя" нас ні смутять, ні дивують. Це бо преса п'ятої колонії. І така їхня боротьба супроти нас нормальна, бо ми зчепилися з їхнім господарем і хлібодавцем (а значить і з ними!) не на життя, а на смерть, бо забагато в нас порохуноків з їхнім господарем. І ми поклялися поборювати того господаря й усіх його прихвостнів тотально; про це тим прихвостням добре відомо, а через те й вони нас поборюють так само. Отже, повторюємо, те нас не дивує.

А от нас дивує інше. Ось ми відкриваємо сторінки іншої преси, такої, як от бандерівський "Час" та "Сурма", або видання наших гетьманців, — відкриваємо, читаємо писання на ту саму тему, що й у комуністичних "Щоденних вістях". І не можемо вийти з дива: хто ж у кого списав? Хто кого переспівує, міняючи лише "Державний Департамент" на іншу назву? Хто в кого позичає епітети? Хто в кого вчиться фалшувати та перекручувати? Хто кого доповнює та переплює в своїй злобі, — чи комуністична преса націоналістичну та монархічну, чи навпаки? Хто в чиєму йде фарватері? І чому вони такі подібні ті писання в своїй люті та зненависті? Пробуємо і не можемо збагнути.

З комуністичної преси ми не дивуємось, бо то преса п'ятої колонії. Але ж бандерівська й гетьманська преса не належить до

п'ятої колони, ми це знаємо й глибоко в тім переконані. В чому ж річ? Чому вони роблять однаковісіньку роботу, чому вони такі однозгідні супроти нас?

Ось це нас дивує. А на тлі цього вже приходиться багато дечого іншого, вже не пов'язаного з долею всього українського суспільства та долею нашої визвольної боротьби, бо пов'язаного... з п'ятою колоною. Багато такого, що примушує насторожитись серйозно.

Ми далекі, зовсім далекі від запідозрювання бандерівців чи гетьманців, чи інших у приналежності до п'ятої колони, але ми ще далші від наміру втягти голову в плечі від страху і від застрашуючих фактів, які потребують бити на сполох, мовчати. Не запідозрюючи нікого в приналежності до п'ятої колони, ми однак констатуємо, що багато діл і явищ в українському житті чомусь попадають саме в руку п'ятій колоні, і свідчать, що фарватер тієї п'ятої колони проходить десь через самісінькі наші голови, через усе наше громадсько-політичне життя, і то віддавна, і спричиняє тяжкі, а то й жахливі явища та ускладнення. Тонко поснованими тенетами все так спритно обплутане, що в тім не так легко отямитись, особливо людям, одурілим від взаємоворожнечі й самопожирання, і тут трапляються жахливі речі. І в той фарватер об'єктивно потрапляють люди й середовища, які мусіли б його обминати.

Перш ніж говорити про тривожні факти, що нас оточують і що їх ми спостерігаємо самі щодня, варто навести деякі факти з нашого передемігрантського життя, що самі по собі стали фактами дивовижними й багатомовними.

Отак узяти й устурч спитати: "Скажіть, а в чиїх інтересах було убито бл.п. Євгена Коновальця? Без сумніву, в інтересах Москви. В чиїми руками? А звідси — інше запитання: "В чиєму фарватері йшов убивця, а в чиєму всі ті, що його толерували до злочину й потім замовчували партійну приналежність убивці і його ролі в організації, прикриваючи цей факт серпанком мовчанки після злочину? В чиєму фарватері вони йшли об'єктивно?" (Є, як відомо, речі суб'єктивні й об'єктивні їхні функції? Суб'єктивно бажається якнайкраще, а об'єктивно виходить якнайгірше). Ось такий кричущий і ще й історичний факт. Можна тут кричати й обурюватись на того, хто сміє це питання ставити, але це не допоможе і не зліквідує інших, ще страшніших фактів, які ми спостерігаємо щодня й боязко їх замовчуємо, тим самим сприяючи інспіраторам їх, як сприяли убивці Коновальця. Але

про ці факти далі.

Другим подібним фактом став факт убивства Сціборського й Сеника. Газета "Час" в одному із своїх чисел, про що добре пам'ятають читачі, обороняючись від закидів, що Сціборського й Сеника убили бандерівці, категорично заявила, — що цих видатних провідників ОУН убило НКВД. Це було сказано геніяльно! Справді, незалежно від того, хто випустив кулю з пістоля, Сціборського й Сеника убило НКВД, а чиїми руками — то не має значення. Є найкращі суб'єктивні бажання й найжахливіші об'єктивні висліди. Той, хто саможертвенно й з посвятою виконував накази закукуріченого проводу, був глибоко переконаний, що саме цим він збудує Україну, а той закукурічений провід вважав, що Україну треба визволяти не від більшовиків і німців, а від Сціборських і Сеників. Результат же випав у пляні дій і намірів п'ятої колони, а виконавці потрапили в фарватер тієї п'ятої колони. Хіба ні? Ми вважаємо газету "Час" за достатній авторитет у цім драстичнім питанні і віримо, що Сціборського й Сеника таки вбило НКВД, цебто п'ята колона.

А тепер на тлі цих двох трагічних фактів устає низка інших, може менших, але такою ж мірою трагічних і кричущих, красномовних фактів, якими просноване все наше життя за ці всі п'ять років нашої еміграційної епопеї; які примушують бити на сполох про небезпеку, якій ми піддані і якій самій сприяємо своєю глупотою та закукуріченістю, засліпленістю груповою та загумінковою. Бити на сполох про те, що ми створили і творимо далі дуже сприятливу атмосферу для акції глибоко законспірованої більшовицької п'ятої колони, що діє систематично й неухильно, використовуючи все, включно до нашого гіпертрофованого урапатріотизму. А вона діє.

От давайте пригадаємо собі, що ми бачили й спостерігали, а може й самі були на те наражені. Ми спостерігали факти убивств, — скажемо, убивство незрівнянного патріота, колишнього кацетника п. Чайківського в Корнберзі або вбивство pana Бережанського в Австрії, про що так багато писалось в пресі, і низку інших убивств, в тім числі багато таких, яких ми не знаємо. Ми спостерігали факти ламання ребер і провалювання голів. Ми спостерігали факти викрадення або безслідного зникнення видатних українських громадян і діячів, як то викрадення п. Зайцева, зникнення Горліс Горського й інших. Ми спостерігали факти ганебних доносів і навіть замкнення в

чужинецьку тюрму людей, які насиділися досить у тюрмі на каторзі сталінській. Ми спостерігали факти шельмування, обплюгавлення видатних українських діячів, що належать історії. Ми спостерігали факти непошани, ба, освистування, обплюгування і навіть морального репресування старих, та ще й людей з історичними заслугами перед українською нацією, і багато-багато іншого, що в нормальному суспільстві вважається за жахливі, антисуспільні й антинаціональні злочини.

А тепер давайте запитаємо самі себе:

В чиїх інтересах убивають українських патріотів і видатних людей?

В чиїх інтересах ламають ребра, провалюють голови, в чиїх інтересах усе те, про що згадано вище?

В чиїх інтересах виховування молоді в душі непошани до старших?

В чиїх інтересах, скажемо, позбавлення легендарного командарма матеріальної підтримки (за те, що він ніби сміє думати по-своєму), шельмування й паплюження, як це було з генералом Омеляновичем-Павленком і робиться й далі?

В чиїх інтересах писання доносів до чужих охранок на українських патріотів? В чиїх інтересах дискредитація й паралізування діяльності українських діячів?

В чиїх інтересах репресії над українцями, матеріальні з відданням переваги якраз ворогам українства? І т.д.

І хто це все фактично робить, незалежно від того, чиїми він руками робить?

Очевидно, що все це робиться в інтересах не українських, в інтересах нашого найбільшого ворога, що зацікавлений у нашому фізичному й духовному знищенні. А хто це робить?..

Коли була епідемія убивств, крадіжок, реброломання, репатріювання доносами тощо, то спиняючись над цим, особливо беручи до уваги констатацію відомого американського діяча в 1947 році про засилля більшовицької агентури в апараті УНРРА, завжди спадало на думку, що десь діє добре законспірована, але широко розгалужена організація дрібних злодіїв й вбивць, своїм вістрям направлена проти українців, як проти найнебезпечнішого ворога московського комуністичного режиму. Особливо цю думку скріплював факт, що всі ті терористичні та диверсійні акти були здебільша спрямовані проти східної, підсоветської еміграції.

Коли ж зупиняєшся над усіма іншими фактами в їх повній

сумі, то бачиш, що тут є щось більше, ніж звичайна організація дрібних злодіїв і вбивць; що акція закроєна глибше, що то є якась система, добре продумана й тонко організована ворогом. І що тут не в чиїхсь там помилках чи закукуріченості справа; ці останні тільки йдуть на повідку, творять сприятливу атмосферу. Ми маємо факти кричущі й красномовні. Наприклад:

Коли з якогось табору потрапляють якимось дивним способом відомості про найактивніших політичних емігрантів до київської радіостанції та ще й з подробицями, які можна здобути тільки з таборових джерел, то що це значить?

Це значить, що агент сидить у таборі. А тепер якщо в цім таки таборі пишуться наклепи й доноси на людей, що пробули багато років у більшовицьких тюрмах і є для більшовиків небезпечні, то вибачте, але ми в праві твердити, що такі доноси пишуться не без участі ворожої агентури. І то прямої агентури. І що в тенетах цієї агентури перебувають усі ті, що за кампанію ті доноси підписують і скріплюють своїм авторитетом. Так, як у тенетах такої ж агентури перебували всі ті, що стріляли й ламали ребра українцям. Це страшний факт, але факт, з якого треба зробити належні висновки. Особливо повинні робити висновки ті, що таким чином потрапляють у ворожий фарватер, — вони мусять добре зятимити самі й сказати іншим, що — з погляду, скажемо тих, на кого пишуться доноси, немає абсолютно ніякої різниці між сексотами тими, що писали доноси до НКВД, між сексотами, що писали доноси на цих же людей до гестапо, і між усіма іншими сексотами, незалежно від того, до яких охранок вони будуть писати доноси на тих же самих людей. Це вони мусять запам'ятати, як і те, що покута для них усіх упаде тяжка однаково. Отже, ми навели красномовний факт. Під цим же знаком стоїть і багато іншого.

Коли, наприклад, бачиш, як темний, мов ліс, парубійко або хлопчисько, в якого ще не обсохло материне молоко на губах, шельмує й паплюжить старших людей, що вже належать історії, то мимоволі думаєш, хто ж його навчив белькотати такі речі? Чию волю він виконує? Хто це так злочинно й підло використовує молодечий гаразд, наївність і вогонь щирого патріотизму, щоб шкодити українській справі? Хто це його зіпхнув на такий небезпечний і злочинний шлях? Те саме думаєш, коли бачиш, як такий самий щирий парубійко, навчившись писати, виписує несусвітні речі в якійнебудь "сурмі" проти поважних громадян і старших людей, що віддали здоров'я, добробут і

кров за інтереси української нації; як він шельмує їх, лле на них бруд і помії. Спадає на думку, хто ж йому вклав у руки пістоль, то пак таке брудне перо, що нічим не різниться від брудного пістоля убивці. Хто й для чого? І стає ясно, що це перо вклав ворог, бо ж друг не міг вкласти. А вклав таки, бо знає, що нація, яка не вміє шанувати старших, де існує розперзаність і моральна розбещеність, заслуговує на те, щоб бути проклятою від самого Бога і приреченою на вічне рабське нидіння.

Цікаве те, що за шильд такого неподобства править спарвжній і щирий патріотизм. Використовуючи його, хтось накручує пружину міжгромадського нап'яття, пружину ворожнечі між старшими й молодими до неможливості, саме на пункті боротьби за щастя батьківщини, а особливо на пункті збройної боротьби в краю. Це ніби нормально й має виправдання. Опортуністів можна й узяти в атаку. Але коли бачиш, як ті адепти збройної боротьби, наробивши досить бучі й порозколювавши все, що можна порозколювати, замість їхати в край і стати пліч-о-пліч з тими, що борються, утікають чимдуж до Америки й Канади, а їхні керівники попереду них ще й, відтопчуючи іншим ноги, — то мимоволі думаєш: "Щось тут не гаразд. Хтось використав цих людей, їхній гарячий патріотизм не для боротьби в краю пліч-о-пліч з героями, а для громадянської міжусобиці, для внутрішньої громадянської війни, і вони це самі розуміють, і тому тікають не в край, а на всі чотири вітри.

Таким чином, вогонь і енергія, призначена долею на конструктивну роботу, кимось тонко була перемкнута на деструкцію, на ворожнечу.

Хто це вчинив?

Той, хто скерував цю енергію на вбивство Сцїборського й Сеника.

Суб'єктивно це навіть може бути проста глупота, але об'єктивно від того не легше, бо об'єктивно це є щось інше. Бо об'єктивно це потрапляє в інший фарватер.

Скажемо суб'єктивно атаки проти УНРади вели відомі люди. Але об'єктивно ми так і не знаємо, хто ж у дійсності став інспіратором усіх тих атак, тієї боротьби супроти УНРади. Але й не знаючи їх, тих інспіраторів персонально, ми можемо сміливо твердити на підставі того факту, що найдужче заатаковано саму ідею УНРади, як доконану форму замирення й консолідації всіх українських політичних сил, що цими інспі-

раторами були ті самі ж такі чинники, які вклали пекельну машину в руки убивці Є. Коновальця. Цебто, пряма агентура ворога, прямі адепти п'ятої колони, використовуючи тут українську глупоту та різні групові й партійні амбіції.

На багатьох фактах можна зупинитись і всюди знайдемо той самий корінь, ту саму бацилю. Коли ми бачимо, як деякі старші люди їздять по таборах і оголошують перед молоддю запальні спекулятивні "реферати", обливаючи багном і глумлячись з найкращих людей української історії, як С. Петлюра, Грушевський тощо, то треба бути сліпим, щоб не бачити, чийм фарватером вони плывуть і інших тягнуть за собою. І тут немає значення, що самі вони іноді можуть бути навіть найкращими громадянами й патріотами. Об'єктивно — наслідки їх "патріотизму" жахливі.

В результаті такої діяльності старших, багато понять у нас, як от поняття про честь, про зраду, про героїзм, про мораль, — стоять догори ногами. За героїзм і за національну заслугу у нас вважається написати донос, а за честь — позбавити старенького легендарного командарма за те, що він віддав усе життя за Україну, пайки цигарок. У цілому ж це все створює атмосферу таку конче потрібну для ворога, для його п'ятої колони.

Коли хтось навчає юнацтво не вклонятися старшим, бо то бач, хоч і заслужені люди перед українською нацією, але належать до іншої партії; коли хтось вкладає палицю в руки ще наївним дітлахам, щоб метати її в голови видатним громадянам; коли хтось вкладає ніж чи пістоль до рук своїх наївних і довірливих підлеглих, щоб ужити їх супроти українських патріотів; коли хтось із старших примушує менших закладати пальці в рота, щоб свистіти божевільно на зборах та академіях супроти заслужених людей української нації; коли хтось, нарешті, підсуває чисті блянки своїм підлеглим для підпису, щоб потім на тих блянках строчити ганебні доноси, — то нас не цікавить, хто ті люди, оті наставники, суб'єктивно; ми лише констатуємо категорично, що об'єктивно вони в чужих тенетах, що всі такі речі стоять на лінії плянкової акції ворога. Вони того ворога не бачать ніби, але діло, що вони роблять, — це його діло.

І убивство Євгена Коновальця, і убивство Сциборського й Сеника, і вбивство Чайківського, і вбивство Бережанського в Австрії, і ламання ребер українським діячем, і донощицтво, і зникнення Горліс-Горського, потрапляння відомостей про українських діячів до київської радіостанції, і безпардонне шельму-

вання та підміновування УНРади, — це все в своїй глибокій основі є явища одного ряду, незалежно від того, до яких партій формально належать безпосередні виконавці, безпосередні пішаки у цій макабричній грі.

Це все йде в фарватері дій і плянів п'ятої колони. Особливо ясно це для тих, на чії ребра найбільше припадає ударів п'ятої колони.

Тут же мусимо підкреслити, що сліпий відрух найбільше битих, в одчайдушному намірі відпарирувти удар об'єктивно знову ж таки потрапляє в той самий фарватер, бо не б'є по інспіраторам, а б'є по сліпих пішаках, а ворогові того й треба. Інша справа, хто за це несе відповідальність.

І от перед українським громадянством стоїть складна проблема, що за всяку ціну мусить бути розв'язана, — це проблема унеможливлення дій п'ятої колони в українському середовищі. Для цього насамперед треба "вицофати" з фарватеру тієї п'ятої колони все те, що об'єктивно з нею співдіяло й співдіє; все те, що створювало сприятливу каламутну атмосферу, — атмосферу громадської війни, антагонізму, взаєможертя, сліпого ненавистництва, хворобливої політичної конкуренції. Оздоровлення цієї атмосфери — це перша передумова успішності боротьби проти справжньої п'ятої колони. Утративши опертя в специфічних умовах українського середовища, адепти п'ятої колони, так чи так, мусять впливати на гору або перестати діяти.

І ось тут ми хочемо звернутися до тих, хто озветься, як ножиці на столі:

"Панове! На вас, може, найбільшою мірою лежить відповідальність! Візьміться, нарешті, за розум і не робіть тих диких речей, які ви робили так часто й так багато на потіху ворогам. Не потрапляйте в фарватер дії ворога, бо інакше історія припечатас вас (вас, а не кого іншого!) до ганебного стовпа за вбивство Сціборських і Сеників, Чайківських і Бережанських, за оплюгавлення Грушевських, Хвильових, Омеляновичів-Павленків, за цькування й тягання по чужинецьких охоранках і саджання в тюрми тих, хто насидівся по тюрмах советських; за освистування генералів Петрових і інших заслужених діячів, перед якими ми б мусіли скидати шапку за сто кроків, недоходя при зустрічі; за донощицьку практику, за ідейну співдію з комуністичною пресою супроти нас, — за все історія припечатас вас до ганебного стовпа саме як об'єктивних і реальних помічників більшовицької п'ятої колони.

Трохи про партократію, а більше про діло

Петро Григоренко

Преса "визвольного" фронту ялозить партократію вже декілька років і нагромадила при тому гори політичного безглуздя і брехні. Залазити в цю брудну калюжу і бовтатися там разом з грамотіями тієї преси у мене не було бажання, ні часу, ні здоров'я.

Але останніми тижнями почали приходити листи від шановних людей з проханням дати відсіч у пресі "визвольнофронтівським" брутальним нападам на советський правозахист і зокрема на Українську Гельсінкську групу, на окремих її членів і на Закордонне представництво. Необхідність такого виступу викликалась і тим, що термін "партократія" почав вживатись і в серйозній українській пресі, при тому не зневажливо, як у "визвольнофронтівців" ("Григоренковщина"), а в істинному значенні цього терміну. Деякі пресові органи — *Украпрес*, *Українське життя*, *Новий шлях* та інші — оприлюднили свої звернення до мене. Знехтувати проханням друзів і прихильників я не можу і от виступаю, хоч то мені не легко. Але хочу попередити, що цей мій виступ ні в якій мірі не відноситься до дискусії з "визвольнофронтівцями". З домислами, брехнями, вигаданими "теоріями" і людодержською пропагандою дискутувати не можна. Тому цей мій допис має обмежену й лише позитивну мету. Я повторю головне з того, що писав раніше про партократію, додаю те нове про неї, що виявилось за останні два роки, і викладу свої думки про те, як надалі інтенсифікувати нашу національно-визвольну боротьбу; зокрема, як зробити більш ефективною нашу діяльність, спрямовану проти терору в СРСР, на захист прав людини і за звільнення правозахисників та в'язнів сумління.

ЩО ТАКЕ ПАРТОКРАТІЯ?

"Визвольнофронтивці" забруднили гору паперу, щоб довести, що партократії в дійсності нема, що її придумав генерал Григоренко, щоб задурити голову і засліпити очі українцям і таким чином сховати справжнього ворога України. Нехай українці ганяються за мітичною партократією. Вони її ніколи не наздоженуть, бо вона є міт, але, ганяючись, залишать вільну руку для москалів, які, користуючись з того, утворять нове, ще гірше поневолення України.

Добру байку створили чийсь недурні голови про підступного генерала. Таке навряд чи під силу "визвольно-фронтивській" партократії. Це мізкували молодці і з належною кваліфікацією. Та на всякого мудреця досить простоти. Відкинемо партократію. Нехай її немає. Нехай вона є міт. А правляча кляса в соціалістичних країнах є? Щонебудь одно, або вона є, або її нема. Весь Західний світ вважає, що вона є, а совети говорять — нема, намагаються впевнити весь світ, що вони побудували безкласове суспільство. А ви як гадаєте, панове "визволники"? Якщо ви вірите в те, що в СССР немає антагоністичних кляс, то відверто приєднуйтеся до комуністів. А якщо ви визнаєте наявність пануючої кляси, то тоді про що ж суперечка? Тільки про назву? Так справа ж не в ній. Коли в житті виникає якесь нове явище, воно потребує назви. І назва знаходиться. Не зразу. Частіше через декілька проміжних назв. Коли вперше видатний політичний діяч Югославії Мілован Джілас написав про появу в так званому соціалістичному суспільстві нової експлуататорської кляси, то він таки назвав її "нова кляса". Потім другі автори давали інші назви, і нарешті появилася назва, яку тепер вживає весь світ, — "партократія". Той, хто й до сьогодні намагається висміювати цю назву, тільки людей смішить. До речі, назву цю придумав не я, а великий син маленького чеченського народу Абдурахман Авторханов (Кунта). Я тільки підхопив (один з перших) ту назву і наполегливо її відстоював, вважаючи, що вона найбільш точно віддзеркалює суть явища. Але про це сперечатися — зайва річ. Може, кому недо вподобилася назва "ковбаса", але через те ніхто не відмовиться від доброї ковбаси та ще й під чарку.

Отже, нова пануюча, раніш невідома експлуататорська кляса в СССР і інших так званих соціалістичних державах реально існує. І саме вона душить усі підкорені їй народи, в тім числі й

трударів росіян. Так було завжди, Скрізь і в усі віки поневолювала народи пануюча кляса, використовуючи для того і трудові елементи. Не російський кріпак закріпачував українське селянство, а російський поміщик, підтримуваний українськими загарбниками; всіма тими Кочубеями, Брюховецькими, Гладкими, Киселями, які розтікались по всій нашій батьківщині, відбираючи землю в селян, а їх самих обертаючи на кріпаків. Так само і з русифікацією. Запроваджує її пануюча кляса, а не російський народ.

Партократія робить подібне до того, що робила панівна кляса за царату. Але партія набагато гірша і численніша. Це кляса людоджерів, яка завойовувала панівне становище винищенням мільйонів людей, розстрілами, голодом, виморюванням непосильною працею в голоді і холоді, в загибельних географічних і кліматичних умовах. Вона пограбувала трударів до нитки і обернула їх на німих рабів. І росіян також. *У нас з народом Росії спільна біда і спільний ворог.* І дивно, що "визволителі" того не розуміють. Пропагандивна служба УПА розуміла і зверталась до росіян, як до співників. Треба і нам навчитись відрізняти партократію Росії від російського народу. А в нас тепер розплодились розумники, що безглуздо репетують: "Росія — наш історичний ворог", "Залізом і кров'ю розв'яжемо наш історичний спір з Росією". При цьому забувають, що заліза в нас немає, а свою дурну кров крикуни навряд чи хочуть лити. Скоріш усього вони бажають знайти тих, хто робив би це за них, заки вони захоплюватимуть державну владу, настановлятимуть замість комуністичної партократії свою — теж партократію.

То була б страшенна трагедія, якби народне рушення проти партократії і за ліквідацію советської імперії обернулось на міжнаціональну різню. Партократія не задумалась би використати таке становище для подолання протипартократичного народного руху.

Партократія — це та єдина сила, що тримає народи в неволі — політичній, економічній, національній. Не подолавши партократії, не можна одержати волі і національної незалежності. Партократія не тільки в Москві. Вона в Києві, Чернігові і в Ромнах, і в кожному сільському районі, і на кожному підприємстві, в кожному колгоспі. Польща демонструє це дуже зримо: Москві не прийшлося посилати своє військо. Поляки душать поляків. Польських трударів душить польська партокра-

тія. Робить велику помилку той, хто думає, що українська партократія слабша від польської, що Щербицький менше прагне диктатури, ніж Ярузельський. І коли імперія затріщить, коли Москва почує, що національний рух набрав великої сили, вона дасть вільну руку партократії советських "республік". Щербицький одержить право душити антипартократичний рух в ім'я соціалістичної України. І міжнаціональна ворожнеча тільки посилить національну партократію, дасть їй можливість виступити речником самостійної "соціалістичної" або, може, "народної" України. Той, хто хоче йти в майбутнє з закликом воювати Росію, робить велику школу справі усамостійнення України. Це гасло за певних умов може стати провокаційним, бо штовхне ледве народжену, або ще тільки народжувану державу на війну, якої виграти не можна. Розумні керівники мусять провести наш народ до повного усамостійнення без зовнішніх війн. УНР не вміла того зробити. Вона воювала з Червоною і з Білою Росією, Польщею і Румунією, та ще й з доморослими "батьками" та "матусями". Ці війни значною мірою спричинились до поразки УНР. Уряд республіки дуже добре розумів, яку небезпеку створюють ті війни для незміцнілої держави. І намагався прийти до замирення. Але історичні умови не сприяли тому. Ну, а тепер? Чи можна уникнути зовнішніх війн для України, що звільняється? З міжнародного становища України: використання членства в ООН і Гельсінкського заключного акту, який забороняє використовувати силу для зміни існуючих кордонів.

Здається, все досить ясно. З розвалом імперії треба негайно оголосити заяву про приєднання до Гельсінкського заключного акту, зробивши наголос на недоторканості кордонів і на тому, що територіяльні питання можна розв'язувати лише шляхом переговорів. Одночасно творити свої збройні сили, взяти під нагляд кордони і встановлювати дипломатичні взаємовідносини з всіма незалежними країнами, в першу чергу з сусідами. В країні зразу застосовувати демократичні порядки, нещадно караючи тих, хто намагається повернути "советський" партократичний лад або встановити інші форми тоталітарної диктатури. Всім націям з перших же днів даються (фактично) рівні права, ніякого терору, ніякої пімсти за минуле. Будуть покарані лише злочинці і ті, хто зі зброєю в руках виступить проти нової демократичної влади. Але каральні функції будуть виконуватись тільки правовими, конституційно утвореними органами. Всі

зміни в господарському і політичному житті країни, в освіті, охороні здоров'я і в інших галузях державного життя будуть провадитися лише конституційно.

Гадаю, що тільки таким чином можна утворити ту багату і вільну Україну, про яку мріяли в безпросвітті табору суворого режиму Олекса Тихий і о. Василь Романюк.

А ЩО Ж ТЕПЕР?

Мрія, прогнози — все це потрібне. І, прямо скажемо, приємно викликати будь-яке майбутнє в своїй уяві. І ми упевнено говоримо про те, як воно колись буде. Але, щоб бажане прийшло, треба не тільки мріяти. Треба діяти сьогодні. І дії наші повинні відповідати не лише кінцевій меті до утворення самостійної, соборної, демократичної української держави, — але і сучасній ситуації. Для кожної доби — свої, характерні для неї дії.

Міжнародна і внутрішня ситуація для України сьогодні така. Формально Україна є союзною державою ССРСР, яка має чітко визначені кордони. Її сусіди — такі ж, як і Україна, поневолені союзні держави: Білорусь, Росія (РСФСР) і Молдавія також. Підпорядковані тій імперії сателітні країни — Румунія, Угорщина, Чехо-Словаччина і Польща. Україна, виходить, не має жодного доторкування до країн зовнішнього світу. Вона, як кільцями удава, затиснута в середині гігантської імперії. Державні функції у неї давно відібрані. Так званий "український уряд" виконує лише крайові (обласні) обов'язки. Навіть мова українського народу не визнається державною. Більше того, влада імперії намагається повністю позбавити український народ своєї національної ідентичності. Під стягом злиття націй провадиться примусова русифікація; обстоювання національних, релігійних і людських прав народу, як і будь-який інший опозиційний рух жорстокого придушують.

Розгромлено Українську Гелсінкську групу — єдину правозахисну організацію України, голос якої було чути на Заході. Зараз лише окремі слабенькі сигнали досягають до нас. Але й через ті сигнали ми бачимо, в яку темряву кинута український народ. Тисячі конають у страшних таборах. Там вони вимирають або через нелюдські великі терміни каліками вертаються до своїх родин. Будь-яку опозиційну критику уряду душать

арештами і жорстокими засудами. Засудження за сфальшованими обвинуваченнями ввійшли в побут України. Так засуджують тих, ким влада незадоволена, але не має ніяких законних обвинувачень, тих, кого не хочуть випустити з табору або хочуть знов повернути туди тих, хто пішов на заслання або якось вирвався на волю, на підставі фальсифікацій засуджують на смертну кару тих, хто в роки війни брав участь у повстанському русі і національному спротиві, хто не був розстріляний тоді, а відбувши довгі терміни ув'язнення, амнестований повернувся до рідного краю. Тяжко зараз, дуже тяжко тим, хто бореться за національне, соціальне і релігійне відродження України, за право людини вільно жити на своїй землі. Потрібна допомога. А звідки вона може прийти? От, тут нам треба глянути на Гельсінкський заключний акт. Це унікальний документ. Советам був потрібний, і до того ж якнайшвидше для узаконення советських завоювань в Європі і повоєнних європейських кордонів, Заходові потрібна безпека і співпраця. Тому советські учасники створення акту уважно стежили за вигідним для СРСР формуванням статей про кордони, а в інших статтях, заради швидшого закінчення акту, досить часто погоджувалися на західні формулювання, знімаючи свої виправлення, завжди спрямовані на те, щоб надати формулюванням двозначности. Через те формулювання статей щодо прав людини, релігії і національних прав далеко чіткіші, ніж в інших міжнародних правових документах. Це надає Гельсінкському заключному актові великої моральної сили. Він допомагає розкрити зовнішню і внутрішню політику СРСР, показати її агресивний і людожерський характер. Це фактично сталось на Мадридській конференції (1980-81 рр.) з безпеки і співпраці в Європі. Москва зрозуміла, в якому невідповідному стані вона опинилась, підписавши акт, який їй тепер уже не потрібний (виконав свою роль), але живе і діє всупереч советським бажанням. Висновки з цього совети зробили тверді. Уже під час Мадридської наради Москва взяла курс на розрив того акту. Думаю, що цим курсом вона піде й далі. Справа лише в тому, що вона не хоче виглядати могилянником того акту. Вона хоче, щоб у тій ролі виглядав Захід. Та, коли цього досягнути не вдасться, Москва сама розірве той акт і знайде якусь принагідну формулу виправдання.

Виникає питання — як нам поставитись до такого можливого розвитку подій? Для себе я відповідаю твердо: треба зробити все можливе, щоб не допустити до розриву Гельсінкського акту.

Він нам потрібний сьогодні як юридична підстава в боротьбі за права людини, національні і релігійні права, а також як документ, що прилучає нас до участі в міжнародних подіях. У майбутньому, особливо в часи становлення України в самостійну державу, він знадобиться як документ міжнародного визнання наших кордонів.

Як же зберегти цей документ від знищення, як його зробити інтенсивно діючим? З цим питанням я звернувся до президента Міжнародної асоціації професора Гоффера (копію листа додаю). В листі я запропонував негайно розпочати міжнародну кампанію під такими гаслами: 1) Безпеку і співпрацю в Європі через безумовне виконання всіх постанов Заключного акту; і 2) Контроль за виконанням акту в руки народу (проект декларації про право контролю додається).

Але запропонувати, навіть щось розумне, — це менш, ніж пів справи. Головне — дії. А для них потрібні активно діючі Гельсінські групи (комітети) в усіх країнах, які підписали Гельсінський заключний акт. Треба, щоб у таких групах були люди, які б постійно ініціювали активні дії, домагалися, щоб народ усвідомив суть Гельсінських угод і повсякденно знав, де і як їх виконують, а де ігнорують, щоб відкрите народне обурення обтинало крило порушникам угод. Для такого обурення є серйозні підстави. Але немає організаторів і численні демонстранти в Європі йдуть за дурними гаслами організованого комуністами одностороннього пацифістського руху. Нам потрібні ініціатори кращі, ніж ті, що є в комуністів, потрібні дипломати, дійсні послы нашого народу, які б своїми ділами повсякденно нагадували людям про Україну, славили її ім'я, робили його потрібним для постійного міжнародного вжитку.

Практично, як мені уявляється, в правозахисній боротьбі час покинути аматорство. Треба професіоналізувати цю боротьбу. Неприпустимо, щоб, скажімо, вся канцелярія Закордонного представництва була в кишені Григоренка чи Світличної чи ще будь-кого. Треба мати постійне бюро на чолі з місцевим діячем, який добре знає принаймні три мови — англійську, українську і російську, який організує і технічно керує всією діяльністю представництва. Крім нього, на платні треба мати секретаря — машиністку. Він також організує — з добровольців — такі групи: кореспондентську, перекладачів, бібліотечну, роз'їзних агентів. Зміст роботи цих груп, крім останньої, зрозумілий із самої їхньої назви. Роз'їзні агенти — це саме ті,

про кого я вище написав — "нам потрібні дипломати". Використовуючи відпустку (свої основної роботи), вони подорожують до різних європейських країн за завданням представництва. Така діяльність стала особливо необхідною тепер, коли я сам за станом здоров'я подорожувати не здатний. Але, щоб усе це організувати, потрібні люди і гроші. До людей я звертаюсь зараз і прошу їх зголошуватись на допомогу представництву. Гроші треба збирати. Ми (представництво) робити того не можемо. Ми, як жебрак, що соромиться свого стану, — поставив банку з-під консервів і сидить з надією — "може, хтось нас повчить, а може знайдеться такий, хто візьме цю справу на свої плечі".

Така справа із Закордонним представництвом УГГ. Але річ не тільки в ньому. Дійсного успіху можна досягти лише тоді, коли кожний український патріот буде щось робити на захист людських і національних прав свого народу. І хай ніхто не думає, що треба робити щось надзвичайне. Для здобуття добрих результатів найважливіше — масова участь у дії свідомих громадян. Досвід уже випрацював такі форми участі в допомозі національному рухові в Україні. Назву їх:

1) Активна участь у творенні та в роботі Гельсінкських груп (комітетів) країн проживання.

2) Творення груп друзів Гельсінкського руху для розповсюдження вістей про виконання Заключного акту та інших матеріалів Гельсінкських груп, а також для допомоги в організації Гельсінкських маніфестацій і збирання коштів Гельсінкських груп.

3) Творення організацій для мобілізації суспільної opinii на захист прав людини, маючи на меті використати ту opinii для тиску на уряд. Приклад такої організації — група, створена Ігорем і Боженою Ольшанівськими під назвою "Американці на захист прав людини в Україні".

4) Листування з рідними, друзями, знайомими в Україні; посилання листів, поздоровлень з днями народження ув'язненим правозахисникам і віруючим; протестні листи в урядові інстанції з вимогою звільнити беззаконно засуджених. Матеріальна підтримка через посилання пакунків родинам ув'язнених і переслідуваних. Купування і розповсюдження правозахисної літератури.

5) Фінансова допомога Закордонному представництву УГГ. Думаю, що народна ініціатива знайде ще й інші форми.

* * *

Один із найбільш шанованих мною дописувачів *Свободи* Іван Кедрин у статті "Чи може відбутися 4 СКВУ" (*Свобода*, 28.4.82 р.) писав: "Визвольний фронт не може вибачити генералові Григоренкові його теорію про "партократію"... На це я відповім: "Мені від того ні холодно, ні жарко". А от "визвольнотроїстам" Україна напевно не простить їхніх дурних і часто-густо випадів проти Української Гельсінкської групи, проти її окремих членів і Закордонного представництва, а також розвалу УККА, підготовки до захоплення влади в братських союзах і розвалу в СКВУ. Не простять і спитають: Чому воно так виходить? Все, що ви робите, обов'язково обертається на користь Советському Союзові? І від цього запиту їм стане і холодно, і жарко.

Емансипація пайдократії в ОУН

Василь Рудко

Розлам ОУН, який означає повну емансипацію того явища, що його звуть популярно бандерівщиною, припадає якраз на той час, коли перші головні кадри колишньої націоналістичної молоді досягнули пересічно 30 літ життя. Це означало, що один стан розвою націоналістичного руху закінчений та що деякі його тенденції яскраво скристалізувалися. Українському життю на Заході почала диктувати закони сила, якої ще ніколи, бодай у таких розмірах, не було. Її діяння знане; однак вона сама не пізнана, і в цій непізнаності невловна.

Проти неї не раз здійснювались атаки; аргументами цих атак були дуже навіть поважні закиди. Так їй закидали тоталістичні тенденції, нетерпимість супроти інших, аморальність чи неморальність метод і т.д. Не від сьогодні здобули собі поширення думки, що це партнер громадського життя, з яким не можна робити ніякого договору, що кожна його примирливість — це тільки обчислена на якийсь перехідний час тактика і т.д. Ці твердження здебільша правдиві, однак вони не тільки нічого не пояснюють, але й не показують людині, що перебуває в полоні націоналістичної системи, ніякого виходу.

Проти таких закидів ОУН Бандери має свої аргументи, що їх не легко з місця заперечити. За допомогою масивної пропаганди вона твердить, що вона єдина організує збройну боротьбу за Україну, що її людський елемент найбільш ударний, боєвий і порівняно з іншими групами такий найкращий; що на випадок її (ОУН Бандери) виєлімінування все українське життя зупинилося б. Гляньте, кажуть, на старі демократичні групи та нові демократичні новотвори!

Якщо ці перші протинаціоналістичні чи протибандерівські закиди невеселі своєю безсилістю, то бандерівські протизакиди понурі й розпачливі для кожного думаючого українця — і то зокрема тоді, якщо вони, бодай у дечому, слушні. А, що вони не

без деякої слушності, на це треба заздалегідь погодитись. Так, наприклад, ніхто не може заперечити, що ОУН Бандери так глибоко врізалася в деяких галузях українського життя, що тут і там вона виглядає, як явище центральне. Що багато українців у найкращій вірі й найкращому довір'ї бачили в ОУН Бандери найкращу українську силу, це теж правда. Одначе, це точно так само освячує ОУН Бандери, як віра й довір'я української молоді освячують Донцова, переконують у правоті того, що він писав. Зате ніхто не може ухилитися від питання: що то за сила ОУН Бандери та яка її натура? Питаємо за неї спеціально тому, що вона найяскравіше репрезентує націоналістичну систему...

Рушієм і репрезентантом цієї системи стало те покоління українського Заходу, що змолоду юнаками входило в націоналістичний рух і в наслідок дуже несприятливих внутрішньосупільних обставин не вийшло в своїх головних кадрах поза тодішній час або іншими словами: на юнацькому пориві вичерпалося.

З націоналістичним рухом у наше життя ввійшов чинник, якого раніше, бодай таких розмірів, у нас не було: "юнак" (у лапках), що літами давно вже вийшов поза юнацтво. І це одна з наших засадничих і найболючіших проблем; неполаднання її зводить найкращі задуми нанівець.

Цю справу дуже важко з'ясувати нашій читацькій публіці. Довголітня демагогія на тему "юних літ", підбудована стародавнім сентименталізмом, а далі повний занепад наук про суспільність, що їх заступили стилістично привінчані парадокси на тему "сильної людини" — ...це вбило зір для проблеми та скріпило дуже небезпечні нахили внутрішньо-української суспільности. Це не вперше українські течії або українство взагалі мають характер "руху молоді". За часів визвольної війни на долю молоді, що й сама ще мусіла вчитися різних елементарних речей від самого початку, припали неспівмірні до її сил завдання. Так, але ці молоді люди були відносно скромні й знали свої межі... Нечисленні старші одиниці не були поплентачами, а мали щонайменше спів-вирішальний голос. Про культ демонії влади ніхто в нас не чув.

Та проте навіть такий стан мусів би бути причиною для триваги за дальший розвій українського життя. У ньому мусіли б бути побачити велику пересторогу. Одначе цієї проблеми ніколи в належній площині не розглядали. У нахилі українського життя до однобічної молодечости наші наївні романтики бачили

якраз доказ особливої живучості "нації" та провість її "світлої майбутності"... Суспільність з такою слабкою живою пам'яттю минулого, коли її найстарші представники репрезентують щонайбільше традицію молодії й недавньої української політичної демократії, — тяжко загрожена із середини. Противагою до цього стану може бути така побудова суспільного життя за даного часу, щоб усі три сьогочасні покоління ("діти", "батьки", "діди") діяли в одно, при чому ні одно нашарування поколінь не може брати на себе функції другого. Це є м.ін. одна з передумов того, щоб кожночасна молодь могла жити і розвиватися.

Розвій життя українського Заходу показав, що на всій лінії в нашій суспільності починає перемагати нахил до тільки-молодечости, отже нахил слабих, що із своєї слабости роблять чесноту. Слабість суспільних верхів уже віддавна впадала в вічі. У нас звичайно не траплялося, щоб діти визначного батька також задержувалися на висоті; носії знаних та гомінких прізвищ швидко сходили на ніщо. Так, але при цьому стані бодай "батько", тобто бодай одно покоління вміло ще держатись. Цей нахил до занепаду й розпаду вже чимало часу перебуває в стадії степенювання.

Правилом великої загальности, отже чимось на взірець закону життя українського громадянства Заходу, стало вже те, що людина верхів поза своїми юними літами звичайно нічого навчитися не може і, взагалі, своїм духовним життям поза них не виходить. Що з того, що в нас розбурхано величезні молодечі енергії, якщо ці енергії у величезній частині — і то завдяки фатальному господарюванню ними — знищені! Те, що в нашому житті на чужині оглядаємо, — знаменита ілюстрація до цього твердження: по вирішальний голос, по "панування" свягає масово людина, що — залишившись на своїх юнацьких літах (тобто "юнаком" в лапках) хоче свою власну природу зробити природою української суспільности. Небезпечна демагогія на тему "нашої патріотичної молоді" у 30-их роках, дике помпування в цю молодь жадоби до влади, серед такої загроженої внутрішніми небезпеками суспільности, безмірно скріпили цей фатальний нахил українства новітніх часів. Націоналістичний рух, такий дуже бідний на далекозорих людей, зробився фактично приспівувачем цього розвою, а ОУН Бандери запрезентувала засаду молодечої суспільности радикально. Тут лежить ключ її нечуваного радикалізму по лінії старого нахилу до безверхої суспільности.

...Політична література націоналістичного руху у великій більшості — це ні поезія, ні проза..., ні речеві, зв'язані пізнанням і знанням реальної дійсності погляди. Ні, це щось посереднє (бастардне). Головні аргументи походять завжди із сфери, де будь-яка перевірка виключена. Їх подають завжди як абсолютні правди, що в них треба вірити. Недарма ця література відкликається до "Краю". Що ОУН Бандери точно відбиває бажання й інтереси "Краю", — це одна із основних догм пропаганди цієї групи. Що ця група за кордоном, де її головні кадри, розвиває руйнаційну поліційно-таборову діяльність; що її рівень стоїть нижче від усякої критики — це згаданій догмі не перечить. Невизнання очевидних фактів і власної історії, широка пропаганда з тим призначенням, щоб у громадській сфері ніхто ні в чому не міг зорієнтуватися — це один із найсильніших засобів цього арсеналу. Таке саме призначення має свідоме і несвідоме фабрикування мітів (міфів) про себе і наклепів про інших. У цьому всьому видно яскраві риси образу світу юнака, що обернувся нарешті в брутальний засіб цієї людини закривати свою соціальну якість — природу, і здобувати безоглядне панування у власному середовищі. Справжній, нічим не обтяжений юнак, уважав себе колись за речника вічної "волі Нації", при чому він вірив у "Націю" щиро, по-юнацьки. Фатальне продовження цього бездоганного колись юнака — людина мужнього віку з горизонтами юнака, говорить уже не про "волю Нації", а про "волю й бажання широких мас". Так і видно той самий магічний юнацький арсенал, але поіржавлений, почорнілий, сказати б, постарілий. Тільки демагогія, що йде слідом за такими "теоріями", далеко небезпечніша. Вона ж виростає з містичної поезії на тему "Маси". Ці юнацько-старечі уявлення про містичну волю "мас" стали одним із наріжних каменів націоналістичної системи періоду її смеркання.

Про одну з найпоширеніших і може найпонуріших легенд ми ще не згадували. Це легенда про небувалий і понад всякі сумніви винесений активізм цього покоління, про його виїмкову здібність до політичної дії. Одначе, тут як раз треба сумніватись. Уже вгорі була мова про те, як старше покоління, не вивершившись і не перемигши своїх юних літ до решти, перестало панувати над внутрішньо-суспільними ситуаціями на переломі 20-их і 30-их років. Але, що ж тоді казати про націоналістичне покоління, яке пережило катастрофу власного росту, що не вишло поза юні літа?!

Правда, його виховувано для активізму, жертвенности, посвяти; однак не було кому дати цьому активізму фундаментів... Тому могла постати така ситуація, коли велике зрушення людини молодого покоління не дістало фундаменту у формі розбудованих суспільно-політичних горизонтів; одночасно з цим не розбудовано ніяк і провідних кадрів молодого покоління. А це все поставило весь його активізм на бездоріжжя, а докладніше: на шлях самознищення.¹ І коли з одного боку треба визнати, що націоналісти, це середовище найбільше здібне до руху, то з другого боку треба одночасно сказати, що воно дуже великою мірою нездатне до діяння в політичних ситуаціях, а зокрема на довшу мету. Так само здібне воно в'язати собою людей, однак мінімально здібне розбудувати суспільні сили. Великий розклад нашого громадського середовища йде, в першу чергу, на його рахунок.

Ці твердження важкі і еретичні, але це мусить бути сказане. Активізм молодого покоління нашого Заходу в такому вигляді, як це — це глибокотрагічне явище і ним нема чого пишатись. Він тільки доказує, яке страшне українське господарювання молодими силами. Ще страшніше те, що те господарювання йде повною силою далі. ОУН Бандери, це клясичний приклад цього. Організування апарату, різних, здебільша безсенсовних "завдань", намагання держати людей у постійній організованій метушні при заглушливій оркестрі пропаганди, — що те все, мовляв, для "революції" й "Краю", — отже підтримування "активності" й "руху" за всяку ціну стало засадничим завданням кожної ситуації. І тут напрошується питання: чи це навмисна робота, чи це свідомо воля?

Питання треба заперечити. Коли б цю роботу, в якій стільки логіки й системи, робив хтось свідомо, то за ним треба було б визнати справді диявольський інтелект. Однак, так далеко в поясненнях заходити не треба. Річ далеко простіша: утеча від фактів життя до роблених мітів, невизнання власного фактичного минулого, пересит поверненої на своє власне середовище пропаганди — це те саме, що й робити рух та метушню за всяку

* Витяг із публікованої 1949 року праці Василя Рудка під псевдонімом Р. Лісовий, п.н. РОЗЛАМ В ОУН. Праця опублікована в Німеччині 1949 р. Мова оригіналу збережена.

ціну. Це охоронний засіб даного соціального середовища, що розпачливо бореться за своє існування. Машина не сміє стояти, якщо не має розлетітися. Коли всередині все тріщить, то конечні ін'єкції. Напередодні війни молоде націоналістичне покоління нашого Заходу відчувало вже безнадійність власної ситуації; внутрішнім чварам цього середовища не було тоді кінця. Ролю ін'єкції виконали алярми про "революцію в небезпеці" і "провокаторів в ОУН". Вони довели до розколу й зробили становище націоналістичного руху далеко важчим, однак дали радикальному крилу "тему" для великої метушні та оманне почуття відсвіжених сил та ідеалів. Відколення групи "Укр. Трибуни" від ОУН Бандери (по Міттельвальдській конференції 1948 року, — п.б.) теж послабило цю останню, однак зв'язані з тим алярми скріпили внутрішню метушню та дали середовищу новий поштовх і почуття відсвіжувального струсу. "Час" (Нюрнберзький, — п.б.) писав, що після цієї історії ОУН Бандери вийшла сильнішою, хоч автор, який писав завдання з партшколи, не вмів пояснити — чому. Повинен був написати: ПОЧУВАЄ себе сильнішою від нової ін'єкції.

Перша причина всіх таких і подібних виявів безділля полягає в "юнацькому" характері націоналістичного середовища. ОУН Бандери, що її головний штаб і головні кадри вийшли тільки з молодого покоління нашого Заходу, репрезентує цю смертельну тенденцію до тотальної молодечости українського суспільного процесу в радикальній формі. Що це ніяка революційна тенденція, на це не треба ніякого доказу. Ця тенденція лежить точно на лінії старих нахилів: руїна серед українського громадянства — це й є їх найяскравіше вивершення. *Тут лежить перший ключ розуміння бандерівського радикалізму та ключ розуміння таємниці його притягальної сили щодо НАЙОПОРТУНІСТИЧ-НІШИХ і НЕЙБЕЗХРЕБЕТНІШИХ елементів.*

Бібліографія

Дм. Донцов — ПІДСТАВИ НАШОЇ ПОЛІТИКИ, 1921 р., НАЦІОНАЛІЗМ, 1926.

Яр. Стецько — БЕЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НЕМАЄ СОЦІЯЛЬНОЇ. Програмова стаття 1938 р.

К. Маркс, Фр. Енгельс — КОМУНІСТИЧНИЙ МАНІФЕСТ, НІМЕЦЬКА ФІЛОСОФІЯ, КОРЕСПОНДЕНЦІЯ.

Карл Маркс — КРИТИКА ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ (нім. мова), КАПІТАЛ, т. I (анг. мова).

Фр. Енгельс — АНТИДЮРІНГ (анг. мова).

Сер Дональд Меккензі Волес (Wallace) — РОСІЯ НАПЕРЕДОДНІ ВІЙНИ І РЕВОЛЮЦІЇ (анг. мова).

Владислав Желенські — ЗАБУЙСТВО МІНІСТРА ПЕРАЦКЕГО.

П. Мірчук — НАРИС ІСТОРІЇ ОУН, т. I, 1968, УРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ, СТЕПАН БАНДЕРА, УКРАЇНСЬКА ВИЗВОЛЬНА СПРАВА І УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ, Торонто 1954, РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЗМАГ ЗА УССД, т. II.

Томас Мур — УТОПІЯ (анг. мова).

К. Каутський — ПРОЛЕТАРСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ (нім. мова).

Дж. С. Мілл — ПРО СВОБОДУ (On Liberty)

Ст. Процик — ІЗДАЛЕКА ПРО БЛИЗЬКЕ, 1992.

Тарас Боровець-Бульба — АРМІЯ БЕЗ ДЕРЖАВИ, Накл. Тов. Волинь, 1981.

Адольф Гітлер — МОЯ БОРОТЬБА (Mein Kampf).

В. Липинський — ЛИСТИ ДО БРАТІВ ХЛІБОРОБІВ.

Ст. Бандера — ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ, збірник статей, посмертне видання, 1978, ЛИСТ ДО ЧЛЕНІВ ОУН, на тему виходу з Бюра Проводу 1953.

Ол. Семмо — ХРОНІКА, В-во Волинь, 1987.

М. Лебедь — УПА, Українська Повстанська Армія, 1987.

О. Субтельний — УКРАЇНА, Історія (Ukraine, History), Преса Торонтського Університету, 1988.

Кость Паньківський — ВІД КОМІТЕТУ ДО ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ, Життя і Мислі, 1968, РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944), Вид. друге, НТШ, 1983.

- П. Григоренко — СПОГАДИ, В-во Укр. Вісті, 1984.
- М. Руденко — ЕКОНОМІЧНІ МОНОЛОГИ, Пролог, 1977.
- П. Бaley — ОБЕЗВЛАСНЕНЕ СУСПІЛЬСТВО, 1981 р.
- Є. Онацький — ШЛЯХОМ НА РОТЕРДАМ, "Свобода", 1939.
- Я. Гайвас — ВОЛЯ ЦІНИ НЕ МАЄ.
- М. Климишин — В ДОРОЗІ ДО ВОЛІ, т. I.
- О. Бойдуник — НА ПЕРЕЛОМІ, Париж 1967.
- Іван Кедрин — БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ МИР, 1928.
- Дж. А. Армстронг — ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ (анг. мова), Колорадо 1990.
- Зен. Книш — СРІБНА СУРМА, Перший Збірник.
- П. Бaley — БЕЗ ІДЕОЛОГІЧНОГО САМОДУРСТВА, Збірник, ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ, лютий 1980 р., УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК, 1-4 (85-88), 1985, УКРАЇНСЬКА ТРИБУНА, Мюнхен, тижневик від 1946 до 1948 р., ОУН 1939-1954, стаття ген. М. Капустянского "Військова підготовка ОУН".
- Дарія Ребет — ПОЗИЦІЇ ОУНЗ У КОНФРОНТАЦІЇ ЗІ СТАНОВИЩЕМ В УКРАЇНІ І ЗАВДАННЯМ ЕМІГРАЦІЇ, 1980 р., ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА НТШ, том 5, ст. 1965, Мирослав Прокоп про ОУН.
- Ланселот Лавтон — УКРАЇНА: НАЙБІЛЬША ПРОБЛЕМА ЄВРОПИ, 1939 р. (анг. мова).
- Макс Галло — НІЧ ДОВГИХ НОЖІВ, Нарпер і Гов Публ.
- Павел Судоплатов — ОСОБЛИВІ ЗАВДАННЯ (Спешел Тескс).
- Іван Багряний — ФАРВАЙЕР П'ЯТОЇ КОЛОНИ, ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ, том 8, НАДБУЗЬКА ЗЕМЛЯ, т. I, 1986, т. II, 1989, Збірник НТШ, Укр. Архів, РЕГЕНСБУРГ, Збірник НТШ, Укр. Архів, т. 40, 1965, ПРИВАТНИЙ АРХІВ АВТОРА.
- Александр Янов — ИВАНИАНА, "Континент", ч. 9. 1976 р.
- П. А. Садіков — ОЧЕРКИ ПО ИСТОРИИ ОПРИЧНИНИ, УКРАЇНСЬКИЙ РАДЯНСЬКИЙ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ СЛОВНИК.
- Іван Флис — ОДИНАДЦЯТЬ ДНІВ З ВАЛЕНТИНОМ МОРОЗОМ, Свобода, ч. 172-175, 1979 р., БЕЗСЛАВНИЙ ХІІІ КОНГРЕС, Свобода, жовтень 1980 р.
- Іван Франко — СОЦІЯЛІЗМ І КОМУНІЗМ, Публіцистика за ред. Б. Кравцева, В-во Пролог, 1966.

ПОКАЗНИК ІМЕН

Стосується до тексту від ст. 9 до 319 включно

- Александр (полк. Абвери) 10, 170
Азеф 10
Андерсен О. Ф. 241
Андрієвський Борис 30, 231, 232, 235, 236, 252
Андрієвський Дм. 150, 171
Антигона 119
Ануї 119
Армстронг Джон 152
Архів (Сеника) 34, 48, 50, 51, 53, 55, 64, 148
Арманд Інез 309
- Бабій Іван 31, 32, 36
Баглай Дм. (вуйко) 221
Багрянний Ів. 30, 75, 82, 97, 222, 297
Балицький 187
Бандера Степан 10, 14, 15, 21, 27-34, 37, 45, 47, 48, 50, 62, 64-66, 69, 71-87, 90-102, 105, 106, 109, 110, 118, 132-136, 138, 139, 144-146, 152, 163-166, 184, 193, 197, 213-217, 223, 225, 227, 228, 231, 246, 274, 278, 279, 291, 303
Баєр Г. С. 302
Балей П. 215, 224
Бандера Василь 115
Баран Ст. 97, 109, 219
Барановський Яр. 50-52, 64, 67, 129, 131, 132, 137, 152, 160, 161, 173, 177, 182
Барка В. 223
Бакунін М. 291, 292
Барановський Ром. 50, 51
Базарко Ів. 304
Бартік (чес. полк.) 53-55
- Бачинський Яків 31, 36
Бенеш Е. 55, 123, 167, 169
Бедрій Анатолій 299, 301
Бекк (пол. мін.) 55, 57, 127
Богун Ів. 303
Берія Л. П. 77, 165, 168
Безхлібник В. 304
Бідо (фр. прем.) 155
Бігун М. 138
Бізанц А. 113, 134
Бойдуник Осип 155
Бойко 304
Боровець — Бульба Тарас 10, 68, 83, 88-90, 103, 104, 106, 195, 196, 199, 200
Бусел Ол. 88
Бош Є. 309
Бондарук 312
Бернштейн Е. 272, 273
Білінський Ігн. 281, 294
Будянський Б. 245
- Валюх-Павлусь-Вельмуд-Норберт 65, 130, 131, 152, 156-161, 174, 176-179, 182, 183, 189
Вірзінг 67
Вітошинський Борис 115
Вітунські (суд.) 50, 51
Вовчук Ів. (Козельок) 30, 215, 216, 218, 219, 222, 225, 235, 236
Войцеховські Мар. 57, 148
Вінс Петро 239
Волощак Дм. 142
Волошин Рост. 265, 271
Ворошилов Кс. 122, 168
Вольф 67
Врецьона Є. 131, 133

Габрусевич (Джон, Іртен) 48, 130, 131, 133, 140, 168
 Габсбург Вільг. (Вишиваний Вас.) 136
 Гайвас Яр. 130, 131, 139, 141, 150
 Гарас Анна 287
 Гасс Людвиг 58
 Генрик VIII (Англ. Кор.) 313
 Гегель Георг В. Ф. 28, 39
 Генрик III (Англ. Кор.) 313
 Гінденбург О. 43
 Гітлер А. 55, 60, 61, 67, 100, 122, 123, 127, 129, 135, 147, 151, 152, 153, 160, 164, 169, 180, 264, 308
 Горинь М. 317
 Гікавий Мих. 222
 Головінський Юліян 141, 142
 Глобенко М. 218, 219, 222
 Гофман Р. Г. 121
 Гординський Св. 222
 Григоренко Петро 14, 109, 123, 124, 198, 237-241, 242-244, 265, 274, 275, 282, 289, 301
 Гніздовський Я. 222
 Гриньох От. Іван 193, 227
 Гришко В. 222
 Гудимчук (пор.) 89
 Григоренко Зінаїда 275
 Гуменна Докія 221

 Гадомські (курят.) 36
 Галло Макс 43
 Гаррібалді 120
 Герінг Герман 127, 147
 Горська Ана 242
 Гановський Е. 287, 289
 Горбачов Мих. 166
 Грабський В. (пол. прем.) 195

 Денисенко (інж.) 97
 Джуган 31
 Дільс (Diels) 59, 147
 Дмовський Р. 57
 Доленко Вол. 82, 112
 Домонтович (Бер. В.) 221, 222
 Донцов Дм. 15, 19, 20, 28, 43, 44, 125, 198

Дмитренко Мих. 221
 Драган Фнт. 235, 237, 277
 Добрянський Лев 236, 237
 Дідюк Вас. 286
 Драч І. Ф. 317

 Енгельс Ф. 12, 15, 23, 291

 Єлцин Борис 166

 Желенські Влад. 31-34, 48, 50, 53, 55, 56, 57, 59-61, 67, 68, 71, 113, 126, 127, 138, 139, 142-144, 147, 148, 161, 189, 197
 Жданович (сот.) 89
 Жиборські Вац. 61

 Заблоцкий Ю. 304
 Зауніюс (литов. мін.) 55
 Заболоцький П. 142
 Заукель (Гауляйтер) 43
 Затонський В. 309
 Зенон (Рвучий, Орловський) 76
 Злепко Дм. 144
 Зубатий-Щирбатюк 89, 195
 Зубов П. 169
 Зуєвський Ол. 223

 Іван IV Грозний 166, 270, 313, 314
 "Іван Іванович" 155, 184-188
 Івасюк В. 313
 Ільницький Роман 13, 227
 Ірчанський Зіновій 150

 Каганович Л. 312
 Каганова Емма 164
 Канаріс Вільг. 145, 146, 149, 159, 162, 169, 181, 190
 Кандиба Ів. 239
 Капустянський Мик. 132, 134, 137, 138, 155, 156
 Керницький Ів. 223
 Керенський А. 309
 Кедрин Іван 163
 Караванський Св. 237
 Карпенець Яр. 47

- Карпенко-Криниця П. 222
 Катерина II 121
 Качинський (Остап) 103
 Каутський К. 141
 Кисіль Анд. 199
 Кисилиця Дм. 124
 Климишин Мик. 52, 64, 133, 137
 Клен Юр. 223
 Клим Яр. 221, 226, 228
 Книш Зеновій 121, 136, 141, 142, 144
 Коваленко Л. 22
 Коваль В. (Кук) 77, 304
 Ковтун Вол. 9
 Когн Ганс 42
 Конквест Роб. 163
 Кононенко Конст. 228
 Коновалець Ольга (Федак) 183, 184
 Козак Ед. (Еко) 222, 278
 Костецький Ігор 223
 Коновалець Євген (Новак) 10, 34, 48, 51, 55, 56, 59-61, 63, 64, 72, 125, 127-132, 136-138, 141, 142, 144, 146-157, 159-163, 166, 169, 170-173, 176, 177, 179-184, 186-190, 193, 303
 Коротченко 313
 Кордюк Б. (Сніп) 130, 131
 Коробко-Перегіяняк 3
 Коссобудзкі 31, 36
 Косач Юр. 222
 Косцялковскі (пол. прем.) 32
 Коссіор С. В. 164, 165
 Костарів Л. 177
 Крочак Теод. 223
 Кох Ганс 65, 67
 Кох Еріх 67, 104
 Кравчук Леонід 165
 Кржимовські Єжи 51, 53, 54, 55
 Кравчук Ів. 304
 Креон 119
 Кривіцький Вальтер 167
 Кромвел 15
 Кубійович Вол. 65, 113, 298
 Купчинський Р. 282
 Куропась Мир. 283, 284
 Лавтон Лянс 312, 313, 319
 Лебець Василь 169, 174, 175, 179
 Лебець Мик. 10, 34, 57, 62, 64, 67, 75, 88, 89, 101-105, 110, 133, 137, 143, 152, 195, 197, 227, 282
 Лемик Мик. 37
 Ленін 12, 20, 23, 29, 31, 41, 42, 84, 122, 163, 165, 166, 191, 207, 214, 299, 309, 310, 312, 313
 Леплевські Із. 312
 Ленкавський Ст. 79, 133, 228, 278
 Лесич Вадим 223
 Лисий А. 275
 Липинський Вяч. 15, 16, 17, 73, 112, 203, 287, 307, 317
 Литвиненко (полк.) 89
 Лівницький Андр. 89, 90
 Логуш Ілько 72
 Логуш Катер. 72
 Лозинський Аск. 281, 284-287
 Лопатинський Юрко 140
 Лисогір Й. 236, 280, 286
 Лук'яненко Л. 239
 Лупул Вас. 144
 Любченко Панас 187, 312
 Людендорф Е. 122
 Люксембург Єжи 57, 147
 Ломоносов М. В. 302
 Ляссаль Ферд. 272
 Мазепа Ів. 303
 Мазур Вол. 235-237, 245, 247, 264, 281, 282, 288, 294
 Маср Ст. 53, 54, 56
 Майстренко-Бабенко 74, 75
 Максимович 311
 Маїлов 31
 Макар В. 304
 Малюца Іван 62
 Маринович Мир. 239
 Матусевич Мик. 239
 Маркс К. 12, 15, 21-24, 28-40, 44, 124, 185, 271-274, 291, 292, 310
 Мартинець Вол. 34, 51, 186, 279
 Матвієйко М. 227
 Матла З. 74, 278

Мацейко (Мацейко) Григ. 34, 61, 143, 164
 Мацціні 120
 Махно Н. 303
 Мельник Андрій 10, 63-67, 72, 82, 84, 85, 100, 102, 106, 109, 131-133, 137, 138, 141, 144, 145
 Мешко Окс. 239
 Мигаль Роман 31
 Микита Іван 115, 116
 Миколенко (Байда) Петро 28, 29
 Мілл Джон Стюарт 44
 Мирон Дм. 133
 Міллер (сот. УГА) 113
 Мірчук Петро 10, 34, 48-50, 52, 53, 71, 72, 96-98, 103, 106, 115, 121, 125, 126, 136, 137, 149, 161, 304
 Місило Є. 76
 Мітринга Іван 89, 103, 133
 Молотов В. 63, 123, 128, 153
 Морозов Конст. 275
 Мороз Текля 286
 Моравець 53
 Мороз Вал. 237, 281, 282
 Мостович Микола 115
 Мстислав (Митр.) 227
 Мудрий Вас. 32, 82
 Мур Томас 40
 Муссоліні Беніто 20, 42, 43, 229, 308
 Мюллер Г. Фрід. 302

 Назарук О. 48
 Недзьялковські 53, 185
 Нижанківський Б. 221, 222
 Новицький (полк.) 89

 Оберлендер Теод. 65
 Олесь О. 67
 Ольжич-Кандиба Олег 67, 82
 Онацький Є. 13, 150, 158, 160, 168, 171, 176, 177, 182, 184, 186, 188
 Онишкевич Вол. 141
 Оппенгаймер Роберт 167

 Палетицький Рост. 242
 Паліїв Дм. 141

Пеленський Зенон 221, 222
 Паньківський Кость 111-113
 Панченко Олек. 224
 Пасічник В. 215
 Петлюра Сим. 299, 300
 Петровський Г. І. 180, 313
 Петрушевич Є. 41
 Перацкі Брон. 30, 32, 34, 36, 37, 61, 143, 147
 Питляр Орест 222
 Підсудські Юз. 153, 303
 Плющ Леонід 237, 244, 302
 Побуг-Маліновські 148
 Подворняк Мих. 199
 Подолянко Бог. 221
 Позичанюк Осип 82, 265, 270, 271, 274, 275
 Полікарп (Митр.) 135
 Полтава Леонід 288, 299
 Полуведько Кіндр. 174-176, 178-180, 183, 184, 189
 Порайко В. 187
 Постишев П. П. 187, 312
 Приходько Вік. 221
 Прокоп Мирослав 75, 133, 227, 241
 Прицак Ом. 300-302
 Процик Ст. 197, 216

 Равлик Ів. 133
 Раєвський 89
 Райхенау 59, 61, 147
 Рак Яр. 64, 115, 287, 304
 Ребет Дарія 98, 105, 106, 111
 Ребет Лев 48, 49, 57, 76, 99, 102, 105, 149, 152, 166, 278
 Рем (Roehm) Ернст 60, 153
 Рибкін Борис 174-176
 Рибкін-Воскресенська Зоя 174-176, 180
 Рібентроп 57, 63, 123, 127, 128, 153
 Рішельє (Кард.) 229
 Роговська Іна 223
 Розенберг (подруж.) 167
 Роос Ганс 57, 59, 147
 Рослицький Є. 299, 301
 Руденко Микола 124, 237-239

Рудко (Лісовий Р.) Вас. 12
Рудніцкі (Прок.) 31, 33

Салязар 229, 230
Савенко (полк.) 89
Свершевські Вальтер 69
Світлична Надія 237, 302
Селешко Мих. 156
Семенко Ол. 150
Семмо Ол. 82
Сеник-Грибівський Ом. 50, 51, 54,
56, 61, 64, 67, 72, 130, 132, 139,
141, 158, 173, 174, 176, 178
Середяк Юл. 150
Сербин Яр. 223
Сікорські (ген.) 88, 103
Слаутич Яр. 222, 223
Сліпий Йосип (Кард.) 299
Скрипник Мих. 158, 309, 312
Смородський (полк.) 89
Синлик Зенон 13
Сегірьов Гелій 192, 242
Собескі Ян III (король) 146
Сонар (пор.) 88, 195
Соукуп (полк.) 53, 54
Софокль 119
Сталін Ф. 88, 100, 102, 103, 122, 123,
129, 152, 153, 164, 165, 167, 168,
180-182, 190, 275
Степан (Митр.) 287, 289, 290
Степаняк Дарія 281
Старк (пол. конс.) 143
Степовий Юр. 224
Старух Ярослав 133
Стебельський Б. 299, 300, 302
Строката Ніна 239
Стахів Вол. (Мек) 67, 72, 130, 214
Сташинський Б. 166
Стецюк Григ. 11, 199
Стецько Слава 281, 282
Стецько Ярослав 11, 13, 15, 21, 22,
24, 25, 35, 41, 63, 64, 66, 67, 79,
82, 94, 101, 105, 109, 110, 132,
133, 136, 138, 157, 159, 177, 193,
222, 223, 227, 236, 239, 257, 264,
265, 274, 278, 279, 283-285, 287,
289, 291, 298, 299, 301-303

Субтельний Ор. 104
Судоплатов Павел 163, 164, 166-168,
170, 171, 174-178, 180-184
Сулятицький (сот.) 141
Сулятич Мартин 242, 243
Сушко Роман 67, 129, 130, 141, 171,
173, 178, 179, 180
Сціборський Мих. 67, 82, 128, 171,
172, 183, 184, 186-189, 279

Тарнавський Зенон 221, 222
Теліга Олена 82
Тихий Олекса 239
Торжецькі Річард 57, 59, 147
Трейко (полк.) 89
Троцький Лев 40
Туркманович 89
Тутько (Самозванець) 49
Тухачевський Мих. 55, 122, 123, 128,
153, 167, 168, 302

Федина Анд. 61
Федько Ів. 82, 181
Флис Ів. 281-284, 237, 243, 245, 273
Філін Валентин 170
Фогт 44
Фоєр Люїс 155
Франко Ганс 67, 113, 126
Франко Іван 185
Франко Франц. 229, 230
Футала Лев 289
Фріч (Fritsch) 60
Футей Бог. 247, 248, 284

Хатаєвич Менд. 164, 165
Хвильовий Мих. 311
Хмельницький Тиміш 303
Хомранські 51
Хом'як-Найденко 171, 172-174, 178,
179

Хрушов Мих. 313
Хуан Карльос 15

Цебрій 246
Целевич У. 181
Цимбалістий Богдан 13, 14

Чайковський Данило 79, 222
Чемеринська Анна (Іскра) 51, 52, 129, 149
Чемеринський (Оршан) 67, 130, 131
Чорновіл 315, 318, 319
Чировський Мик. 287
Чубар Влас 187
Чумак (псевдо, СБ.) 198, 199
Чучман Сидір 137

Шандрук Павло 68
Шевченко Т. 300
Шеленберг Вальтер 167
Шептицький Андрій (Митр.) 32, 47, 66, 193
Шерех Юр. 222
Шиманські (пол. ген.) 60, 148
Шпігельглас Сергей 181
Шпігельфогель Оллі (Olly) 145

Шульце 67
Шумук Данило 198, 199
Шумський 311
Шухевич Роман (Т. Чупринка) 64, 65, 68, 69, 102, 110, 303
Шухевич Юрій 25

Юзефські Генрик 31, 36

Яндера (чес. полк.) 53
Янкевич Генадій 199
Ясінська Марія 49
Янов Алекс. 314
Ярий (Ярре) Ріко 10, 34, 56, 60, 63, 64-66, 72, 73, 121, 130-133, 136, 137-139, 141, 142, 144-146, 148-150, 152, 156, 159, 160, 161-163, 169, 183, 189

ПРО АВТОРА

Петро Бaley народився на Холмщині 29 січня 1912 р. Студії на правничо-економічному факультеті Люблінського університету закінчив ступнем магістра 1939 р. Публікував:

"Альбом полів'язня" — дружній шарж в ілюстраціях на побут та пригоди товаришів недолі в концтаборі Авшвіц, виданий із двомовними коментарями — українським і англійським — 1946 р. під псевдонімом: Паладій Осинка.

"Пан" — збірка сюжетних оповідань і повістей, тематично пов'язаних з подіями воєнних часів, 1939-1945, видана 1947 року в В-ві *Слово*, Регенсбург, Німеччина. Доповнена й перевидана у В-ві *Свобода*, Джерсі Сіті, США, 1984, 277 сторінок 686.*

"Обезвласнене суспільство — Марксизм: утопія в теорії і терор у практиці" — дослідно-наукова праця, видана Українським культурним осередком у Лос Анджелесі 1981 року, сторінок 686.

Перекладена автором на англійську мову під наг. "Expropriated Society — Marxism: Utopia in Theory and Terror in Practice", published by The Christopher Publishing House, 1988, 630 pgs.

"Без ідеологічного самодурства" — Вибране: статті, есеї, полеміка, студії з історії, переклади з чужих мов. Друковане у В-ві *Смолоскип*, понад 700 сторінок.

"Голос із діаспори в Україну". Статті і кореспонденція на теми державного будівництва в сучасній Україні... 222 стор.

Переклади

Рауль Барт: (Barth) про марксизм в "Історії Філософії Гегеля і Гегелянців аж до Маркса і Гартмана". З німецької мови.

Люїс Фюер: "АМЕРИКАНСЬКІ ПАЛОМНИКИ ДО РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ, В 1917-32 РР.". З англійської мови. Тут автор показує, хто і як рятували Рад. Союз від банкрутства і розвалу в перших двох десятиліттях його існування.

"КОНФЛІКТ ПОКОЛІНЬ СЕРЕД РАДЯНСЬКИХ МАРКСИСТІВ". З англ. мови. Про наслідки ідеологічної монополії в імперії.

М. Туган-Барановський: "ТРИ ВЕЛИКІ ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ" (Моральний світогляд Ф. Достоевського). З російської мови.

Ланселот Лавтон: "УКРАЇНА: НАЙБІЛЬША ПРОБЛЕМА ЄВРОПИ". З англійської мови.

*Видання було фінансоване автором.

